

”Jag har alla åldrar i mig!”

**En studie om ålderns betydelser i kulturaktiviteter avsedda för barn,
ungdomar och pensionärer**

Abstract

- Title: "I have all ages within me!" The significance of age in cultural activities for children, adolescents and senior citizens
- Author: Natalie Davet
- Language: Swedish with an English summary
- Keywords: critical age studies, childhood, youth, ageing, culture, intergenerational, power, age-categorization, position, age-coding, doing age, age-organization, unmarked adulthood.

This study investigates the production of age in three state-funded intergenerational projects, intended to increase age integration between young and old citizens. The main aim of the study is to contribute to the production of knowledge about age as a social category and power system. The study is a small scale one year project which focuses on municipal intergenerational culture activities in one of Sweden's larger cities. Three intergenerational projects within the fine arts (theater, literature and photography), were selected for the present study. The research questions are: How is age conditioned by the organization of the activity? How is age constructed through interactions within the participant group, and are there any circumstances in which age loses significance through the participants' interactions?, Which age norms become prominent through the activity? The study takes a social constructionist approach due to Vivien Burr. The theoretical framework is based on the theories of Michel Foucault, but also Judith Butler's ideas about position to analyze how age is constructed. The theoretical discussion relates to the emerging research field of critical age studies, connecting childhood and youth studies with the research field of social gerontology. The results show that age is made significant in different ways. The organized encounters and everyday interactions between young and old participants are regulated through the idea of age difference between young and old. The study shows that the participants are given different conditions and obligations based on both gender and age-related norms concerning freedom, control, technical knowledge, vulnerability, care needs, responsibility, agility and adaptability. The intergenerational activities appear to be organized in a tradition where adulthood becomes the dominant age norm that seems to lack any need for integration. The activities therefore put adulthood in a vague but at the same time superior position in relation to other age groups. On an age-related level, it is apparent that the ages of children, adolescents and the elderly are marked in relation to adulthood.

Innehåll

Abstract	1
Förord	7
”Jag har alla åldrar i mig!” – eller som Dunderklumpen en gång sa... ..	9
DEL I.....	10
INTRODUKTION	10
Inledning.....	10
Disposition.....	12
Bakgrund	13
Åldersvillkorat deltagande – ett dilemma.....	14
Övergripande syfte och frågeställningar	16
POSITIONERING I ETT SPRETIGT FORSKNINGSFÄLT	18
Introduktion	18
Kritiska åldersstudier.....	19
<i>I skärningspunkten mellan åldersdisciplinära genres</i>	21
Kategoriseringen ”äldre” eller pensionär.....	24
Mitt bidrag till den barn- och ungdomsvetenskapliga forskningen	26
TIDIGARE STUDIER OM ÅLDERSMÖTEN	29
Ålder - en komplex social variabel.....	29
<i>Forskning med relevans för idén om åldersintegrering</i>	29
<i>Barnbarnsforskning och annan åldersintegrering</i>	31
<i>Intergenerational studies</i>	32
<i>Communitybaserade åldersmöten</i>	33
<i>Sverige – underutvecklat i fråga om åldersintegrering</i>	34
DEL II.....	38
TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	38
Inledning.....	38
Ålder som maktordning.....	40
<i>Vuxenhet som normalitet</i>	41
Ålder som organiserande princip	44
<i>Ålderskategoriseringar och ålderspositioneringar</i>	45
Att göra ålder.....	48
<i>Åldersanspråk samt ålderstillskrivningar</i>	49

<i>Ålderskodning</i>	49
<i>Ålder som intersektion</i>	51
Den ryska dockan som tankefigur	53
METOD	56
Metodintroduktion.....	56
En etnografisk ansats genom deltagande observation	57
Urval och tillträde.....	59
<i>Plats</i>	61
<i>Deltagare</i>	62
<i>Estetiska kulturaktiviteter</i>	62
<i>Beskrivning av material</i>	63
Fallstudier	64
Genomförandet av studien	66
<i>Presentation av de tre miljöerna samt forskaren i fält</i>	66
<i>Fältanteckningar och ljudupptagning</i>	70
<i>Positioner och utmaningar i fält</i>	71
Analys	74
<i>Tematisk kodning av empirin</i>	75
<i>Reflexivitet och representation</i>	77
<i>Kvalitet – trovärdighet och reliabilitet</i>	80
Forskningsetiska överväganden	81
DEL III.....	85
RESULTAT.....	85
Introduktion	85
FALLSTUDIE 1.....	88
SAGOSTUNDEN SOM ÅLDERSMÖTE – om högläsningens omsorgsfunktioner, turordningslogiker och ålderns flerfaldiga innebörder.....	88
Inledning.....	88
Högläsning som en ålders-integrerande kulturaktivitet med läsfostrande syfte.....	89
Bakgrund – om ”nyttan” med ålders-integrerande sagostunder i förskolan.....	90
<i>Lämpliga högläsare och lämpliga lyssnare</i>	92
Högläsning som en dualistisk omsorgsaktivitet	94
<i>Ohygieniska barn och bräckliga pensionärer</i>	95
<i>Att bädda för sagostund – en ömsesidig omsorgshandling</i>	98

<i>Kroppsliga omsorgsbetingelser och materialiserad ålder</i>	99
Åldersmakt och förhandlingar	102
<i>Barnförbudna zoner och barnkodade praktiker</i>	102
<i>Turordningslogiker, rättvisa och särbehandling</i>	103
<i>Åldersmakt – om bus och stök som motståndshandling</i>	109
Högläsning som ett sätt att göra ålder	112
<i>Ålderskodade lässtilar</i>	112
<i>Högläsning som språkfostran</i>	116
<i>Åldersolika referenser, åldersdissonans och åldersanpassat tal</i>	118
<i>Ålder som interaktionsresurs och samtalsstema</i>	122
Sammanfattning	126
FALLSTUDIE 2	130
ALLÅLDERSTEATERN – om åldersdistansering, humor och görandet av könad ålder	130
Inledning	130
Institutionaliserad ålder versus åldersmöten	131
<i>Att vara ”för ung” och ”för gammal”</i>	132
<i>Unga vuxna och yrkesidentitet</i>	139
<i>Unga vuxna och familjebildning</i>	142
<i>Ungdom – ett mångtydigt begrepp</i>	143
Könad ålder	145
<i>Femininitet och åldersmässig friktion</i>	146
<i>Humor som interaktionsresurs och förutsättning för åldersmöten</i>	148
<i>”Vi kärringar” – att skoja om ålderskrämpor</i>	154
<i>Maskulinitet som förmåga, intellekt och mod</i>	157
<i>Teknisk kompetens - synonymt med ungdomlighet och maskulinitet</i>	160
Sammanfattning	162
FALLSTUDIE 3	166
FILM(I)SKOLAN – om skillnadsmarkeringar, ålderskodade domäner och åldersdispens	166
Inledning	166
Skillnadsmarkering mellan barn och pensionärer	168
<i>Barn och pensionärer som åldersolika jämlikar</i>	172
<i>Skolan som åldersinstitution befäster normativa ålderspositioner</i>	176
<i>Nostalgi och skolan som metafor för en svunnen barndom</i>	179
Ålder som interaktionsresurs	180

<i>Att göras (o)ansvarig utifrån ålder</i>	180
<i>Komplementära ålderspositioner och ömsesidigt lärande</i>	184
<i>Åldersdissonans och ålderskodade domäner</i>	187
<i>Hotfulla positioner</i>	191
<i>Auktoritära eller komplementära positioner</i>	193
<i>Särskild åldersdispens</i>	197
Sammanfattning	200
DEL IV	202
ATT KÄNNA IGEN, IFRÅGASÄTTA OCH UTMANA ÅLDERSFENOMEN – en avslutande diskussion om strukturell reglering av ålder, om ålder som görande och om åldersmakt	202
Inledning	202
Den ryska dockans brister och förtjänster	203
Åldersmöten som skillnadsmarkering genom fostran och särskild omsorg	206
<i>Åldersolika kroppar – kroppen som resurs och begränsning</i>	208
<i>Åldersmötet som strukturell ordning - en frizon</i>	210
<i>Åldersmötets dubbla ironier</i>	212
Aspekter av att göra ålder	213
<i>Att gå upp, gå ner eller stå kvar i ålder</i>	214
<i>Humor och lek som resurs för att utmana åldersnormer</i>	216
<i>Att tilldelas och göra åldersdispens</i>	218
<i>Simultan kommunikation och tolkning – en barnkodad kompetens?</i>	220
<i>Ålderskodade domäner, åldersdissonans och åldersjämkning</i>	222
Åldersmöten som synliggörare av åldersnormer	224
<i>Könad ålder</i>	224
<i>Den omarkerade vuxenheten som normativ inramning</i>	226
Förslag till vidare forskning – en framtidsspaning	230
SUMMARY	233
Theoretical perspective	234
Method, data and analysis	234
Results	235
Concluding remarks	237
REFERENSER	239
Litteratur	239
Offentligt tryck	257

Övriga källor 259

Förord

Jag sätter nu punkt för licentiatavhandlingen, halvvägs till doktorshatten. Omkretsen på huvudet har mätts upp och hattens kulle har hunnit stöpas och formas...till en enklare hätta med stor rosett under hakan. Än saknas det praktfulla brättet som ska få hättan att veckla ut sig till en doktorshatt. Det finns tid för reflektion och vem vet, kanske har jag råd att pröva nya material, nya mönster och en ny struktur? Hursomhelst är doktorandtillvaron en oerhört kreativ och utmanande process. Svår, ångestfylld och rolig på samma gång.

Med licentiatuppsatsen rundar jag av ett projekt där många har varit involverade. Jag vill därför passa på att tacka alla som bidragit i arbetet med denna studie under åren som gått.

Först och främst vill jag rikta ett hjärtligt tack till alla studiens informanter. Tack för att ni så generöst delat med er av er tid och era värdefulla tankar. Ni är själva förutsättningen för att studien ens blev möjlig att genomföra. Jag saknar våra träffar.

Jag vill tacka Kulturrådet och forskningsprojektet *Kulturmöten utan gränser* för förtroendet samt för ekonomiska förutsättningar att genomföra studien. Särskilt tack till Annika Sjölander, Barbro Johansson, Borghild Håkansson, Ylva Mühlenbock, Charlotta Liedberg, Zsolt Santos och Pernilla Johansson. Tack till tjänstemän i Göteborgs Stad, framförallt Charlotta Lord, Janan Zapata Gutierrez och andra som följt projektet med stort intresse.

Ett stort tack till mina handledare Johannes Lunneblad och Nils Hammarén, för ert tålamod, för er uppmuntran och för alltid så kloka synpunkter som jag (för det mesta) tagit till mig.

Ett varmt och innerligt tack till Anna Sparrman, Jenny Bengtsson, Jeanette Sundhall, Barbro Johansson, Ylva Odenbring och Karin Helander för noggranna genomläsningar och skarpa, konstruktiva kommentarer längsmed vägen. Att få diskutera manuset med just er har varit en stor drivkraft framåt.

Tack för kritiken Johan Söderman.

Tack Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande (ipkl) vid Göteborgs universitet för att jag blev antagen som licentiand. Särskilt tack till forskningsmiljön barndom, ungdom, kultur och lärande (bukl) för stimulerande seminarier och lärorika möten. Ett varmt tack till mina doktorandkollegor för roliga samtal och glada skratt i villans lunchrum. Jag vill framförallt tacka Jonas Lindbäck, Malin Svensson, Osa Lundberg, Lena Sotevik, Frida Siekkinen, Lina Brustad, Kristina Hunehall Berndtsson, Annika Hellman, Per Nordén, Andreas Ottemo, Malin Brännström, Catharina Andishmand och Jennie Sivenbring.

Jag vill även passa på att tacka två akademiska förebilder. Först och främst Karin Helander, du är anledningen till att jag ens övervägde att söka forskarutbildningen. Tack för din mångåriga uppmuntran under studieåren vid Centrum för barnkulturforskning. Och tack Annelie Brännström Öhman, för att du är en sån inspirerande kraft. Ni båda förenar tveklöst och självklart ett brinnande kulturellt engagemang med en akademisk karriär. Er nyfikenhet, ödmjukhet, klokskap och rakryggade stolthet behövs i de akademiska rummen.

Tack forskarnätverket Swedish Research Network on Age (AgeS) för outhärliga lärdomar och utmanande tillfällen att diskutera åldersstoff från tvärvetenskapliga perspektiv. Ni har gett mig de hittills viktigaste lärdomarna i forskarutbildningen.

Ett STORT tack till forskarnätverket Barnkulturforskning i Göteborg (BIG). Våra årliga offentliga symposier och seminarierna med Lilla BIG är de bästa arbetsdagarna jag vet. Tack Karolina Westling, Ylva Ågren, Jeanette Sundhall, Sandra Grehn, Sandra Hillén, Barbro Johansson, Maj Asplund Karlsson, Tarja Häikiö, Catarina Bengtsson, Olle Sjögren, Johan Alfredsson, Hannah Bartonek Åhman, Lena Sotevik med flera. Ni är min näring i arbetsvardagen!

Tack Åsa Mogren och Anna Rådvik för produktiva skrivarveckor på bortaplan, för er ovärderliga vänskap och för samtalen som aldrig tar slut! Tack till alla mina vänner, nära och långväga! Saudades e muito carinho! Vad vore jag utan er.

Tack mitt fotbollslag för välbehövliga pauser i det mentala bruset, för att ni ger mig chansen att som bollrädd och medelålders prova på lagsport (det trodde jag aldrig!), och för att ni gör måndagar extra roliga!

Slutligen vill jag tacka min familj, mina hjältar. Mamma Agneta och pappa Sergio för att ni gav mig två språk och för att ni lät mig växa upp på båda sidor om Atlanten. Tack för att ni tidigt lärde mig om kamp, om solidaritet och empati. Tack mina syskon Klaus, Samira, Malou och Paloma, för att våra likheter och olikheter ger mig trygghet och kraft. Tack till den utvidgade klanen Davet, stora som små. Marta, för att du alltid varit en lekfull vuxen. Pelle, Birgit och Nila för all värme och omsorg. Och så mina allra käraste till sist, Håkan, Sigge, Julius och Loulou. Tack för alla vardagsskratt och kramar! Ni gör mig rik på livet. Dessutom accepterar ni mig precis som jag är, med eller utan huvudbonad...med hätta eller hatt...eller med håret fladdrande i den bitande kalla Göteborgsvinden. Vid dagens slut är det en fröjd att få komma hem. Och vet ni, jag tror, när vi går genom tiden, att allt det bästa inte hänt än!

Göteborg, den 12 december 2019.

"Jag har alla åldrar i mig!" – eller som Dunderklumpen en gång sa...

Je e 42 år gammal

Men je kom ihåg när je var två år, å tio år, å 32 år gammal

Hada förstått?

Jaså inte det

Jo je men att je är all dom människan, je hade vart det förr

Ja ibland, då känner je mig som en ettåring, å då gör je sånen, da-da-da

Å å ibland, då blir je fnittrig som en femåring

Å å ibland, då kan je vissel som en treåring, på den hän viset

Å å ibland, då kan je bryta en gren som en trettiåring

Å å ibland, då skjuter je med slangbella som en tioåring

Å je kan ryt, UNDAN GUBBAR, som en förtiåring

Å je kan leka med nalle

Å je kan slåss med björn i skogen!

Har ni förstått nu då?

Ur: *Dunderklumpens sång* av Beppe Wolgers (1974)

DEL I.

INTRODUKTION

Inledning

På ett vis ter sig livet rätt okomplicerat: människan föds, lever och dör. Däremellan sker, för de allra flesta, själva åldrandet med livsloppspassager genom barndomen, ungdomen, vuxenheten och slutligen ålderdomen. Åldrandet som en rörelse från födelse till död undgår ingen, men vilka är egentligen en människas åldrar? Hur konstrueras ålder? När är man barn? Vad betyder det att vara ungdom? Vem är vuxen och när blir man en äldre person?

Att födas kan betraktas som en symbolisk akt i tideräkningen. Födelseögonblicket utgör starten, själva utgångspunkten, för åldrandet. Många samhällen dokumenterar åldern på varje nyfött barn med en exakthet ner på minuten. I Sverige tilldelas varje nyfött barn ett personnummer som blir det livslånga juridiska dokument som reglerar individens rättigheter och skyldigheter som medborgare. En människas ålder görs på så vis till en integrerad del av att vara samhällsmedborgare, och på ett strukturellt plan görs den numeriska åldern (Morrow, 2013) därför också till en grund för samhällets organisering. Åldersregleringar i form av myndighetsålder, rösträttsålder, straffrättsålder och pensionsålder blir viktiga hörnstenar i välfärdssamhällets uppbyggnad (Davet & Sundhall, kommande). Ålder framstår i det vardagliga livet som ett förhållandevis naturligt sätt att foga samman eller särskilja individer i relation till sociala praktiker eller till välfärdssamhällets institutioner. Att organisera samhället utifrån åldersuppdelningar ifrågasätts sällan då ålder som social kategori har en tendens att naturaliseras och tas förgiven (Krekula & Johansson, 2017). Födelseår används relativt oproblematiserat som urvalsgrund och ram för att reglera tänkbara verksamheter, resurser, relationer, språk och andra vardagspraktiker som blir politiskt, moraliskt och kulturellt betydelsebärande för individen i vardagen.

Strukturell reglering av ålder kan dock få märkbara effekter för den enskilde individen. Då innebörden av att vara ung ses som kontrast och motsats till att vara gammal framstår ålder som ett relationellt tillstånd där den som betraktas som ung *blir* ung i relation till någon som är äldre, och vice versa. En individs ålder får betydelse genom att den *görs* socialt och relationellt (Laz, 2003; Nikander, 2002; Närvänen & Näsman, 2007). Den kronologiska eller numeriska ålderns innebörder kan därför sägas vara socialt konstruerade (Närvänen, 2009). Om ålder på en relationell och interaktiv nivå handlar om att själv göra sig eller bli gjord till

ung eller gammal av omgivningen, kan en människas ålder då betraktas som förhandlingsbar? Hur går i så fall förhandlingen till?

Ålder är ett mångtydigt begrepp och hittills finns det förhållandevis lite forskning som systematiskt problematiserar ålder som kategori och analysverktyg. Normkritiska diskussioner som tidigare fokuserat främst på kön, etnicitet och social klass, har under 2000-talet öppnat upp för vidgade perspektiv där ålder alltmer har kommit att ses som en kompletterande maktkategori (Krekula, Närvänen & Näsman, 2005; Närvänen & Näsman, 2007; Ambjörnsson & Jönsson, 2010). Hur kan en normkritisk blick på ålder vara behjälplig för att få syn på och ifrågasätta strukturer och värdesystem som ofta betraktas som naturliga och självklara? På vilka sätt kan normer kring ålder bidra till att reproducera idén om individens ansvar och skyldigheter gentemot sin omgivning?

Den här studien handlar om hur ålder görs och får betydelse i tre kommunala kulturverksamheter, så kallade ”åldersmöten”, vars ambition är att integrera unga och äldre. Studien belyser konstruktioner av ålder utifrån samspelade parallella nivåer; dels strukturellt genom att studera ålder som villkor för verksamhetens organisering, dels interaktivt genom att belysa hur deltagarna gör ålder i sociala interaktioner och möten med varandra, men också genom att studera vilka åldersnormer som blir empiriskt framträdande. Undersökningen bygger på fallstudier inom tre olika kulturverksamheter kopplade till förskola, skola och äldreomsorg. Empirin utgörs av etnografiskt fältarbete över ett helt läsår. Det empiriska materialet har producerats främst genom fältanteckningar och samtal i nära anslutning till de aktiviteter som studerats. Då jag som bedriver studien blir en del av de relationella möten som uppstår, blir min egen forskarroll som medelålders kvinna, småbarnsförälder och bärare av vissa ålderskodade normer i mötet med informanterna en del av den empiri som produceras. Med detta sagt, vill jag poängtera att min egen åldersposition och mina egna ålderserfarenheter präglar den förförståelse och den analys som blir möjlig att genomföra.

Då ”åldersmöten” och ”generationsmöten” som verksamhetsform betraktat är förhållandevis nya fenomen i samtiden, har jag valt att se aktiviteternas struktur och utformning som ett sätt att definiera vad som anses vara problemet med ett åldersuppdelat samhälle (se Bacchi, 2009). Verksamhetsrubriken åldersmöten signalerar att människor i olika åldrar ska mötas genom arrangerade aktiviteter. Verksamheten bygger således på en hypotes som säger att det finns behov av att integrera olika åldersgrupper då samhället i grund och botten anses vara segregerat utifrån ålder. Om verksamhetens problem motiveras utifrån risken för en ökad

samhällelig ålderssegregation, formuleras mitt forskningsproblem istället utifrån hur verksamheten i sig konstruerar och gestaltar själva åtgärden med åldersmöten. Ålder blir i denna studie således både själva studieobjektet och det teoretiska verktyg som används för att beskriva och analysera vad som sker i mötet mellan aktivitetsdeltagarna. Med denna empiriskt grundade studie vill jag bidra till en teoriutveckling inom ett relativt nytt forskningsfält. I kölvattnet av en ny framväxande forskningstradition, *kritiska åldersstudier* (Krekula & Johansson, 2017), blir det relevant att försöka reda ut hur ålder som fenomen och som teoretiskt perspektiv får effekt och betydelse i människors vardag. Förhoppningen är även att studien ska kunna bidra till att utveckla kommunal verksamhet som syftar till att verka för ökad inkludering över, mellan och inom skilda åldersgrupper.

Disposition

Licentiatavhandlingen utgörs av fyra delar. Del I består av tre avsnitt som jag har valt att kalla för: a) Introduktion, b) Positionering i ett spretigt forskningsfält samt c) Tidigare studier om åldersmöten. Introduktionen består av en inledning, en kortare bakgrund samt en problem- och syftesformulering. I nästa avsnitt presenteras forskningsfältet kritiska åldersstudier, ett framväxande forskningsfält som ännu betraktas vara i vardande. I detta avsnitt positionerar jag mig i forskningsfältet och problematiserar den åldersdisciplinära forskningens begränsningar genom att visa hur min studie relaterar till barndomsforskning, ungdomsforskning och socialgerontologisk forskning. Avsnittet fokuserar på att integrera mitt eget ämnesområde barn- och ungdomsvetenskap med kritiska åldersstudier. Nästa avsnitt som behandlar tidigare studier om åldersmöten sträcker sig bortom forskningsinriktningen kritiska åldersstudier då det finns få studier som både är ålderskritiska och studerar ålders-integrerande kulturaktiviteter. Del I beskriver således komplexiteten i att studera ålder och frågor om åldersintegrering i relation till ett tvärvetenskapligt och traditionellt sett skiktat forskningslandskap. Denna forskningsöversikt har inte ambitionen att vara heltäckande, men ger en bred överblick med empiriska exempel utifrån ett urval som jag har gjort för att beskriva det tvärvetenskapliga landskap som hittills bidragit till kunskapsproduktionen om ålders-integrerande möten mellan barn, unga och pensionärer.

Del II utgörs av ett teorikapitel samt ett metodkapitel. Här lyfter jag studiens bärande begrepp, visar på styrkor och utmaningar under studiens gång samt beskriver mina metodologiska överväganden.

I Del III gör jag analyser av mina tre fallstudier; *Allas barnbarn* (sagostunder i förskolan), *Allåldersteatern* samt *Film(i)skolan*. Även om den metodologiska ansatsen har varit densamma vid alla tre fallstudier har empirin producerats på olika vis vilket gett den delvis olika karaktär. Tematiskt följer analyskapitlen en gemensam struktur, men för att göra empirin rättvisa och ge mer liv åt varje fallstudie har jag valt att inte strukturera kapitlen alldeles lika avseende rubriknivåer och kronologi. Jag har även, av analytiska skäl, låtit vissa deltagare bli mer framträdande än andra. Detta för att på ett tydligt vis skildra ålderns flerfaldiga innebörder.

Del IV, den fjärde och avslutande delen, består av en slutdiskussion där jag besvarar studiens frågeställningar och lyfter den analytiska blicken från varje enskild fallstudie till en övergripande metadiskussion. Licentiatavhandlingen avslutas med förslag till vidare forskning.

Bakgrund

Föreliggande studie ingår i ett externfinansierat projekt med projektpengar från Statens kulturråd (Kulturrådet). Projektet *Kulturmöten utan gränser* är en paraplybenämning för ett större treårigt forskningsprojekt vari denna licentiatavhandling utgör en del. Projektet pågick mellan 2014 och 2016 och är ett samverkansprojekt mellan Kulturrådet, Västra Götalandsregionen, Göteborgs Stad och Centrum för Kultur och Hälsa vid Göteborgs universitet. I projektet *Kulturmöten utan gränser* har ambitionen varit att etablera ett nära samarbete mellan forskning och praktisk verksamhet. Forskare inom flera discipliner har medverkat och studerat kulturaktiviteter för äldre samt åldersmöten med fokus på äldres delaktighet, mångfaldsfrågor, implementeringsprocesser, nya arbetssätt och sambandet mellan kultur och hälsa (Johansson & Sjölander, 2016). Resultatet av projektet i sin helhet har redovisats vid offentliga framträdanden samt i ett par publikationer (Håkansson & Mühlenbock, 2016; Johansson & Sjölander, 2016).

Studien har pågått mellan 2014-2019, varav perioden 2014-2015 utgjorde fältobservationer. Vinsten av att studera ett framväxande fenomen ”i tiden” är att det kan hinna ske förändringar på politisk och strukturell nivå som tillför nya perspektiv på det som studeras. Under arbetet med denna licentiatavhandling har verksamhetsformen lyfts på lokalpolitisk nivå och kommit att utvecklas till ett mål i hela Göteborgs Stad. I Göteborgs Stads budget för 2017 formulerades ett nytt behov där: ”Generationsmöten mellan unga och äldre ska prövas i alla stadsdelar”. Formuleringen visar att en pionjär verksamhetsform där äldre och yngre samhällsmedborgare förenas genom kulturaktiviteter nu har fått politiskt fäste och ska prövas i samtliga stadsdelar. I Kulturnämndens mål- och inriktningsdokument för 2018 står det att Kulturnämnden ger Göteborgs kulturförvaltning i uppdrag att samverka med stadsdelsförvaltningen i arbetet med att implementera ålders-integrerande verksamheter i samtliga stadsdelar (Mål- och inriktningsdokument 2018 Kulturnämnden, s. 8).

Åldersvillkorat deltagande – ett dilemma

De åldersmöten som har observerats i denna studie är således integrerade i befintlig kommunal verksamhetsstruktur. Gemensamt för de studerade aktiviteterna är att de syftar till att främja åldersintegration genom kulturaktiviteter. Då organiserade åldersmöten är en förhållandevis ny verksamhetsform i Sverige finns det ännu ingen samlad forskning som belyser fenomenet som sådant. Det har i sin tur inneburit vissa svårigheter i framskrivningen av licentiatavhandlingens bakgrundsbeskrivning och tidigare forskning, då det inte har varit givet hur eller var det går att finna studier som lyfter kunskap om ålders-integrerande kulturverksamheter. För att öka förförståelsen för verksamhetens struktur och form, och för ålders-integrerande kulturverksamheter i allmänhet, har jag initialt valt att närma mig studieobjektet genom att läsa policytexter, styrdokument och utredningar framskrivna av projektledningen för den verksamhet som studeras. Ett första steg i att skapa förståelse för åldersmöten som verksamhetsform blev därför att studera hur verksamheten presenterades via webbsidor, verksamhetsbeskrivningar och i utvärderingar. Jag vill poängtera att dessa texter inte ingår som rådata i mina analyser, men de har fungerat som sekundärdata för att placera verksamheten i en kontext, som en integrerad del av en kommunal verksamhetsstruktur. En upptäckt under detta förarbete var att marknadsföringsmaterial och policytexter hade en tendens att främst vända sig till pensionärer som den primära deltagargruppen. Att barn, unga

och vuxna genom arrangerade åldersmöten får uppleva och utöva kultur ihop med äldre framstår i sammanhanget därför som en bieffekt av integrationsfrågan.

Ett exempel på detta är den formulering som Göteborgs Stad använder för att tilltala och rekrytera in deltagare till de verksamheter som kallas åldersmöten:

Skulle du vilja delta i något av våra åldersmöten eller kanske har du en idé om nya möten? Vi är ständigt på jakt efter pigga, trygga och 'goa' seniorer som vill delta i våra olika projekt. Medverkan är helt frivillig och utan ekonomisk ersättning. Som ersättning får man istället möjlighet att fortsätta växa och utvecklas, samt känslan av att göra något betydelsefullt för vår kommande generation. Varmt välkomna att höra av er om ni är intresserade!

(www.goteborg.se, hämtat 2015-04-07)

Webbtexten ovan riktar sig specifikt till en äldre läsare. Det blir dock synligt att det är en viss kategori äldre som eftersöks. För att kategoriseras som önskvärd deltagare i åldersmöten bör du företrädesvis vara en ”pigga, trygg och 'go' senior” med god social förmåga och med törst efter kunskap och utveckling. Märk väl att webbsidetexten riktar sig till en pensionär¹ i första hand trots att aktiviteterna i de ålders-integrerande verksamheterna är avsedda för såväl äldre som yngre deltagare. Webbsidan informerar även om att deltagandet är kostnadsfritt och att pensionärer som engagerar sig i åldersmöten dessutom bidrar till samhällsnytta i form av ”känslan av att göra något betydelsefullt för vår kommande generation”.

I verksamhetsplanen för den stadsdel där jag bedrev min empiriska studie formuleras år 2015 (under pågående dataproduktion) två huvudsakliga mål med verksamheten: 1) att minska avståndet mellan åldersgrupper samt 2) att skapa möten mellan pensionärer, barn och unga för att de ska utveckla och berika varandra genom utbyte av kunskaper och erfarenhet.

Sammantaget visar min inläsning av policytexter, utvärderingar, marknadsföringsmaterial och webbtexter att verksamheten tenderar att förhålla sig till sina deltagare som två separata målgrupper: en primär ålderskategori som verksamheterna särskilt riktar sig till bestående av

¹ I verksamheten åldersmöten används beteckningen ”senior” om ålderspensionärer. Läsaren kommer att upptäcka att jag enbart använder senior då det är verksamhetens eller deltagarnas egna ord som återges. Då senior är ett relationellt begrepp som dessutom har en tendens att ligga nära ett nyliberalt språkbruk som används i reklambranschen och i näringslivet, har jag i denna studie valt bort det som beteckning för ålderskategoriseringen äldre eller pensionär. Som barn- och ungdomsvetare är jag inte beredd att beteckna barn och unga som ”juniorer”, vilket skulle vara den yngre motsvarigheten till senior. Därför använder jag den juridiska beteckningen pensionär (i betydelsen ålderspensionär) om studiens äldre deltagare samt begreppen äldre/yngre då avsikten är att diskutera ålder relationellt.

pensionärer, eller kanske snarare "aktiva äldre", samt en sekundär ålderskategori bestående av ungdomar (även barn och unga vuxna). En förklaring till detta särskiljande av åldrar, i en verksamhet som paradoxalt nog strävar efter att minska avståndet mellan åldersgrupper, kan ges utifrån det ursprungliga kulturpolitiska uppdraget att "främja äldre människors delaktighet i kulturlivet genom kulturupplevelser och eget skapande" (Kulturrådet 2013, s 15). Då de ekonomiska bidragen som upprätthåller verksamheten är öronmärkta och tillänkta som en satsning på Kultur för äldre, bidrar detta således till att vinkla strukturen och tilltalet i verksamheten.

Övergripande syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna studie är att bidra till kunskapsproduktionen om ålder som social kategori och maktordning. Jag intresserar mig för hur ålder görs och får betydelse i kommunal åldersöverskridande verksamhet, så kallade åldersmöten. Studien belyser konstruktioner av ålder utifrån tre parallella analysnivåer; 1) strukturellt genom att undersöka hur ålder villkoras genom åldersmötets organisering, 2) interaktivt genom att belysa hur deltagarna gör ålder i sociala interaktioner och möten med varandra, och 3) genom att studera vilka åldersnormer som framträder genom aktiviteten.

Med utgångspunkt i att ålder betraktat som maktordning reglerar såväl strukturella villkor som sociala samspel mellan människor, vill jag betona att konstruktioner av ålder i denna studie ses som dynamiska processer där ovan nämnda analysnivåer förutsätter och samspelar med varandra. För att få syn på hur ålder villkoras strukturellt intresserar jag mig för aktiviteternas placering, vilka som bjuds in att delta, aktiviteternas tidsramar och utformning, personerna som arbetar där, förväntningar och mål med verksamheten, kort sagt allt det som utgör formen för åldersmötet. Studiens analytiska fokus utgörs av den sociala interaktionen mellan deltagarna. Genom att studera hur ålder görs relevant i deltagarnas interaktioner intresserar jag mig även för om/när det finns tillfällen då ålder förlorar betydelse och blir oviktigt.

Studien bygger på etnografiskt fältarbete av sammanlagt tre kommunala kulturverksamheter (åldersmöten) som riktar sig till åldersgrupperna barn, ungdomar och pensionärer. Studien har tre bärande frågeställningar:

- Hur villkoras ålder genom åldersmötets organisering?

- På vilka sätt görs ålder (inte) betydelsefullt i aktiviteten?
- Vilka rådande åldersnormer framträder genom aktiviteten?

POSITIONERING I ETT SPRETIGT FORSKNINGSFÄLT

Introduktion

Den här studien är skriven inom forskningsinriktningen kritiska åldersstudier, som är ett interdisciplinärt forskningsfält under uppbyggnad och som sträcker sig över genregränserna mellan genusvetenskap, sociologi, etnologi, pedagogik och socialt arbete. Signifikant för studier producerade inom denna framväxande forskningsinriktning är ett intresse för att problematisera ålder utifrån kritiska teorier. Med kritiska teorier avses här forskning som ifrågasätter förgivettaganden om ålder som något konkret eller essentiellt (Krekula & Johansson, 2017). Kritiska åldersstudier relaterar ofta maktaspekter till ålder, vilket innebär att ålder ses som en samhällelig och kulturell maktordning eller struktur. Begreppen som använts för att diskutera åldersmakt har skiftat över tid och mellan discipliner. Inom barn- och ungdomsforskningen, som är min ingång till kritiska åldersstudier, har åldersmakt tidigare belysts utifrån begreppen *generationsordning* (Alanen, 2003), *åldersmaktordning* (Sundhall, 2018), *vuxenmaktordning* (Sundhall, 2012) eller *childism* (Young-Bruehl, 2012), bara för att nämna några.

Forskning inom kritiska åldersstudier har tidigare tagit upp ett brett spektrum av ämnen som visar hur ålder görs relevant i människors vardagsliv och i samhällsprocesser. Då mycket av den forskning som hittills belyst ålder som social variabel bedrivits inom separata forskningsgenrer finns det anledning att efterlysa mer forskning som kopplar samman och/eller slätar ut disciplingränserna mellan barndomsforskning, ungdomsforskning, forskning om vuxenhet och socialgerontologisk forskning. Kritiska åldersstudier utgör ett tacksamt genreöverskridande grepp för att jag i min studie ska kunna diskutera ålder i ett sammanhang där själva forskningsobjektet utgör möten mellan individer som representerar ett brett spann av åldrar. För att situera min studie har jag valt att med hjälp av kritiska åldersstudier placera mig i skärningspunkten mellan barndomsforskning, ungdomsforskning och socialgerontologisk forskning. Detta angreppssätt bör betraktas som förhållandevis ovanligt, varför avsnittet får en relativt argumenterande karaktär.

Kritiska åldersstudier

Under 2000-talet har det väckts ett nytt tvärvetenskapligt intresse för ålder som fenomen där forskare från skilda discipliner har insett behovet av systematiserade problematiseringar av ålder för att kunna utveckla teorier med tvärvetenskaplig bredd inom åldersforskningen (Krekula & Heikkinen, 2014; Krekula & Johansson, 2017; Ronström, 1999). Åldersforskning är ett rörligt begrepp, men vad som brukar inrymmas i begreppet åldersforskning i en svensk forskningskontext är discipliner som specialiserat sig på ålder, främst barndomsforskning (den nya barndomssociologin), samt forskning om äldre och åldrande och kritisk gerontologi (Sundhall, 2012). Kritiska åldersstudier sammankopplar åldersforskning med teorier om makt och med ett fokus på åldersbegreppets relationella karaktär (Krekula & Johansson, 2017).

Idéerna som väckts inom kritiska åldersstudier är inte nya. Trots att amerikanska åldersforskare redan på 1960-talet påtalade behovet av tvärvetenskapliga perspektiv på ålder och åldrande, då den ålderskategoriska forskningen inte tycktes förmå att se bortom disciplingränserna, har denna typ av forskning dock varit eftersatt både i Sverige och internationellt. Under 1980-talet etablerades teorier om livslopp och begreppen *timing* (Freeman, 2007), *on time* (Andersson m.fl., 2011; Neugarten et. al., 1965) och *off time* (ibid.) blev behjälpliga verktyg för att diskutera en individs ålder i relation till förväntade livsmönster och stadier genom livet. Timing ringar in vikten av att individer utför handlingar vid rätt tidpunkt och på rätt plats genom livet (Freeman, 2007). Att leva sitt liv *on time* innebär att hålla sociala tidtabeller och agera i rätt tid utifrån normer om ålder och vad som anses vara accepterat och förväntat, medan det motsatta begreppet *off time* ringar in det normbrott som skapas då individen överträder gränser för vad som i en social och kulturell kontext anses vara normalt, accepterat och förväntat (Andersson m.fl., 2011; Neugarten et. al., 1965). Under 1990-talet utvecklade sociologen Cheryl Laz (1998) idén om ålder som görande utifrån West & Zimmermans inflytelserika artikel ”Doing gender” (1987). De teoretiska ramverken och begreppsapparaten har funnits där under flera decennier, men ändå har den ålderskategoriska forskningen som fokuserar på barndom, ungdom, vuxenhet och ålderdom inom separata discipliner dominerat och bidragit till att diskussioner om ålder sällan fördjupats och utvecklats över disciplingränserna (Krekula & Heikkinen, 2014). I Sverige tog det fram till år 2012 innan forskare från olika discipliner tog ett samlat grepp om åldersfrågan och skapade forskningsnätverket AgeS (Swedish Research Network on Age) med fäste vid Karlstads universitet. Det tvärvetenskapliga nätverket har som ambition att skapa ett vidgat och fördjupat forskningsfält kring ålder. Årliga nätverksträffar och diskussioner har genererat samförfattade artiklar (se till exempel Hellman, Heikkilä & Sundhall, 2014; Krekula

& Heikkinen, 2014) nyligen utgivna antologier (Lövgren, 2016; Krekula & Johansson, 2017) och konferensbidrag där ålder diskuteras kritiskt utifrån skilda ämnesmässiga perspektiv.

Tanken är inte att kritiska åldersstudier ska stå i konkurrens till etablerade forskningsfält. Ambitionen är snarare att överbrygga kategoriforskningens dilemma genom att ta hänsyn till många olika åldrar i analyser som lyfter ålder utifrån maktperspektiv. Kritiska åldersstudier är något annat än kategoriforskningen om ålder. Det är även något annat än sociologiskt präglad generationsforskning. För att beskriva kritiska åldersstudier som riktning kan man jämföra med kvinnoforskning som utvecklats till genusforskning, där postkoloniala och poststrukturalistiska riktningar senare har kommit att fokusera på studier av det subtila och differentierade osynliggörandet av kvinnor (se Lenz Taguchi, 2014).

Som forskningsinriktning utmanar kritiska åldersstudier den befintliga åldersforskningen genom att ifrågasätta ålder som neutral position, genom att studera hur ålder görs inom kategorier och deras respektive norm- och värdesystem, men också genom att undersöka komplexa samspel mellan kategorier och maktordningar utifrån intersektionella perspektiv. Enligt etnologen Ove Ronström (1999) har ålder, i jämförelse med andra sociala variabler, fått mindre uppmärksamhet eftersom ålder historiskt sett saknat politiskt engagemang och kamp. Kritiska åldersstudier har därför även en politisk emancipatorisk strävan att motverka samhällets ålderistiska (Andersson, 2008; Butler, 1969) strukturer: ”Like gender and racial studies, age studies have a mission, but /.../ we acutely lack an anti-decline movement.” (Gullette, 2008, s. 195). Inom socialgerontologin används begreppet *ageism* (Butler, 1969) för att beskriva de fördomar och den diskriminering som riktas mot individer och grupper avseende deras ålder (Andersson, 2008). Ålderism är den svenska översättningen av *ageism*. Ålderism avser i sin ursprungsdefinition vilken ålderskategori som helst där människor differentieras på grund av sin ålder (Krekula et. al., 2005). Det används som en begreppslik motsvarighet till rasism och sexism. Ålderism har således en särpräglad negativ innebörd. Som analytiskt begrepp har det främst kommit att användas inom gerontologisk forskning om äldre. Inom barndomsforskningen används istället begreppet *adultism* (Alanen, 1992; Halldén, 2007) för att tala om en vuxencentrerad maktposition. Inom kritiska åldersstudier uppmärksammas ett växande behov av att synliggöra och motverka ålderistiska strukturer och maktordningar i samhället, varför det kan vara fruktbart att använda begreppet ålderism om all form av åldersdiskriminering oavsett om den som diskrimineras är ett barn, en ungdom, en vuxen eller en äldre person. Kritiska åldersstudier skrivs huvudsakligen fram utifrån tre premisser: *ålder*

som konstruktion, ålder som organiserande princip och ålder som maktordning (Krekula & Johansson, 2017).

Då kritiska åldersstudier är ett pionjärfält behövs mer empiriskt driven forskning som kan synliggöra skilda aspekter av ålder som fenomen. Det är inte önskvärt att direktimportera begrepp från andra fält (exempelvis genusforskningen), men det anses däremot fruktbart för den kritiska åldersforskningen att låta sig inspireras av andra fält om teoretiseringen sker utifrån den egna empirin med ålder i fokus.

I skärningspunkten mellan åldersdisciplinära genres

Kategoriforskningen om ålder har utvecklats från separata teoretiska traditioner. Att studera barn, ungdomar eller åldersgruppen pensionärer innebär därför i praktiken studier inom separata forskningslandskap. Att synliggöra denna åtskillnad mellan akademiska traditioner är nödvändig för att förstå det "nya" med kritiska åldersstudier som akademiskt fält.

Kritiska åldersstudier har växt fram som en reaktion på den kunskapslucka som skapas mellan skilda åldersdiscipliner. Det finns en generell avsaknad av forskning som kopplar samman och förenar barndom, ungdom och ålderdom inom disciplinära landskap. Här behövs mer forskning som belyser ett kritiskt åldersperspektiv från barndom till ålderdom. En vuxen motsvarighet till de ovan nämnda åldersspecifika forskningsområdena - vad man skulle kunna kalla "vuxenhetsforskning" - saknas. Med detta är det inte sagt att vi saknar forskning om vuxna människor. Tvärtom är åldersgruppen vuxna överrepresenterad inom akademien (både som forsknings subjekt och forskningsobjekt). Forskning som i första hand relaterar till vuxenheten som en åldersfas saknas dock. Vuxenheten framstår därför som en omarkerad norm (Krekula & Johansson, 2017).

Åldersforskare har påpekat att barndomsfältet och äldreforskningsfältet har hamnat i motsvarande problematik som genusforskningen då kritik har riktats mot dess alltför homogena västerländska prägel (Krekula et al., 2005). Intersektionella perspektiv inom sektorsforskningen om ålder har potential att vidga studier av "barndomen", "ungdomen" eller "ålderdomen" till kritiska problematiseringar av heterogena samexisterande livsfaser och åldrar. En förklaring till varför det intersektionella perspektivet har dröjt på sig inom barndomsforskningen kan vara att fältet, då det etablerades under 1980- och 1990-talen, i första hand ville hålla ihop barndomen som socialt fenomen och att man därför såg risker med alltför omfattande och differentierade

barndomsbegrepp (Qvortrup, 1994b). Genom att synliggöra barndomens generella villkor och betrakta kategorin barn som en helhet skulle forskningsfältet Childhood Studies etableras och lyfta specifika ”barndomsfrågor”. En effekt av detta blev dock en homogenisering av barndomen då barndomsforskningen inte förmådde att beskriva heterogenitet på grund av ett alltför starkt fokus på barn som en social kategori (Krekula et al., 2005; Nieuwenhuys, 2013; Prout, 2005).

Politiskt och juridiskt sett har FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), som slår fast att ett barn kännetecknar varje människa under 18 år (unicef.se), fått stark inverkan på innebörden av kategoriseringen barn. I barnkonventionens definition blir den numeriska åldern central. Med det menas att kronologisk ålder förstås i huvudsak utifrån barnets födelsedatum, vilket bidrar till att själva ålderssiffran görs viktig och laddas med betydelse. Barns ålder och ungas ålder har inom barn- och ungdomsforskningen främst diskuterats utifrån idéer om *numerisk ålder* (Morrow, 2013), *funktionell ålder* (ibid.) samt *relationell ålder* (Alanen, 2001, 2003, 2009; Mayall, 2002). Ofta är det svårt att särskilja de olika åldersdefinitionerna från varandra då ålder innebär ambivalenta, rörliga och komplexa processer och positioner (Thorne, 2008). Som ålderskategoriseringar är beteckningarna barn och ungdom relationellt konstruerade och ömsesidigt beroende av varandra. Ungdomen tar per definition vid där barndomen slutar, genom biologiska och sociala processer som kallas pubertet, tonår, adolescens och vuxenblivande (”emerging adulthood”, se Arnett, 2000). Som ålderskategorisering har ungdomen ofta beskrivits som själva övergången från barndom till vuxenhet. Ungdom blir synonymt med att befinna sig i ett föränderligt tillstånd i efterdyningen av barndomen och i tillblivelsen av vuxenheten. Följande citat uttrycker förhållandet mer explicit: ”I would say a youth is not an adult. Neither are they children. They are not independent yet not entirely dependent on any one.” (Namuggala, 2018, s 81). Att vara ungdom beskrivs således ofta som att vara *varken* barn *eller* vuxen. Det gör att beteckningen ungdom förstås i kontrast till de dominerande ålderskategoriseringarna barn respektive vuxen. Innebörden av ungdomsbeteckningen blir därför ett tydligt exempel på ålderns relationella karaktär. Synliggörandet av ungdomen som varken/eller bidrar samtidigt till ett ifrågasättande av ålderskategoriseringar. Finns det överhuvudtaget några renodlade ålderskategoriseringar, eller bör alla åldrar betraktas som sammanflätade, överlappande, varande och under tillblivelse?

Om kategoriseringar naturaliseras riskerar de att begränsa vårt seende. Detta är ett av problemen med kategoriforskningen kring ålder. Genom att forskning av olika

ålderskategorier (barndoms-, ungdoms- och äldreforskning) förutsätter ett särskilt intresse för en avgränsad ålderskategori, möts sällan åldersforskare över sina ämnesgränser, vilket bidrar till att kategorierna upprätthålls (Ronström, 1999). Det bidrar till ett isärhållande mellan forskningstraditioner som skulle ha mycket att vinna på kritiska diskussioner över kategorigränserna. Inte minst för att utmana ålderskategorierna och väcka nya frågor om ålderns många innebörder. Ytterligare ett problem med ålderskategorisering är att de riskerar att skapa stereotyper som kan ha diskriminerande inverkan på individer och grupper i samhället. Flera åldersforskare har uppmärksammat behovet av tvärvetenskapliga ansatser för att skapa ny kunskap som kompletterar och utmanar kategoriforskningen (Krekula & Heikkinen, 2014; Krekula & Johansson, 2017; Ronström, 1999).

Kategoriforskningen har naturligtvis även förtjänster. Ålderskategoriseringar är användbara för att förklara och synliggöra diskursiva sammanhang där ålder får betydelse. Kategorierna ung/gammal, barn/vuxen, myndig/omyndig, flicka/tjej/kvinna/tant, pojke/kille/man/gubbe och så vidare konstrueras i relation till varandra och ofta i motsatspar. Genom att betrakta ålder och livsfaser, till exempel barndomen, som ett strukturellt fenomen (Alanen, 2001) blir det möjligt att analytiskt granska hur skilda barndomar manifesteras utifrån en idé om en idealiserad normativ barndom. Ålderskategorier kan användas för att illustrera hur ålder, till exempel barndomen, görs med hänsyn till rådande sociala föreställningar om hur barn-ålder bör iscensättas på ett ”rätt” (trovärdigt, genuint eller tillförlitligt) sätt (Davet, 2016, 2017). Kategoriforskningen är även viktig ur politisk synvinkel, inte minst avseende ålderskategorier som anses ha låg samhällslig status. Både barn, unga och äldre är marginaliserade från arbetslivet, vilket innebär att de utestängs från det som i många västerländska samhällen förknippas med hög status, det vill säga ett aktivt samhällsliv för personer i yrkesför ålder (Närvänen, 2009). Kategoriforskningen är nödvändig för att driva barn- och ungdomsfrågorna samt äldrefrågorna, eftersom att de annars riskerar att glömmas bort. Synliggörandet av kategorierna är således betydelsefullt för att motverka diskriminering av åldersmässigt marginaliserade eller bortprioriterade grupper.

Skilda teoretiska traditioner producerar och reproducerar olika typ av kunskap, vilket får effekt på den forskning som produceras om barn och ungdomar respektive äldre. Kanske är det så att kategorier och grupper behöver isoleras och renodlas för att överhuvudtaget bli synliggjorda. Genom renodlade intressen för barn, ungdomar respektive äldre som separata ämnesdiscipliner har en rad viktiga frågor kunnat lyftas och drivas inom barn-, barndoms- respektive ungdomsforskningen och socialgerontologin. Men kanske har vi nu nått en punkt

då vi behöver återinföra diskussionen om ålder mot dessa disciplinära avgränsningar just därför att frågor som rör barn, ungdomar och äldre idag kan diskuteras på ett helt annat sätt än då disciplinområdena en gång grundades (se Sparrman, 2019). Det finns en kunskapslucka att fylla i mötet mellan dessa vetenskapliga genrer.

Trots att denna licentiatavhandling är skriven inom ämnesområdet barn- och ungdomsvetenskap, gör motivet för studien att den involverar ett bredare åldersspann än de renodlade ålderskategorierna barn respektive unga. Som barn- och ungdomsvetare har jag en vana att iakttä och problematisera barns och ungas positioner i samhället, varför deltagargruppen pensionärer har inneburit (för mig) nya teoretiska och metodologiska utmaningar under framställningen av denna studie. Deltagaråldern har bidragit till att vidga och utmana de perspektiv som traditionellt sett formar mitt ämnesområde. Där barndomsforskningen har tätt sig alltför begränsande eller inte räckt hela vägen för mina analyser har jag sökt efter begrepp och verktyg utanför mitt eget fält. Särpräglade för min studie är således att den förenar olika ämnesområden inom det ålderskategoriiska forskningslandskapet.

Kategoriseringen ”äldre” eller pensionär

Genom att en stor deltagargrupp i min empiriska studie utgörs av pensionärer har jag alltså varit lyhörd för hur åldersfrågor behandlas inom åldersdisciplinära forskningsfält även utanför barn- och ungdomsforskningen. Med hjälp av kritiska åldersstudier blir det möjligt att skriva fram min studie i skärningspunkten mellan disciplinerna barn- och ungdomsvetenskap och socialgerontologi,² vari det finns likheter men också betydande skillnader.

Då barn- och ungdomsforskare sällan tar del av den socialgerontologiska forskningen, kan det vara på sin plats att här göra en kort presentation av denna parallella åldersdisciplin och därmed också lägga en grund för förståelsen av kategoriseringen pensionär (äldre). Likt barn- och ungdomsforskningen tar den gerontologiska forskningen sin utgångspunkt i en specifik åldersfas. Urvalet för denna forskningsdisciplin består av individer i slutskedet av en livstid, närmare bestämt pensionärer (samhällets äldsta medborgare). Den socialgerontologiska forskningen kretsar i huvudsak kring frågor som rör diskriminering av äldre människor

² Då socialgerontologin som forskningsdisciplin är relativt bred, vill jag poängtera att jag i denna studie främst har inspirerats av den feministiskt influerade inriktningen kritisk gerontologi (Calasanti 2003, 2004; Calasanti et al., 2006; Cruikshank, 2003). Jag använder i min text socialgerontologi som ett samlingsnamn på forskning om åldersgruppen pensionärer och äldre.

(Andersson, 2008; Butler, 1969) men också kring äldre människors levnadsvillkor och vardag. I Sverige och i stora delar av västvärlden tenderar gruppen nypensionärer att bli allt fler. Dessa nypensionärer, fyrttialisterna, har i mediala sammanhang och inom forskningen allt oftare kommit att diskuteras i termer av resurser i förhållande till ”samhällsnytta”. Ett exempel är Statistiska centralbyråns undersökningar där gruppen pensionärer förknippas med beteckningen ”samhällsresurser” (Nygren, *SCB Välfärd*, 2005). I en tid då den så kallade ”arbetslinjen” har satt en stark prägel på det politiska klimatet framstår pensionsåldern som ett resursslöseri där pigga och fullt yrkesdugliga medborgare riskerar att bli improduktiva. I uppbyggnaden av det hållbara samhället där befolkningen kommer att leva allt längre syns nationalekonomiska visioner om ett aktivt åldrande med samhällsengagemang som ledord. I min läsning av hur pensionärer som åldersgrupp framställs inom policytexter, media och forskning ser jag en växande trend att söka sig bort från tidigare stereotypa ålderistiska definitionen av ålderdom som förlust av förmåga och/eller kroppsligt förfall (Andersson, 2008), för att istället tala om produktivitet, kompetens och aktivitet. Begreppen ”successful aging” eller ”aktivt åldrande” används parallellt inom flera områden för att påverka den gängse bilden av äldre som konsumentgrupp och som aktörer (Katz, 2001/2002; Rowe & Kahn, 1987, 1998; Rudman, 2006; Sandberg, 2013a).

Genom tidningar och dagspress blir det tydligt hur den nya tidens pensionärer systematiskt har kommit att förknippas med begrepp som rimmar med samtidens strävan efter ungdomliga ideal såsom ”Rock’n’roll-generationen”/ ”Rolling Stones generationen”,³ ”kulturtant” och ”aktiva äldre”.⁴ Vår tids nya pensionärer, födda på 1940-talet och senare, kallas även ”for ever young-generationen” då det som utmärker fyrttialisterna anses vara att de vägrar åldras enligt stereotypa förväntningar på äldre. For ever young-generationen framhåller ofta populärkulturella referenser som resurser för att göra alternativ ålderdom (se Rasmusson, 2005; Liljequist et.al., 2011). Ovan nämnda begrepp används framförallt om åldersgruppen nypensionärer, den åldersgrupp som i forskningssammanhang tidigare kallats ”tredje-åldern” (Laslett, 1996; von Sydow, 1991). Tredje-åldern beskrivs gärna som den kategori äldre som står ”mellan arbetsliv och omsorgsbehov” (Gynnerstedt & Wolmesjö, 2011, s. 10), en åldersgrupp som ofta är engagerade i ideella föreningar, deltar i studiecirkel och andra utbildningsaktiviteter.

³ Ledin. *DN*. 2006-06-19; Tejre. *DN*. 2014-07-21.

⁴ Till exempel beskrivningar av äldre inom de verksamheter som arrangerades inom ramen för Europaåret för aktivt åldrande och solidaritet mellan generationerna 2012 (www.esf.se).

Den kategori samhällsmedborgare som tituleras just ”kulturtanter” anses vara viktiga ”bärare” av kulturlivet. SCB:s statistik från 2012 uppger att den typiska deltagaren i svenska studieförbund är kvinna i övre medelåldern (www.scb.se). I den mediala debatten kan man se en tendens till att vilja ta fasta på begreppets positiva associationer och uppvärdera kulturtanterna till att utgöra resurser för kulturlivets överlevnad: ”Kort sagt är kulturtanterna våra främsta samhällsbärare. De försvarar människovärdet, de har en humanistisk grundsyn och de bär med sin närvaro upp våra kulturinstitutioner” (Johansson, *HD*, 2014-03-14). Tanten har på senare år fått en mer framträdande roll även i forskningen, bland annat i etnologen Karin Lövgrens (t)antologi *Tanten, vem är hon?* (2012).

I Sverige och i många andra länder finns det en växande tendens att från statligt håll försöka påverka pensionärer att stanna kvar i arbetslivet högre upp i åldrarna genom policybeslut som dels förbättrar skatte- och andra yrkesanpassningar för äldre (Krekula et. al., 2017; Vickerstaff & Loretto, 2017), dels genom att försvåra genvägar till förtidspension (Smeaton & White, 2016). Vissa forskare pekar på en ökad trend med så kallad ”unretirement”, det vill säga ”icke-pension” där pensionerade äldre återtar arbete på deltid eller fulltid efter uppnådd pensionsålder och på så vis förblir yrkesverksamma (Kail & Warner, 2013; Meastas, 2010). Min förförståelse för åldersgruppen pensionärer grundar sig således på idén om att stereotypa bilder av trötta, skröpliga, inaktiva och ensamma pensionärer (Andersson, 2008) har kommit att ersättas av en ny diskurs som pekar på en aktiv, engagerad, kunskapsstörstig och heterogen samhällsgrupp (Bjursell & Hultman, 2012). I denna perspektivförskjutning och omdefinition av begreppet pensionär ryms normativa värderingar som blir intressanta att belysa då ålder används analytiskt i en empirisk studie som denna.

Mitt bidrag till den barn- och ungdomsvetenskapliga forskningen

Jag vill poängtera att studien, trots en utvidgad betraktelse av ålder, håller sig inom ramen för de barn- och ungdomsvetenskapliga fokusområdena: vardagsliv, förskola och skola. I enlighet med ämnesbeskrivningen vid Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande vid Göteborgs universitet, utgör ”pedagogiska metoder” och ”lärande rum” själva inramningen av empirin (www.ipkl.gu.se). Studien berör i högsta grad frågor om identitetsskapande, formellt samt informellt lärande i och utanför barns och ungas skolvardag. Barn- och ungdomskultur berörs i flera avseenden både utifrån de studerade aktiviteternas struktur men också genom de kommunikationsnivåer som framträder i empirin. Inte minst bryter min studie ny mark och

bör betraktas som ett bidrag till den åldersforskning som visar på ålder som maktaspekt och organiserande princip i barns, ungas och äldres institutionaliserade vardag. Studien är ett bidrag till den tvärvetenskapliga disciplinen barn- och ungdomsvetenskap, samt till det framväxande fältet kritiska åldersstudier, och kan således vara till gagn för dem som intresserar sig för såväl pedagogiskt-didaktiska som social- och kulturvetenskapliga kunskapsområden.

Normkritisk forskning om ålder har kommit att bli alltmer synlig i Sverige och internationellt. Ofta kopplas konstruktioner av ålder ihop med konstruktioner av genus då dessa sociala variabler anses vara tätt sammanvävda (till exempel Ambjörnsson & Jönsson, 2010; Hellman & Heikkilä & Sundhall, 2014; Sundhall, 2012). Det finns även exempel på då ålder undersöks ur ett livsloppsperspektiv (Andersson et al., 2011; Krekula, Närvänen & Näsman, 2005) samt ett ökande intresse för att studera ålder och relationer mellan generationer interdisciplinärt (se Ambjörnsson & Jönsson, 2010; Joosen, 2018; Krekula & Johansson, 2017). Det tidigare nämnda nationella tvärvetenskapliga forskningsnätverket AgeS (Swedish Research Network on Age) är nyskapande då det samlar forskare från såväl barn- och ungdomsforskning som socialgerontologi och medicinområdet utifrån ett i huvudsak normkritiskt perspektiv på ålder och åldrande. Med inspiration från ett sådant sammanhang anser jag att det är motiverat att vidga diskussionen om ålder utöver de cementerade åldersdisciplinerna inom akademien.

En drivkraft, som jag delar med andra verksamma inom fältet kritiska åldersstudier, är att ålder som fenomen då det lösgörs från kategoriforskningen och landar i en tvärvetenskaplig kontext kan väcka nya frågor, visa nya samband och ifrågasätta ålderskategoriska disciplingränser eller epistemologiska riktningar som har kommit att färga specifika åldersdiscipliner. Kort och gott att ifrågasätta det förgivettagna och resa nya frågor kring ålder och åldrande och dess innebörder i samhället. Genom att försöka ta ett helhetsgrepp där ålder betraktas som mångdimensionellt och föränderligt utan att nödvändigtvis fastna i kunskapsteoretiska riktningar kopplade till specifika åldrar, vill jag utmana och nyansera den ålderskategoriska forskningen. Varför fortsätta att konsekvent betrakta maktfrågor inom ungdomsforskningen som synonyma med ”makt och motstånd” (Ronström, 1999)? Varför fortsätta att analysera maktfrågor inom socialgerontologin som uttryck för ålderism (Andersson, 2008; Butler, 1969)? Vad händer om vi vänder på perspektiven och analyserar kategorin ungdomar utifrån ålderism och äldre utifrån idéer om makt och motstånd? I ett sådant avseende behövs en mer nyanserad diskussion kring ålder utifrån ett livslångt perspektiv.

Det är viktigt att poängtera att all forskning inte lämpar sig som åldersforskning. Enligt sociologen och åldersforskaren Clary Krekula bör vi som forskare ställa oss frågan ”har denna studie ålderspotential?” samt ”vad händer då vi lägger till ålder i analysen?” (Krekula, 2016-03-04). I denna studie har jag ambitionen att problematisera den vanligt förekommande distinktionen mellan ”social ålder” och ”objektiv ålder” (kronologisk, biologisk eller funktionell ålder) eftersom jag betraktar all ålder som socialt konstruerad. Det är med denna konstruktionistiska blick jag har analyserat de åldersmöten som utgör min empiri. Förtjänsterna med att diskutera ålder utifrån andra perspektiv och nyanser än vad som är brukligt inom barn- och ungdomsvetenskaplig forskning är att jag tillåts ifrågasätta ålder som neutral position. Det blir möjligt att diskutera hur ålder görs inom de verksamheter som utgör det empiriska underlaget för denna studie, men också i relation till den kategoriska forskningen och samhället utifrån dess respektive norm- och värdesystem. Förhoppningen är att denna empiriskt drivna studie ska tydliggöra och nyansera många aspekter av ålder som fenomen. Resultaten i studien kan då komma att fungera som en teoriutveckling som kan vara till gagn för ett bredare forskningsfält.

Sammanfattningsvis finns det förhållandevis få studier som tidigare har haft ambitionen att sammanföra barndomsforskning, ungdomsforskning och socialgerontologisk forskning. Jag väljer därför att i nästa kapitel zooma ut och belysa tidigare forskning som har relevans för frågan om åldersintegration. Det är viktigt att poängtera att exemplen som tas upp i kommande stycken inte belyser forskningsinriktningen kritiska åldersstudier. Litteraturgenomgången ska läsas som ett urval av studier och forskningsinriktningar som på ett eller annat vis berör just frågor om åldersintegration, relationell ålder och/eller kulturella aktiviteter i blandade åldersgrupper.

TIDIGARE STUDIER OM ÅLDERSMÖTEN

Ålder - en komplex social variabel

Åldersforskningen presenterar parallella, överlappande och tidvis även ambivalenta betydelser av ålder (Ginn & Arber, 1995; Krekula, Närvänen & Näsman, 2005; Sandvin, 2008). Då fenomenet åldersmöten är relativt nytt och då tidigare forskning om ålders-integrerande kulturmöten som samhällsåtgärd är begränsad, har jag valt att disponera denna forskningsöversikt tematiskt utifrån tidigare forskning kring angränsande ämnen. Jag kommer därför att ge en översiktlig bild med exempel från ett förhållandevis brett forskningslandskap. Forskningsöversikten struktureras utifrån ett urval av empiriska studier och forskningsinriktningar som på ett eller annat vis belyser åldersintegrering. I arbetet med att ta fram empiriska exempel på studier som har gjorts med relevans för åldersmöten, har jag sökt finna svar på hur tidigare forskning har belyst frågan om åldersintegration och vilka sociala insatser som tidigare gjorts för att försöka råda bot på problemet med ålderssegregationen. Jag har även varit intresserad av deltagarrepresentationen i tidigare forskning. Detta för att ta reda på vilka deltagaråldrar som avses i studier om åldersintegrering.

Jag har valt att lyfta fram en rad exempel som på ett eller annat vis behandlar frågan om generationsöverskridande relationer, åldersmöten och/eller aktiviteter som förenar individer av olika åldrar. Dessa studier och sociala projekt är hämtade delvis utanför disciplinområdena barndomsforskning, ungdomsforskning och socialgerontologisk forskning. Gemensamt för dessa exempel är att de kan tillföra kunskap om hur man tidigare studerat och praktiskt arbetat med integration och ålder. Jag har valt att i möjligaste mån relatera till kulturaktiviteter. Genom de exempel som presenteras har jag även haft ambitionen att visa hur företeelsen åldersmöten i Sverige kan relateras till en internationell kontext. Denna forskningsöversikt kan med fördel läsas som en introduktion till ett forskningsämne i vardande.

Forskning med relevans för idén om åldersintegrering

Tidigare forskning har belyst att barn, unga och äldre sällan engagerar sig i gemensamma aktiviteter i offentligheten. Åldersindelningar av aktiviteter, verksamheter och institutionella miljöer bidrar till en spatial och kulturell åtskillnad mellan människor (Hagestad & Uhlenberg, 2006). Inte sällan ställs ålderdom i kontrast till ungdom och åldersindelningar beskrivs som en grund för social differentiering i samhället (Ambjörnsson & Jönsson, 2010;

Andersson et.al., 2011; Närvänen & Näsman, 2004; Närvänen, 2009). I ett åldersuppdelat samhälle krymper de åldersgemensamma referenserna vilket gör det svårare för individer som tillhör olika ålderskategorier att närma sig varandra (Holmberg et. al., 2003). Man skulle därför kunna tala om ett ålderssegregerat samhälle (Hagestad & Uhlenberg, 2006). Riskerna med ett alltför åldersuppdelat samhälle anses vara att det bidrar till ökad ålderism (Butler, 1969), negativa åldersstereotyper och i värsta fall antisocialt beteende, ofrivillig ensamhet och minskad social kontroll (Hatton-Yeo, 2010; Foner, 2000; Moore & Statham, 2006).

Ålderssegregationen som idé och grundläggande socialt problem yttrar sig på många olika plan, exempelvis genom att äldre och yngre samhällsmedborgare idag tenderar att: bo isär, ägna sig åt skilda fritidsaktiviteter och intressen, ta del av olika medier, ta till sig ny teknologi olika snabbt samt engagera sig och organisera sig på olika vis i föreningsliv, politik och sociala nätverk. I ett ålderssegregerat samhälle är familjen en otillräcklig arena eller knutpunkt för möten över generationer. Vår befolkning blir allt äldre, och många äldre samhällsmedborgare uppger att deras sociala nätverk krymper i takt med stigande ålder (Hatton-Yeo, 2010). Det finns forskare som påstår att ålderssegregationen ökar risken för social uteslutning och ofrivillig ensamhet både bland unga och äldre samhällsmedborgare, samtidigt som samhället glömmer att ta tillvara på de mångdimensionella perspektiv som framkommer då människor i olika åldrar lever och interagerar med varandra (Vanderbeck & Worth, 2015).

Internationella studier av kulturprojekt som syftar till att skapa möten mellan pensionärer och barn visar att forskare är oeniga om vilka effekter dessa möten får för dess deltagare (Middlecamp & Gross, 2002; Seefeldt, 1987). Några viktiga lärdomar från tidigare forskning är att möten mellan barn och äldre inte kan tvingas fram, att åldersmöten mellan ung och gammal kan bidra till något som kallas ”intergenerational solidarity” (ett erkännande av ömsesidigt ansvar mellan generationer) samt att de flesta studier som gjorts av möten mellan barn och pensionärer har gjorts i socialt, klassmässigt och etniskt homogena grupper (Cortellesi & Kernan, 2016). De flesta studier jag har kunnat hitta om kulturmöten mellan barn och äldre kommer från den socialgerontologiska forskningen. Det finns studier som visar att barn som får möta personer från äldreboenden (så kallade ”äldre-äldre”) tenderar att skapa sig en negativ bild av sitt eget åldrande (Seefeld, 1987). Nyare studier har dock visat att barn som kontinuerligt får träffa äldre människor i vardagen tenderar att få mer nyanserade uppfattningar om vad det innebär att bli gammal snarare än att beskriva äldre människor utifrån stereotyper (Schwalbach & Kiernan, 2002). Generellt visar tidigare forskning att

långvariga projekt där unga och äldre möts över lång tid tenderar att skapa mer positiva bilder av äldre i jämförelse med projekt där unga och äldre möts sporadiskt (Christian et al., 2014; Heydon, McKee & Daly, 2017; Pinguart, Wenzel & Sorensen, 2000). Västerländska samhällen som har byggt bort ”naturliga” mötesplatser mellan unga och äldre riskerar enligt vissa forskare att i större utsträckning skapa negativa attityder gentemot äldre (Gilbert & Ricketts, 2008). För att på sikt minska ålderismen (Butler 1969; Wilkinson & Ferraro, 2002) och negativa attityder gentemot äldre är det ur ett samhällsligt perspektiv därför viktigt att bereda väg för fler ålders-integrerande möten (Gilbert & Ricketts, 2008). Även om vinsterna med ålders-integrerande verksamhet tros vara många, är detta ett forskningsmässigt eftersatt område. Här finns en tydlig kunskapslucka att fylla.

Barnbarnsforskning och annan åldersintegrering

Ett antal studier lyfter äldres betydelse i barns vardagsliv, men då fokuseras vanligtvis barns relationer med mor- och farföräldrar som en aspekt av ökad livskvalitet och trygghet för barn (Neugarten & Weinstein, 1964). Mycket av den forskning som finns kring möten mellan barn och äldre kommer från barnbarnsforskningen och fokuserar på relationer mellan barn och mor- och farföräldrar (Harwood, 2000). En intressant aspekt som framkommer i flera studier inom barnbarnsforskningen är att mor- och farföräldrarollen är friare och mindre normstyrd än positionerna mamma och pappa, vilket visar att ”grandparanting” blir ett brett och nyanserat samlingsbegrepp för relationer mellan barn och en äldre generation.

Förhållandevis få studier har fokuserat på ålders-integrerande möten mellan unga och äldre som inte är familj med varandra (Heydon, McKee & Daly, 2017). Detta anses vara ett pionjärområde med sporadiska studier inom ett tvärvetenskapligt och brett forskningslandskap. Internationella forskningssamarbeten, exempelvis nätverket Consumption and intergenerational relationships med huvudsäte vid Aalborgs universitet i Danmark (www.en.cgs.aau.dk), verkar för att belysa frågor om ålders-integrerande relationer och ett vidgat familjebegrepp bortom kärnfamiljen. Frågan om åldersintegrering har tidigare ställts inom socialgerontologisk forskning där man ser många samhällsliga vinster med verksamheter och projekt som förenar och skapar förutsättning för relationsbyggande mellan unga och gamla människor (Uhlenberg 2000a). Gerontologen Peter Uhlenberg hävdar att det finns risker med att gruppera människor, eller att människor själva grupperar sig, utifrån ålderslikhet eller födelseår eftersom en sådan kategorisering lätt skapar ålderssegregerande

effekter. För att uppnå åldersintegration krävs det därför att människor interagerar med varandra över och mellan åldrar. Bara i de fall då åldersolika individer interagerar med varandra blir det därför möjligt att tala om åldersintegration (ibid.). Jag översätter engelskans begrepp "same-age" med *ålderslikhet* och använder begreppet *åldersolikhet* för att benämna det man på engelska brukar översätta med "cross-age". En åldersolik grupp blir därför synonymt med en åldersblandad grupp, det vill säga en grupp bestående av individer som har olika ålder.

Intergenerational studies

Begreppet "intergenerational", som på svenska skulle kunna översättas med "generationsöverskridande" eller "generationsblandad", visar sig användas både om föräldrabarn-relationer (Bus et. al., 1995), om lärare-elev-relationer och allmänt om relationer mellan pensionärer (äldre) och barn eller unga. För att hitta studier som specifikt berör kulturell aktivitet med deltagare av olika åldrar som interagerar med varandra utan att ha biologiska släktskapsband, har jag läst ett stort antal forskningsartiklar och varierat mina sökord i de sökdata-baser som finns tillgängliga inom socialgerontologi, barndomsforskning, pedagogisk forskning, konstnärlig forskning och "Aging studies". Sökträffarna visar att det händer en del inom litteracyforskningen där man under senare tid kunnat se ett växande intresse för ny digital media i barns undervisning, men också studier som pekar på relationen mellan ny digital teknik och äldres hälsa och välmående. Studier som förenar barn och vuxna eller barn och pensionärer kring ny digital media har ofta tittat på den äldre generationens funktion som guider eller vägvisare för barnens kommunikativa utveckling (se Gregory & Williams, 2000; Gregory, Long & Volk, 2004).

I Storbritannien och USA finns exempel från civilsamhället och föreningslivet där man i många år har arbetat med så kallade "Intergenerational programs", en communitybaserad verksamhet som drivs på volontärbasis på flera orter för att förstärka relationerna mellan unga och äldre personer i närsamhället (Alexenberg & Benjamin, 2004; Jarrott, 2011). Deltagandet är frivilligt och bygger på deltagarnas egna intresseområden och vilja att bidra med kunskap och engagemang till den egna communityn (orten). Det kan handla om allt ifrån trädgårdsarbete till konstprojekt, läsläsning eller att ta del av ny teknologi och media. Syftet med verksamheten är att öka kontakten mellan unga och äldre samhällsmedborgare för att skapa trygga relationer och minska fientligheten mellan skilda åldersgrupper

(www.bbc.co.uk). Det är inte ovanligt att dessa verksamheter bygger på ”kulturellt utbyte” där kultur (så som jag tolkar det) både syftar till estetisk kultur och en mer antropologisk definition av kultur där man avser att förena grupper av människor med olika etniskt och/eller sociokulturellt ursprung. Verksamheterna tycks ofta ha en ambition att främja hälsa och välmående genom trygga relationer över åldrarna (jfr Uhlenberg, 2000b). Sedan 1960-talet har det genom dessa program funnits organiserad verksamhet som förenar barn och pensionärer som inte är släkt med varandra (Jarrott, 2011; Kaplan et al., 2007; Thang, 2015). På vissa håll arrangeras ”intergenerational programs” i samverkan med lokala scoutföreningar men samordningen har varierande struktur i olika länder (www.bbc.co.uk). Ett problem som lyfts fram med ”intergenerational programs” är att de har en tendens att framstå som ”gulliga” exempel på hur man kan göra och att de helt enkelt inte tas på allvar som en självklar del i det politiska och sociala arbetet med integrationsfrågor (Newman et. al., 1997; Uhlenberg, 2000b). Dessa ålders-integrerande verksamheter riskerar då att få karaktären av välgörenhet, vilket kan påverka (rentav stjälpa) idén om det ömsesidiga utbytet mellan deltagarna.

Communitybaserade åldersmöten

Med fokus på kulturverksamhet finns det en hel del internationella exempel på ålders-integrerande projekt där man aktivt verkar för ökad integration och där det finns en emancipatorisk strävan att arbeta med hela familjer och/eller många olika åldersgrupper i en community (se Newman et al., 1997; Whiteland, 2012). Dessa verksamheter har ofta en strävan efter ökad delaktighet och ökad sysselsättning i så kallade ”utanförskapsområden”, det vill säga socialt utsatta områden.

Ett sådant framgångsrikt projekt togs till Sverige år 2010 i form av El Sistema genom dåvarande chefsdirigent Gustavo Dudamel vid Göteborgs Symfonikerna (Saether, Bergman & Lindgren, 2017). Orkesterverksamheten El Sistema har fått stor uppmärksamhet och spridning runt om i landet. El Sistema kompletterar, och utgör en del av, den undervisning som tidigare utfördes av den kommunala kulturskolan och som traditionellt sett har haft svårt att locka barn med utländsk bakgrund och barn från utsatta områden (ibid.). Det som anses vara ”nytt” (i en svensk kontext) med El Sistemas orkesterundervisning för barn är metodens värdegrundsarbete och den arbetsgemenskap som byggs upp av förhållandevis många vuxna i undervisningssammanhangen, samt att det finns en ambition att arbeta communitybaserat med en stark demokratisk strävan.

Konceptet har kallats för ”community music”,⁵ då en stark drivkraft bakom musicerandet är att stärka deltagarnas identitet och känsla av sammanhang och gemenskap i socialt utsatta områden (Bergman & Lindgren, 2014a). Det musikaliska arbetet förankras genom relationsbygge mellan barnet, barnets familj och det professionella musiklivet med tillgång till de riktiga scenerna (som till exempel konserthuset i Göteborg). Vinsten för symfoniorkestrarna är att de får möjlighet att spela för nya publikgrupper, vilket också tillför en aspekt av kulturarv och så småningom även en förhoppning om återväxt i en musikalisk genre (klassisk musik) som inom svensk musikundervisning för barn länge varit bortprioriterad (Saether, Bergman & Lindgren, 2017).⁶

Verksamheten blir integrationsfrämjande (både åldersmässigt, socialt och kulturellt) då frekventa musikaliska samspel med vuxna och regelbundna så kallade ”Vänstays”, tillfällen då föräldrar engageras och barnen bussas runt för att musicera ihop med barn och vuxna från andra stadsdelar, byggs in i verksamhetsstrukturen och bidrar till ett relationellt lärande. El Sistemas verksamhet och metoder har tidigare beforskats av bland andra musikvetarna Åsa Bergman och Monika Lindgren vid Göteborgs universitet som följt projektets framväxt under flera år och publicerat ett antal artiklar om metoden (se Bergman & Lindgren, 2014a; Bergman & Lindgren, 2014b; Saether, Bergman & Lindgren, 2017). Som ålders-integrerande verksamhet ter sig El Sistema intressant, även om tidigare studier inte valt att fokusera på effekterna av åldersmötet inom verksamheten.

Sverige – underutvecklat i fråga om åldersintegrering

I en internationell jämförelse tycks Sverige ligga efter många andra länder avseende strukturer för ålders-integrerande möten genom ideellt arbete (Bjursell, 2012; Boström, 2003). En anledning till detta förmodas vara det svenska välfärdssystemet som förutsätter att samhället tar hand om åldersgrupperna barn och äldre, medan många andra länder är mer beroende av

⁵ Community music är ett brett analytiskt begrepp som jag inte har varken utrymme eller ambition att fördjupa mig i. I detta avseende lyfter jag Bergman & Lindgrens (2014a) användning av begreppet för att belysa hur projektet El Sistema arbetar utifrån en emancipatorisk strävan att involvera de musicerande barnen, men också deras familjer, som ett exempel på tidigare forskning om åldersmöten.

⁶ Saether, Bergman och Lindgren (2017) hänvisar till tidigare postkolonial kritik mot att verksamheten El Sistema präglas av en västerländsk musikretorik samtidigt som den har en demokratisk strävan att motverka segregation och bekämpa fattigdom. I ursprungslandet Venezuela framstår det som paradoxalt att metoden lyfter kolonisationsernas musik genom genren klassisk musik istället för att bekämpa fattigdom och driva demokratifrågor genom folkets musik. I en svensk kontext - menar Saether, Bergman och Lindgren - förhåller det sig så att den klassiska musiken varit bortprioriterad, varför den genom El Sistema nu fungerar som genbreddning bort från en svensk hegemonisk pop- och rockmusikorienterad musikundervisning. I det avseendet anses just klassisk musik lämpa sig bättre för att nå barn med mångkulturell bakgrund.

pensionärers (och andra åldersgruppers) frivilliga arbete (Boström, 2003). Den offentliga sektorn bär generellt samhällsansvaret för barn och äldre i Sverige, medan familj och släkt bär det privata ansvaret. I historiska beskrivningar av förskolans framväxt i Sverige och Skandinavien talar man gärna om ett delat ansvar för samhällets barn (Pramling Samuelsson, Sommer & Hundeide, 2011). Trots att strukturerad ålders-integrerande verksamhet är ett förhållandevis eftersatt område i Sverige tycks det ändå vara ett växande fenomen i tiden. Inte minst då man söker information om aktivt åldrande och verksamheter baserade på idéer kring livslångt lärande och generationsöverskridande lärande (intergenerational learning). Det tycks finnas ett växande intresse för generationsintegrerande lärande i Sverige.⁷ Vid Högskolan för Lärande och kommunikation i Jönköping, pågår forskning om ”aktivt åldrande” (ActiveAge) och ”livslångt lärande”. Man har initierat ett Nationellt kompetenscentrum för livslångt lärande (Encell)⁸ utifrån vilket man söker finna faktorer som stärker äldre människors välmående, hälsa och utveckling. I en rapport från 2014 fann jag en diskussion om så kallade ”generationslärande” och ”kunskapande möten” över åldersgränser som ett förslag på främjande av aktivt åldrande och ökat välmående bland äldre (Bjursell et.al., 2014. s 66f). Generationslärandet beskrivs på följande vis: ”Generationslärandet kan handla om kunskap på ett visst område men möten över generationer kan också vara ett sätt att motverka stereotyper och historielöshet. Generationslärande kan vara ett sätt att bevara och bygga på traditioner samtidigt som det mynnar ut i förnyelse” (ibid. s 67). Kunskapande möten bygger på en idé om att den äldre generationens kunskaper riskerar att gå förlorade i dagens tvära pensionsövergång från yrkesverksam vuxenhetsålder till icke-yrkesverksam ålderdom.⁹ Denna kunskapsförlust menar man skulle kunna utvecklas till en kunskapsöverföring över och mellan åldersgrupper. Av formuleringarna att döma ligger tyngdpunkten främst på äldres välmående, äldres lärande, och att det är äldres kunskaper som

⁷ Ett exempel är Göteborgs Stads relativt nya satsning Seniorer i skolan, en modell som lånats in från Karlskrona kommun och som just nu sprids nationellt och internationellt (<http://www.karlskrona.se/sv/BarnochUtbildning/Grundskola/Stod-och-Utveckling-/Kunskap-och-larande/Seniorer-/>).

⁸ ENCELL har låtit sig inspireras av det numera avslutade IT projektet ThinkQuest, finansierat av ORACLE Education Foundation (<https://gitso-outage.oracle.com/thinkquest>), i sin definition av lärande mellan generationer: ”Med lärande mellan generationer menas lärande som finns eller uppstår mellan två generationer och baserar sig på ett ömsesidigt utbyte av information, tankar, känslor och erfarenheter ur ett livslångt perspektiv och som berikar alla parter.” (<http://center.hj.se/encell/aktiviteter/larande-mellan-generationer.html>).

⁹ Pensioneringen ses som en milstolpe och definitiv slutpunkt i ett aktivt yrkesliv (ibid. s. 65). Pensionsövergången är enligt studiens enkätundersökning alltför tvär, varför man i rapporten även föreslår så kallade ”brytpunkter” i arbetslivet med tid för reflektion och samtal kring individens fortsatta yrkesmässiga deltagande. Diskussionen kopplas till begreppen livsfaser och livslopp som jag ska återkoppla till längre fram i texten.

bör värnas, men diskussionen öppnar trots allt för idéer om ömsesidigt utbyte över olika åldrar.

En svensk avhandling undersöker generationsöverskridande lärande och ter sig som ett pionjärbete inom området. Ann-Kristin Boström, doktor i internationell pedagogik, undersökte det då nyinitierade projektet med ”Klassmorfar” som metod i skolan utifrån idéer byggda kring livslångt lärande, generationsöverskridande lärande och Bourdieus tankar om socialt kapital (2003). Boström uppger att formerna för generationslärande är kulturellt präglade och därför är beroende av den kontext som studeras. Boström refererar i sin avhandling till projekt i USA och Japan för att påvisa dessa skillnader, men menar att det som är centralt i generationslärande kan sammanfattas i: ”/.../ a two-way transmission of learning, from adults to pupils and from pupils to adults:” (s. 4). Boström pekar även på omfånget och vidden av lärandet, där det livslånga lärandet förstås utifrån: ”formal, nonformal and informal learning” (s 10ff). Dessa skilda nivåer beskriver strukturella aspekter av lärande, till exempel den institutionella skolstrukturen, lärande som sker genom aktivitet i andra samhälleliga grupperingar och det informella lärande som sker i vardagssammanhang och som även involverar normer, värderingar och vardagliga rutiner. Sedan Boströms avhandling publicerades 2003 har projekt med ”Klassmorfar” vidgats till att involvera även ”Klassmormor” i skolan. Detta projekt drivs numera som en rikstäckande ideell förening med syfte att förstärka vuxennärvaron i skolan (www.klassmorfar.se).¹⁰ Boström har fortsatt att följa utvecklingen med klassmorfar och har bland annat skrivit om lönsamheten med stödinsatsen i det så kallade peng-projektet stött av Brottsförebyggande Rådet och Socialtjänstförvaltningen i Stockholm (www.klassmorfar.se). Etnologen Anna Sofia Lundgren (2010) har också skrivit om projektet med klassmorfar och klassmormor i skolan. Lundgren för en intressant diskussion om hur äldre personer som resurser i skolan konstruerar och prövar sina roller som äldre med hjälp av bland annat nostalgi och idealet med aktiva äldre. I Lundgrens studie undersöks även hur genus spelar in och får betydelse för de ålderspositioner som erbjuds.

Utifrån denna kunskapsöversikt blir det synbart att det finns ett kunskapsgap gällande frågor som rör ålder, lärande och ålders-integrerande verksamhet. Det svenska samhället är uppbyggt kring åtskilda åldersinstitutioner avseende utbildning, omsorg samt kulturliv men vi saknar forskning som pekar på effekterna av ett konsekvent isärhållande mellan åldersgrupper. Ålder

¹⁰ Klassmorfar samverkar med andra stödorganisationer som BRIS, Fryshuset, Friends och Snilleblixtarna.

framstår snarare som en naturlig sorteringsmekanism även inom forskning som rör utbildningsfrågor, omsorgsfrågor och/eller kulturfrågor. Med min studie har jag ambitionen att fylla en del av detta kunskapsgap och bidra till nya sätt att tänka kring ålder, integration och kulturella möten mellan åldersolika individer. Med andra ord bidra till en teoriutveckling inom ett relativt nytt forskningsfält.

DEL II.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Inledning

En central utgångspunkt i denna licentiatavhandling är att en människas ålder görs socialt och därför inte bör ses som någonting personen ifråga "är". Ålder är ett intressant och komplext socialt fenomen som berör alla som lever och verkar i ett samhälle. Kronologisk ålder ter sig i många sammanhang oproblematiserad som ett mått på levd tid och det upplevs ofta naturligt att hänvisa till ålder i sociala sammanhang. Innebörden av att befinna sig i den kronologiska åldern "tre och ett halvt" eller "åttiosex" får dock stora konsekvenser i en människas sociala liv. Kronologi bygger på en logik där tideräkningen sker i en viss ordningsföljd, vilket gör att ålder då det kopplas till kronologi signalerar att växande och åldrande förväntas ske i en given ordning och riktning. Själva ålderssiffran får genom kronologin betydelse för de sociala förväntningar som ställs på en individ. Jag vill därför betona att jag ser den kronologiska ålderns innebörder som socialt konstruerade (Närvänen, 2009). Grunden i min teoretiska förståelse är alltså att ålder och innebörden av att befinna sig i en viss ålder är en socialt konstruerad, men också relationell, process som jag väljer att betrakta ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv (Burr, 1995/2015; Foucault, 1970/1993).¹¹ Teoretiskt lutar jag mig mot de barndomsforskare, ungdomsforskare och socialgerontologer som för en kritisk diskussion kring "varandet" och "blivandet" inom separata åldersspann (Laz 1998; Lee 2001, Närvänen & Näsman, 2007; Riley, Foner, & Riley, 1999).

Ålder som konstruktionsprocess har i forskningssammanhang ännu inte studerats i samma utsträckning som andra sociala kategoriseringar (jfr kön, klass och etnicitet). För att bättre förstå de mekanismer som tilldelar ålder betydelse i sociala sammanhang använder jag i denna studie teoretiska begrepp från den tvärvetenskapliga åldersforskningen. Utgångspunkten är att ålder som konstruktionsprocess verkar parallellt inom många områden. I denna studie fokuserar jag på ålderns organiserande och strukturella funktion (Fineman, 2011; Närvänen, 2009), men även ålder som maktfaktor (Alanen 2001; Heggli, 2004) och diskrimineringsgrund (Andersson, 2008; Butler, 1969; Bytheway, 1995; Young-Bruel, 2012). Dessutom betraktar jag ålder som en interaktionsresurs (Krekula & Johansson, 2017).

¹¹ Jag kommer att använda beteckningen *konstruktionism* synonymt med *socialkonstruktionism* enligt Burr (1995/2015) genom hela studien.

Vad som gör ålder till en komplex process är de normer och föreställningar om förmågor och egenskaper som förknippas med särskilda åldrar (Krekula & Johansson, 2017). Ålderskategoriseringar får stora sociala, politiska, organisatoriska och kulturella konsekvenser för människor i vardagen. Då mitt studieobjekt utgörs av kommunalt arrangerade åldersmöten är jag intresserad av att ta reda på hur verksamheten konstrueras med hjälp av ålderskategoriseringar och de sociala överenskommelser som utgör själva sammanhanget för åldersmötet.

Idén om livsloppet och dess på varandra följande faser är dock en relativt ny historisk tankefigur som har sina rötter i industrialiseringen, urbaniseringen av städerna och i den vetenskapliga utveckling som tog fart under 1800-talet (Närvänen, 2009). Höjd medellivslängd, minskad spädbarnsdödlighet, uppkomsten av pediatrik, barn(doms)psykologi och gerontologi som kunde spridas genom populärlitteratur bidrog till att forma den moderna synen på "barndomen" och "ålderdomen" (ibid.). Därtill har politiska lagstadgade beslut om förbud mot barnarbete, obligatorisk skolgång samt införandet av myndighetsålder och åldersbestämd pensionsålder ytterligare förstärkt idén om livsloppet och dess faser. Dagens institutionaliserade vardag kan ses som ett tydligt exempel på hur ålderskategoriseringar får absoluta konsekvenser i termer av inneslutning och uteslutning i social verksamhet. I en sådan särpräglad åldersstrukturerad vardag riskerar samhället att bygga bort "naturliga" mötesplatser för människor i olika åldrar, varpå kommunala satsningar såsom åldersmöten blir en kompensatorisk åtgärd för att öka integrationen mellan olika samhällsgrupper.

Genom mitt socialkonstruktionistiska perspektiv (Burr, 1995/2015; Foucault, 1970/1993) på ålder betraktar jag barndom, ungdom, vuxenhet och ålderdom som historiska och kulturella konstruktioner (Ariès, 1982). Varje barns barndom formas av den tid, och de rumsliga och sociala kontexter där barnet ifråga lever och verkar (Prout & James, 1990; Qvortrup, 1994b). På motsvarande vis förhåller jag mig till konstruktioner av ungdom, vuxenhet och ålderdom. En central idé i studien är att ålder utgör en *maktordning* i samhället där vuxenheten accepteras som överordnad andra åldrar (Brekhus, 1998; Krekula, 2018; Krekula & Johansson, 2017). Strukturellt fungerar ålder som en *organisande princip* (Heggli, 2004; Krekula & Johansson, 2017). En annan central idé är att *ålder görs* genom individen själv och i samspel med andra. Görandeprocessen är situationsbunden och regleras av samhällets maktdiskurser. Genom *ålderskategoriseringar* sorteras människor i åldersgrupper utifrån normativa föreställningar om egenskaper kopplade till specifika åldrar. Enligt Foucault (1970/1993; 1980) skapas subjektiviteten diskursivt. En individs ålder blir på så vis relationell, relativ och

situationsbestämd. I görandeprocessen finns således en inneboende idé om agens där individen gör sin ålder i relation till andra genom *positionering*. Jag ser ålderspositioneringen som en form av självframträdande, medan ålderskategoriseringen skulle kunna beskrivas som institutionalisering och formalisering av ålder. Strategier för att göra sig och bli gjord som ung/gammal eller liten/stor diskuteras med hjälp av begreppet *ålderskodning*. Jag väljer att tillföra begreppet ålderskodning för att visa hur barnkodade, ungdomskodade och äldrekodade praktiker påverkar föreställningar om, förväntningar på och bemötande av människor i olika åldrar. Ålderskodningen blir i min användning av begreppet en social tillskrivning och etikettering av ålder. För att få syn på de strukturer som reglerar och organiserar människor utifrån ålder, har jag valt att diskutera ålder som en maktaspekt. Organiseringen (institutionaliseringen och formaliseringen) av ålder och ålder som görande blir verktyg för att synliggöra de maktförhållanden som reglerar individer utifrån ålder. Det här kapitlet är avsett att sammanfatta de centrala teoretiska utgångspunkter och begrepp som är viktiga för analysen av min empiri.

Ålder som maktordning

En viktig teoretisk utgångspunkt i min diskussion om ålder som maktordning är Foucaults (1987) maktbegrepp där det som betraktas vara ”naturligt” förutsätter motsatsparet normalt och avvikande. Enligt Foucaults maktbegrepp betraktas kunskap och sanning som produkter av framgångsrika auktoritetsyrkanden. Varje samhälle producerar sina sanningsregimer (diskurser) för vad som anses normalt, sant och riktigt. De dominerande diskurserna talar om för oss hur vi kan tänka, vad vi bör göra och hur vi bör förstå fenomenen i vår omvärld (Foucault, 1970/1993). Genom att vissa företeelser normaliseras framstår andra som avvikande och onormala. Makt, betraktat på en strukturell nivå, ligger utanför individen och dennes handlingar samtidigt som den också bärs upp av individen genom samhällets organisering, våra institutioner, våra vardagliga rutiner, handlingsmönster och tankar (Mattsson, 2015). Att tala om makt och maktstrukturer är mycket komplext eftersom det kan ses som en integrerad del av vår vardag. För att förstå hur maktstrukturer skapas och upprätthålls, hur vi konstruerar idéer om vad som anses vara normalt och avvikande, behöver vi synliggöra att överordnade grupper i samhället äger tolkningsföreträde framför underordnade grupper och individer. Eftersom makt och kunskap, enligt Foucaults definition (1980; 1970/1993), är ovillkorligt förbundna kommer

den kunskap som produceras att tjäna maktens intressen och staka ut ramarna för vad som överhuvudtaget är möjligt och rimligt för oss att tänka och förstå.

I relation till ålder spelar maktdiskurser därför en avgörande roll för hur vi begripliggör ålder och åldrande som fenomen. Aktuell barndomsforskning och socialgerontologisk forskning uppmärksammar behovet av att synliggöra mångfalden av samexisterande barndomar och ålderdomar (Krekula et al., 2005; Krekula & Johansson, 2017). Analyser av ålder som maktordning kan vara ett fruktbart sätt att synliggöra hur kunskap och sanning om ålderskategorier produceras och re-produceras.

Vuxenhet som normalitet

Intresset i denna studie är således konstruktioner av ålder i allmänhet, men det är i synnerhet konstruktioner av ålderskategorierna ”barn”, ”ung” respektive ”pensionär” som blir empiriskt synliga. För att förstå innebörden i beteckningarna förskolebarn, mellanstadiebarn, unga vuxna eller pensionärer,¹² är det nödvändigt att se till den organiserande funktion som ålder har i vårt samhälle. För att ta mig an min syftesformulering har jag valt att närma mig fenomenet åldersmöten genom att problematisera idéer om en dualistisk syn på ålder. Det innebär att jag vill synliggöra tillfällena då ålder görs relevant som en skillnadsmarkering mellan individer och grupper. Den dualistiska uppdelningen i ung respektive gammal, liten respektive stor eller elev respektive lärare får kraftfulla sociala effekter då de kopplas till ålder. Detta på grund av att skillnaden mellan åldrar tenderar att få alltför stort fokus (Moosa-Mitha, 2005; Yuval-Davies, 1999). Ålder som naturaliserat mått på levd tid bidrar till en normalisering av särskilda åldersmaktordningar där barn och äldre görs beroende av personer i yrkesverksam ålder (vuxna). Normaliseringen av åldersmaktordningen som sätter barn, unga och äldre på undantag förstärks genom ett nyliberalt språkbruk (jfr Moosa-Mitha, 2005) som förenar vuxenheten med begrepp som frihet, ägande, ansvar och kontroll, medan övriga åldersgrupper beskrivs i termer av behov, omsorg, utveckling och/eller utsatthet.

Tidigare maktanalyser inom åldersforskningen synliggör att vuxenheten, medelåldern, ”mellanåldern” (Jönson, 2002) eller ”mittfåran” i ett livslopp, tenderar att representera normaliteten medan andra åldersgrupper marginaliseras (Bergman & Wall, 2017; Heggli, 2004; Krekula & Johansson, 2017; Ronström, 1999; Sundhall, 2012, 2017). Barn förknippas generellt

¹² Beteckningarna motsvarar de primära deltagaråldrarna som finns representerade i min studie.

med framtiden, äldre med det förflutna och vuxna med nutiden (Riley & Riley, 2000; Ronström, 1999). Den linjära förståelsen av ålder som övergående livsfaser i ett livslopp (Qvortrup, 1994a) innebär en naturaliserad rörelse i en förbestämd riktning. Genom att koppla samman barn och unga med frågor som rör utbildning och kognitiv mognad, vuxenheten med yrkesliv och ansvar, samt ålderdomen med ett överskott av (fri)tid och fokus på självförverkligande, nöje och underhållning, skapas en idé om vuxenhetens outhärlighet och överordning. Vuxna blir den åldersgrupp som bokstavligen bär upp hela samhället på sina axlar, medan barn och äldre (de båda utposterna av ett livslopp) balanserar i varsin ände med ett överskott av tid, ansvarsfrihet och en rad behov som ska tillgodoses. I relation till begreppen *becomings*, *not yet's* samt *beings* (se Krekula & Johansson, 2017; Qvortrup, 1987) har äldre samhällsmedborgare i forskningssammanhang diskuterats utifrån begreppet *has beens* (Andersson et.al., 2011; Närvänen, 2009), det vill säga personer som passerat sitt bäst-före-datum och därför förlorat något av den status som tidigare tilldelades dem i form av ”varande” vuxna (*beings*). En sådan normativ idé kring ålder tenderar att koppla samman givna åldrar med specifika egenskaper och intressefrågor.

Ett exempel på hur vuxenhet tenderar att systematiskt naturaliseras är genom begreppen ”active aging” och ”successful aging” som diskuteras flitigt inom socialgerontologisk forskning. Begreppet aktivt åldrande (*active aging*) har kritiserats för att värdera äldre-ålder med idéer om aktivitet, produktivitet och autonomi. Detta bidrar till att reproducera en föreställning om vuxenheten som hierarkiskt överlägsen ålderdomen. De socialgerontologiska forskarna Toni Calasanti och Neal King har uttryckt det på följande vis: ”Successful Aging means not aging and not being old because our constructions of old age contain no positive content” (Calasanti & King, 2005 s. 7). Ett bekymmer med den tilltagande nyliberala retoriken inom media, policytexter och delvis även inom forskning är att idén om aktivt åldrande (*successful aging*) sällan förmår att göra upp med fördomar och ålderism (Butler, 1969; Wilkinson & Ferraro, 2002) då den vuxennormativa medelåldern blir ett strävansmål i sig. Kanske vore det därför mer korrekt att tala om ”successful non-aging” eller ”aktivt icke-åldrande” (Sandberg, 2013a). Idén om det aktiva icke-åldrandet gör det möjligt att diskutera relationen mellan vuxenhet och ålderdom utifrån en hierarkisk över- och underordning där vuxenheten likställs med normalitet och det som är eftersträvänsvärt.

Det finns forskare som använder begreppet *generationsordning* (Alanen, 2003) för att beskriva maktbalansen mellan barn och vuxna. Begreppet *generation* är besläktat med ålder, men då jag anser att det är ett brett och förhållandevis komplicerat begrepp väljer jag att inte använda

det analytiskt. För att påtala relationell ålder och släktskap väljer jag istället att använda beteckningarna barn, föräldrar samt mor- och farföräldrar (mormor/morfar samt farmor/farfar). Om specifika faser i relation till ett helt livslopp anser jag att det är mer fördelaktigt i min text att använda sociologen Matilda Rileys begreppsapparat med livslopp, livsfas och livstid snarare än generation. Riley har haft stor betydelse för forskningsområdet *ålderns sociologi* som tar hänsyn till en individs hela livslopp (1986; 1987, 1998). Riley tar utgångspunkt i att samhällsförändringar och åldersstrukturer ömsesidigt påverkar varandra. Hon frångår generationsbegreppet men har ett tydligt förändringsperspektiv då hon påtalar att varje kohort av individer födda i en viss tid har potential att förändra sociala normer under sin livstid (1986). Med detta menar hon att varje tid präglas av sina ekonomiska, politiska och sociala villkor, vilket påverkar människor på olika vis beroende av den livsfas de befinner sig i. Samtidigt kan människor under en livstid påverka existerande normer kring vad som anses vara acceptabelt eller vad man kan förvänta sig av individer i olika åldrar.

Den normativa idén om vuxenhetens överordning förstärks genom att den framstår som osynlig och *omarkerad* (Brekhus, 1998; Krekula, 2018; Krekula & Johansson, 2017) i relation till andra åldrar som markeras genom sina åldersbeteckningar. Åldersnormer skapas och återskapas genom att dikotomin ung/gammal ses som epistemologiskt oproblematiskt och därför upprätthålls (Krekula, 2018). I dagligt tal kan vi exempelvis se hur ”barnteater” framstår som kontrast till ”teater” och hur ”seniorträning” blir en avvikelser från ”träning” och så vidare. Den stumma åldersbeteckningen vuxen behöver inte markeras just på grund av att vi är överens om att vuxenteater och vuxenträning anses vara de ”normala” formerna av teater och träning, varför prefixen ”barn” och ”senior” utgör anomalier och undantag. Genom att markera vissa ålderskategoriseringar och samtidigt låta bli att markera andra framstår den omarkerade åldern som allmängiltig (ibid.). Markerad och omarkerad ålder är ett exempel på en åldersmaktordning (Sundhall, 2012) där vuxenheten blir *hegemonisk*, det vill säga accepterad som överordnad andra åldrar. Åldersmaktordningen tilldelar den som är vuxen tolkningsföreträde över barn och äldre.

Jag vill poängtera att många aspekter av ålder som maktordning anspelar på idén om ålderism (Andersson, 2008; Butler, 1969). All form av åldersbaserad diskriminering oavsett om den riktas mot unga eller äldre individer kan betecknas som ålderism. Åldersmaktordningen eller vuxenmaktordningen blir begrepp som synliggör den hierarkiska struktur som: ”[...] placerar barn och äldre på undantag, medan medelåldern framstår som den outtalade måttstock som alla andra mäts gentemot” (Ambjörnsson & Jönsson, 2014, s. 12). Jag väljer att använda begreppen

markerad och omarkerad ålder för att påtala dessa strukturella villkor. Den omarkerade åldern synliggör de privilegier som tillkommer vuxna genom den vuxenhegemoniska maktordningen.

Ålder som organiserande princip

Tanken om samhälleliga maktstrukturer utgör en grund i det konstruktionistiska perspektiv som jag presenterar i detta kapitel. Men hur kan man beskriva den strukturella åldersmakten, och varför är det viktigt att anta ett maktkritiskt perspektiv då man talar om ålder i relation till välfärdssamhället? I det här stycket ska jag redogöra för min förståelse av ålder som organiserande princip.

I Sverige sker en konsekvent institutionalisering av ålder genom åldersriktade verksamheter i form av till exempel utbildning, fritidsverksamhet samt hälso- och sjukvård. Det finns en strukturell idé om rationalitet och effektivitet i den åldersstruktur som bygger upp vår institutionella vardag (Heggli, 2004). Ålderslikhet (Lövgren, 2013) är en faktor som används för att gruppera människor genom ett helt liv. Redan innan ett barn är fött erbjuder den kommunala mödravården blivande föräldrar att delta i så kallad föräldrautbildning tillsammans med andra blivande föräldrar som befinner sig i motsvarande graviditetsvecka. Redan där startar en kategoriseringsprocess där ålder görs central och viktig. Det finns otaliga exempel på hur verksamheter använder epiteterna bebis, barn, ”tweenie”, tonåring, ungdom, unga vuxna, mogen, 55+, senior eller äldre för att organisera människor inom samhällets institutioner (Krekula & Johansson, 2017). Tanken om ålder som en ”naturlig” sorteringsmekanism bidrar till en konstant reproduktion av åldersnormer. Föreställningar om vad som anses vara naturligt och givet förutsätter avvikelser. Kategoriseringar som sker genom att gruppera individer utifrån ålder bidrar därför även till att skapa och synliggöra skillnader eller osynliggöra likheter (Hall, 1999; Woodward, 2002) mellan dem som anses vara sinsemellan åldersmässigt olika. Kategoriseringar kan även osynliggöra skillnader inom en specifik ålderskategori.

Risken med en åldersskiktad samhällsstruktur är att människor i olika åldrar sällan får chans att mötas i det sociala livet. Tanken om ett samhälleligt ”åldersgap” mellan unga och äldre bygger på en föreställning om en polarisering mellan ålderskategorier där det svenska välfärdssamhället har försummat ”naturliga” mötesplatser genom en kommunal verksamhetsstruktur som håller isär grupper av människor i åldersspecifika institutioner. Åldersgapet framstår som risk och konflikthärd med negativa konsekvenser för samhällsintegrationen. Kommunala satsningar på ålders-integrerande verksamheter i förskola,

skola och äldreomsorg antas vara en framkomlig väg för att överbrygga ålderssegregationen. En grundläggande tanke genom hela arbetet med denna licentiatavhandling är att åldersintegrering bärs upp av två samverkande faktorer. Den ena är frånvaron av "åldersbarriärer",¹³ den andra är åldersöverskridande interaktion (se Uhlenberg 2000a). I avhandlingstexten kommer jag att använda beteckningen åldersbarriär som en definition av kulturellt och socialt föreställda motsättningar mellan människor baserade på ålderstillhörighet. Åldersbarriärer är inte verkliga eller konkreta i sig själva, utan byggs upp utifrån en föreställningsvärld där ungas intressen ställs mot äldres, barns intressen ställs mot vuxnas och så vidare. "Barriären" signalerar en tydlig avgränsning, men också en slags motsättning och konflikt mellan målgrupper. Åldersbarriärer och åldersöverskridande interaktion utgör själva fundamentet för att diskutera tillfällen då möten mellan individer av olika kronologisk ålder möjliggörs och/eller förhindras.

Ålderskategoriseringar och ålderspositioneringar

Tanken om kategoriseringar ligger till grund för min förståelse av ålder som en konstruktionsprocess. Jag är inspirerad av sociologen Richard Jenkins (2000) som tar ett brett grepp på begreppet kategorisering. Han förklarar att människan tenderar att utforska världen utifrån sig själv (sin egen kropp och reflexiva hållning) i mötet med sin omvärld. Identifikationsprocesser handlar då både om intern kategorisering (självkategorisering) och om extern kategorisering (kategorisering av andra). På individnivå innebär detta att vi både identifierar oss själva, identifierar andra och i retur även blir identifierade av andra. Det är genom dessa kategoriseringsprocesser som vi skapar kunskap om oss själva och vår omvärld.¹⁴ Jag vill poängtera att det är viktigt att skilja mellan *valbara* och *tvingande* kategoriseringar (Mattsson, 2015) då vissa kategoritillhörigheter relativt sett är frivilliga medan andra är tvingande (inom ramen för de kategoriseringar som görs tillgängliga). Detta

¹³ "Åldersbarriär" är ett begrepp som ofta används i mediala och populärkulturella sammanhang för att beskriva en föreställd motsättning mellan åldersgrupper. Jag har funnit en politisk utredningstext där begreppet förknippas med diskriminering av äldre. Texten uppmanar till att bryta åldersbarriärer eftersom "negativ särbehandling av äldre" bör betraktas som en diskrimineringsgrund (SOU 2003:91, s 41).

¹⁴ Inspirerad av interaktionistiska idéer genom Goffman (1959/2014; 1961; 1974; 1983) och Giddens beskriver Jenkins kategoriseringsprocesserna i samhället utifrån tre nivåer; "the individual order", "the interaction order" samt "the institutional order". Den individuella nivån förklarar individens självkategoriseringar, medan den interaktionistiska nivån förklarar kategoriseringar som görs utifrån samexistens och relationer mellan människor. Den tredje nivån förklarar istället den institutionella ordningen och samhällsorganiseringen så som den materialiseras i form av lagar, infrastruktur och annan samhällelig praxis (ibid.). Tillsammans utgör de tre kategoriseringsnivåerna en komplex bild av mänskligt socialt varande.

innebär i praktiken att vi kan välja att definiera oss som exempelvis miljöpartister eller veganer, medan kategorierna ålder, kön eller social klass blir tvingande eftersom de tillskrivs oss vare sig vi vill det eller ej. Kategoriseringar bör enligt denna argumentation betraktas som oundvikliga då vi försöker att begripliggöra världen.

Ålderskategoriseringar förutsätter alltid likhet inom en kategori och åtskillnad i relation till övriga ålderskategorier (Bytheway, 2005). Födelsekohorter används ofta som variabler i vetenskapliga och politiska sammanhang. Då åldersvariablerna homogeniseras finns det dock risk att man förstärker stereotyper och i förlängningen skapar fördomar om åldersgrupper. Av utrymmesskäl tenderar många storskaliga studier att presentera födelsekohorter i form av schabloner eller öppna ålderskategoriseringar som exempelvis 65+ där människor som befinner sig nära varandra i ålder ofta förväntas ha mycket gemensamt. Gränsdragningen som uppstår mellan ålderskategorier kan te sig problematisk då det i praktiken kan innebära att en 66-åring förväntas ha mer gemensamt med en 90-åring än med en 64-åring. Om åldersvariablerna dessutom ligger till grund för politiska beslut får kategoriseringen direkta konsekvenser för enskilda individer och åldersgrupper i vardagen (ibid.). Utifrån detta resonemang vill jag alltså poängtera att det är viktigt att reflektera över konsekvenserna av ålderskategoriseringar. Tillhörighet till en social kategori kan ge särskilda möjligheter och förmåner, men kan också hindra tillträde till andra möjliga arenor (Jenkins, 2000).

Kategoriseringar av ålder görs inte enbart på en språkligt diskursiv nivå. De görs även genom kroppsliga och materiella diskursnivåer (Winther Jorgensen & Phillips, 2000). Rumsliga och materiella åldersmarkörer bidrar till att märka ut vilka platser som är till för en specifik ålderskategori. Barn¹⁵ konstrueras som en särskild kategori som blir olik andra kategorier genom att de hänvisas till särskilda platser och institutionella miljöer såsom förskola, skola, sommarkollo eller lekplatsen i parken (Andersson et.al., 2016; Krekula, 2009). Materialiserad ålder syns även i form av leksaker, inredning, åldersriktad media (exempelvis genom att särskilja tjejtidningar från damtidningar) samt inte minst genom kläder och accessoarer (Lövgren & Sjöberg, 2017). I min användning av ålderskategoriseringar krävs därför en analytisk lyhördhet för hur den materialiserade åldern kommer till uttryck empiriskt, dels genom själva talet om ålder, dels genom att synliggöra de kroppsliga och rumsliga aspekterna av ålderns betydelser.

¹⁵ Barn är en juridisk kategori som inbegriper alla människor under 18 års ålder (www.unicef.se).

Jag vill göra läsaren observant på att jag skiljer mellan begreppen kategori och kategorisering då jag anser att begreppet kategori i vissa avseenden kan bli alltför generaliserande och statiskt för att beskriva de dynamiska processer där ålder konstrueras. Kategori har, likt begreppet identitet, en tendens att underminera individens aktiva roll i ett samtal eller i en situation. Kategoriseringar däremot, har en mer dynamisk klang där det framgår att processen och de konstanta omförhandlingarna står i fokus. För att påtala situationsspecifika motstridigheter och förhandlingsutrymmen inom en kategorisering har jag valt att tillföra begreppet *position* (Davies & Harré, 1990; 1999).

Positioner eller positioneringar visar att det är möjligt att laborera med olika ålders-subjekt parallellt. Genom att inta olika ålderspositioner kan en individ ge uttryck för flera av sina ålders-Jag parallellt. Detta kan göras genom språket där deltagarna genom talhandlingar betonar en viss position i en specifik situation, för att i nästa stund inta en annan.

Positioneringsbegreppet kan tillföra situerad kunskap (Haraway, 2008) till analysen vilket medför att ålder blir mer dynamiskt. Den socialpsykologiskt influerade positioneringsteorin (Davies & Harré, 1999; Harré & Moghaddam, 2003; Harré & van Langehove, 1999) grundar sig i ett konstruktionistiskt synsätt som ligger nära den lingvistiskt influerade idén om subjektets själv-positionering (Butler, 1990). Både positioneringsteorin och den Butlerska användningen av begreppet gör det möjligt att identifiera och analysera de positioner som en specifik situation möjliggör. Båda dessa teoretiska riktningar framhäver subjektets agens i själva positioneringen. Skillnaden är att positioneringsteorin framhäver positioner som resurser, det vill säga valbara ”positioneringserbjudanden” som subjektet kan använda i ett givet sammanhang och som vid själva användningen bidrar till att bygga ut repertoaren av tänkbara möjliga positioner (Davies & Harré, 1990; Harré & van Langehove, 1999), medan den Butlerska diskussionen om performativa identiteter, performativitet och ”self-marking” är mer nyanserad och kan förstås som kopplade till tankar om subjektets agens både vad gäller att positionera sig i tid och rum och att simultant (genom positioneringen) också bidra till en publik akt inför andra (Butler, 1990).

Då jag är intresserad av att diskutera de processuella konstruktionsmekanismerna bakom ålder som socialt fenomen såväl strukturellt som i interaktionen mellan människor kommer jag inte att ägna mig åt renodlade diskursanalyser eller positioneringsanalyser. Jag väljer istället att använda kategoriseringar för att beskriva de strukturella och organisatoriska villkoren och förutsättningarna för hur ålder förhandlas fram i ett givet samhälle, medan jag låter positioneringar tillföra en mer dynamisk aspekt av subjektskapande och sociala interaktioner

genom individens agens. Valet att tillföra begreppet ålderspositionering grundar sig i att position i vissa situationer tydliggör individens agens, det vill säga den aktiva handlingen att göra anspråk på en position kopplad till en viss ålder, men positionen kan även tilldelas individen av andra. Jag tänker mig att ålderskategoriseringar är den systematiska sorteringsmekanismen, medan ålderspositioneringar på ett tydligare vis illustrerar den enskilde individens "spel" (eller görande) med hjälp av olika åldersanspråk.

Att göra ålder

Sociologen Cheryl Laz presenterar i en inflytelserik artikel "Act your age" (1998) begreppet att *göra ålder* (doing age) med inspiration från West och Zimmermans (1987) begrepp att *göra genus* (doing gender). Idén med att tala om ålder som görande är att framhäva de processuella och relationella mekanismerna som påverkar hur ålder förstås socialt. Till skillnad från kronologisk ålder som blir ett mått på levd tid eller biologisk ålder som främst syftar till det fysiologiska kroppsliga åldrandet, förklarar ålder som görande att ålder också är ett socialt och kulturellt fenomen (Andersson et. al, 2011). Ålder görs i interaktion med andra. Olika ålderspositioner kan göras av samma individ i skilda situationer. Detta perspektiv innebär att ålder görs utifrån kulturella normer och diskurser om vad som karaktäriserar specifika ålderskategorier eller livsfaser (Närvänen & Näsman, 2007). För att förstå de mekanismer som påverkar hur vi uppfattar ålder som en aspekt av makt har jag valt att tänka med Michel Foucaults begreppsapparat där *inversions* (Foucault, 1980) används för att undersöka hur makten artikuleras i småskaliga vardagliga sammanhang. Det är alltså inte fråga om att beskriva en absolut modell för åldersmaktförhållanden, utan snarare försöka visualisera effekterna av maktförhållanden på relationell nivå. Utifrån denna betraktelsegrund är makten inte inskriven i individen, men makten påverkar och producerar individen:

Individuals are the vehicles of power, not its points of application...It is already one of the prime effects of power that certain bodies, certain gestures, certain discourses, certain desires, come to be identified and constituted as individuals. The individual is an effect of power and the element of its articulation. (Foucault, 1980, s. 98)

Individens agens kan således ses som ett uttryck för makt. Utifrån Foucaults teoretiska begreppsstruktur lägger jag således betoningen på just effekterna av maktförhållanden och hur

de artikuleras genom talhandlingar, tystnader, kroppsspråk, mimik och andra kroppsliga uttryck.

Åldersanspråk samt ålderstillskrivningar

Som tidigare nämnts ser jag görandet av ålder som en relativ process. En individs ålder konstrueras relativt i förhållande till andra åldrar. Som kategorisering är ålder mer flytande än andra sociala kategoriseringar eftersom vår ålder ständigt förändras. Genom vårt obrutna åldrande tillägnar vi oss ständigt erfarenheter om nya ålderspositioner. Detta möjliggör att vi kan växla mellan skilda ålderspositioner och använda åldern som en resurs (Krekula, 2009; Nikander, 2000). Tidigare studier har visat hur ålder ofta framstår som komplext och ibland även motsägelsefullt just på grund av att en person kan framställa sig själv som både ung och gammal eller liten och stor (Krekula, 2006; Nikander, 2000; Hellman, Heikkilä & Sundhall, 2014). Berättelser om ålder blir ofta en fråga om vilka åldersanspråk respektive ålderstillskrivningar (Laz, 1998; Krekula, 2006; Närvänen, 2009) som förhandlas. Som forskare blir det möjligt att studera hur dessa anspråk och tillskrivningar artikuleras, villkoras och bidrar till att skapa olika ålderspositioner (Lundgren, 2010). I en artikel om förskolebarns användning av beteckningen ”bebis” blir det tydligt att ålderspositioner är förhandlingsbara och situationsbestämda (Hellman, Heikkilä & Sundhall, 2014). Ålder framstår som situerad, flexibel och konstruerad i de sammanhang där den uttrycks. Att göra ålder blir ofta en fråga om förhandlingar och interaktion i en reflexiv process som inte enbart handlar om *hur* ålder görs utan också *vilken* åldersposition som artikuleras här och nu (Krekula & Heikkinen, 2014). Åldersanspråk kan uttryckas verbalt genom performativa talakter, men även genom sociala positioner eller genom materiella resurser: ”Even *off stage* any of us performs age, but not one single age: rather, an amalgam of behaviours with age-related meanings attached” (Gullette, 2008, s 194). För att förstå det processuella görandet av ålder är det därför viktigt att utforska rumsliga, tidsmässiga och andra samspelande positioner i det sammanhang som studeras (Krekula & Heikkinen, 2014).

Ålderskodning

För att förklara själva mekanismen i kategoriserandet av ålder, det vill säga aktiviteten att åldersbestämma, har Krekula (2006, 2009) myntat begreppet ålderskodning. Begreppet blir ett fruktbart verktyg för att analysera åldersrelationer generellt men också för att sätta ord på själva

aktiviteten att fastslå vad som kategoriseras som till exempel ung respektive gammal. Att ålderskoda framstår som en praktik (något som görs) och som en strategi eller resurs i människors vardag:

[t]he age-coding concept directs attention to *action, activities, and processes*. Its analytic perspective reveals how *individuals* and *institutional routines* and *processes* create age-based life circumstances. (Krekula, 2009, s. 10 [kursiv i original])

Ålderskategoriseringar är tätt sammankopplade med skilda sociala förväntningar över ett livslopp. Genom ålderskodning blir det möjligt att urskilja förväntningar på individer beroende av deras ålder. Även triviala vardagliga praktiker som att uppge ”jag måste se till att min sjuårige son får med sig matsäcken till morgondagens skolutflykt” bidrar till att upprätthålla och återskapa innebörden av ålderskategoriseringar. I det här fallet idén om vuxenansvar (föräldraansvar) som kontrast till barns frihet från ansvar. Kodningen sker här genom att koppla samman sonens ålder (sju år) med idéer om barns ansvarsfrihet och samtidigt fastslå att föräldrarnas förmodade ålder (medelålder) innebär kontrasterande egenskaper i form av ansvar och omsorg. Vänder vi på ordningen i citatet skapas ett normbrott som bidrar till att forma andra kategoriseringar i form av dysfunktionella föräldrar och ansvarsfulla barn: ”Jag måste se till att min trettiosjuårige mamma får med sig matlådan till jobbet i morgon”. Här blir ålderskodningen själva fastställandet av normavvikelsen då moderns ålder kopplas samman med bristande ansvar (och dysfunktionalitet i största allmänhet).

Krekula (2009) visar att begreppet ålderskodning kan ha ett brett användningsområde. Det kan som i exemplet ovan användas för att skapa ålderbestämda normer eller avvikelser då respektive ålderskategori tilldelas specifika kvaliteter och egenskaper. Det kan också användas för att koda vissa aktiviteter som mer lämpliga för särskilda åldersgrupper än för andra. Ett exempel på ett sådant tillfälle är om en äldre person anmäler sig till en nybörjarkurs i dans och finner att samtliga deltagare är trettio år yngre även om den förväntade åldern inte specificerats i anmälningsförfarandet. Ålderskodning används också för att legitimera, förhandla om och reglera materiella resurser. Inte sällan artikuleras detta genom debatter kring hur äldre och yngre samhällsmedborgare bör fördela samhällets tillgångar. Ett sådant exempel är debatten om bostadsbrist där det framstår som problematiskt om äldre bor kvar i sina hem ”för länge”, eftersom de då hindrar unga från att ta sig in på bostadsmarknaden (Tornstam, 2008). Förhandlingar om och legitimering av materiella resurser kan också uttryckas genom regler och

rutiner kopplade till våra institutionella praktiker eller om åldersbestämda lagar (till exempel myndighetsålder och pensionsålder). I linje med idén om ålder som görande, framstår ålderskodningen även som en interaktionsresurs. Då handlar det om positioneringar och identitetsstrategier i mötet mellan människor (jfr Hellman, Heikkilä & Sundhall, 2014; Hellman & Björk, 2017). Vad som är karaktäristiskt för ålder till skillnad från andra sociala variabler (såsom kön, klass, etnicitet och funktionalitet) är, som tidigare nämnts, att ålder som interaktionsresurs skapar utrymme för simultan¹⁶ ålderskodning (Krekula, 2009). Som interaktionsresurs blir det möjligt för en individ att använda strategier för att *gå upp* (Hellman, Heikkilä & Sundhall, 2014; Krekula & Johansson, 2017) i ålder eller *gå ner* (ibid) i ålder i relation till den förväntade normativa åldern.

Ålderskodning liknar det Leena Alanen (2001) kallar ”childing practices”. Det är ett perspektiv där aktiviteten att göra barndom betraktas som en ständigt pågående process. Genom att analysera vilket utrymme och inflytande barn får i olika arenor och genom att vara observant på hur ansvar, makt och kontroll utövas av barn och andra åldergrupper inom dessa kontexter, blir det möjligt att peka ut hur aktiviteter och talhandlingar bidrar till att konstruera och upprätthålla idéer om barn och barndom. Dessa *childing practices* skulle också kunna vidgas till att gälla ålderspraktiker över lag. Med hjälp av begreppet ålderskodning skulle man kunna tala om barnkodade praktiker, ungdomskodade praktiker, vuxenkodade praktiker och äldrekodade praktiker som inte enbart handlar om att studera vad individer ur en specifik ålderskategori säger och gör, utan också om att diskutera praktikens effekter och konsekvenser för dessa individer. Min användning av begreppet ålderskodning blir en motsvarighet till hur andra forskare har talat om maskulinitet och femininitet som ”communities of practice” (jfr Paechter, 2006), det vill säga beteenden, handlingar men även materiella resurser som hänger samman med (i det här fallet) idéer om och förväntningar på individer i specifika åldrar. Ålderskodningen blir alltså en form av tillskrivning och etikettering av ålder.

Ålder som intersektion

Under arbetet med studien har det visat sig att mitt empiriska material lyfter kön och ålder som de mest framträdande samspelande kategoriseringarna. En komplex förståelse av samspelet mellan sociala kategoriseringar brukar kallas för ett *intersektionellt perspektiv* (Crenshaws,

¹⁶ Vilket förvisso även kan diskuteras i fråga om etnicitet och könstillhörighet, men poängen här är att det framstår på ett tydligare vis då det gäller just ålder.

1991; de los Reyes & Mulinari, 2005; Lykke, 2003; Mattsson, 2015). Jag betraktar ålder som en social konstruktion som görs i ett socialt och kulturellt sammanhang. Därför går den inte alltid att särskilja från görandet av kön och andra sociala variabler. Att göra sig till flicka eller tant innebär ett görande av såväl ålder som kön (Laz, 2003). För att förstå innebörderna av ålder är det nödvändigt att se till hur ålder samspelar med andra sociala kategorier. Genom att vi som människor befinner oss i ett ständigt pågående livslopp - som förvisso kan kategoriseras i separata livsfaser – där några av oss går från att kallas flickor till att kallas tjejer, senare kvinnor för att så småningom bli tanter och gummor, måste flera sociala kategoriseringar (i det här exemplet ålder och kön) betraktas som sammanvävda och integrerande (Mattsson, 2015; West & Fenstermaker, 2002). Det finns inte en allenarådande ”åldersfråga”, lika lite som det finns en allenarådande ”genusfråga”. En viktig kunskapsteoretisk utgångspunkt i studien är därför att betrakta beröringspunkterna (intersektionerna) mellan olika sociala kategoriseringar som ett verktyg för att belysa hur kategorierna flätas samman, är beroende av och påverkar varandra. Styrkan i olika sociala kategoriseringar kan variera beroende av den kontext som studeras. Det innebär att ålder kan vara starkt framträdande i ett sammanhang medan kön, eller funktionalitet är mer relevant i ett annat (West & Fenstermaker, 2002, s 76). Jag betraktar själva görandeprocessen - till exempel att göra sig till flicka, tjej, kvinna och tant - som kulturellt förankrad och både som en fråga om agens, det vill säga individens subjektiva görande, och att bli kategoriserad av andra, eller som gerontologen Margaret Morganroth Gullette (2003) uttrycker det att bli ”aged by culture”.

Genom att fokusera på beröringsytorna mellan olika kategorier och maktstrukturer (Mattsson, 2015) blir det analytiskt möjligt att synliggöra hur det förväntade livsförloppet kan te sig olika, och erbjuda olika ålderspositioner för skilda individer och grupper på en given plats och i en given tid (Krekula et al., 2005). I intersektionen mellan ålder, klass, etnicitet, sexualitet, funktionalitet, kön och så vidare kan vi skapa förståelse för de variationer av barndomar, ungdomar, vuxenheter och ålderdomar som konstrueras i ett givet samhälle under en given historisk tidpunkt. Det skapas utrymme för att analysera och diskutera till exempel olika konstruktioner av femininitet och maskulinitet kopplade till ålder och socioekonomisk status. Genom att betrakta ålder som en intersektion blir det möjligt att skapa nyanserade förståelser av barndom och vuxenhet för att till exempel studera hur rasifiering, könsmakt och ålder bidrar till att positionen femtonårig förortstjej med mörk hy skiljer sig från positionen femtiofemårig innerstadskvinna med vit hy (jfr Krekula et al., 2005). Det intersektionella perspektivet blir

därför en form av korsbefruktning av skilda kategoriseringsmekanismer med sina respektive maktasymmetrier eller maktordningar.

I artikeln ”Ålder i intersektionell analys” (2005) diskuterar sociologerna Clary Krekula, Anna-Liisa Närvänen och Elisabeth Näsman möjligheter och risker med att aktualisera intersektionalitet som teoretiskt och analytiskt begrepp inom åldersforskningen. Författarna konstaterar att ålder, liksom funktionalitet (Lövgren, 2013), ofta förbises i intersektionella analyser. Ett problem och en konsekvens av att ålder lösgörs från det intersektionella perspektivet är att ålderns och åldrandets innebörder ofta naturaliserats då både vetenskapliga och vardagliga praktiker tenderar att ta åldern för givet. Författarna påtalar forskningens ansvar för att problematisera ålderns innebörder, dess strukturella maktaspekter och organisatoriska funktioner. Forskningen riskerar annars att befästa och återskapa fördomar om att ålder (i betydelsen levd tid) är orsak till specifika egenskaper och beteenden hos enskilda individer.

Analytiskt kan det intersektionella perspektivet hjälpa till att ta avstånd från essentialistiska och deterministiska förklaringsmodeller där sociala kategoriseringar tenderar att betraktas som stabila och oföränderliga över tid. Då det inte är min ambition, eller ens möjligt, att genomföra ”allomfattande” intersektionella analyser med anspråk på alla tänkbara differentieringar och maktasymmetrier som finns att tillgå (Lykke, 2003), vill jag vara tydlig med att jag i denna studie främst fokuserar på kategorin ålder men med en känslighet även för andra kategoriseringar som framträder i empirin och på så vis görs betydelsefulla för analysen. Med detta sagt vill jag poängtera att ålder (trots detta särskilda fokus) inte alltid utgör analysens huvudsakliga poäng, men då det fenomen som studeras (åldersmöten) är uppbyggt kring en åldersstruktur har ålder som kategori från första början funnits med som den starkaste analysenheten. Dess relevans har sedan prövats i varje situation mot relevansen av andra samspelande sociala variabler.

Den ryska dockan som tankefigur

För att illustrera mina teoretiska utgångspunkter har jag valt att pröva en metafor som ett sätt att tänka med. Den ryska dockan används ibland i dagligt tal för att beskriva en människas åldrar. Den ryska dockan symboliserar hur en och samma person bär på en uppsättning ålderspositioner och åldersaspekter (biologiska, sociala, kronologiska, psykologiska och så vidare) som yttrar sig på skilda vis beroende av den situation och det sammanhang som studeras. Den ryska dockan bärs upp av ett antal ålderslager som i sin helhet omfattar den repertoar av

åldrar som utgör en individ. Med hjälp av relationella och normativa föreställningar om ålder blir det möjligt för en individ att utforska och pröva framtida ålderspositioner som ännu inte självupplevts i kronologisk mening, men också att gå tillbaka och lyfta fram tidigare upplagor av sig själv. Genom metaforen med den ryska dockan skapas en dynamisk spännvidd där ålder symboliserar dåtid, nutid och framtid i relation till samhälleliga förväntningar och ideal. Den dynamiska spännvidden innebär att ålder som fenomen kan betraktas som processuell och relativ snarare än kronologiskt linjär. De olika dockstorlekarna skulle kunna användas för att synliggöra att skilda åldersaspekter får olika stor betydelse beroende av den situation eller den kontext som studeras. Dockstorlekarna visar på ett dynamiskt sätt hur maktförhållanden mellan stor/liten eller gammal/ung görs relevanta i materialet. Tanken är att genom den ryska dockan visa hur empirin i min studie bär på olika åldersrelevans. Det är inte fråga om att den ryska dockan som metafor ska förstås som en symbol för åldersstadier i bemärkelsen att gå från "becoming" till att successivt bli en "being". Det går inte heller att växa ur dockan i bemärkelsen "has been". Tanken är snarare att dockans lager på lager kan användas för att synliggöra hur en individ genom skikt av ålderserfarenhet i samspel med imaginära åldrar (ännu icke självupplevda åldrar) gör sig och blir gjord utifrån idén om ett ömsesidigt *varande* och *blivande* (se Lee, 2001).

Bodil Jönsson (2015), professor emerita i rehabiliteringsteknik vid Lunds universitet, har använt en liknande metafor med årsringar på ett träd. Årsringarna visar att barken (det yttersta lagret av ett träd som representerar nuet) inte på egen hand kan få trädet att stå upprätt. Metaforen med årsringar är intressant av främst två anledningar. Dels för att diskutera ålderserfarenhet, då barken utgör gränsen för en individs självupplevda ålder från den nuvarande och bakåt i tiden, dels för att illustrera hur vissa årsringar framträder starkare än andra beroende av miljöns påverkan och av individuella förutsättningar. Då metaforen med årsringar framstår som mer statisk, och linjär då årsringarna är befästa i trädstammen, väljer jag att använda den ryska dockan som på ett tydligare vis illustrerar flexibiliteten och lekfullheten i att plocka fram sina olika åldrar vid olika tillfällen. En betydelsefull skillnad mellan dessa båda metaforer är att trädets bark, som motsvarar den största modellen av den ryska dockan (själva skalet), tydligt kopplas till aktuell ålder här och nu. Barken motsvarar "nuet" eller en slags gräns för ålderserfarenhet även om det inte nödvändigtvis innebär att skalet utgör den mest framträdande åldern. I metaforen med den ryska dockan behöver det yttersta skalet inte nödvändigtvis ses som nuet, utan kan snarare betraktas som tilltänkta framtidsversioner av individen. Ryska dockan som metafor blir i min användning av den ett uttryck för den repertoar

av åldrar, såväl erfarna åldrar som imaginära (framtida) åldrar, som blir möjliga för en individ att spela med och bli spelad med i mötet med sin omvärld.

Vad jag har velat synliggöra i teorikapitlet är att ålder i vår kultur har en tendens att systematiskt naturaliseras, vilket skulle kunna ligga till grund för idén om samhällets segregering av ålder. Då denna studie har en socialkonstruktionsistisk inramning förstås organiseringen av ålder som en särskiljande princip som präglas av den specifika historiska, sociala, geografiska och ekonomiska kontext som studeras. Inom organisationsforskning har man tidigare använt metaforen ”the social game we play with age” (Fineman, 2011) för att uppmärksamma de processer som formar och påverkar våra gemensamma förståelser av fenomen som till exempel förmågor kopplade till ålder. På ett motsvarande vis, menar jag, att metaforen med den ryska dockan kan användas för att studera hur ålder organiseras i människors vardag. En viktig aspekt av detta handlar om att få syn på hur ålder som fenomen, idé och kategorisering används för att organisera människor, verksamheter, resurser, begreppsapparater och så vidare i den vardag som är verklig för dagens barn, unga och äldre ute i den institutionella vardagen.

Mina analyser kräver nyanserade begrepp för att beskriva relationen inom och mellan maktdimensioner som har med ålder att göra. För att nyansera och begreppsliggöra mina empiriska resultat föreslår jag en rad egna analytiska begrepp. Dessa bör ses som genererade från empirin och används med ambition att verka för en teoriutveckling inom området.

METOD

Metodintroduktion

I detta kapitel ska jag presentera den metod som jag har valt för min studie. Jag kommer att inleda med en diskussion om den etnografiska ansatsen, för att sedan redogöra för genomförandet av studien. Kapitlet avslutas med en redogörelse för mina etiska reflektioner kring arbetet. Även om framställningen av texten följer en viss kronologi vill jag tydliggöra att studien snarare har en processuell karaktär där dataproduktion och analys ska ses som samspelande, kontinuerliga och parallella delar i min forskningsprocess.

Fokus i min studie är att bidra till kunskapsproduktionen om ålder som social kategori och maktordning. Då studien har gjorts i institutionella miljöer där så kallade åldersmöten förväntas äga rum, har jag valt att studera ett antal verksamheter genom en etnografisk ansats. Detta metodologiska val har medfört att jag har kunnat ta del av de studerade människornas interaktioner på plats i konkreta institutionella miljöer där de ålders-integrerande aktiviteterna äger rum. Genom deltagande observation har jag som forskare kunnat iaktta situationer och aktiviteter då deltagarna agerat direkt i sin kontext. Metoden har möjliggjort att jag kunnat tillägna mig kunskap genom en förstahandserfarenhet (Fangen, 2005, s. 32) vilken i sin tur bidragit till en empirisk närhet som gett ökad förståelse och ökade tolkningsmöjligheter av det studerade fältet. Undersökningen bygger på fallstudier inom tre olika kulturverksamheter kopplade till förskola, skola och äldreomsorg. Det empiriska materialet har producerats främst genom fältanteckningar och samtal i nära anslutning till de aktiviteter som studerats. Ytterligare empiriskt material har tillkommit i form av verksamhetsbeskrivningar och utvärderingar.

För min specifika studie lämpar sig deltagande observation särskilt väl eftersom det finns förhållandevis lite forskning kring ålders-integrerande arbete i förskola, skola och äldreomsorg (se Jorgensen, 1989). Det blir således inte möjligt att genomföra någon storskalig jämförande studie kring verksamheten i fråga. Att som forskare producera ny empirisk data genom en förstahandserfarenhet (Fangen, 2005) blir därför ett sätt att skapa närhet och ökade tolkningsmöjligheter kring ett förhållandevis outforskat fenomen. De ålders-integrerande verksamheterna som utgör studiens empiriska underlag har en gemensam vision där man eftersträvar ökad åldersintegration mellan unga och äldre som en konsekvens av den samverkan som uppstår genom aktiviteter. Då verksamheten säger sig ha ett så kallat aktivitetsfokus, där möten mellan deltagarna tros uppstå i aktiviteten snarare än bäras upp av de deltagande individerna, har jag valt att låta studiens metodologiska fokus vara just aktivitetsorienterat. Jag

har helt enkelt varit med i tre olika ålders-integrerande verksamheter (åldersmöten) under en längre period, observerat, lyssnat, skrivit fältanteckningar och spelat in valda delar av samtal mellan deltagarna. På så vis har det blivit möjligt att studera vad som karakteriserar ett åldersmöte, hur ålder kommer till uttryck genom aktiviteterna samt de maktstrukturer som reglerar de studerade aktiviteterna. Istället för narrativa berättelser om åldersmöten har jag genom mitt metodologiska val haft ambitionen att generera kunskap utöver en renodlad intervjustudie. Jag har intresserat mig för vad aktivitetsdeltagarna gör i specifika situationer och hur de artikulerar sina åldrar i mötet med varandra. Därför anser jag att deltagande observationer är den metod som har gett mig bäst förutsättningar att producera sådan kunskap, även om det naturligtvis finns andra tänkbara metodologiska angreppssätt.

En etnografisk ansats genom deltagande observation

Etnografiskt fältarbete innebär komplexa studier av sociala praktiker. Det kan beskrivas som ett sätt att studera människor i konkreta situationer och försöka förstå hur de skapar ordning och mening i sin tillvaro (Hammersley & Atkinson, 2007; Arvastson & Ehn, 2009). Etnografi kan även beskrivas som en form av seende (Wolcott, 2008, s. 69ff) eller perspektiv där forskaren väljer att beblanda sig med människor och situationer som kan ge kunskap och insikter om det som studeras. Betydelsefullt för mitt forskningsintresse är framväxten av vad man skulle kunna kalla ”tredje vågens” etnografiska forskare inom det som brukar kallas Birminghamskolan (Hall & Jefferson, 1976/1991; Willis, 1977), vilka lade grunden för barn- och ungdomskulturforskningen inom Cultural Studies och kultursociologin. Birminghamskolan grundade en forskningsinriktning med särskilt intresse för barns och ungas subjektiveringsprocesser, interaktionsmöjligheter och vardagspraktiker i gränslandet mellan institutionella miljöer, familjeliv och subkulturella arenor.

Min ingång till etnografi tar utgångspunkt i 2000-talets fördjupade diskussion om etnografins roll i samhällsvetenskapliga forskningssammanhang. Vägledande i diskussionen, och för min ansats, är Paul Willis och Mats Trondmans ”Manifesto for Ethnography” (2000), vilken har kommit att framstå som en slags programförklaring för en teoretiskt influerad etnografisk forskningsmetod. I min studie blir det angeläget att ta hänsyn till flera av manifestets punkter som relaterar till kulturbegreppet, reflexivitet och kritiska perspektiv genom hela forskningsprocessen. Dels bygger den verksamhetsform jag studerar på kulturpolitiska riktlinjer och strävansmål, varför den forskning som bedrivs på verksamheten också bör relatera

till aktuella frågor inom kulturpolitiken. Dels är det viktigt att ta hänsyn till de innebörder som kulturbegreppet tilldelas. Då forskning om åldersmöten inom kulturverksamheter är ett relativt outforskat område har min studie en explorativ karaktär och bör ta särskild hänsyn till det eller de kulturbegrepp som empirin genererar.

Kännetecknande för den etnografiska ansatsen är att forskaren producerar och tolkar data över en längre tidsperiod, enligt traditionella etnografiska studier omkring ett års upptagningstid eller mer (Alvesson & Sköldbäck, 2008). Jag har i min studie ambitionen att beskriva och ge en trovärdig bild av en kulturell kontext (verksamhetsformen åldersmöten) i sin helhet, det vill säga bygga upp en någorlunda rättvis bild av de verksamheter som studeras genom att fokusera på allt ifrån språk till vardagssysslor, rutiner och kroppsliga praktiker. Arbetet bygger på att jag som forskare rör mig in i och ut ur den kulturella kontext som studeras. Vistelsen i fält blir ett sätt att försöka förstå övergripande sociala strukturer i ett samhälle genom att studera vad människor gör och säger i specifika sammanhang (Walford, 2008). Det deskriptiva anslaget är karaktäristiskt för många etnografiska studier. Från det tidiga idéstadiet, genom fältarbete, analys och textproduktion sker en kontinuerlig reflektion i takt med att forskaren producerar data. Jag intresserar mig alltså för parallella nivåer av fenomenet åldersmöten, dels hur barn, unga och äldre skapar mening i de specifika aktiviteterna, dels en övergripande nivå där dessa aktiviteter ingår som en del av en åldersinstitutionaliserad samhällslig struktur. Genom etnografien blir det möjligt att undersöka dessa båda nivåer.

Genom att mer eller mindre aktivt delta i en rad dagliga, rutinmässiga och/eller specifika aktiviteter tillsammans med de människor som ingår i den kulturella kontext som studeras, har jag haft ambitionen att: ”find out what the participants think is going on, what they do, why they do it, how they do it, and what is ‘normal’ and ‘odd’ for them” (Delamont, 2009, s. 42). Metoden kräver en viss sensibilitet och flexibilitet där forskaren bör vara lyhörd för *hur* och *när* deltagande bör vara aktivt eller passivt. Deltagande observation bygger på en motsträvighet och spänning mellan å ena sidan närhet (deltagande), å andra sidan distans (observation). Närheten, det vill säga den konkreta närvaron i deltagandet, har varit nödvändig för att jag som forskare ska kunna samla tillräckligt med information om det fenomen jag studerat för att kunna genomföra nyanserade analyser. Men analysarbetet har även krävt en distans där jag har fått träda ur, reflektera och pröva möjliga tolkningar av empirin i förhållande till studiens teoretiska grund och forskningsfrågor. Metodvalet har möjliggjort betraktelser av både det som är uttalat och det som är outtalat. Genom att observera vad som sägs, men också hur det sägs eller vad som blir osagt och underförstått i en situation – och koppla samman den informationen med till

exempel stämningar i rummet, talfördelning och grupprespons – har jag kunnat komma åt även implicita uttryck för meningsskapande praktiker. Detta har varit bärande för mina analyser.

Urval och tillträde

Jag ska i detta stycke beskriva urvalsproceduren för studiens tre fallstudier. För att få med helhetsbilden behöver jag därför göra en tillbakablick och beskriva den kulturpolitiska situationen flera år tillbaka i tiden. På uppdrag av regeringen (Ku2011/1551/KV; Ku2012/1538/KO) genomförde Statens kulturråd år 2012 satsningen *Kultur för Äldre* med syfte att främja äldres tillgång till och utövande av kultur. Totalt 24 projekt runt om i Sverige beviljades ekonomiskt stöd för kulturellt utvecklingsarbete med syfte att öka utbudet och tillgängligheten till kultur och kulturupplevelser för pensionärer och ”äldre” som ansågs ha svårt att ta del av det befintliga utbudet.

Sedan Kulturrådets satsning på *Kultur för Äldre* har åldersmöten kommit att utvecklas till en omfattande paraplybenämning för flertalet verksamheter som involverar unga och pensionärer i diverse aktiviteter runt om i Sverige. I Göteborg organiserades åldersmöten, vid tidpunkten för studiens genomförande, på stadsdelsnivå, vanligtvis under sektionen för äldreomsorg och fritid. Resursfördelningen skiljde sig betydligt mellan stadsdelarna och verksamheten byggde på initiativ från utövarna själva. En bred repertoar av aktiviteter ryms inom begreppsdefinitionen åldersmöten. Det kan handla om att spela teater, sjunga tillsammans, ägna sig åt trädgårdsodling, spela spel eller att lära sig behärska nya digitala media. I samtliga fall involveras personer med hög ålder från den ålderskategori som i forskningssammanhang har kommit att kallas ”aktiva äldre”¹⁷ eller ”tredje åldern” (Gynnerstedt & Wolmesjö, 2011; Laslett, 1987). Men också ”äldre äldre”¹⁸, den så kallade ”fjärde åldern” (Andersson, 2008; Jönson, 2009), finns representerad i vissa av verksamheterna. De yngre åldersgrupperna som finns representerade i de ålders-integrerande verksamheterna skiftar från förskolebarn till

¹⁷ ”Aktiva äldre” och/eller ”tredje åldern” är beteckningar för den ålderskategori som har avslutat sin yrkesverksamma ålder. Denna livsfas tillskrivs ofta normativa idéer om självförverkligande och nya möjligheter. Samtliga pensionärer som ingår i min empiri kan sägas tillhöra denna ålderskategori.

¹⁸ Beteckningarna ”äldre äldre” eller ”fjärde åldern” används ofta som kategorisering av våra äldsta samhällsmedborgare. Det är en grupp som ofta kännetecknas genom skröplighet och beroende. Här blir kronologisk ålder mindre relevant då beteckningarna snarast åsyftar funktionalitet och hälsoaspekter (Jönson, 2009, s. 14ff).

unga vuxna. Aktiviteterna leds av medelålders vuxna alternativt av personer ur åldersgruppen "tredje åldern".

För att komma i kontakt med verksamheten och skapa mig en uppfattning om dess utformning genomförde jag hösten 2014 en pilotstudie i en avgränsad stadsdel. Stadsdelens repertoar av ålders-integrerande verksamheter inkluderade åldersgrupperna barn, ungdomar och pensionärer. Framst avsågs nypensionärer men vissa aktiviteter riktade sig även till fjärde åldern (Andersson, 2008; Jönsson, 2009). Det visade sig att samtliga av de verksamheter som involverade "äldre-äldre" var förlagda vid äldreboenden och skiljde sig från de verksamheter som senare kom att ingå i denna studie genom att de "äldre-äldre" involverades som betraktare eller omsorgsmottagare snarare än som aktiva deltagare i de pågående aktiviteterna. Detta var en upptäckt jag gjorde vid pilotstudien och som kom att påverka urvalet för min studie. Att vara betraktare eller renodlad omsorgsmottagare skiljer sig, menar jag, från ett deltagande där man förväntas utföra någonting tillsammans med andra. Ett exempel är då barn från en förskola sjunger för äldre på ett äldreboende och det så kallade "mötet" arrangeras som en sånguppvisning. Själva strukturen för mötet är då att barnen förväntas utföra aktiviteten och de äldre förväntas motta (konsumera) densamma. Den typen av arrangemang erbjuder färre tillfällen att studera dialog och fri interaktion mellan deltagarna, än vid de aktiviteter som arrangeras som integrerade veckovisa åldersmöten där deltagarna förväntas utföra någonting tillsammans. Ett urvalskriterium blev därför att samtliga fallstudier skulle bygga på regelbundna (veckovisa) träffar där deltagarna interagerar kring estetisk verksamhet och uträttar någonting tillsammans.

De tre fallstudierna har valts med hjälp av ett strategiskt urval i samråd med projektgruppen *Kulturmöten utan gränser* som består av en grupp forskare vid Göteborgs universitet och representanter från Göteborgs Stad.¹⁹ En projektledare för åldersmöten i den stadsdel som studeras var behjälplig i första kontakten med respektive verksamhet och introducerade mig för personal och deltagare på plats. Denna introduktion påskyndade det förarbete som annars skulle ha krävt mer tid och engagemang av mig för att komma i kontakt med de aktuella verksamheterna och kunna starta igång fältarbetet. Att släppas in i verksamheten är dock inte liktydigt med att bli accepterad som en naturlig del av de grupper som studeras. Jag ska återkomma till detta längre fram.

¹⁹ Som tidigare nämnts är min studie en del av ett större forskningsprojekt. Medan etnologen Barbro Johansson och Ylva Müllenbock tar ett strukturellt grepp på Göteborgs Stads tillgängliggörande av kultur för äldre har min studie tillkommit som ett komplement i syfte att undersöka hur åldersmöten praktiseras i verksamheterna.

Ramarna har varit att studera verksamheter inom en specifik stadsdel. Strategin har varit att välja tre skilda ålders-integrerande verksamheter inom stadsdelens gränser där aktiviteten utgör en integrerad del av den institutionella vardagen. Jag har valt att studera sammanhang där åldersmötet ingår som ett stående inslag i veckoplaneringen på förskolan, skolan eller träffpunkten för äldre. Till skillnad från sporadiska arrangemang på museer och andra offentliga institutioner erbjuder ålders-integrerande verksamheter kopplade till åldersspecifika institutioner en regelbundenhet som har gett mig bättre förutsättningar att utföra observationer under en kontinuerlig och sammanhängande period. Jag har valt att studera tre fall där integration mellan åldrar och estetiskt lärande är centrala teman och strävansmål i verksamheten. Jag har i urvalet velat ta mig an projekt där olika åldersgrupper finns representerade. Det finns ett åldersmässigt intervall på drygt åttio år mellan de yngsta och de äldsta deltagarna i mina fallstudier. Kriterierna för mitt urval utgörs sammanfattningsvis av: geografisk plats, deltagare samt estetiska kulturaktiviteter.

Plats

Den geografiska avgränsningen har gjorts utifrån motiveringen att den aktuella stadsdelen anses ha lyckats särskilt väl med att integrera åldersmöten i den kommunala infrastrukturen. Här finns en välförankrad samverkansstruktur mellan kulturinstitutioner, skolor, förskolor, äldreomsorg, fristående kulturskapare och diverse bildningsorgan. Den utvalda stadsdelen hade förhållandevis många åldersprojekt igång under den aktuella perioden för min fältstudie som pågick under hösten 2014 och våren 2015. I likhet med stadsdelen Centrum som tidigare varit föremål för utvärdering av sina åldersöverskridande projekt har den aktuella stadsdelen gjort förhållandevis stora satsningar på åldersmöten inom sina respektive delprojekt.

Den stadsdel som studeras kan beskrivas som tätbefolkad med närhet till parker och grönområden. Knappt en femtedel av invånarna uppges vara pensionärer över 65 år och omkring en tiondel är barn och unga under 15 år. De flesta stadsdelsinvånarna bor i lägenhet, men det finns även privatägda villakvarter insprängda i de mest barntäta delarna. Stadsdelen präglas av förhållandevis hög utbildningsnivå, låg arbetslöshet och hög medelinkomst bland sina invånare. Göteborg är en starkt segregerad stad. Detta syns bland annat genom att stadsdelen är dominerad av infödda svenskar. Andelen utländska medborgare, och/eller medborgare med annan etnisk bakgrund än svensk ligger under genomsnittet.

Deltagare

Ålder tycks fylla en viktig funktion för själva organiseringen av de åldersmöten som studeras, varpå deltagarnas ålder också har varit central i urvalsprocessen. Som tidigare nämnts i bakgrundsbeskrivningen, visar det sig att ålder även har en central betydelse för hur Göteborgs stad organiserar kulturaktiviteter för stadens medborgare. Organisationen kring, och distributionen av, kulturaktiviteter och kulturupplevelser till stadens medborgare var vid studiens genomförande indelad i kommunala ålderskodade sektioner med separat budget, separata distributörer och separata utförare. Utifrån dessa strukturella förutsättningar blev den gemensamma kulturen som är avsedd för alla åldrar förhållandevis osynlig. Det föreföll snarare som om kultur för barn och unga (det vill säga enheten Barnkultur, Kulf och Kulis, Ung kultur, Kultursommarjobb och Frilagret) samt kultur för äldre (VOFF och Speldags) saknade gemensamma sammanhang och beröringsytor. Då åldersmöten har som mål och huvudsaklig uppgift att överbrygga de ”glapp” som skapas mellan generationer har ett urvalskriterium varit att finna aktiviteter som rekryterar deltagare från skilda ålderskategorier. Ambitionen har varit att i studien täcka in ett brett åldersspann där personer kategoriserade som barn, ungdomar, unga vuxna, medelålders vuxna och pensionärer finns representerade.

Estetiska kulturaktiviteter

Då flertalet av de åldersmöten som beskrivs som framgångsrika²⁰ i den aktuella stadsdelen utgår från någon form av estetisk aktivitet och kreativ praktik, har detta kommit att utgöra ytterligare ett urvalskriterium i studien. Med estetisk verksamhet avses här verksamheter som organiseras kring en konstnärlig grund och som på ett eller annat vis eftersträvar estetiskt, konstnärligt lärande och/eller utbyte.

I de åldersaktiviteter som har en strävan mot konstnärligt lärande blir det möjligt för samtliga deltagare att vara både utförare, mottagare och betraktare,²¹ vilket bidrar till att görandet och återskapandet av ålder får en mer dynamisk karaktär då deltagarnas positioner inte

²⁰ Med framgångsrika avses här ålders-integrerande verksamheter som pågått under längre tid och som hunnit etablera sig som en del av den institutionella vardagen.

²¹ Vid tidigare nämnda pilotstudie på ett äldreboende under hösten 2014 framkom en tydlig deskrepans mellan de åldersmöten som organiseras kring estetisk verksamhet och andra delprojekt som istället organiseras som en form av yrkesförberedande praktik. I pilotstudien besökte jag ett äldreboende där gymnasieelever från stylistprogrammet fick pröva och utföra sina yrkeskompetenser på en äldre mottagargrupp. Det visade sig att den senare formen begränsades till möten mellan utförare och mottagare, medan de delprojekt som organiserades kring estetiskt kreativa aktiviteter skapade förutsättningar för möten i gemenskapande processer där det fanns ett större förhandlingsutrymme och variation i hur deltagarna valde att involvera sig.

nödvändigtvis är förutbestämda eller förgivettagna. Det innehållsmässiga urvalet i de aktiviteter som studeras utgör åldersmöten inom konstområdena litteratur, teater och fotografi.

Två av fallstudierna omfattar etablerade verksamheter i vilka deltagarna har samverkat under en längre tid. Både teatergruppen Allåldersteatern och det litteraturfrämjande projektet (Allas barnbarn) med högläsare i förskolan utgör exempel på ”lyckade” ålders-integrerande projekt där strukturen har satt sig och deltagarna väljer att fortsätta från år till år. Då ett antal nya projekt startades under perioden i fält och då ett av dessa lämpade sig särskilt väl utifrån övriga urvalskriterier utgör den tredje fallstudien ett explorativt projekt som involverar mellanstadieelever och pensionärer i fotografi och digital media i grundskolan.

Beskrivning av material

I ett initialt skede, innan jag påbörjade mina observationer i fält, fick jag via projektledningen tillgång till verksamhetsdokument, marknadsföringsmaterial och medial rapportering av aktiviteterna i den valda stadsdelen.²² Även om detta empiriska material inte ingår i studien som primär data, hade den stor betydelse för min förförståelse och för contextualiseringen av fältet. Genom att läsa in mig kring verksamheternas bakomliggande visioner och strukturella villkor kunde jag komplettera min förståelse för de sammanhang jag senare skulle komma att befinna mig i. Som tidigare nämnts fick jag del av tidigare utvärderingar, webbsidetexter och medial uppmärksamhet kring de aktuella ålders-integrerande verksamheterna. Då detta extramaterial, som jag väljer att kalla för sekundär data, kom att tillföra en hel del information som var nödvändig för att komplettera mina fältstudier beslöt jag mig för att låta utvärderingar och webbsidetexter ingå som ett vidgat empiriskt underlag. Min primära data är själva fältstudierna, men extramaterialet ingår som sekundär data för att kunna bredda analyserna. Texterna har analyserats utifrån samma tematiska analysnivåer som för min övriga empiri, med fokus på: aktivitet och ålder i vardagskontexten samt utifrån en strukturell samhällslig nivå. I resultatkapitlen längre fram redogör jag för mina textanalyser i separata stycken så att det tydligt framgår i vilka avseenden jag relaterar till webbsidor och utvärderingstexter samt när jag redogör för själva fältstudien.

²² Projektledarna lät mig även i ett tidigt skede ta del av ett par planeringsmöten och utvärderingar av nystartade ålders-integrerande verksamheter som ytterligare kom att bygga ut min förförståelse för åldersmötenas struktur, form och funktion.

Den mediala dokumentationen av verksamheterna fortsatte att skickas till mig under hela studieperioden, vilket jag har tolkat som en vilja från projektledningens sida att visa på samhällsintresset för verksamhetsformen som sådan. Dessa artiklar och uppslag vidgade min förförståelse för kontexten kring de tre fallstudierna men har inte använts i mina analyser.

Det har även tillkommit mailkorrespondens och sms-korrespondens mellan mig och ledarna för respektive verksamhet. Denna korrespondens har främst fungerat i ett informativt syfte att stämma av tid och plats för nästkommande möte, men då den också har fyllt en social funktion av feedback och relationsbygge mellan mig, högläsarna, dramapedagogen och skolpersonalen, har jag valt att lägga till vissa av dessa dialoger i mina fältanteckningar.

Fallstudier

Inom ramen för min etnografiska ansats har jag alltså valt att närma mig fenomenet åldersmöten genom att fördjupa mig i tre kommunala ålders-integrerande aktiviteter, vilket ger sammanlagt tre fallstudier. Totalt medverkar 67 barn i åldrarna två till tolv år, 8 unga vuxna i åldrarna tjugofyra till trettio år, 18 pensionärer i åldrarna sextiosju till åttiosex år, samt 14 medelålders vuxna (uppskattningsvis mellan trettiofem och sextio år gamla, inräknat aktivitetsledare och extra resurser). Verksamheterna arrangeras som veckovisa gruppaktiviteter inom estetisk kulturverksamhet och utgörs av:

1. En litteraturfrämjande sagoaktivitet, Allas barnbarn, med två uppsökande högläsare (pensionärer) i två kommunala förskolor. Verksamheten utgörs av veckovisa sagostunder på respektive förskola. Barnen är mellan tre och sex år och pensionärerna som jag följt är 73 år respektive 76 år. Totalt medverkar två pensionärer och sammanlagt tjugosju barn.
2. En teateraktivitet som jag valt att kalla Allåldersteatern. Verksamheten förenar pensionärer och unga vuxna. Allåldersteatern repeterar två och en halv timme en vardagkväll i veckan på en mötesplats för pensionärer. Den yngsta deltagaren är 24 år och den äldsta är 86 år. Totalt medverkar två aktivitetsledare i övre medelåldern, sex pensionärer och åtta unga vuxna.
3. Ett fotoprojekt med smartphones och Ipads i en klass fem och en klass sex i två separata grundskolor. Jag har valt att kalla detta projekt för Film(i)skolan. Pensionärer, barn och högskolestudenter arbetar gemensamt under fem kurstillfällen (om två och en halv timme vardera) med att skapa film och samtala kring bilder. Barnen är 11-12 år,

studenterna är uppskattningsvis 25-30 år och pensionärerna är uppskattningsvis 68-75 år. Totalt medverkar två medelålders klasslärare, tre medelålders aktivitetsledare, fem högskolestudenter, tio pensionärer,²³ fyrtio barn, en klassmorfar samt en medelålders extraresurs.²⁴

De tre studerade verksamheterna arrangeras som regelbundna träffar en gång i veckan, vilket har format min fältstudie. Kontinuiteten och tiden i fält, som sträcker sig över ett läsår, gav mig goda förutsättningar att studera interaktionen mellan gruppdeltagarna över en tillräckligt lång period för att möjliggöra analys av materialet. Strukturen för verksamheterna satte ramarna för när jag kunde vistas i fält. Då åldersmöten arrangerades som schemalagda aktiviteter var det aldrig aktuellt eller möjligt för mig att - så som det beskrivs i traditionell socialantropologisk fältstudieanda (Lévi-Strauss, 1974) - leva sida vid sida med ”the natives”. Inte heller kunde jag: ”dyka upp varje dag, att finnas tillgänglig under lektionstid, på raster och på fritid[en]” (Ambjörnsson 2004, s 39) för att bygga relationer med verksamheternas deltagare. Jag förhöll mig helt enkelt till den schemalagda tiden för respektive åldersmöte.

Utgångspunkten i mina metodologiska val är att möten mellan människor, om det så handlar om vardaglig interaktion eller arrangerade möten, är grundläggande för hur vi tillsammans skapar mening och förståelse för olika händelser och fenomen (se Goodwin, 1990). Det meningsskapande som sker i mötet med andra kommer till uttryck genom språkliga uttryck, men också genom andra kommunikativa resurser såsom kroppsspråk, gester, minspel, blickar etcetera. På ett kulturellt plan artikuleras dessa språkliga och icke-språkliga uttryck också i relation till normativa system kring vad som anses vara legitimt beteende i en given situation och på en given plats. Förutsättningarna för att kunna samla information om hur olika kommunikativa resurser används i den sociala interaktionen mellan människor ökar genom att jag som forskare befinner mig på plats i aktiviteterna. Genom fallstudierna skapas förutsättningar för att diskutera hur ålder görs inom en rad ålders-integrerande kommunala verksamheter i en av Sveriges större städer. De tre fallstudierna bidrar till en komparativ

²³ I den ena klassen deltog sju pensionärer och i den andra klassen fem pensionärer, men då somliga av pensionärerna deltog i båda skolklasserna, räknar jag det totala antalet pensionärer till tio. Det ska även nämnas att tre pensionärer från fallstudie 1 (Allas barnbarn) samt fallstudie 2 (Allåldersteatern) även deltog i fallstudie 3 (Film(i)skolan). I övrigt utgör deltagarna olika personer.

²⁴ I den ena klassen arbetade en klassmorfar och en medelålders extraresurs. Dessa två personer fanns med under åldersmötet men höll sig i bakgrunden eller gick in som stödresurser då klassläraren tyckte att någon elev var stökig. I båda klasserna höll sig klasslärarna vid sidan om och var på så vis inte delaktiga i de övningar som åldersmötet var uppbyggt kring. Då klasslärarna och stödresurserna ständigt var närvarande i klassrummen och kommenterade situationer och skeenden under pågående aktiviteter, har jag valt att trots allt räkna in dem som deltagare.

ansats där det blir möjligt att studera ålder som en övergripande struktur och maktordning inom åldersinstitutionella miljöer. Utifrån mina frågeställningar ter sig fallstudien som metod därför lämplig.

Genomförandet av studien

Fältarbetet ägde rum under hösten 2014 och våren 2015, från september till maj. Min studie utgör därför vad man inom etnografiska studier brukar kalla en selektiv tidsperiod (Jeffrey & Troman, 2004). Jag har haft möjlighet att följa två av mina fall, litteraturverksamheten Allas barnbarn samt Allåldersteatern, över ett läsår medan den tredje fallstudien, Film(i)skolan, arrangerades i form av kortare kurser om fem gånger vardera, det vill säga totalt tio studietillfällen förlagda vid två separata grundskolor. Även om antalet studietillfällen har varierat mellan de tre fallen, har studien genomförts utifrån samma grundstruktur och med samma tekniker.

Presentation av de tre miljöerna samt forskaren i fält

Då de observerade aktiviteterna var förlagda vid olika tidpunkter på dagen beroende av vilken åldersinstitution som arrangerade verksamheten, blev det möjligt att delta vid flera aktiviteter på en och samma veckodag. Det föll sig så under fältstudien att institutionerna för de yngsta barnen (förskolorna) arrangerade ålders-integrerande aktiviteter tidiga morgnar eller under förmiddagar då barnen ansågs ha bäst förutsättningar att kunna "behålla koncentrationen". Institutionen för barn i mellanstadieåldrarna (grundskolan) valde istället att arrangera åldersmöten under eftermiddagarna då de hunnit med en del skolarbete men fortfarande hade ork kvar till grupparbete och samarbetsövningar. Tidpunkten för åldersmöten i skolan förhandlades även fram med hänsyn till pensionärerna som inte ville starta för tidigt på dagen. Institutionen för de äldre höll sig till kvällsaktiviteter eftersom många äldre hade sena morgonvanor, samt för att anpassa tiden till de unga vuxna deltagarna som var upptagna med arbete under kontorstid. Med enstaka avbrott på grund av sjukdom eller schemakrockar med kurser i forskarutbildningen, pågick dataproduktionen enligt den struktur som nu ska beskrivas.

Varje tisdag och torsdag förmiddag besökte jag två separata förskolor i den aktuella stadsdelen där en äldre person läste sagor för en grupp barn. I den ena förskolan pågick högläsningen i 60 minuter strax innan lunch, medan sagostunden i den andra förskolan varierade tidsmässigt mellan 15 minuter och 40 minuter i anslutning till morgonsamlingen. Jag kom i regel omkring

tio till femton minuter innan aktiviteten skulle starta. På så vis blev det möjligt att studera hur pedagoger och barn förberedde sig för läsaktiviteten och för att ta emot högläsaren i förskolemiljön. Då förberedelserna som pågick innan själva läsaktiviteten visade sig vara en viktig del av åldersmötet kom mina observationer och mitt småpratande med barnen och pedagogerna att ingå som en del av mitt råmaterial. Det var vid dessa stunder som jag hade chans att bekanta mig med barnen och ställa frågor om aktiviteten. Då högläsaren kommit och aktiviteten startade blev jag hänvisad till en stol framför sagosoffan. Placeringen i rummet tydliggjorde för mig och för deltagarna att jag befann mig i rummet med andra förutsättningar att ta till mig sagostunden. Genom att jag satt på en stol framför soffan blev jag en tydlig betraktare av aktiviteten men samtidigt också betraktad av de övriga deltagarna. Från min utsiktsplats kunde jag studera deltagarna och den pågående aktiviteten utan att fysiskt befinna mig mitt i den. Platsen jag tilldelades av högläsarna vid de båda förskolorna begränsade dock min möjlighet att se varje bilduppslag och följa läsaktiviteten från samma riktning som deltagarna själva. Medan barnen bokstavligen kunde ”dyka” in i ett bilderboksuppslag och på så vis förkroppsliga upplevelsen av en engagerande bildberättelse, blev mitt fokus istället begränsat till att studera högläsningen som en betraktelse av deltagarnas kommunikation och gestaltning av själva läsakten. Min interaktion med deltagarna under läsningen blev på så vis reglerad av högläsarens och barnens inviter. Ibland kunde de visa upp ett bilduppslag och ibland kunde de ställa frågor direkt till mig för att involvera mig i aktiviteten, men för det mesta satt jag tyst på min stol och antecknade. Jag stannade tills det var dags att bryta upp för annan daglig aktivitet på förskolan och tog sällskap av högläsaren därifrån. Vi vinkade gemensamt av barn och pedagoger och småpratade ofta på vägen ut. Jag tog för vana att promenera med högläsaren Vera till bussen, och ibland fick jag skjuts efteråt av högläsaren Stina som kom i egen bil. Då passade jag på att ställa frågor om dagens aktivitet, men dessa stunder i anslutning till åldersmötet blev också tillfällen att småprata och lära känna högläsarna. Oftast ägnade jag bussresan hem åt att skriva färdigt mina fältanteckningar.

Varje tisdagskväll besökte jag även Allåldersteatern på en mötesplats för äldre i samma stadsdel. Mötesplatsen utgjorde dagtid en samlingsplats för den lokala äldreomsorgen och bestod av ett helt våningsplan på nedre botten i ett hyreshus. Entrén till mötesplatsen låg i anslutning till en bakgård med lekplats. Ytterdörren var försedd med ramp och tillgänglighetsanpassning i form av en mekanisk dörröppnare. Väl inne i byggnaden möttes besökaren av en foajé utformad som ett väntrum med soffgrupp och informationsbroschyrer om aktiviteter och hälsoinformation för äldre, ett kapprum, en större aktivitetssal samt en längre

korridor kantad av kontorsrum och konferenssalar. Då den studerade teaterverksamheten påbörjades efter kontorstid, var kontorsdelen ofta tom och nedsläckt under Allåldersteatern träffar. Deltagarna använde enbart den stora aktivitetssalen och kapprummet, men kunde ibland sitta ner i soffgruppen i foajén och småprata innan repetitionen drog igång. Samtalen i foajén var ofta uppsluppna men intima, varför foajén framstod som en plats där deltagarna ”pratade av sig” innan de gick in i aktivitetssalen. Repetitionerna i Allåldersteatern pågick mellan klockan kvart över fem och halv åtta på kvällen, inräknat kaffepaus. Från klockan fem serverades kaffe och kaka i den stora aktivitetssalen för de deltagare som kom tidigt. Övriga fick vänta med kaffe till den officiella pausen strax före klockan sju. Vissa av de yngre deltagarna valde att ta med matlåda efter jobbet och den första kvarten (mellan klockan fem och kvart över fem) kan beskrivas som ”ställtid” då deltagarna småpratade och väntade in varandra och aktivitetens startsignal. Dramapedagogen, tillika aktivitetsledaren, såg till att räkna in och samla deltagarna för att signalera när det var dags att börja. Ofta bildades en ringformation av stolar runt dramapedagogen som inledde kvällens aktivitet med en kortare samling där hon gick igenom viktiga datum för offentliga framträdanden och annan information till gruppen. Under samlingen gavs även feedback på tidigare framträdanden, och gruppen delade och diskuterade interna angelägenheter. Samlingen avslutades alltid med en kort sammanfattning av den planerade strukturen för kvällens aktivitet följt av orden ”nä, nu kör vi!” eller ”ska vi sätta igång och leka nu då?”. I dessa aktivitetsförberedelser tog jag för vana att göra som de övriga deltagarna. Jag småpratade, drack en kopp kaffe, tog en stol och deltog i samlingsringen och försökte helt enkelt att smälta in i gruppen efter bästa förmåga. Först då repetitionen drog igång tog jag fram mitt anteckningsblock och skrev ner fraser och anekdoter som jag uppfattat som betydelsebärande under dessa inledande minuters ställtid. Jag deltog sedan som publik/observatör under påföljande dramaövningar och repetitionsarbete. Jag placerade mig ofta på en stol bredvid dramapedagogen eller ljudteknikern med mitt anteckningsblock. Jag försökte att byta plats från gång till gång och följa det flöde och det rörelsemönster som deltagarna själva skapade i rummet. De talade ofta om att använda ”hela” rummet, varför jag uppfattade att också jag förväntades bidra till denna rörelse. Det innebar att jag vid dessa observationer var mer rörlig och flexibel i jämförelse med observationerna framför sagosoffan i förskolemiljöerna. Ibland bjöds jag in som deltagare i namnlekar och andra uppvärmningsövningar. Då jag uppfattade att detta kunde skapa närhet till deltagarna var jag mån om att inte tacka nej till de interaktionserbjudanden som uppstod. Vid de tillfällen då jag deltog i övningar lämnade jag anteckningsblocket på den stol där jag suttit och använde mig istället av en diktafon eller så försökte jag memorera relevanta anekdoter och samtal som jag

sedan skrev ner i anteckningsboken då övningen var avslutad. Jag valde att göra så för att öka min närvaro i stunden och undvika att anteckningsblocket blev en barriär mellan mig och övriga deltagare. Jag stannade alltid kvar tills dramapedagogen signalerade att det var slut för dagen och lokalen släcktes ner och låstes. Ibland tog jag sällskap med någon av deltagarna som skulle till spårvagnshållplatsen och ibland vinkade jag hej då på plats. Jag såg till att renskriva mina fältanteckningar redan samma kväll.

Vid den tredje fallstudien, Film(i)skolan, fanns det inte utrymme för mig att komma in i skolsalen innan aktiviteten startade. Jag såg därför till att komma lagom till aktivitetsstart tillsammans med de deltagande pensionärerna, verksamhetsledarna samt några medföljande universitetsstudenter som deltog i kursen och som även såg till att dokumentera den med hjälp av film- och fotokamera. I båda skolklasserna låg aktiviteten efter lunch. Film(i)skolan involverade, som tidigare nämnts, barn, pensionärer och unga vuxna studenter. Verksamheten prövades för första gången under perioden för mina fältstudier. Då aktiviteten arrangerades inom ramen för grundskoleklassernas ordinarie scheman var tidsmarginalerna för denna fallstudie relativt strikta. Jag kunde inte dyka upp innan avsatt tid eller stanna kvar efter lektionstid. Till skillnad från förskolemiljön och träffpunkten för äldre, som ofta hade en ställtid som var något flexibel både före och efter åldersmötena, blev Film(i)skolan tydligare avgränsad till klocktimmar och skolscheman. Detta begränsade även mina möjligheter att observera aktivitetens ”före” och ”efter”. Film(i)skolan var strukturerad som en kurs med totalt fem kurstillfällen och arrangerades i regel som en eftermiddagsaktivitet strax efter lunch i två och en halv timme åt gången. Den tidsmässiga avgränsningen för aktiviteten bidrog till att jag inte kunde utföra mina observationer med samma kontinuitet som i Allåldersteatern eller som vid sagostunderna på förskolorna. Eftersom fotoprojektets träffar inte var regelbundna eller kopplade till en särskild dag eller tid i veckan, kommunicerades datum och tid till mig via klasslärarna och verksamhetsledarna för aktiviteten. Tyvärr bidrog detta till en viss kommunikationsbrist vid uppstarten, vilket ledde till att jag inte informerades om första tillfället i en av klasserna. Jag försökte att täcka upp för detta missade tillfälle genom att låta klassläraren prata med sina elever och skriftligen sammanfatta vad de gjort och vad de tänkte kring första mötet. Jag fick även skriftliga sammanfattningar från kursledaren och från en projektledare för de ålders-integrerande verksamheterna som var på plats vid detta tillfälle. Vid övriga kurstillfällen utförde jag mina observationer i huvudsak med hjälp av fältanteckningar.

Fältanteckningar och ljudupptagning

För att lyckas med deskriptiva skildringar av de tre fallstudierna har jag så långt som jag förmått mig, försökt att vara sensibel för nyanser och detaljer i de observerade aktiviteterna. Jag har främst använt mig av systematiska fältanteckningar som teknik för att beskriva de skeenden som studeras. Utöver plats- och personbeskrivningar, stämningar, vanor och regler i det sammanhang som studeras, har fältanteckningarna även utgjort beskrivningar av rörelser, talfördelning och aktivitetsfokus. Ibland har även konkreta artefakter och föremål hamnat i fokus för aktiviteten. I de fall då sagoböcker, teatermanus och teknisk utrustning såsom mobiltelefoner, iPads, datorer och bildskärmar fått central betydelse i aktiviteterna, har jag därför studerat *hur* dessa artefakter används och påtalas av studiens deltagare.

Vid samtliga observationstillfällen har jag använt mig av en loggbok, ett spiralblock, där jag systematiskt skrivit ned stödord för skeenden i rummet, enstaka repliker och klockslag för diverse aktiviteter och avbrott (se Delamont, 2009). Genom anteckningarna försökte jag fånga ”allt det som syns men inte hörs” (Jonsson, 2007, s 55), vilket innebar blickar, hälsningsceremonier, stämningar, rörelsemönster, gester, etcetera. I förskolan där barnen rörde sig mycket skissade jag emellanåt upp enklare teckningar över de scener som utspelade sig i soffmiljön för att bättre kunna minnas vem som satt var och hur deltagarna med sina kroppar riktade fokus och uppmärksamhet mot den pågående läsaktiviteten i rummet, mot någonting utanför fönstret eller mot en balansövning på soffstödet yttersta kant. Jag har även använt kodord för stämningar i rummet för att beskriva om det är någonting som bryter mot hur deltagarna vanligtvis riktar sin energi i aktiviteten, till exempel om det är ovanligt många som gäspar, är trötta och ofokuserade eller om deltagarna tvärtemot har svårt att släppa ”håret och nuet” och ”kliva ur” åldersmötet för att avbryta aktiviteten i tid. Jag har intresserat mig för vilken del av byggnaden åldersmötet äger rum i och vilka eventuella aktiviteter som pågår parallellt, men också för deltagarnas kläder och accessoarer, för deras ordval, dialektala och språkliga sociolekter, hur de för sig och tar plats i rummet, vem som äger talutrymme eller vem som oftare är tyst och betraktande. Jag har således kombinerat skilda tekniker i mina fältanteckningar som har varit både beskrivande och aktivitetsfokuserade (Spradley, 1980). I de fall då deltagarna involverat mig i samtalet har jag försökt att memorera konversationen och skriva ner den så fort tillfälle getts (Ambjörnsson, 2004). Under fältsamtalen har jag ställt frågor till deltagarna om situationer och tankar kring pågående eller nyligen avslutade aktiviteter. Ibland har deltagarna själva valt att närma sig mig för att kommentera någonting som berört aktiviteten eller upplevelsen av att delta, men det har även förekommit att jag har initierat samtal

med studiens deltagare enligt vad Hammersley & Atkinson (2007, s. 108) refererar till som: ”informal conversations in the course of other activities”. Istället för regelrätta intervjuer fördes samtalen med studiens deltagare i situationer i nära anslutning till aktiviteten. Denna metod möjliggjorde att samtalen kunde referera till andra liknande situationer och expandera över tid allteftersom min relation till studiens deltagare fördjupades. Det blev möjligt för mig att återkoppla till tidigare skeenden i samband med att en liknande situation uppstod på nytt. Jag har genom dessa aktivitetsorienterade samtal velat vara lyhörd och flexibel för de situationer som uppstått för att på bästa sätt bidra till flöde i dialoger och händelseförlopp.

Jag har även tagit hjälp av ljudupptagningar vid samtal som bedömts vara särskilt relevanta för studiens huvudsakliga frågeställningar. Ljudupptagningarna har gjorts för att möjliggöra en närhet och fånga nyanser och detaljer i empirin som är svåra att återge enbart genom observation och rekonstruktioner av samtal ur minnet. Ljudupptagningarna har sedan transkriberats ordagrant men i urval med relevans för min syftesformulering och mina frågeställningar. Jag har renskrivit mina fältanteckningar så nära in på observationstillfället som möjligt medan det fortfarande hållits färskt i minnet. Redan på bussen på väg från fältstudietillfället har jag utvecklat mina anteckningar med reflektioner och nyanseringar direkt i anteckningsblocket för att sedan renskriva fältanteckningarna i dator. Här har jag ofta lämnat meddelanden och uppmaningar till mig själv i form av formuleringar som: ”följ upp nästa gång!” eller ”fråga hur det gick med...”, för att försäkra mig om länkning mellan situationer och händelser i fält.

Positioner och utmaningar i fält

Att bedriva fältarbete är en ständig övning i flexibilitet och anpassning till nya situationer. De tre fallstudierna har bidragit till att jag har tilldelats och intagit varierade fältpositioner. Då sagostunderna hölls i förhållandevis små rum utifrån tydliga rutiner och platsindelningar, fick jag likt aktivitetsdeltagarna finna mig i att sitta på ”min bestämda plats”, inte väsnas i onödan och hade förhållandevis god möjlighet att föra fältanteckningar samtidigt som jag observerade. Det underlättade för fältanteckningarna att gruppstorleken var liten och att samtalskulturen var sådan att man gärna ville tala en i taget och inte alla på en gång.

Film(i)skolan blev i det avseendet mer utmanande och avkrävde många valsituationer. Då aktivitetsformen innebar ett förhållandevis stort antal deltagare och fri rörelse i stora delar av skolbyggnadernas inomhus- och utomhusmiljöer, bestämde jag mig för att följa en eller ett par mindre deltagargrupper per tillfälle. Det blev då möjligt att få en god uppfattning om

interaktionerna mellan deltagarna i såväl smågrupper som i helgrupp. Jag blev tvungen att snabbt fatta beslut om vilken av delgrupperna jag skulle följa i en specifik övning. Det gick helt enkelt inte att vara överallt samtidigt. Här var samtalsklimatet mer livligt och flera (ofta högljudda) parallella samtal och aktiviteter pågick samtidigt, med viss restriktion utifrån deltagarnas fysiska förutsättningar och förmågor. En pensionär gick med käpp vilket påverkade gruppövningarnas tempo och någon hade hörapparat vilket framstod som en utmaning då grupperna ofta var i konstant rörelse och kommunicerade med varandra på förhållandevis stora ytor. Rörligheten över stora ytor innebar att deltagarna både kunde viska och ropa till varandra på långt håll. Något som försvårade även min förmåga att uppfatta alla signaler och skeenden. Kommunikationen mellan deltagarna skedde dessutom simultant genom dialog, men också via bildspel och nätbaserad kommunikation genom smartphones, datorer och Ipads. Tidsspännet mellan aktivitetsledarnas instruktioner, gruppernas planering och genomförande av en uppgift kunde vara i några få minuter. Det gällde för mig att begripa uppgiftens struktur och samtidigt observera hur deltagarna samarbetade kring bilder och filmsekvenser i en gemensam surfplatta eller telefon. Det var inte alltid lätt att komma åt att se själva uppgifterna då grupperna arbetade i sina mobiltelefoner, varför fältanteckningarna mer kom att fokusera på de samtal och interaktioner som skedde i skapandet. Här fick jag ofta fullt sjå med att hänga med och hann oftast bara skriva ner korta stödord som jag fick utveckla så snart det gavs tillfälle. Jag memorerade situationer och samtal och skrev ner dem under kortare pauser samt direkt efter avslutad aktivitet. Ibland fick jag ta hjälp av ljudupptagningar för att kunna uppfatta vad som sades. Tempot krävde god simultankapacitet med många aktiverade sinnen samtidigt, vilket bidrog till att jag ibland kunde uppleva min position i fält som att ”vara i vägen” eller som en ”efterhängsen person” som egentligen inte hörde till. I situationer då många talade samtidigt valde jag att komplettera med ljudupptagningar.

De två fallstudierna med sagostunder i förskolan samt Film(i)skolan inbjöd aldrig till fullständigt deltagande (Junker, 1960). I dessa två fallstudier utgjorde min fältposition vad Dewalt och Dewalt (2011) kallar ”moderate participation”, det vill säga ett förhållandevis nedtonat deltagande (s. 23). Både på förskolan och i skolkontexten blev mitt deltagande sekundärt i förhållande till observationen (Hammersly & Atkinson, 2007).

Studien av Allåldersteatern gav däremot möjlighet till mer interaktion från min sida. Fikastunderna och småpratet i anslutning till aktiviteten bidrog till att jag lärde känna deltagarna i teatergruppen bättre än i de övriga fallstudierna. Den givna ”publikpositionen” vid de tillfällen då hela teatergruppen var involverad i en övning innebar att jag tillsammans med

dramapedagogen och teater teknikern applåderade och reagerade på uppspelade scener som framfördes av deltagarna. Frampå våren då jag tillbringat ett halvår i fält rekryterades tre nya medlemmar till gruppen. För att bidra till en välkomnande miljö förväntades jag delta aktivt i vissa övningar tillsammans med övriga gruppen. Det bidrog till att jag emellanåt fick lämna min publikstol och min loggbok för att delta i gruppövningar. Då deltagarna aktivt bad mig att vara med i övningar valde jag att göra det av två anledningar, dels för att bekanta mig med de nya medlemmarna och dels för att öka trivseln i rummet och inte rubba den positiva stämningen genom att framstå som trubbig och samarbetsovillig. Fördelen med denna position var att jag, som Hammersly och Atkinson (2007) beskriver det, fick uppleva aktiviteten tillsammans med deltagarna vilket gav en större närhet till gruppen. Då jag förväntades vara personlig i övningar som gick ut på att deltagarna skulle lära känna varandra som ett sätt att skapa ökad trivsel, valde jag att härma eller anpassa mig efter övriga gruppdeltagare i den aktuella övningen och berätta något personligt som ett sätt att bidra till grupp gemenskapen. En utmaning i dessa situationer var att jag blev tvungen att hitta nya strategier att memorera vad deltagarna sade och gjorde för att kunna sammanfatta övningarna i efterhand. Då sekvenserna som aktiv deltagare var förhållandevis korta, omkring tio till femton minuter åt gången och enbart ägde rum vid ett par tillfällen, blev de snarare en tillgång och en fördjupad erfarenhet av det personliga och tillåtande samtalsklimat som präglade teatergruppen. Genom att själv pröva ett par dramaövningar tillsammans med gruppdeltagarna, aktivt erfara tystnaden i rummet, gruppens uppmärksamhet på det jag skulle säga och känna en bekräftande hand på min axel efter avslutad övning, tillfördes en ny kroppslig och upplevelsebaserad dimension av deltagandet i ett åldersmöte och av möjliga positioner i fält.

Andra utmaningar som rör forskarpositionen blev tydliga i ett av förskolesammanhangen där institutionsmiljön bidrog till att ansvarig personal emellanåt synliggjorde sina positioner i relation till mig som en ”Annan” vuxen i förskolemiljön. En som inte riktigt ägde tillträde. Min position visade sig balansera på den hårfina linjen mellan vad Dewalt & Dewalt (2011) benämner som skillnaden mellan att få ”permission” till fältet och att få ”access” till detsamma. Ett exempel på detta är att min närvaro i förskolan krävde en kontinuerlig förhandling med vissa i personalgruppen. Även om jag konkret hade fått samtliga samtyckesformulär bekräftade och ifyllda både från föräldrar, barn och pensionärer för mitt tillträde till fältet, och dessutom välkomnades av förskolechef och några entusiaster i personalgruppen, upplevde jag att det fanns personal på förskolan som kontrollerade mig på ett sätt som lät mig förstå att jag måste ”förtjäna” mitt deltagande i miljön. Vid några tillfällen då jag var tidigt på plats och småpratade

med barnen innan högläsaren hade kommit, kunde det hända att barnen vände sig till mig för att fråga om hållregler för sagostuden. Vid ett sådant tillfälle frågade en pojke och en flicka om det var okey att ha med en nallebjörn och en snuttefilt under sagostunden. Jag svarade diplomatiskt att: ”Det tror jag säkert men ni får fråga Stina då hon kommer!”. En pedagog, som överhört vårt samtal från ett annat rum, tillrättavisade mig och barnen genom att med sträng ton på rösten förklara att privata föremål skulle läggas ut vid facken i tamburen och fick under inga omständigheter vara med vid sagostunden. Barnen sprang ut med nalle och snuttefilt, varpå pedagogen vände sig granskande till mig och undrade var jag hade hållit hus förra veckan, liksom för att kontrollera ifall jag hade meddelat min frånvaro till högläsaren Stina. Jag tolkar denna typ av incidenter som markörer för att jag som forskare förväntas anpassa mig efter förskolans regler. Då dessa tillsägelser endast förekom i frånvaro av högläsaren och förskolechefen blev det tydligt för mig att de senare fungerade som mina grindvakter (gatekeepers) (Hammersley & Atkinson, 2007; Dewalt & Dewalt, 2011, s 42). Inom samhällsvetenskaplig forskning används ofta metaforen grindvakt för att beskriva personer som underlättar för forskarens tillträde och genomförande av fältstudien. Utan grindvakter skulle mitt fältarbete förmodligen ha stött på större hinder och motgångar.

Analys

Min analysmodell bygger på en växelverkan mellan teoretiska utgångspunkter och empiriska upptäckter. Den är varken renodlat induktiv eller deduktiv i sin karaktär, utan skulle snarast kunna beskrivas som en *abduktiv* process (Alvesson & Sköldberg, 2009, s 4ff). Under fältarbetets gång har jag löpande i mina fältanteckningar registrerat inslag i aktiviteter och samtal som har upprepats och format mönster eller teman i relation till studiens frågeställningar. Det har exempelvis handlat om särskilda tilltal, om förmaningar och regelsystem eller om rutinmässiga, nästintill ritualiserade inslag i aktiviteterna. Dessa teman har bidragit till att förfina min uppmärksamhet och gjort mig särskilt lyhörd för aktiviteternas organisering och struktur. Framväxande teman har sedan fördjupats genom teoretisk förankring och i sin tur påverkat vilka frågor jag har ställt till studiens deltagare vid kommande observationstillfällen. Å ena sidan skulle man därför kunna hävda att empirin har varit vägledande för min teoretiska position. Å andra sidan vill jag poängtera att mina empiriska upptäckter i fält och progressionen i analysförfarandet har varit ömsesidigt beroende av min teoretiska förståelse. Det abduktiva förhållningssättet är förtjänstfullt, särskilt i studier av explorativ karaktär, då det möjliggör att empirin bearbetas både praktiskt och teoretiskt under studieprocessen. Jag har tagit min

utgångspunkt i empirin men alternerat och fördjupat analysen av situationer och skeenden genom att kontinuerligt pröva empiriska data mot teoretiska ståndpunkter. I det abduktiva förhållningssättet blir perspektivering en central fråga. Det innebär att mitt seende och mina tolkningar är färgade av mina teoretiska glasögon (ibid.). Jag har genomgående och aktivt arbetat med att sammanfoga min erfarenhet av att närvara i fält, med reflektioner kring de situationer som observerats för att försöka finna mönster och möjliga teoretiska förklaringsramar som på bästa sätt kan bidra till att skriva fram en så heltäckande berättelse som möjligt utifrån mina frågeställningar. Vad informanterna säger och gör i en fältsituation beror till stor del på omständigheterna. Jag vill hävda att det spelar roll ifall observationer och samtal sker mitt under pågående aktivitet, i en kaffepaus, i sällskap på bussen hem från aktiviteten eller över en öl på krogen. Olika kontexter ger olika empiri, vilket har bidragit till nya frågor att gå vidare med i analysarbetet.

Jag har genomgående arbetat med dubbla nivåer, dels den vardagliga relationella och interaktiva nivån lokalt i varje aktivitet och i mötet mellan deltagarna, dels den övergripande strukturella nivån där jag har försökt att utforska hur ett åldersmöte görs i förhållande till åldersinstitutionernas förutsättningar och villkor. Jag försöker förstå åldersmöten utifrån en ålderskritisk betraktelsegrund, vilket innebär att jag aktivt söker efter kommunikativa resurser som uttrycker deltagarnas möjligheter och/eller begränsningar i förhållande till idéer förknippade med ålder, organisatoriska principer för ålder, eller annat görande av ålder i de situationer som studeras. Den abduktiva analysprocessen har tillåtit att jag under studiens gång har prövat hypotetiska tolkningar av enskilda situationer, för att senare addera nya observationer och på nytt pröva mina teoretiska begrepp och verktyg. Detta har lett till att vissa analyser har strukits och omarbetats medan andra har skapat mönster och vidare tolkningsmöjligheter som drivit arbetet framåt (Alvesson & Sköldberg 2009, s 6-7).

Tematisk kodning av empirin

Genom det etnografiska fältarbetet fick jag möjlighet att dela ”rum” (miljöer), språk, problem, rutiner och sociala relationer med de människor och sammanhang som studerades (van Maanen, 1988). Det analytiska arbetet med själva textproduktionen har till stor del handlat om att skriva fram både detaljrika och övergripande sammanfattningar av den sociala värld som jag har studerat. Jag har haft ambitionen att förmedla texten i analyskapiteln på ett sätt som ger läsaren en upplevelse av att ”jag har varit där” eller ”jag fick ta del av hur det gick till”. Transkriberade

samtal och renskrivna fältanteckningar har i analysprocessen kodats och tematiskt organiserats utifrån två övergripande teman: aktivitet och ålder. Jag har kategoriserat kodningen enligt följande struktur:

1. Aktiviteten i fokus
 - a) gemensam karaktäristika för samtliga ålders-integrerande aktiviteter
 - b) specifik karaktäristika för varje enskild fallstudie
 - c) likheter och skillnader mellan och inom aktiviteter
2. Ålder i fokus
 - a) språkliga/diskursiva uttryck för ålder
 - b) övrig gestaltning av ålder
 - c) situationer då ålder förlorar betydelse

Den första sorteringen av materialet handlade om att försöka ringa in vad som framträder vara karaktäristiskt för samtliga åldersmöten. Jag ville ta reda på om det fanns gemensamma strukturella, organisatoriska eller kulturella likheter mellan verksamhetstyperna och vad deltagarna konkret gjorde då de träffades. I tematiseringen av karaktäristiska likheter mellan verksamheterna framträdde också olikheter sinsemellan verksamhetstyperna, varför det första temat kom att sorteras utifrån åldersmötet som helhet respektive beskrivningar av varje enskild fallstudie. Jag har specifikt intresserat mig för de likheter och skillnader som framträtt mellan och inom de tre fallstudierna. Det andra temat som jag systematiskt har arbetat med i analysprocessen är en sortering av hur ålder artikuleras i aktiviteterna. Empirin har strukturerats utifrån vilka resurser deltagarna använder då de synliggör ålder. Här har jag valt att sortera materialet i två kategorier där den första kategorin samlar diskursiva och språkliga uttryck för ålder. Det kan handla om uttryck för normativa förväntningar kring de ålderspositioner som tas i anspråk, om vem som har makten, talutrymmet och tolkningsföreträdet i en viss situation och vad detta kan tänkas säga om maktmekanismer (Foucault, 1976/2002) kopplade till ålder. I denna analysnivå har jag även studerat begrepp och beteckningar som förstärker innebörden av ålder såsom exempelvis ”kärring”, ”tant”, ”småbarn” eller ”pappor” (de senare som en definition av medelålders män i grupp). De språkliga uttrycken för ålder betraktas som explicita exempel för hur och när ålder kategoriseras, förhandlas och utmanas. Trots att det finns många verbala uttryck för ålder och konstruktioner av ålder i empirin, har observationerna även bidragit med andra gestaltningar av ålder som inte nödvändigtvis är språkliga. Ålder artikuleras också genom performativa tysta resurser i form av materiella ting, kroppsspråk och genom vad som brukar kallas embodiment (Ahmed, 2000). Med detta menas att ålder kan studeras som

förkroppsligade möten mellan individer där kommunikationen sker i många dimensioner utöver ordutväxlingar och verbalt tal. Det kan handla om deltagarnas reaktioner, minspel och rörelsemönster, men även klädval och symbolspråk som förstärker en ålderspositionering. Slutligen har jag under ålderstemat även letat efter situationer då ålder tycks förlora betydelse. Detta innebär att jag har uppmärksammat och sökt efter situationer då deltagarnas ålder görs mindre viktig eller irrelevant för den aktivitet som är i görningen.

Reflexivitet och representation

En överhängande risk i studier som lyfter kategoriseringar av olika slag är att studien i sig ska bidra till att reproducera stereotypa kategoriseringar av det som problematiseras. För att undvika att befästa stereotypa bilder av ”barndom”, ”ungdom”, ”vuxenhet” och ”ålderdom” har jag valt att producera texten genom ett reflexivt förhållningssätt där jag i tydligaste mån delger läsaren vilka reflektioner som är mina egna till skillnad från då jag har valt ut ordagranna citat ur empirin.

Det kritiska perspektivet i min studie innebär ett ifrågasättande av åldersordningar och konstruktioner av ålder, vilket kräver ett visst mått av reflexivitet, det vill säga ett medvetandegörande och en omsorg om hur kunskap och tolkning produceras såväl i det empiriska arbetet som i tolkningsarbetet och textproduktionen (Alvesson & Sköldberg, 2009, s 9). En reflexiv hållning medvetandegör att forskningen i sig kan komma att få konsekvenser såväl praktiskt och socialt som politiskt även om forskningens primära syfte är att fokusera på kunskapsproduktion. På så vis framstår forskningsprocessen som en relationell och villkorad process där empirin blir en produkt av observerade situationer, filtrerade genom en observatör och en teoretisk förståelsegrund. För att synliggöra denna ståndpunkt väljer jag att tala om fältarbetet i termer av dataproduktion snarare än ”datainsamling”.

Analysförfarandet i denna studie har således en reflexiv karaktär (Walford, 2009). Mina frågor, kommentarer och reflektioner i fält bidrar till att skapa det material som jag analyserar i studien. Jag är lyhörd för att dataproduktionen påverkas av vem jag är. Det kan ha betydelse att jag är en medelålders kvinna, småbarnsförälder, akademiker, vit och medelklass. Mötet med studiens deltagare och dataproduktionen i sig kan också påverkas av min sociolekt, av mina åldersbetingade klädval, samt min förförståelse och tidigare erfarenhet av att vistas i förskola, skola och på en träffpunkt för äldre. Mitt seende i fält lär också vara färgat av mina personliga erfarenheter av att ha föräldrar från olika världsdelar, vilket har bidragit till att jag både som

barn och som vuxen har bott, gått i skola och arbetat både i Sverige och i Brasilien. Dessa erfarenheter har bidragit till min förförståelse för att ålder kan göras på andra vis än så som den görs i en svensk kontext. Alla manifestationer av ålder som jag materialiserar genom mitt eget kött och blod, och mina erfarenheter, blir i mötet med deltagarna en del av dataproduktionen. Det är min utgångspunkt att jag, tillsammans med övriga deltagare vid de åldersmöten som studeras, är delaktig i görandet av ålder och ålderspositioner under själva dataproduktionen. Jag kan inte ställa mig utanför det som sker eftersom jag ingår i de sammanhang som studeras. Det är min övertygelse att kunskap och makt är tätt sammankopplade, vilket innebär att jag - genom att betrakta, interagera med och skriva om görandeprocesserna av aktiviteter och ålder i mina tre fallstudier – också bidrar till en viss förståelse av vad ett åldersmöte är och kan vara. På så vis blir jag är en integrerad del av kunskapsproduktionen. Självreflexiviteten blir ett sätt att i möjligaste mån vara transparent i analysförfarandet, men det finns även risker med det så kallade ”reflexiva projektet” då forskaren skriver in sig själv i tillkomsten av sin empiri. Utan att fastna i narcissistiska tolkningar där jag som forskare tilldelar mig själv alltför stort utrymme i texten och på så vis riskerar att missbruka min auktoritet i fält (Probyn, 1993), vill jag analytiskt illustrera hur dataproduktionen kan ses som en pågående förhandling mellan studiens deltagare och mig som forskare. Det reflexiva projektet blir i denna studie snarast ett sätt att blottlägga mina eventuella missbedömningar eller förutfattade meningar i tolkningen av en observation. Istället för att dölja dem för läsaren, väljer jag att använda dem för att illustrera hur jag stundvis oreflekterat deltar i att kategorisera vissa av studiens deltagare som till exempel stereotypa skröpliga ”äldre”.

Ett exempel som synliggör en sådan missbedömning kan hämtas ur en fältanteckning där en äldre dam, jag kallar henne Majken, mitt under ett pågående åldersmöte reser sig upp från sin stol för att dansa. Då Majken vänder ryggen till noterar jag en stor våt fläck på hennes kjol. Fläcken täcker hela baksidan av kjolen från rygglutet och ner till knäna. Jag tror mig bevittna en incident där det fysiska åldrandet yttrar sig genom inkontinensbesvär i kombination med en oförmåga att uppfatta vad som har inträffat, men det ska visa sig att jag grovt har missbedömt situationen. Ur fältdagboken:

Känner hon inte att kjolen är våt? Jag tittar på golvet runt Majken, men det är torrt. Däremot ser jag att stolsdynan på Majkens stol har en mörkare färgton än övriga stolar. Majken själv tycks vara oberörd och rör sig fritt i rummet utan en tillstymmelse till att försöka dölja sin blöta bakdel. Ingen i gruppen tycks reagera märkvärdigt på den blöta kjolen förrän Jerka kommer förbi från

köksavdelningen där han stått och fixat med disken. Då Jerka ser Majkens våta kjol, stannar han upp och rättar till glasögonen, sen går han fram till Majkens stol och känner med handen på den blöta dynan samtidigt som han frågar: ’Men vad har hänt med dig Majken?’. Majken hejdar sig i en pågående dansrörelse och svarar: ’Jag satt på den stolen (pekar) och den var blöt och nu är jag blöt om hela kjolen!’. Jerka: ’Och inte LITE! (tar sig för hakan och funderar en kort stund) Jag tror att jag vet hur det måste ha hänt. Den stolen har stått där ute under dagen då vi hade loppmarknad här i lokalen och det kom ju ett skyfall i eftermiddags! Någon måste ha ställt in den stolen här bland de andra stolarna utan att märka ut att den var blöt’. Jerka drar undan stolen och skriver en varningslapp som han fäster på den våta stolsdynan. Majken svarar med att vända på kjolen så att det blöta kommer på framsidan och säger: ’Äsch, det gör inget!’.

Poängen med detta exempel är att visa hur jag som betraktare förutsatte att det fanns ett samband mellan blöt kjol och hög ålder. Jag förväntade mig att den blöta kjolen skulle ha en särskild förklaring just för att Majken betraktas som ”gammal”. Det blir ett exempel på en kategorisering där föreställningen om vad som orsakat den blöta kjolen kopplas samman med en stereotyp fördomsfull bild av en skröplig äldre som förlorat vissa kroppsliga och sociala förmågor, och kanske till och med är benägen att ”tappa omdömet” i ett offentligt sammanhang. Något som i dagligt tal kallas för att ”gå i barndom” och bygger på en idé om att den riktigt gamla människan regredierar så kraftigt att han eller hon har mer gemensamt med det lilla barnet än med övriga åldersgrupper. Exemplet visar hur kategoriseringen ”inkontinent äldre” vid första anblick (för mig) framstod som en rimlig tolkning just för att den är kulturellt normativt förankrad. Då min fördom motbevisas av Jerka skäms jag, och vidgar min förståelse för det inträffade i rummet.

Frågan om representation blir viktig att beakta då en individ som uttalar sig i en forskningsstudie kan komma att ge röst åt en symbolisk kategori. Representationer av en kategori får ofta en symbolisk funktion i form av en prototyp, det vill säga ett typexemplar av en hel kategori. Representationer i förhållande till normer och avvikelser kräver därför försiktighet och reflektion vid själva framställningen av den kategori jag som forskare vill beskriva eller analysera. Genom representationer kan vi begripliggöra maktasymmetrier och skillnader mellan människor, men representationen kan även bidra till att befästa fördomar och skapa stereotipa bilder av sociala grupper. I fråga om representation har jag därför i möjligaste

mån velat vara transparent i skildringen av vilka barn, unga, vuxna och äldre som synliggörs. Som tidigare nämnts är jag inte intresserad av att befästa idéer om generationsgemenskap eller särskild generationskaraktäristika varför begreppet generation kommer att användas sparsamt i min studie. För att diskutera situationer och fenomen från fler än en åldersposition, väljer jag istället att använda begreppen barnperspektiv (Alanen, 2001; Halldén, 2003), ungdomsperspektiv, vuxenperspektiv och äldreperspektiv (Andersson, 2008; Krekula, 2006). Dessa begrepp kan innebära att samma situation tar sig olika uttryck beroende på vilket tolkningsanspråk som hamnar i förgrunden.

Kvalitet – trovärdighet och reliabilitet

Med inspiration från postmoderna och poststrukturalistiska vetenskaper, som avhåller sig från att göra anspråk på absoluta sanningar, väljer jag i denna studie att istället förmedla de villkor, strukturer och förutsättningar som påverkar vad som kan förstås som sanningar i den specifika kontext som studeras. Utifrån denna betraktelsegrund avgörs studiens trovärdighet och giltighet i hur väl jag lyckas sammanfoga teoretiska begrepp och resonemang med tidigare forskning, metodologiska val och den empiri som produceras genom mina analyser. Jag har eftersträvat transparens (Kvale & Brinkmann, 2014) genom hela framskrivningen av studien. Det innebär att jag i möjligaste mån har försökt att formulera hur jag själv resonerar kring teoretiska begrepp och metodologiska val, samt hur dessa ställningstaganden genomsyrar min förståelse av empirin och de resultat som studien så småningom leder fram till. Genom att förmedla parallella analysnivåer där jag både strävar efter att förmedla de vardagliga situationer och en övergripande diskussion utifrån en samhällelig kontext avser jag att öka studiens generaliserbarhet (ibid.). Transkriptioner av deltagarnas utsagor behandlas som en del i tolkningsprocessen. I etnografiska studier anses den externa kvaliteten till stor del avgöras av hur man som forskare identifierar och beskriver ett fenomen så att det blir jämförbart med andra fenomen, det vill säga skriva fram vad som är typiskt (typicality) för just det fenomenet så att det blir generaliserbart (Wolcott, 1973). Jag har därför varit noggrann och konsekvent med hur jag har fört fältanteckningar och hur dessa tolkas och översätts till skriftspråk i min färdiga text.

Att översätta talspråk till skriftliga utsagor innebär en dekontextualisering och översättning av samtal från ett språksammanhang till ett annat (Kvale, 1996, s. 165). Jag är främst intresserad av att förmedla den innehållsliga poängen i samtalen. Mina empiriska citat bör därför inte läsas som lingvistiska analyser. Jag bryr mig inte om att skriva fram pauser, fraseringar och exakta tidpunkter i analysförfarandet. Jag nöjer mig med att förmedla *vad* som sägs, utan att gå in i

alltför detaljerade skriftliga gestaltningar av *hur* eller *när* det sägs. För att stärka reliabiliteten i analysförfarandet vill jag tydliggöra för läsaren att jag särskiljer mellan fältanteckningar och ordagrant återgivna inspelade samtal i framskrivningen av empirin. Fältanteckningar från observationer återges i blockcitat likt exemplet med den våta kjolen tidigare i texten. För att visa när det rör sig om transkriberade samtal görs detta enligt följande exempel:

- Karin: (låter förvånad men ler) En halvtimme per *dag*!? Tittar ni *så* mycket på YouTube?
- Aron: Näe... Mer! Typ tre timmar!
- Linus: En timme!
- Fia: Ja, typ en eller två timmar om dan.
- Karin: Oj, oj, oj... Tittar ni *längre* tid på YouTube än vad ni lägger på läxor?
- Alla barnen: (skrattar och svarar samstämmigt med emfas) Ja!

För att stärka den intersubjektiva reliabiliteten (Kvale, 1996, s 164) i transkriptionerna, det vill säga transparensen i hur ord och gester kommer till uttryck, har jag valt att kursivera betoningar på särskilda ord och att skriva ut känslouttryck såsom; skratt, tonfall, nervositet, uppsluppenhet och andra förstärkande ord som bidrar till helhetsförståelsen av den stämning eller det budskap som förmedlas.

Forskningsetiska överväganden

En förutsättning för god forskningsetisk kvalitet är att studiens design, dess genomförande och presentation genomförs i enlighet med rådande forskningsetiska principer. Då forskningsetik är en dynamisk och föränderlig process, varpå ny forskning många gånger bidrar till nya typer av utmaningar, har jag haft ambitionen att kontinuerligt uppdatera studien mot rådande forskningsetiska principer (Vetenskapsrådet, 2017). Då min studie har en pionjär karaktär och görs i ett relativt litet sammanhang i en verksamhetsform som är förhållandevis ny i Sverige, blir det viktigt att så långt som det är möjligt skydda deltagarna så att de inte ska känna sig uthängda eller identifierbara. Under arbetets gång har det varit angeläget och viktigt att informera och medvetandegöra för samtliga deltagare om i vilket syfte jag som forskare deltar i de olika ålders-integrerande verksamheterna. Inte minst blir det viktigt att särskilt begrunda frågor som rör forskning där barn deltar, eftersom barn sällan har samma/motsvarande kunskaper och förförståelse som vuxna om innebörden av att delta i forskningssammanhang

(Johansson & Johansson, 2003; Johansson & Karlsson, 2013). Detta är något som alltför barndomsforskare har uppmärksammat de senaste decennierna (se Alderson, 2005; Farell, 2005; Kampmann, 2003). En central etisk utgångspunkt är därför att uppmärksamma och ta hänsyn till att barns intressen inte riskerar att komma till skada (Heath et al., 2010; Vetenskapsrådet 2017).

En övergripande risk med barns medverkan i forskningsstudier är att barn, i synnerhet små barn i förskoleåldern, inte förstår informationen om forskningen eller att de inte tillfrågas alls om sin medverkan (Quennerstedt et al., 2014). En viktig forskningsetisk uppgift för mig har därför varit att möjliggöra för samtliga deltagare att medverka som fullvärdiga och kompetenta deltagare i studien. Det är mitt ansvar och skyldighet att som forskare presentera informationen om studien på ett sådant vis så att den blir begriplig för deltagarna och att de förstår att de när som helst har rätt att ta tillbaka sitt medgivande om samtycke. Detta var en pågående utmaning under studiens genomförande. Inte minst avseende de yngsta barnen på förskolorna. Jag har försökt att vara så transparent som möjligt och förklara vad en forskningsstudie är, varför jag vill vara med på förskolan eller i skolan då pensionärer och barn träffas och vad jag ska göra med den information som jag hämtar genom fältanteckningar och ljudupptagningar.

Utöver en språkligt anpassad deltagarförfrågan har jag också löpande fört samtal med deltagarna där jag förklarat och berättat om studien och innebörden av att delta. Jag har även fört kontinuerliga samtal med lärare och lämnat mina kontaktuppgifter om de velat höra av sig och fråga någonting längsmed vägen. Samtliga deltagare verkade förstå och acceptera mina förklaringar, även om jag är medveten om att det krävs en relativt god kunskap om språket och insikter om eventuella framtida konsekvenser av deltagandet (Backe-Hansen, 2002) som kan vara svåra för de allra yngsta att de facto begripa. Trots detta dilemma har jag valt att ha tillförsikt till tidigare forskning som visar att barn uppskattar att bli tillfrågade om samtycke till att delta i forskningsstudier (Danby & Farrell, 2004).

Jag utgår i min studie från Vetenskapsrådets rekommendationer för god forskningssed, där jag särskilt noggrant har beaktat frågor som rör information och samtycke, konfidentialitet samt hanterandet av känsliga uppgifter såsom ras, etniskt ursprung, politiska åsikter eller religiös övertygelse (Vetenskapsrådet, 2017). Utöver Vetenskapsrådets rekommendationer har diskussionerna i Johansson & Karlsson (2013) samt Alderson och Morrow (2004) varit vägledande i min forskningsstudie. Särskilt i de delar som berör fallstudier där barn involverats. Det har genom hela forskningsprocessen varit min ambition att betrakta och bemöta de

deltagande barnen, ungdomarna och pensionärerna enligt vad sociologen Nick Lee (2001) benämner som både *varande* och *blivande* ”beings in their own right”.

En viktig etisk princip i studier som involverar minderåriga (yngre än 15 år) är principen om informerat samtycke som kräver föräldrars tillåtelse och underskrift för att deras barn ska få ingå i en forskningsstudie. Innan jag påbörjade min fältstudie lämnades därför skriftlig information och medföljande samtyckesformulär till samtliga deltagare. I de fall då deltagarna var yngre än 15 år utformades informationen och formuläret på ett sådant vis att både deltagarna själva och deras föräldrar behövde godkänna och skriva under med sitt medgivande. Att förmedla informationen till både barn och föräldrar och att låta barnen ge sitt skriftliga medgivande till att delta var för mig betydelsefullt som ett etiskt ställningstagande, även om det inte finns någon svensk lag som säger att även de medverkande barnen måste ge skriftligt samtycke om deltagande. Min studie avser att diskutera ålder som maktordning, ålder som görande och ålder som organiserande princip. Att ge likvärdig information till samtliga deltagare blir därför centralt ur en demokratisk aspekt. Likvärdig information behöver dock inte innebära att samma information ges till samtliga deltagare. Inspirerad av Aldersons (2005) diskussion om barns förutsättningar och möjligheter att komma till tals, har jag försökt att formulera ett samtyckesformulär där även små barn ska ha möjlighet att begripa informationen om en vuxen läser upp den för dem.

En annan viktig etisk princip är att samtliga deltagare ska få information om studiens syfte och varför den görs. Med inspiration från bland annat Johansson & Karlsson (2013) valde jag därför att också informera deltagarna muntligen om varför jag kom så ofta till förskolan, skolan eller träffpunkten för äldre. Här fokuserade jag på att försöka beskriva forskningssyftet och min närvaro på plats utifrån idén om meningsfulla metoder och frivillighet (Johansson & Karlsson 2013, s. 18-25) men också utifrån en idé om beskydd och deltagande (se Alderson, 2000; Alderson & Morrow, 2011). Med meningsfulla metoder avser jag metoder som är anpassade till den kontext och de deltagare som ingår i studien. Det har under hela studien varit angeläget att informera och påminna deltagarna om innebörden av frivilligheten i deltagandet och möjligheten att signalera när de inte vill vara med (Johansson & Karlsson, 2013). Jag har beaktat frågan om beskydd och deltagande utifrån andra forskares etiska diskussioner (Alderson; 2000; Alderson & Morrow, 2011).

För barnen beskrev jag att min forskning gick ut på att jag skulle skriva en bok om hur det går till då unga och gamla träffas för att göra saker ihop, och att jag därför skulle vara med då

förskolan eller skolan fick besök av pensionärer. För att försäkra mig om att barnen uppfattat vad jag gjorde på plats tog jag för vana att emellanåt fråga dem om de mindes varför jag var där. Oftast kom dessa frågor i samband med att grupperna i verksamheterna omfördelades eller om någon som varit borta från aktiviteten en tid på nytt dök upp vid ett åldersmöte. Då barnen svarade och beskrev för varandra att jag skrev en bok om sagostunden eller om filmprojektet och att jag jobbade på universitetet förstod jag att informationen gått fram. Ofta bidrog dessa samtal till följdfrågor om hur många platser jag skrev om, ifall jag träffade andra barn som var lika gamla eller frågor om huruvida jag inte hade ”ett riktigt jobb att gå till”. De äldre deltagarna (unga vuxna och pensionärer) kunde också initiera samtal som berörde studien men var då mer intresserade av hur långt jag hade kommit eller var mitt kontor låg.

Alla deltagare i min studie har fingerade namn. Jag hade inledningsvis tänkt att deltagarna själva skulle få välja sina egna pseudonymer, men ändrade detta beslut efter en namndiskussion på en av de aktuella förskolorna som mynnade ut i att flera av barnen ville ha dubbel- eller trippelnamn, varför jag insåg att det skulle bli krångligt i textproduktionen. Jag har försökt att vara tillmötesgående och välja något av de förslag som kom upp vid den aktuella namndiskussionen, men har i övriga åldersmöten tagit mig friheten att själv namnge deltagarna.

Allt inspelat material, alla fältanteckningar och information om deltagarna i studien har behandlats utifrån konfidentialitetskravet i enlighet med Vetenskapsrådet och har förvarats inlåsta på ett betryggande sätt. Enligt nyttjandekravet kommer informationen att användas enbart i forskningssyfte.

DEL III.

RESULTAT

Introduktion

De tre fallstudier som presenteras i denna del av licentiatavhandlingen är sinsemellan olika. Då jag har valt att låta empirin ligga tillgrund för analyskapitlens framskrivning innebär detta att alla tre kapitel har fått olika karaktär. Med detta menas att samtliga tre analyskapitel inte följer en exakt struktur med samma rubriknivåer eller samma textmässiga struktur. Detta bör ses som en konsekvens av att aktiviteterna i sig, och deltagarna som ingår i (och utgör) varje aktivitet, är sinsemellan olika. Fallstudierna skiljer sig åt i många avseenden. Det gäller alltifrån aktiviteternas placering, tidsaspekter, strukturella förutsättningar, antalet deltagare och gruppammansättning samt inte minst de kulturella artefakter och praktiker som deltagarna samlas kring. Då de fältanteckningar och det empiriska material som ligger till grund för analyserna ofta bär på parallella analytiska nivåer av åldersrelevans har jag valt att låta analyskapitlen vara empiridrivna. Genom denna läsanvisning vill jag tydliggöra strukturen för mina tre analyskapitel så att läsaren blir uppmärksam på hur analyserna skrivs fram i relation till studiens syftesformulering och dess övergripande frågeställningar.

Jag vill göra läsaren uppmärksam på att denna resultatdel konsekvent kretsar kring de tre analysnivåerna där ålder studeras: 1) strukturellt, genom att undersöka hur ålder villkoras genom åldersmötets organisering, 2) interaktivt, genom att belysa hur deltagarna gör ålder i sociala interaktioner och möten med varandra, samt 3) genom att studera vilka åldersnormer som framträder genom aktiviteten. Men de tre nivåerna hamnar inte alltid i precis samma ordningsföljd. Detta för att i första hand låta empirin tala direkt till läsaren och därmed öka transparensen i de tolkningar jag sedan gör. Poängen med att strukturera resultatet på det viset är att läsaren ska få möjlighet att följa hur jag kopplar samman mina teoretiska begrepp med mina empiriska exempel. Jag anser att det ger läsaren en chans att vara med i tankeprocessen och se vad som blir möjligt att utvinna ur varje empiriskt exempel. Detta formmässiga val kring textens struktur synliggör att ett och samma empiriska exempel kan besvara fler än en av studiens frågeställningar. Då en del av mitt empiriska resultat just ringar in svårigheten i att särskilja exempelvis ålder från kön, fyller den empiridrivna framskrivningen en särskilt viktig funktion för själva resultatet. Textens struktur och utformning kan därför läsas som en del av resultatframskrivningen. Slutdiskussionen längre fram har en mer traditionell struktur där jag

har valt att samla de huvudsakliga resultaten och tematisera dessa linjärt utifrån studiens tre övergripande frågeställningar.

Fallstudie 1 beskriver den ålders-integrerande aktiviteten med sagostunder i förskolan. Kapitlet är strukturerat genom en inledande beskrivning av högläsning som kulturell aktivitet för att situera aktiviteten i ett barnkulturellt sammanhang inbäddat i en institutionell förskolemiljö. Den veckovisa högläsningen sker inom ramen för ett rikstäckande läsfrämjandeprojekt som kallas Allas barnbarn. Kapitlets inledande del beskriver strukturen för denna läsfrämjande insats och visar hur deltagarna kategoriseras och får olika roller utifrån ålder. Analysen visar även hur den läsfrämjande insatsen präglas av förskolan som aktivitetens fysiska plats. Genom att beskriva ritualiserade inslag, i form av diverse omsorgsprocedurer, som en del av själva läsakten besvarar jag forskningsfrågan om hur ålder villkoras genom aktivitetens organisering. Kapitlet övergår sedan i att skildra aspekter av hur åldersmakt och normativ ordning skapas och förhandlas. Kapitlets avslutande del besvarar den interaktiva nivån av ålder och synliggör hur ålder manifesteras genom materiella resurser och genom språket. Allra sist sammanfattas kapitlets centrala poänger.

Fallstudie 2 skildrar åldersmöten genom aktiviteten Allåldersteatern. Kapitlet inleds med en beskrivning av den institutionella miljö där aktivitetens deltagare träffas varje tisdagskväll för att repetera. Då en träffpunkt för äldre är en plats som sällan beskrivits i barn- och ungdomsvetenskapliga studier, ägnas några stycken åt att rama in aktiviteten som ett åldersmöte och visa dess relation till den ordinarie verksamhetsstrukturen. Då Allåldersteatern platsmässigt visar sig vara en ambulerande aktivitet, ges ett förhållandevis stort utrymme till att beskriva hur rumsliga aspekter får effekt på åldersmötets organisering samt hur deltagarna gör ålder i offentligheten. De rumsliga skildringarna blir en del av att besvara frågan om hur ålder villkoras genom åldersmötets organisering, samt genom att visa hur deltagarna gör ålder interaktivt. Deltagarnas användning av kulturella referenser blir ett sätt att manifesteras hur ålder görs betydelsefullt i relation till en åldersreglerad vardag på institutionen. Här besvaras alltså den organisatoriska nivån och den interaktiva nivån parallellt. I detta kapitel visar analysen av empirin att ålder och kön vävs samman i fråga om hur ålder görs betydelsefullt på en interaktiv nivå, men också avseende vilka åldersnormer som får bärighet. Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion av de mest centrala resultaten.

Fallstudie 3 skildrar åldersmöten genom fotokursen Film(i)skolan. Denna verksamhet prövas för första gången som en ålders-integrerande aktivitet, varför inledningen till detta

analyskapitel beskriver de konstituerande möten och förhandlingar som bidrar till att stöpa formen och strukturen för aktiviteten som ett åldersmöte. Introduktionen skildrar på så vis hur rådande åldersnormer påverkar och villkorar organiseringen av aktiviteten, och besvarar således två av studiens centrala forskningsfrågor parallellt. Struktureringen av aktiviteten synliggör vad som blir den bärande organisatoriska funktionen av ålder. Grundskolan som plats får både symboliskt, normativt och konkret värde för hur deltagarna gör sig och blir gjorda i sina respektive åldrar. En betydande del av detta kapitel ägnas åt att diskutera ålder som maktordning genom att lyfta effekterna av de förhandlingar som sker i deltagargrupporna. På så vis aktualiseras alla tre forskningsfrågor om hur ålder görs betydelsefullt genom aktiviteten, interaktivt och genom rådande åldersnormer. Även detta kapitel avslutas med en sammanfattning för att lyfta de mest centrala resultaten.

FALLSTUDIE 1.

SAGOSTUNDEN SOM ÅLDERSMÖTE – om högläsningens omsorgsfunktioner, turordningslogiker och ålderns flerfaldiga innebörder

Inledning

Det är torsdag morgon och jag står vid fönstret och betraktar hur högläsaren Stina svänger in med sin silvriga bil på parkeringen bakom förskolan. Bredvid mig i fönstret står tre hoppande barn och ropar: ’Nu kommer hon! Hon är här nu!’. Stina kliver ur bilen och går mot dörren. Barnen springer dit för att möta henne. I ena handen bär Stina en tung väska full av bilderböcker från biblioteket. Jag vet att hon har valt böckerna med omsorg i samspråk med den lokala bibliotekarien. Stina har tidigare berättat hur varenda bok har diskuterats och noggrant valts ut för att passa som högläsningbok för barn i åldrarna tre till sex år. I bokväskan döljer sig monster, troll och rövare, men där finns också en och annan bok om nallar, om skogen på hösten och en bok om hur det känns att bli riktigt arg. Vissa böcker har Stina provläst förut. De är så kallade ’säkra kort’ och barnens egna önskeböcker, medan andra är helt nya för dagen.

Det åldersmöte som träder fram i detta kapitel utgörs av sagostunder i förskolan.

Skådeplatsen är en institutionell vardagsmiljö för barn i förskoleåldern. Deltagarna i sagostunden är, utöver den högläsande pensionären, barn i åldrarna tre och ett halvt till sex år. Inramningen för sagostunden bygger på en struktur där en äldre livserfaren läskunnig person uppsöker förskolan för att läsa högt ur bilderböcker för en åhörargrupp bestående av ännu inte läskunniga barn. Utmärkande för denna form av åldersmöte är grupp fördelningen (en äldre person och flera barn) samt rollfördelningen, det vill säga att vara läsare eller lyssnare, vilket inbegriper olikartade förväntningar kring deltagarnas positioner och möjligheter till agens i de möten som uppstår. Det finns en inbyggd förförståelse där högläsaren (den äldre) förväntas prestera läsning och åhörarna (barnen) förväntas prestera lyssning i ett dynamiskt samspel. Men vad är det egentligen som karaktäriserar mötet mellan den högläsande pensionären och de lyssnande barnen? Och hur förhåller sig dessa positioner till föreställningar om ålder som görande?

Kapitlet inleds med en bakgrundbeskrivning av texter, handledningar, verksamhetsbeskrivningar och utvärderingar²⁵ som ligger till grund för den rikstäckande organisationen Allas barnbarn.²⁶ Denna bakgrund är viktig för att kunna tolka och förstå empirin längre fram. Kapitlet övergår sedan i en analys av mina fältstudier. Analysen fokuserar på skilda aspekter av åldersmötets struktur (organisering) i relation till ålder, dess maktrelationer samt hur ålder görs inom ramen för sagostunden. Jag diskuterar åldersmötets strukturella förutsättningar och villkor där rutiner, hygien och omsorg får en central betydelse. Därefter diskuteras ålder som maktaspekt och jag visar hur deltagarna förhandlar om turordning och rättviselogiker utifrån sina åtskilda ålderspositioner. I kapitlets avslutande del diskuteras läsaktiviteten som ett sätt att göra ålder. Jag intresserar mig för vad deltagarna gör och säger, vilka ålderspositioner som blir möjliga samt hur de uttrycks. Här visar jag hur deltagarna talar om ålder och använder ålder som en resurs för att göra sig små och stora eller unga och gamla. Jag vill även illustrera hur ålderskodade lässtilar och åldersolika referensvärldar präglar mötet mellan deltagarna.

Högläsning som en ålders-integrerande kulturaktivitet med läsfostrande syfte

De sagostunder jag har observerat kan ses i relation till den tradition av högläsning som länge varit en bärande del av den skandinaviska barnkulturen. I flera hundra år²⁷ har litterära texter med målgruppen barn i fokus publicerats i olika typer av skrifter.²⁸ Många av dessa texter har varit specifikt avsedda för högläsning. Berättelser och sagor har alltså länge utgjort ett av många sätt att umgås över åldersgränser. Tillgängligheten till barnlitteratur för hela den svenska befolkningen ökade drastiskt i takt med att lokala folkbibliotek etablerades under 1900-talets tidigare hälft (www.biblioteksforeningen.org). Folkbiblioteken har kommit att bli

²⁵ Jag har fått ta del av sammanlagt åtta handlingsplaner och utvärderingstexter från läsfrämjandeprojekt med pensionärer i förskolan i den aktuella stadsdelen. Samtliga handlingsplaner och utvärderingar är upprättade under januari till april månad år 2014.

²⁶ Allas barnbarn är en riksomfattande läsfrämjande organisation. De sagostunder jag har studerat är knutna till, och strukturerade utifrån Allas barnbarn och de läsfrämjande strategier som förordas via föreningen (allasbarnbarn.se). I den nya reviderade läroplanen för förskolan där högläsning skrivits in som pedagogisk metod för läs- och språkfostran (Löfö 18) föreslås en struktur för högläsning som påminner mycket om metoden som används inom Allas barnbarn (se Skolverket 2018).

²⁷ Aktuell forskning om den svenska barnlitteraturens historia sträcker sig tillbaka så långt som till 1300-talet. Se bland annat forskningsprojektet "Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia – från 1300-talet till 2010-talet" som leds av professor Boel Westin vid Stockholms universitet (<http://www.su.se/ike/forskning/forskningsomr%C3%A5den/barn-och-ungdomslitteratur-1.213717>).

²⁸ Se bland annat barnlitteraturforskaren Sonja Svenssons sammanställning av barnlitteraturen i Sverige under fyra sekler på uppdrag av Svenska barnboksintitutet (http://www.sbi.kb.se/Documents/Public/Skriftserien/Barnlitteraturen_fyra_sekel.pdf).

en form av kulturarvsinstitution som samlar, bevarar och lyfter fram den litteratur som anses vara särskilt meningsfull för barn. Jag utgår här från en definition av kulturarv som: ”[...] de kulturuttryck människor pekar ut som särskilt bevaransvärda, ger en speciell omsorg (ofta institutionell) och kodar, tillskriver vissa symbolvärden.” (Bohman, 2005, s. 203).

Barnlitteraturen omtalas ofta som en spegling av sin samtid (se Kåreland, 2008). Från den tidiga barnlitteraturens didaktiska uppfostringstoner har barnboken med tiden kommit att diversifieras till en alltmer nyanserad genre (ibid.). Den moderna barnboken kom till under efterkrigstiden från 1945 och framåt. Det är denna genre, och specifikt delgenren bilderboken, som utgör stoffet och innehållet i de boken som högläsarna bär med sig till de åldersmöten som observerats i denna fallstudie. Bilderboken som kulturell artefakt har en tendens att samla människor runt högläsaren och boken enligt en viss ordning. Boken (artefakten) blir en mittpunkt utifrån vilken aktiviteten sker. Mot denna bakgrund betraktar jag sagostunden som en ålders-integrerande kulturell aktivitet med ett läsfostrande syfte. Bilderboken beskrivs som en unik konstform som kombinerar visuell kommunikation och verbalt språk (Nikolajeva, 2000) där högläsningen framstår som en ömsesidig omsorgssituation (Björklund, 2010; Rhedin, 2004; 2013) som inbjuder till fysisk närhet mellan högläsare och lyssnare. Med utgångspunkt i bilden och den lästa texten möjliggör bilderboken att läsare och lyssnare kommer nära, samtalar och reflekterar kring mer eller mindre fria associationer utifrån den aktuella berättelsen (Nikolajeva, 2000; Rhedin, 2004). Flera barnboksforskare har visat hur bilderboken som artefakt inbjuder till en viss typ av interaktion i form av stillasittande, bläddrande, prasslande, öppnande och stängande (Björklund, 2010; Dolatkhan, 2010) vilket sammantaget bidrar till lästillvänjning och läsfostran.

Bakgrund – om ”nyttan” med ålders-integrerande sagostunder i förskolan

Den riksomfattande läsfrämjande organisationen Allas barnbarn uppger att ålders-integrerande sagostunder i förskolan syftar till att: ”skapa möten mellan generationer och etniska kulturer” (www.allasbarnbarn.se). Sagostunderna har en uttalad läsfrämjande ambition där syftet är att väcka intresse för läsning innan barnen själva lär sig läsa (ibid.). Genom sagostunden tror man sig kunna påverka barnens språkutveckling och stimulera barns språkliga kommunikationsförmåga (Ekström, 2004). Målet med högläsningsaktiviteten kan sammanfattas i både en fråga om läsfostran och kulturarv (att föra berättartraditionen vidare), men också om minskad ålderssegregation och etnisk segregering genom ökad representation av äldre människor i barns vardag.

Allas barnbarn pekar på ”nyttan” med sagostunder, men skiljer mellan nyttan för de deltagande barnen och nyttan för de deltagande pensionärerna. Det finns en idé om att sagostunden lämpar sig särskilt väl för barn som ska avancera i sin språkutveckling. Man riktar sig därför i första hand inte till de allra yngsta barnen som precis börjar sätta ord på världen. Istället är sagostunderna avsedda för barn i de övre förskoleåldrarna. Många pedagoger pekar på sagostundens språkutvecklande funktion där högläsaren tar sig tid att läsa, förklara svåra ord och samtala med barnen i liten grupp, vilket pedagogerna själva sällan hinner.²⁹ På en av de aktuella förskolorna där jag gjorde min studie uppger en pedagog att sagostundernas struktur med små barngrupper där högläsaren tar sig tid för varje enskilt barn har en tendens att lugna ner ”rörliga barn” vilket har gett dem ökat självförtroende (Handlingsplan och utvärdering 2014-01-30). ”Det går så fort i samhället idag så det är viktigt för barnen att stanna upp, titta på bilder, bläddra tillbaka, få tid för reflektion och samtala om text och bild i sagorna”, säger högläsaren i samma utvärdering. Högläsare och pedagoger tycks i utvärderingstexterna vara överens om att ett hetsigt samhälleligt tempo ställer höga krav på barn och att mötet med en äldre människa kan få en lugnande och dämpande effekt på en annars alltför stressig barndomstillvaro. Sagostunderna anses vara särskilt nyttobringande för ”rörliga barn”. Begreppet ”rörliga barn” bidrar till att reproducera bilden av ett motsatsförhållande mellan livliga barn och stillsamma äldre. Jag tolkar rörligheten som en definition av oroliga och stressade barn, eller barn som har svårt att införliva institutionens förväntningar på förskolebarnet som del av en konform storgrupp. Pedagoger hänvisar även till att föräldrar uppskattar att deras barn får möjlighet att bekanta sig med en äldre person eftersom många far- och morföräldrar bor långt ifrån eller är helt frånvarande i barnens liv. Kort sagt visar utvärderingstexterna att nyttan med åldersmötet, för barnens del, anses handla om lärande i form av språkutveckling och social träning, men aktiviteten har också en dämpande effekt.

Nyttan för den högläsande äldre uttrycks i tanken om socialt engagemang och om ”samhällstjänst” där pensionären genom att läsa på en förskola anses bidra till samhället även efter yrkesverksam ålder. Jag ser en aspekt av välgörenhet i följande formulering: ”Som gäst

²⁹ Verksamheternas utvärderingstexter för läsåret 2013-2014 är producerade av pedagoger och högläsare vid totalt åtta förskolor i den berörda stadsdelen. Samtliga ingår i läsfrämjandeprojektet Allas barnbarn. Två av dessa utvärderingar är särskilt intressanta för min studie då de avser handlingsplaner och utvärderingar för de två förskolor där jag bedrivit mina fältstudier. Dessa är utfärdade 2014-01-14 respektive 2014-01-30. Barnens röster saknas i utvärderingstexterna och kan därför inte tas i beaktande utifrån detta material.

i förskolan ger pensionären en guldkant på tillvaron både för sig själv och för barnen” (http://allasbarnbarn.se/pdf_filer/morfar_knut.pdf). Dessutom anses det vara hälsofrämjande för den äldre att komma ut i verksamheter och att delta i det sociala livet. Nyttan för de högläsande pensionärerna sammanfattas i utvärderingstexterna genom begrepp och formuleringar som ”privilegium”, att ”känna sig omtyckt av barnen” eller ”en oerhörd glädje att se hur mycket lässtunden ger barnen”. Nyttan och meningsfullheten för den äldre framstår därför i första hand som relationell och hälsobringande. Sammantaget visar citaten och utvärderingstexterna en tendens till att betrakta högläsaren (pensionären) som en person som ”ger” av sin erfarenhet, sitt engagemang och sin goda vilja. Barnen framstår som dem som ”får” möjligheten att lära känna en pensionär och att utveckla sitt språk.

Lämpliga högläsare och lämpliga lyssnare

Alla äldre anses inte vara lämpliga som högläsare. För att kvalificera sig som ”god” och ”lämplig” högläsare i förskolan krävs en förberedande kurs i högläsning och ett medlemskap i föreningen Allas barnbarn. Förberedelsekursen utförs i samverkan mellan ett lokalt bibliotek och en aktuell förskola.³⁰ Efter genomgången kurs utfärdas ett intyg av respektive studieorganisation. Intyget fungerar som en kvalitetsgaranti för förskolan. Högläsaren förväntas vara sagostundens aktivitetsledare och väljer själv sin litteratur med hjälp av den lokala bibliotekarien. Högläsaren förväntas även rådgöra med pedagogerna om vilka rutiner som fungerar bra i den aktuella barngruppen. Högläsaren är den som bär ansvaret för att planera och genomföra läsaktiviteten (åldersmötet). Om högläsaren blir sjuk eller får förhinder, tillsätts ingen vikarie eller ersättare. På så vis framstår högläsaren som den mest centrala figuren i denna form av åldersmöte. Mötet blir avhängigt den högläsande pensionären.

Varje tisdag och torsdag under ett helt läsår följer jag högläsarna Vera och Stina på två olika förskolor. Veckodagen, tidpunkten och platsen för sagostunden är alltid densamma. Vera, 73 år, presenterar sig för mig som något av en ”alltiallo” på förskolan Stjärnan. Utöver högläsningen engagerar hon sig i odlingsprojekt, fotografi och annat konstnärligt arbete

³⁰ Vidare används boken *Läs och berätta.Handledning för högläsare och berättare som besöker barngrupper i förskola och förskoleklass* (Ekström, 2004) som en guide inför högläsningen. På webbsidan allasbarnbarn.se, men också genom lokala medlemsmöten, kan högläsarna utbyta erfarenheter och ta till sig av tips och råd från andra högläsare.

tillsammans med barnen. Hösten 2014 visar det sig att Vera har många andra aktiviteter i sitt liv varför hon inte har möjlighet att avvara en hel dag i veckan på förskolan. I samråd med förskolechefen och den ansvariga pedagogen på förskolan beslutas därför att: ”Läsningen räcker gott”. Vera skulle kunna beskrivas som en urban, kulturintresserad och nyfiken pensionär. Hon bor i ett medelklassområde, tycker om att måla och fotografera, är socialt engagerad och klär sig färgstarkt med stora halssmycken, röda hornbågade glasögon och rödmålad mun. Under sin yrkesverksamma ålder var Vera förskollärare men blev föreståndare direkt. Hon är därför väl bekant med förskolan som institution men har aldrig arbetat i barngrupp.

Stina, 76 år, presenterar sig kort och gott som ”sagotant”. Hon har nio års erfarenhet av att läsa för barn på förskolan Trollet och framstår som något av en veteran i högläsningssammanhang. Stina medverkar inte i förskolans övriga aktiviteter, utan skulle kunna beskrivas som en renodlad högläsare.³¹ Professionellt har Stina en bakgrund som mässvärdinna och sekreterare på en framstående advokatbyrå. Stina har under många år även arbetat ideellt med hemlösa och andra socialt utsatta grupper. Under flera år var hon dessutom verksam som husmor vid en exklusiv herrklubb för framgångsrika män inom näringslivet. Som hon själv uttrycker det har hon alltid varit socialt engagerad ”högt och lågt”, vilket har gett henne stor livserfarenhet och många intressanta bekantskaper genom livet. Stinas sociolekt, sofistikerade klädstil och rörelsemönster för mina associationer ganska långt bort från förskolekontexten. Repliker som exempelvis: ”Nej, nu ska jag gå och byta om till mina *lunchbyxor* som jag har med mig här förstår du! Jag ska äta lunch med några väninnor och då kan jag ju inte se ut *så här!*”, visar att Stina särskiljer förskolekontexten och mötet med barnen från ett privat och mer ”anständigt” jag. Exemplet med lunchbyxorna visar att åldersmötet och förskolan görs till en särskild kontext i förhållande till ett mer privat jag där Stina umgås med jämnåriga väninnor. Stina är kvick i sina repliker och ofta lekfull med orden, vilket får mig att vilja dra poänger av att just hon titulerar sig som sagotant. Att Stina ”tantar” sig själv (med glimten i ögat) tolkar jag mot hennes sociokulturella bakgrund både som en citering (Butler, 2005) av det artiga ”tantandets” tid före 1960-talets du-reform (se Bränström Öhman, 2012, s. 62), men också som en medveten lek med positionen äldre högläsare och de tantkaraktärer som ryms i sagans tantgalleri (se Söderberg, 2012).

³¹ Stina är, utöver sagostunderna på förskolan, även engagerad i styrgruppen för den lokala föreningen Allas barnbarn, vilket innebär en hel del administrativt arbete, mötestid och engagemang i diverse läsfrämjande satsningar runt om i staden.

Genom fältstudien går det tidigt upp för mig att sagostunderna inte är avsedda för alla förskolans barn, bara för särskilt ”stora” och utvalda barn.³² Att vara ”stor” innebär att ha en viss förförståelse för högläsning som aktivitet. Flera pedagoger kommenterar att de deltagande barnen behöver vara tillräckligt ”trygga i sig själva” för att kunna delta i åldersmötet utan närvaro av en förskollärare. Dessutom är ett kriterium för deltagande att barnen uppvisar en viss mognad som sagolyssnare, det vill säga inte betar sig störande eller olämpligt så att det blir besvärligt för den besökande högläsaren (eller för barnen själva). Mognad uppmuntras av pedagogerna och används retoriskt för att särskilja mellan lämpliga och olämpliga sagobarn. Förskolans pedagoger ansvarar för att välja ut vilka barn som anses kvalificera sig som sagolyssnare. Urvalet av barn, och gruppsammansättningen med tre till fem barn åt gången, sker sedan i samspråk med högläsaren. Ålder framstår här som en organiserande princip (Krekula & Johansson, 2017) och förknippas med specifika egenskaper hos de deltagande barnen. Det är inte den kronologiska eller numeriska åldern i sig som avgör vilka barn som ska ingå i en läsgrupp, inte heller den fysiologiska åldern eller storleken på barnen. Organiseringen av ålder handlar i det här fallet snarare om pedagogernas föreställningar om barnens sociala ålder, det vill säga vilka barn som anses kvalificera sig som ”stora” eller mogna nog att delta. Sagostunderna arrangeras på detta vis som ett inslag i barnens vardagsrutiner på förskolan och högläsaren framstår som besökare och gäst i barnens värld.

Högläsning som en dualistisk omsorgsaktivitet

Vad som tidigt blev synligt för mig under fältarbetet var att organiseringen kring (det som skedde före och efter) sagostunden i huvudsak kom att fånga min uppmärksamhet. Här fanns det utrymme för förhandlingar, motsättningar, disciplinering och meningsutbyte utöver den lästa texten. Det var även här som rutiner i form av återkommande inslag gjorde sig särskilt synliga. Sagostunderna på de båda förskolorna visade sig vara närmast ritualliknande där läsaktiviteten föregicks av en rad förberedande praktiker och situationer som över tid kom att skapa ett mönster där deltagarnas agens och rutinerade handlingar (Alexander, 2011) gav mig en fördjupad förståelse för symboliska artefaktens funktion och betydelser i

³² Längre fram i texten ges ett exempel på då Vera säger att hon ska läsa för de ”små barnen”. Detta ska i sammanhanget förstås som de yngsta barnen i storbarnsgruppen, alltså tre- till fyraåringar och inte sexåringar.

högläsningsaktiviteten. De rutiner jag observerade hade funktionen av att ställa iordning och förbereda för aktiviteten och blev ett sätt för deltagarna att komma i lässtämning under stundtals ceremoniella former. De kunde även uttryckas genom start- och slutsignaler för högläsningen. Jag har därför valt att ägna första delen av min analys till att presentera vad jag uppfattar som de huvudsakliga organisatoriska förutsättningarna för sagostunden.

Ohygieniska barn och bräckliga pensionärer

Det är en gråmulen torsdag i februari och jag kliver in på förskolan där Stina idag ska läsa för en grupp barn. Jag hänger av mig i tamburen och går in på ’storbarnsavdelningen’. Pedagogerna är i färd med att duka för lunch i matrummet. Hon hälsar vänligt då jag kommer in och talar om att barnen leker i väntan på Stina. Nettan pekar in mot ett av avdelningens två lektrum där sagostunden brukar hållas. Jag går in och hälsar på barnen. Idag är det Greta (sex år), Elis (sex år), Maja (fem år), och Anton (tre och ett halvt år), som ska vara med vid läsningen. Anton är egentligen lite för liten men har fått dispens för att han är så förtjust i sagostunden och för att hans pappa aktivt har förhandlat med pedagogerna om att låta Anton vara med. Jag hinner knappt hälsa färdigt på barnen förrän Nettan står i dörren med en stor flaska handdesinfektion: ’Dags att sprita era händer, så att ni är rena och fina när Stina kommer, för hon vill inte ha några baciller från er!’, säger Nettan och pumpar ut sprit med kraftiga tag över barnens framsträckta händer. Barnen luktar på sina nyspritate händer och skriker: ’Bläää! Vad äckligt!’. Sen viftar de med händerna i luften för att få spriten att torka snabbare. Maja skrattar och luktar flera gånger på sina händer. Sen sträcker hon fram dem i ansiktet på Elis och skriker: ’spriiiiit!’. Nettan frågar barnen om de har gjort i ordning soffan inför att Stina ska komma. Barnen nickar och Nettan verkar nöjd. Hon lämnar oss och skjuter igen dörren.

Att tvätta händerna och förse barnen med handdesinfektion (särskilt noggrant i förkylningstider) ingår som en rutinförberedelse inför sagostunderna. I båda förskolorna hör jag pedagogerna tillfråga barnen om de har ”snutit sig, kissat och tvättat händerna” som ett sätt att kontrollera ifall barnen är redo att ta emot högläsaren. Personalen har bestämt att hostiga och snuviga barn helst inte ska vara med vid sagostunderna. Det blir dock otydligt *hur* hostig eller snuvig man ska vara för att bli utesluten från sagostunden. Barnen tycks vara väl medvetna om att hosta och snuva kan få konsekvenser för deltagandet i sagostunden och

försöker att uppträda så host- och snorfritt som möjligt inför pensionärens ankomst till förskolan. Genom hygienfrågan blir det synligt att förskolebarn framstår som potentiella smittohärdar, men också att en äldre besökare är särskilt skör och skapar oordning i den vardagliga åldersstrukturen. En äldre person i förskolemiljön strider nämligen mot en vedertagen föreställning om att gamla människor och förkylningsvirus bör hållas isär. Genom tvagningsceremonin görs den äldre högläsaren gammal i betydelsen skröplig och skör. Att aktivt arbeta med hygieniska åtgärder i förebyggande syfte framstår som ett sätt att organisera och anpassa förskolemiljön för att kunna ta emot en åldersolik besökare. Åldersolikheten gör att barnen kategoriseras som smutsiga (Douglas, 1966/2002) i relation till den äldre besökaren. Barnes baciller framstår som smutsigare i samma stund som pensionären träder in i förskolemiljön. Det blir på så vis kontexten (mötet mellan barn och pensionär på en förskola) som förstärker idén om åldersolikhet och smuts, där barnens baciller skapar oordning, inte barnen eller barnens baciller i sig.

Vid ett av mina tidiga observationstillfällen i oktober 2014 registrerar jag följande dialog i samband med att Elis just varit i slagsmål, gråtit och därför låter snuvig:

- Nettan: Om du är förkyld, Elis, så ska du inte vara med och läsa med Stina för hon blir så lätt sjuk vet ni! (Elis springer genast ut till toaletten för att snyta sig och tvätta händerna. De andra barnen följer efter).
- Natalie: Jag måste fråga, är det så att Stina uttryckligen har sagt att hon har nedsatt immunförsvar?
- Nettan: Nej då, det är bara vi som curlar! Vi vet ju hur jobbigt det brukar vara för mormödrar och farmödrar som inte utsätts så mycket för barnens baciller. Det stannar ju inte bara vid en förkylning för dem! (vänder sig till barnen som nu är på väg tillbaka in i sagorummet efter diverse hygieniska bestyr ute på toaletten) Och om ni känner att ni behöver hosta så hostar ni i armvecket åt ett annat håll! INTE mot Stina! Och sitt inte så nära henne om ni känner er förkylda!

Jag tolkar denna dialog som ett sätt att tala om för barnen att äldre människor kräver särskild omsorg avseende hygien. Även om Stina själv inte har uttryckt att hon har nedsatt immunförsvar, tycks pedagogen vilja lära barnen att äldre människor överlag blir lättare och

mer allvarligt sjuka än andra. Den som lär sig hantera hostan genom att vända sig om, hosta i armvecket eller sitta en bit ifrån, kan komma undan med en lindrigare förkylning och trots allt delta i sagostunden. Att vara förkyld eller inte framstår därför snarare som en fråga om hygieniskt korrekt uppträdande. Tvagningen blir en rutin där barnen förbereder sig för mötet med pensionären genom att göra sig så rena och bacillfria som möjligt. Följande exempel visar att även högläsaren bidrar till att förstärka idén om barn som ohygieniska:

Stina dyker upp i sagorummet i sällskap av två väskbärande barn. De tunga bokväskorna bärs fram till soffbordet medan Stina småpratar med barnen och med mig. Hon hänger av sig ytterkappan och tar fram en specialsydd rock som hon långsamt trär över axlarna. Sagorocken ska skydda: 'de privata kläderna från barnens kladd'. Rocken har ett färgstarkt mönster föreställande 'tuffa' motorcykelkillar och knäppning framtill. Den ser ut som en klassisk städrock från 1960-talet. Nertill har den två fickor där Stina förvarar näsdukar och halstabletter om rösten skulle ge vika. Halstabletterna ligger i en plåtask och det rasslar till som en marrackas då Stina rör sig i sagorocken. Näsdukarna är främst avsedda för barnen. Medan rocken träs på och varje knapp omsorgsfullt knäpps uppifrån och ner, ber Stina barnen om hjälp att lägga fram dagens böcker på bokbordet framför soffan. En bok i taget läggs fram på bordet och Stina läser uppmärksamt böckernas titlar och säger några ord om varje bok i takt med att de plockas fram ur väskorna. Det är många böcker. Säkert ett tjugotal. Barnen tystnar, lyssnar uppmärksamt och känner på böckerna. Alla står runt soffbordet och stämningen är nästan andaktsfull. Då Stina är färdigklädd rättar hon till sagorocken innan hon sätter sig mitt i soffan på en tron av kuddar. Barnen kryper upp intill henne och intar sina platser.

Sagorocken får en symbolisk funktion som möjliggör att Stina växlar position från ett privat jag till att inta positionen som högläsare. Samtidigt framstår sagorocken som en skyddande rustning vilket förstärker idén om barnen som ohygieniska individer av låg ålder. Det rutinmässiga spritandet av barnens händer (som beskrivs i tidigare exempel) och sagorockens skyddande funktion skapar sammantaget en idé om barn som kladdiga, snoriga och ohygieniska, i kontrast till en ren men bräcklig äldre högläsare. Handdesinfektionen och sagorocken görs på så vis till nödvändiga materiella resurser i mötet mellan barn och äldre. Som preventiva hygieniska åtgärder materialiserar dessa föremål mötet mellan ung och gammal. Sagorocken tycks ha en dubbel funktion, dels bidrar den till att förstärka de

ceremoniella inslagen och förhöja stämningen inför sagostunden, dels skyddar sagorocken högläsaren från barnens baciller. Man skulle därför kunna säga att Stina med sin färgstarka sagorock och fickorna fulla av halstabletter och näsdukar rustar sig för läsning och för mötet med sina unga åhörare.

Att bädda för sagostund – en ömsesidig omsorgshandling

Sagorocken och framdukningen av böcker som beskrivs i exemplet ovan framstår som en del av sagostundens struktur och inramning. Att klä på sig en särskild dräkt och att presentera varje bok som omsorgsfullt läggs fram på soffbordet, blir ett sätt att skapa lässtämning och samla deltagarnas uppmärksamhet till den aktivitet som ska ta vid. Påklädningen och bokpresentationen blir det tillfälle då deltagarnas roller fördelas. De ceremoniella inslagen visar att den högläsning som sker genom den kommunala satsningen på åldersmöten är en annan form av högläsning än då förskolläraren läser högt för barnen. Jag ska i detta avsnitt belysa hur den högläsande pensionärens och barnens åldrar markeras (Krekula & Johansson, 2017) genom särskilda omsorgshandlingar.

Även Vera ägnar sig åt stämningsskapande förberedelser. Då Vera kommer in på förskolan tar hon för vana att ställa iordning sagorummet innan hon går in och möter barnen på avdelningen. Iordningställandet handlar i huvudsak om att hänga av sig ytterkläderna, byta till bekväma inneskor, bära in bokväskan med dagens böcker, tända belysningen och se till att sagorummet ser inbjudande ut. Ofta har Vera även förberett sagostunden genom att placera ut en liten maskot eller ett tematiskt föremål i sagosoffan. Detta föremål ska sedan upptäckas av barnen då de tillsammans kommer in i sagorummet för att påbörja sagostunden. Föremålet kan vara ett höstlöv, en tyggroda eller en liten plastdrake. Dess funktion är dock alltid densamma, att väcka nyfikenhet och inleda dagens aktivitet genom samtal om föremålet som ska symbolisera den tematik Vera har valt för dagen. Föremålet framstår därför som en startsignal vid Veras sagostunder. Till skillnad från Stina presenterar Vera en bok åt gången.

Vid förskolan där Stina läser är det istället barnen som befinner sig i sagorummet innan Stina anländer. Här har barnen en närmast ceremoniell rutin för att bädda soffan inför Stinas ankomst. I en specifik ordning hjälps de åt att fluffa till kuddarna som Stina ska sitta på. Två kuddar staplas på höjden i mitten av soffan. Sedan läggs en mindre kudde varsamt mot ryggstödet som ett extrastöd för svanken: ”För så tycker Stina om när man gör”, förklarar Elis

för mig. Det blir som en liten tron mitt i soffan. Avslutningsvis, som för att förstärka tron-effekten, täcks de staplade kuddarna av en lila filt. Barnen hjälps åt att släta ut filten. Det tycks vara viktigt att den ligger slätt över kuddarna, utan veck eller knölar. Det tar en stund, men då de är klara paxar de sina platser medan ett eller två av barnen springer ut i entrén för att se efter om Stinas silvriga bil svänger in på parkeringsplatsen bakom förskolan. De väntar tålmodigt vid fönstret tills Stina dyker upp. Då bilen kommer börjar de ropa och hoppa på stället för att signalera till de andra barnen att snart börjar det. Stina välkomnas med varma famntag och barnen hjälper henne att bära in de tunga bokväskorna in till sagorummet.

I båda förskolorna får sagosoffan en central och viktig funktion. Det är i den mjuka soffan som aktiviteten sker, varför det tycks vara meningsfullt att bädda och inbjuda till sagostund. Bäddningen tar sig olika uttryck. Vera använder sig av tematiska föremål, medan barnen på förskolan där Stina läser bygger en tron. Vem som bäddar för sagostunden tycks hänga samman med sagosoffans placering och vem som befinner sig först på plats i sagorummet. Bäddningen har inte nödvändigtvis med deltagarålder att göra eller vem som är *native* eller *visitor* (Rasmussen, 2004) i förskolemiljön. Att det bäddas tycks ändå vara meningsfullt vid båda förskolorna. Jag tolkar bäddningsproceduren som en förberedelse för att något annat än det vardagliga ska ske, varför den framstår som en iscensättning av åldersmötet. Bäddningen kan betraktas som en ömsesidig omsorgshandling. Vera värnar å ena sidan om att väcka barnens läslust genom att tematisera och på så vis fånga deras uppmärksamhet. Barnen värnar å andra sidan om Stinas trivsel genom att se till så att hon ska sitta bekvämt i soffan. I båda fallen avser bäddningsproceduren en särskild omsorg utifrån idéer om åldersolikhet och särskilda förutsättningar.

Kroppsliga omsorgsbetingelser och materialiserad ålder

Bilderbokens format och högläsningens struktur, där högläsaren och barnen sitter tätt tillsammans i en soffa, skapar en fysisk närhet mellan deltagarna. Arrangemanget inbjuder till avkoppling genom intimitet (Sandberg, 2013b) och kroppslig närhet. Det skapas en slags förtätd stämning. Taktila möten uppstår mellan barnen och högläsarna och kan ses som effekter av läsaktiviteten. Observationerna visar hur barnen kryper nära och lutar sig mot högläsaren, så nära som det bara går, men aldrig upp i famnen. Utgångspunkten är att högläsaren ska sitta bekvämt och ha fri sikt över bokuppslaget under läsaktiviteten. Barnen får

därför indikationer om att sitta lagom nära så att de inte skymmer sikten för högläsaren eller för varandra. Barnen får inte heller hänga på högläsarens armar eller försvåra för högläsaren att vända blad. Högläsarens ålder kan i sådana sammanhang göra sig påmind genom kommentarer om att: ”Jag är så gammal så jag har försvagade armar förstår du”. Jag observerar att kroppskontakten har en tydlig riktning. Det är konsekvent barnen som gör närmanden och högläsaren som låter sig bli närmad. Observationerna har otaliga exempel på hur både Vera och Stina blir klappade, masserade, kramade och undersökta av barnens nyfikna händer. Sådär kan det gå till:

Vera läser. Mira och Otto trycker sig mot Vera från varsitt håll. Med huvudena bekvämt lutade mot Veras överarmar ser det ut som om barnens och högläsarens kroppar hittar in i en gemensam rytm. Det är som om barnen anpassar sina andetag efter tempot i Veras röst och vibrationerna i hennes kropp medan hon läser. Rörelsen av andetagerna i Veras bröstorg får det långa halsbandet på magen att guppa upp och ner framför bokuppslaget vilket skapar en rytmisk rörelseeffekt av läsningen. Mira upptäcker halsbandet och sträcker sig efter det för att känna med handen på de stora träkulorna. Hon begrundar det långa halsbandet en stund och säger: ’Är det här dom största kulorna på ditt halsband?...och det här dom minsta?’. Vera nickar och fortsätter att läsa ur boken. Nu blir även Sonja och Otto uppmärksamma på halsbandet och de engagerar sig i att räkna och undersöka träkulorna samtidigt som de lyssnar. Otto låter handen vandra vidare ner över Veras stickade tröja i höjd med magen och borrar ner pekfingeret i en maska för att sedan dra ut det igen. Han upprepar rörelsen några gånger, lägger sen huvudet bekvämt tillrätta mot Veras överarm och återgår till att titta på bilderna i bokuppslaget. Vera fortsätter att läsa utan avbrott.

Denna typ av fältanteckning skulle kunna tolkas som att barnen är oengagerade i läsaktiviteten och istället riktar fokus mot Veras halsband som en parallell aktivitet. Kanske för att avleda läsningen. Då det hela utspelar sig under loppet av någon minut och då barnen konstant tycks vara uppmärksamma på och följa berättelsen i den lästa sagan väljer jag att tolka rörelsemönstret och kommentaren om det rytmiskt guppande halsbandet som en del av en kroppslig *medläsning*³³ och omsorgssituation. Barnen svarar på läsaktiviteten och på

³³ Medläsning eller tandemläsning (Raahauge, 2013, s 140ff) är begrepp som kan användas för att beskriva den aktivitet som sker då barnen svarar upp och förstärker läsningen genom sina kroppar och röster.

upplevelsen av Veras kropp genom att undersöka den med sina egna kroppar (händer), men också genom att ställa frågor som rör detaljer i högläsningen. Den gemensamma rytmen i läsningen förstärks genom barnens närhet och nyfikenhet på högläsaren, varför den kan betraktas som en aspekt av deltagarnas engagemang i själva aktiviteten. Den fysiska närheten och intimiteten blir även en del av relationsbyggandet mellan deltagarna. Intimiteten får därmed en omsorgsfunktion.

Det är nog ingen slump att just halsbandet hamnar i fokus för barnens nyfikenhet. Så stora och långa halsband som det Vera har på sig används aldrig av barnen eller pedagogerna på förskolan, varför halsbandet som artefakt även kan ses som en slags kuriositet från en annan ålderskategori. En äldre kvinnas accessoar. Det finns fler exempel i empirin där barnen ställer frågor som rör högläsarnas accessoarer i form av smink, läsglasögon etcetera. Jag tolkar denna typ av frågor som nyfikenhet och intresse för den högläsande pensionärens materialiserade ålder. Mötet med udda åldersspecifika accessoarer blir en del av åldersmötet och läsakten. Närheten och intimiteten som illustreras genom exemplet ovan visar hur Veras gamla kropp ger barnen en ny slags erfarenhet av en *annan* kropp. Annan står här för en kropp som är annorlunda och ovanlig i förskolans kontext. Barnen utforskar sagoläsarens kropp, värme och rörelse genom läsaktiviteten. Det uppstår då en fysisk intimitet (Sandberg, 2013b). Den intimitet som skapas mellan deltagarna framstår inte som sexuell³⁴ utan kan snarare beskrivas som närhet (även kallat gos, mys eller ömsinhet). Då barnens kroppar lutar sig mot den äldre läsarens kropp och då de undersöker sagoläsaren med sina händer uppstår en *barnig* (Sjöberg, 2013) närhet som hjälper pensionären och barnen att bygga relationer med varandra. Kroppsligheten blir en resurs i mötet mellan deltagarna, där intimiteten får relationella effekter för både högläsaren och de lyssnande barnen.

I nästkommande avsnitt ska jag lämna högläsningens omsorgsbetingelser för att istället fokusera på hur sagostundens strukturella villkor reproduceras och förhandlas fram i mötet mellan deltagarna.

³⁴ På grund av köns- och ålderssammansättningen i denna specifika situation, det vill säga en ensam äldre kvinna och flera barn.

Åldersmakt och förhandlingar

Empirin visar att deltagarna använder olika strategier då de förhandlar om sina positioner som högläsare och lyssnare (medläsare). Till viss del handlar förhandlingarna om att ifrågasätta och utmana eller reproducera de strukturella villkoren för sagostunderna. Jag ska nu belysa hur ålder framstår som en maktaspekt i mötet mellan barn och äldre, men även i förhållande till vuxna pedagoger och förskolans vardagsstrukturer.

Barnförbjudna zoner och barnkodade praktiker

Tisdagarna med Vera inleds med samling där alla barnen på avdelningen sätter sig i ring på en blå matta i förskolans samlingsrum, beläget i hjärtat av förskolebyggnaden, det vill säga mitt i huset. Vid samlingen ropas barnen upp i turordning varpå förskolläraren går igenom dagens planering. Ur fältdagboken:

Vera (och jag) deltar genom att sitta med på varsin liten barnstol bakom samlingsmattan. Då samlingen är slut tar Vera fram en skrynklig namnlista och ropar upp namnen på ’dagens sagobarn’ samtidigt som hon kryssar för i listan. De utvalda barnen svarar med glada tillrop. Det tycks vara populärt att bli utvald, bryta upp från samlingsringen och få följa med Vera ut i sagorummet. Det är en transportsträcka mellan samlingen och sagorummet. En transportsträcka genom ett barnförbjudet område: personalavdelningen. Denna del av huset är annars helt stängd för barnen och dörrarna har barnsäkra handtag högt upp varpå det blir fysiskt omöjligt för barnen att ta sig in här utan sällskap av en person som är minst 140 cm lång. Sagostunden blir undantaget då barnen får möjlighet att beträda denna barnfria zon av byggnaden. Varje gång vi ska passera den barnsäkra dörren som leder in till en korridor kantad av personalrum, kontor och kök säger Vera åt barnen att inte springa: ’På personalavdelningen måste ni smyga för här brukar de vuxna vila!’. Barnen svarar med att springa i förväg, trots att de inte får. Förmaningen om att inte springa på personalavdelningen upprepas både före och efter varje sagostund: ’Ni vet om att ni inte får springa! Dörren är låst så ni kommer ändå inte ut där framme!’.

Transporten till och från sagorummet blir en form av passage och inramning av aktiviteten som tydligt visar att åldersmötet är något annat än den ordinarie verksamheten eftersom den ger tillträde till annars stängda delar av byggnaden. Exemplet visar hur åldersåtskillnad

uttrycks genom materiella ting, som barnsäkra dörrar, men också hur den materialiserade åldern (se Lövgren & Sjöberg, 2017) förstärks av förmaningar och disciplinerande repliker om särskild hänsyn till personalen (som vi för övrigt sällan ser i denna del av byggnaden klockan nio på morgonen). Det blir tydligt att åldersmötet ger barnen och högläsaren tillträde till ett ålderskodat (Krekula, 2009) territorium som annars inte är öppet eller avsett för dem. Den veckovisa sagostunden blir ett undantag då stängda dörrar kan öppnas. Undantaget kräver dock ett visst ansvar och en anpassning till ett förväntat åldersadekvat beteende. Veras förmaningar kan tolkas som ett försök att upprätthålla den ”vanliga” åldershierarkiska ordningen genom att vara personalen (de vuxna) till lags. Att hyssja och dämpa barnens rörliga kroppar genom disciplinering framstår då som ett sätt för högläsaren att säkerställa ordning och kontroll men kan också ses som ett försök från högläsarens sida att bygga och behålla goda relationer med förskolans personal. Disciplineringen kan också tolkas som att fostra till artighet och hänsyn om den som är äldre. Förmaningarna framstår då som en vädjan om särskild omsorg om den äldre som inte ”hänger med” i barnens tempo. Att ”smyga” för att inte störa personalen som ”vilar”, signalerar att lugn, tystnad och stillsamma rörelser likställs med att visa hänsyn. Barnens reaktioner skulle kunna tolkas som att de ser chansen att utmana åldersordningen och vuxenmakten genom *bångstyrighet* (Dolk, 2013). Barn- och ungdomsvetaren Klara Dolk använder i sin avhandling begreppet *bångstyrighet* om barn som gör motstånd mot normer som råder i en viss situation. *Bångstyrigheten* blir en metafor för att barn kan vara svåra att ”styra rätt” (ibid, s. 238). De snabba fötter och lekfulla bus som beskrivs i exemplet ovan blir i sammanhanget en aspekt av *bångstyrighet*. Det kan tolkas som en form av motståndshandling från barnens sida. Samtidigt kan man även tolka situationen som att barnen de facto lever upp till ett förväntat beteende då förmaningen om att *inte* springa i korridoren blir en påminnelse om att de faktiskt förväntas iscensätta sin ålder just *genom* särskild ”rörlighet” och spring i benen. Den senare tolkningen visar hur barn gör ålder (Laz, 1998; Krekula & Johansson, 2017) utifrån ett förväntat barnkodat beteende. Barnen framstår då som on time (Elder, 1975; Neugarten et.al., 1965) med sin ålderskategori och spring i benen görs till en barnkodad praktik (jfr Alanen, 2001).

Turordningslogiker, rättvisa och särbehandling

Stina och barnen står samlade runt bokbordet i en stunds andaktsfull tystnad.

Plötsligt bryter Maja tystnaden och säger: ’Åh, får jag välja först? Kan vi inte läsa den här!’. Hon sträcker fram en bok till Stina som tar emot den och säger: ’Du vill ha

den om stora och lilla monster. Jaha, men hur var det nu... Elis, fick du välja två gånger förra veckan och du också Anton?’. Stina tittar på pojkarna som nickar till svar. Maja står på sig och hävdar att hon inte fick välja alls förra veckan. ’Nej, men du var ju inte med förra veckan’, svarar Stina och föreslår att det mest rättvisa är att Maja och Greta, som båda var frånvarande förra veckan, får välja först och att pojkarna får välja sist: ’Blir det bra så?’. Då alla är överens om ordningen kan sagostunden starta. Stina öppnar den första boken och börjar läsa. Elis lutar huvudet mot Stinas vänstra axel och myser. Greta kryper också riktigt nära på Stinas högra sida. Under en halv minut är det alldeles stilla och Stina läser ur boken. Sedan frågar Anton med viss ängslan i rösten: ’Är det min tur sen?’. Stina fortsätter att läsa utan att besvara frågan. Greta protesterar och säger: ’Näe, sen är det ju min tur!’. Elis tycks också bli lite ängslig. Han tittar upp på Stina och säger: ’Men när det är min tur sen, kan vad hetere...kan du vakta min plats då?’. ’Din plats?’, undrar Stina. ’Ja, för dom andra gångerna brukar Maja ta min plats’, förklarar Elis. ’Javisst! Det ska jag se till. Du har ju din *klisterplats* (Stina stryker med handen på soffan intill Elis). Men ibland får du ju låna ut den’, säger Stina. Något motvilligt svarar Elis att: ’Nja, ibland. Men inte ofta!’. ’Bara ibland!’, konstaterar Stina och klappar Elis på benet.

Turordning tycks vara en viktig del i högläsningens aktivitet. I Stinas läsgrupp handlar turordningen om att få välja i vilken ordning böckerna ska läsas. Det sker en temporär länkning mellan sagostunderna där barnen och högläsaren relaterar både till turordningslogiken i den specifika här-och-nu-situationen och till tidigare (och i vissa fall framtida) sagostunder. Denna temporära länkning bidrar till att sagostunderna binds ihop till en helhet över tid. Turordningslogiken i Stinas sagostunder går ut på att varje barn ska hinna välja två böcker var per sagostund, men av tidsbrist finns det risk för att vissa barn enbart hinner välja en gång. Det kan ställa till bekymmer och frustration i barngruppen och förhandlingen stjäl ibland fokus från själva läsningen. Det finns en pojke i läsgruppen, Elis, som tenderar att bli särskilt arg då han känner sig förfördelad. För att undvika situationer där Elis kan komma att leva ut sin ilska ändrar Stina ibland turordningen så att försteväljaren hamnar sist eller vice versa. Det händer även att hon ändrar turordningen till att utgå ifrån första bokstaven i barnens namn eller andra kreativa lösningar som försätter Elis i en privilegierad tur i ordningen. Dessa plötsliga ändringar i turordningslogiken blir förvirrande för barnen, och de opponerar sig, men går slutligen med på Stinas förslag eftersom hon har en förmåga att verka övertygande och principfast. Positionen som aktivitetsledare och äldre (med

tolkningsföretråde) bidrar till en åldershierarkisk ordning (Alanen, 1992, 2001) där Stina föreslår, vägleder och styr turordningen medan barnen följer och accepterar den. Barnens underordning i turordningen framstår som självklar och ifrågasätts därför inte. Den asymmetriska maktrelationen mellan barnen och den äldre högläsaren tycks vara svår att upphäva (se Alanen, 2001; Dolk, 2013), men exemplet visar hur barnens frågor och kommentarer framstår som ett sätt att försöka omförhandla den.

Pojken Elis, som har en särskild ”klisterplats” tätt intill högläsaren och företråde i bokvalssituationer, framstår som ett barn som kräver särskild omsorg. Han särbehandlas i gruppen. Då jag frågar Stina om innebörden av klisterplatsen berättar hon att Elis från början hade ett stort motstånd mot att delta i sagostunden:

Det har varit en liten kamp men jag har vunnit hans förtroende. Från början skulle han inte ens sitta med oss här i soffan utan höll sig för sig själv längst bort i rummet. Plötsligt gick han bara ut. Men för varje gång kom han lite närmre, och tillslut satte han sig här på min vänstra sida. Sen den dagen har det fått bli hans särskilda klisterplats för den är liksom klistrad åt honom. /.../ Då frågade de andra (barnen) att varför är det så? Och jag svarade att ibland kan man inte veta varför det är så, utan det bara är så. Ibland är det faktiskt bara så!

Genom pedagogernas kommentarer till Stina (och mig), förstår jag att de vuxna positionerar Elis som ett av de där särskilt ”rörliga” barnen som behöver sagostunden extra mycket för att bli lugn och trygg och öka sin självkänsla.³⁵ Stinas berättelse om Elis stegvisa närmanden och assimilering in i läsaktiviteten, kan tolkas som en form av mognadsprocess där Elis från början inte hade lärt sig läsningens form och struktur. Med tiden kom han att bli ”läsmogen” (eller kanske snarare ”lyssningsmogen”), men under särskilda förutsättningar.

Inför en sagostund med Stina kommer förskolläraren Nettan in och ber barnen att hoppa av sig lite så att de kan sitta stilla under själva sagostunden. Hon vänder sig specifikt till Elis, klappar honom på axeln och säger: ”Elis, är det svårt att sitta still? Ja, det är svårt att vara sex år och ha så mycket spratt i kroppen”. Det sista säger hon vänd mot mig och blinkar med ena ögat som för att förtydliga att det är särskilt svårt för vissa barn. Dolk (2013) visar i sin avhandling att barns motståndshandlingar och bångstyriighet ofta kopplas samman med ålder,

³⁵ Se diskussionen under rubriken ”Bakgrund – om ’nyttan’ med ålders-integrerande sagostunder i förskolan” tidigare i detta kapitel.

där de barn som gör motstånd antingen betraktas som ”för små” (omogna) eller ”för stora” (s. 219). På förskolan där Stina läser sagor anser pedagogerna att rastlösheten hos de ”stora” barnen är särskilt påtaglig under vårterminen strax innan barnen växer ur förskolan som åldersinstitution. Sexåringar förväntas överlag ha särskilt mycket ”spratt” i kroppen, samtidigt poängteras det rastlösa beteendet endast hos enskilda barn. Motståndet görs då till ett individuellt problem och tenderar att bagatelliseras eller inte fullt tas på allvar (ibid.).

På förskolan där Vera leder högläsningen är det aldrig tal om bokval eftersom Vera enbart läser två eller tre sagor som hon själv på förhand har valt utifrån dagens tema.³⁶ Här skapar Vera istället en turordning och rättviselogik som handlar om gruppsammansättningen av barn vid varje lästillfälle. Hon tillämpar en *likhetsprincip* (Johansson & Johansson, 2003, s. 126) då tanken är att alla barn på storbarnsavdelningen ska få vara med och läsa lika många gånger utspritt över en termin. Genom att namnlistan kryssas för håller Vera ordning på vilka barn som står på tur och skapar förutsättningar för att alla barn ska få vara med lika mycket. Hon är tydlig med att hon vill läsa för alla barn men hon vill samtidigt ha kontroll över vilka som hamnar i samma grupp så att det inte blir för stökigt: ”Jag klarar fem barn åt gången beroende på vilka de är, men helst fyra! Morris och Tom vill jag nog ha i olika grupper (skratt)”. Gemensamt för både Veras och Stinas förskolegrupper är att vissa pojkbarn framstår som särskilt rörliga och stökiga.

Turordningar visar sig vara betydelsefulla för sagostundernas utformning. Rättvisa är ett komplext begrepp och idén om vad som anses vara rättvist visar sig vara bundet till den specifika situation och de inbördes relationer som präglar utformningen av sagostunden vid de olika förskolorna. Inte minst visar sig rättvisa vara förknippat med frågor om makt och sociala hierarkier (Johansson & Johansson, 2003). Särbehandlingen av Elis, som beskrivs i exemplet tidigare, skulle kunna förklaras genom en rättviselogik som sätter omsorg i främsta rummet. Att Stina särbehandlar ett barn som tycks ha särskilda behov, kan tolkas som en tillämpning av en *behovsprincip* (ibid., s. 126ff) snarare än en likhetsprincip i bokvalslogiken och resonemanget kring klisterplatsen. Opartiskhet och rättvisa i form av lika-för-alla-barn skulle ur en omsorgssynpunkt riskera att framstå som ett sätt att markera avstånd mellan Stina och Elis, varför det kan tänkas vara mer önskvärt att bygga upp relationen genom tillit och samförstånd (ibid, s. 141). I aktuella skrivelser om statliga satsningar på läsfrämjande insatser

³⁶ Med enstaka undantag då barnen lyckas förhandla sig till att läsa någon annan bok som står uppställd i sagorummet.

i förskola och skola står det att pojkar i högre grad än flickor har behov av förbättrad läsförmåga och ökad läsmotivation: ”Det handlar om gruppen pojkar generellt, samt barn från socioekonomiskt svaga familjer och barn med föräldrar som talar andra språk än svenska i hemmet.” (SOU 2018:57, s. 24). Att särbehandla den pojke i gruppen som haft svårare än övriga barn att från början kunna ta till sig läsaktiviteten, ligger alltså inom ramen för vad som anses vara ett gott och riktigt bemötande av barnet i fråga.

Stinas särskilda omsorg om Elis kan även relateras till omsorgsstrategier som framträder inom barnbarnsforskningen där normer kring mor- och farföräldraskap definieras utifrån en position som befinner sig i skärningspunkten mellan ”att finnas där” och ”att inte vara i vägen” (se Sandberg, 2016; Timonen & Arber, 2012). Man kan se att Stina tar till omsorgsstrategier som påminner om en mormor eller farmor. Men genom att hon och Elis inte har några egentliga familjeband och/eller skyldigheter gentemot varandra blir Stina som en ställföreträdande mormor/farmor i de konfliktsituationer som uppstår. Som ställföreträdande mormor/farmor kan Stina ta till särskilda justeringar och strategier som får barnet att känna tillit till att hon alltid ”finns där och ställer upp” samtidigt som hon inte stör eller är i vägen för Elis egen vilja eller för den delen påverkar Elis övriga tillvaro. Den särskilda relationen mellan Stina och Elis förstärks genom att Stina kontinuerligt har för vana att samtala om Elis med förskolans pedagoger. Stina frågar ofta förskolechefen om hur Elis mår bortom sagostundens kontext. På så vis tar Stina hänsyn till Elis mående i vardagen utan att för den sakens skull störa eller påverka pojkens familjeliv utanför sagostundens kontext, varför man skulle kunna säga att hon positionerar sig som en ”hemlig” eller ställföreträdande mormor och beskyddare.³⁷

Jag ser att Stina använder sin position som äldre och ”given” beslutsfattare då hon förhandlar med barngruppen. Hon tilldelar sig själv tolkningsföreträde och sista ordet i samtliga omförhandlingar av turordningslogiken. Inte sällan genom orden: ”Då tycker jag att vi gör såhär...så blir alla nöjda”. Dessutom ligger hon steget före och hittar finurliga lösningar som får barnen att gå med på hennes förslag och ändå verka nöjda. Veras rättviselogik bygger istället på en likhetsprincip då namnlistan blir ett sätt för henne att skapa ordning i deltagargruppen. Namnlistan fungerar som ett underlag och facit utifrån vilket Vera kan argumentera för vem som bör och inte bör vara med vid ett visst tillfälle. Vera äger listan och

³⁷ Den särskilda relationen mellan Elis och Stina bygger på långvarig kontakt. Då jag enbart observerar sagostunderna under två terminer kan jag bara förhålla mig till vad som sägs och görs vid dessa tillfällen. Jag är medveten om att det kan finnas orsaker bortom min betraktelsehorisont som ytterligare kan förklara Stinas särbehandling av ett specifikt barn. I analysen försöker jag förstå särbehandlingen som en fråga om att göra ålder både som högläsande pensionär och som sexårig ”rörlig” pojke.

med den även rätten att bestämma över deltagargruppens komposition med utgångspunkt i att det ska bli rättvis i slutänden.

Det slår mig att flickor sällan särbehandlas vare sig i form av prioriterade turordningar, placering i soffan eller i urval och gruppsammansättning. Flickorna får hänga med bäst de kan och förväntas ha god anpassningsförmåga. Både Stina och Vera pratar om att sagostunden inte får riskera att bli ”för gullig”. Vera uttrycker det såhär: ”Det är ju alltid minst en pojke med i läsgruppen och då får det ju inte bli för gulligt”. Stinas mönstermotiv på sagorocken med ”tuffa motorcykelkillar” är ett annat exempel på särskild anpassning till förmån för de deltagande pojkarna. Efter första observationen berättar Stina för mig att sagorocken kom till för många år sen då hon började läsa på förskolan. Hon pratade då med en väninna om att hon ville ha någonting att täcka sig med för att barnen inte skulle kladda ner hennes privata kläder, men det fick inte vara för gulligt med små nallar eller så. Helst ville hon ha något som kunde verka tufft för barn i förskoleåldern. Väninnan plockade genast fram tyget med motorcykelkillarna som låg överblivet hemma i tyglådan och Stina såg att det passade perfekt. Sedan dess har hon inte läst en enda gång utan sagorocken. Det tycks finnas en normativ föreställning om att flickor lockas av det som är sött och gulligt medan pojkar förväntas attraheras av det som är ”tufft” och ”icke-gulligt”. Anekdoten om hur Stinas sagorock kom till blir ytterligare ett exempel på hur högläsaren tillgänglighetsanpassar sagostunden med ambitionen att locka till sig även pojkar. Det underförstådda budskapet blir då att flickor ses som givna deltagare i högläsningssituationen och att de förväntas vara mer fogliga, medan (vissa) pojkar kan behöva särskild omsorg och särskilda stödinsatser för att känna sig trygga och sedda.

Pojkarna äger en stor del av talutrymmet och blir i mindre utsträckning än de jämnåriga flickorna avbrutna av andra barn eller av högläsaren. Det finns dock en paradox i talet om pojkbarnen som tuffa och den särskilda omsorgen om pojkbarnen som sköra. Mina observationer av sagoläsningen visar att pojkarna är de som oftast reagerar starkast på hemska sagoteman där monster, drakar och skurkar skrämmer och väcker reaktioner. Det förstärker bilden av pojkar som sköra, men också som mer utåtagerande, vilket kan vara ett resultat av olikartade normativa förväntningar på pojkar och flickor vid sagostunden. Barnens kön och ålder framstår i detta exempel som samspelande faktorer för hur de blir bemötta av pedagoger och högläsare. Exemplet ovan visar att turordning och rättvisa förhandlas och organiseras olika i fallstudiens båda kontexter. Vad som är lika är dock att den äldre högläsaren, som

aktivitetsledare, tilldelas förtroende och makt att besluta över vad som bör betraktas som rättvist utifrån sagostundernas utformning.

Åldersmakt – om bus och stök som motståndshandling

Förra stycket i texten blir ett tydligt exempel på hur deltagarnas ålder framstår som en maktfaktor i sagostundens struktur och logik. Som äldre och ansvariga för sagostunderna tilldelas Stina och Vera tolkningsföreträde och beslutanderätt framför barnen. I samspråk med pedagogerna på respektive förskola har de möjlighet att tillgängliggöra eller begränsa deltagandet för enskilda barn, regissera innehållet och utformningen av aktiviteten samt skapa strukturer för barnens inflytande i pågående aktivitet. Det faktum att sagostunden sker inom ramen för barnens institutionella vardag på förskolan,³⁸ där sagostundens grupsammansättning påminner om den struktur som är vanlig inom förskolan (med få vuxna och många barn), kan vara en bidragande faktor till reproduktionen av en viss maktordning där barn systematiskt underordnas den som är äldre. Barns underordning problematiseras inte (Sundhall, 2012). Högläsarnas position som ansvariga för aktiviteten bidrar till att de skulle kunna likställas med en ställföreträdande pedagog, tillika vuxen. Det finns dock en rad faktorer som särskiljer högläsaren från kategorin pedagog/vuxen. Inte minst med tanke på den särskilda omsorgen om bekvämlighet och hygien samt det faktum att högläsaren bemöts som en gammal och förhållandevis skör gäst på förskolan. Vad som förenar ålderskategorierna barn respektive äldre är därför att de avviker från vuxenheten genom att de sammanfaller som omsorgsmottagare i relation till förskolans pedagoger.

En reflektion jag gör under mina observationer är att barnen ibland tar till skoj och bus för att skapa avbrott och mellanrum³⁹ i läsakten. Buset framstår som ett effektivt sätt att få kontakt med högläsaren genom humor och på så vis kunna styra samtalet. En observation från Veras läsgrupp får illustrera hur det kan gå till:

Vera läser ordet generationer och förklarar att: 'Generationer det är farfar och farmor och farfarsfar och mormorsmor...så långt tillbaka i familjen....',
Plötsligt blir det alldeles mörkt i rummet och Sonja som sitter uppe på soffkanten kluckar av skratt. Vera tittar upp på Sonja och ser att hon håller

³⁸ Här avses förskolan som fysisk plats, men också som en institution med en utpräglad kultur och strukturell ordning som barn och vuxna känner igen och dagligdags är med att reproducera.

³⁹ Med mellanrum avser jag pauser och avbrott i läsakten. Dessa pauser fylls med innehåll som inte direkt kopplas till läsning.

handen på strömbrytaren. ’Nej, så kan man ju inte läsa heller!’ säger Vera och ler. Sonja tänder igen. Vera läser vidare en stund. Så blir det plötsligt mörkt igen och Sonja skrattar ännu högre. ’Nej, nu busar du!’, säger Vera och alla barnen skrattar. ’Ska jag göra det igen?’ frågar Sonja. ’Nej, nu får det räcka!’, tycker Vera och låter lite sträng på rösten. Sonja tänder och Vera återgår till boken. Efter en liten stund kryper Nova upp bredvid Sonja på soffkanten och sneglar på lampknappen. Sonja och Nova viskar med varandra och Sonja försöker uppmuntra Nova till att släcka lyset. ’Vi byter plats!’, föreslår Sonja. Flickorna byter plats och Nova sträcker långsamt upp handen mot strömbrytaren, så tittar hon på mig och kommer av sig. Hon tar ner handen. Sen vänder hon sig till Sonja och viskar: ’Vi gör det! Vi gör det tillsammans!’. Flickorna sträcker långsamt och synkroniserat upp sina händer mot strömbrytaren. Lampan släcks. Flera av barnen skrattar högt. ’Men vad ni busar! Nej, då blir det ingen mer saga!’, säger Vera och smäller ihop boken. Mira klagar: ’Men sluta då! Det blir ingen mer saga ju!’. Sonja signalerar att hon har något viktigt som hon undrar över. Hon vill veta hur många timmar det tar att åka till Teneriffa med flygplan och barnen inleder ett samtal om vad de ska göra på jullovet.

Fältanteckningen ovan visar hur barnen tar till humor och använder bus och rumsliga artefakter för att få Veras uppmärksamhet och styra in samtalet på något som de själva funderar över. Sonja kanske tyckte att sagan var tråkig, eller så ville hon växla tempo i aktiviteten. Barns motståndshandlingar beskrivs sällan som formellt välorganiserade eller systematiskt planerade. De tar sig oftare uttryck genom diskret sabotage i vad som skulle kunna kallas för ett *vardagsmotstånd* (Dolk, 2013, s 34; se även Scott, 1985, s 36). Inte sällan genom humor. Litteraturteoretikern Michail Bachtin har skrivit om skrattekulturens motståndspotential där den hegemoniska makten görs till åtlöje genom uppochnedvända ordningar och parodiska inslag bland dem som ser sig som underordnade (1965/2007). Med hänvisning till Bachtin skriver genusforskaren Anna Johansson att humor kan fungera som ett sätt att ifrågasätta och underminera hierarkier (2009, s. 199). Humor tycks ha en central plats i barns motståndshandlingar, som ett sätt att testa var gränsen går (Dolk, 2013, s. 206ff).

Jag noterar överlag att högläsarnas pedagogiska resonemang och ambitioner att förklara svåra ord eller styra in läsningen på samtal om aktuella samhällsfrågor och nyhetsrubriker sällan får särskilt stor framgång i barngrupperna. Genom bus, ljudliga protester eller förstörelse visar barnen att pekpinna inte är populära inslag i sagostunden. Samhällstillvänd läsning visar sig

vara en utmaning i båda sagogrupporna. Stina försöker vid ett par tillfällen att tematisera samtalet med barnen genom att introducera några nya böcker för att prata om migration och olikartade förutsättningar för samhällsmedborgare i dagens Sverige. De läser en bok om gömda flyktingar och Stina passar på att relatera boken till världsläget:

Stina: Kommer ni ihåg vad som hände i boken? Det var flyktingar som bodde på vinden.

Maja: Vad är flyktingar?

Stina: Om man flyr från ett land, från kanske Irak eller Afrika [sic], så kommer man hit för att komma undan kriget.

Maja: Är det krig där?

Stina: Ja.

Maja: Va? Är det krig nu?

Stina: Ja, det har varit fred i fyrtioåtta timmar sen andra världskriget. Bara fyrtioåtta timmar! (i uppgiven ton) I övrigt rasar världen. Det kan man läsa om i tidningen varje dag.

Anton: Men vem är han? (pekar på en bild i boken)

Stina: Det är Josef, han som var flykting i förra boken. Ska vi ta fram den förra boken om Blåbärspatrullen. Där är Josef ser ni! Det var ju ingen vampyr utan de var ju flyktingar.

Maja: Men vad är flyktingar?

Stina: Men det är ju dom som flyr från sitt land i krig. Dom hade sökt uppehållstillstånd men skulle utvisas, så därför gömde de sig på vinden. Sen blev dom kvar där på gården och arbetade.

(Stina tar upp och läser i den förra boken igen. Hon läser ett par sidor och blir sedan avbruten av Elis. Han ser sur ut. Under tiden samtalet pågår står Elis vid bokbordet och puttar demonstrativt ner en bok i sänder så att de dunsar ner i golvet framför soffan. Så avbryter han Stina mitt i läsningen.)

Elis: Men ingen har ju faktiskt valt den här boken!

Stina: Tjohoppsan, där rasar böckerna! Nej, jag tänkte bara att vi skulle komma ihåg vem Josef var.

Elis: Men vi vill inte ha den! Nu vill JAG välja!

Dialogen är intressant ur många aspekter även om poängen jag vill dra i just det här sammanhanget är då barnen, Elis i det här fallet, gör motstånd mot innehållet och aktivitetens ordning. Att demonstrativt putta ner bok för bok på golvet utan att plocka upp dem igen framstår som en icke-verbal signal om missnöje. Genom påståendet att ingen faktiskt har valt boken och att de inte vill ha (läsa) boken förstärker han sin motståndshandling och lyckas avbryta det pågående samtalet. Elis motståndshandling får önskad effekt och aktiviteten återgår till sin ursprungliga turordningslogik.

Exemplen jag har tagit upp här ovan visar hur pensionären, i rollen av högläsare, görs till den naturliga ledaren och beslutsfattaren vid sagostunderna. Genom bus, bångstyrighet och vardagsmotstånd kan barnen försöka, och med viss framgång, påverka åldersmaktordningen. I nästkommande analysdel kommer jag att vidare diskutera läsningen som aktivitet och performativ handling.

Högläsning som ett sätt att göra ålder

Jag ska nu vända blicken mot hur ålder görs synlig i själva interaktionen mellan deltagarna.

Det kommer att handla om deltagarnas agens i högläsningen, om olikartade lässtilar kopplade till ålder, men också om hur deltagarna väljer att tala om och använda sig av ålder som resurs då de förhandlar om sina skilda deltagarpositioner.

Ålderskodade lässtilar

Vera: Hmm, men då ska vi se vad som händer i den här boken! (börjar läsa i en ny saga)

Max. (lyssnar uppmärksamt och ser lite jagad ut) M-m-men sen vill jag läsa den igen!

- Vera: Jaha du.
- Max: För jag kommer ju inte ihåg hur monstret ser ut så jag måste ju titta igen.
- Vera: Jaha, då kan du titta i den efteråt (läser färdigt och lämnar över boken till Max som bläddrar tillbaka till en bild av ett läskigt monster. Max studerar bilden intensivt.)
- Vera: Ska vi ta en till? Den här kanske, om Kung Jack och draken?
- Max: Medan ni läser i den så kan jag läsa i den här (Max tycks ha svårt att slita blicken från monstret i boken)...eller...jag kan titta i båda samtidigt. Det kan jag!
- Vera: Ja, bläddra du i den!

Fältanteckningen ovan illustrerar att Vera och Max har olika lässtilar. Medan vuxna och äldre i regel föredrar att läsa linjärt från början till slut, tenderar barn att läsa anarkistiskt, laglöst och i en annorlunda ordningsföljd och riktning (Dahle, 2013, s. 136ff). Exemplet visar hur Max vill gå tillbaka i texten. Han vill undersöka monstret och studera bilduppslaget i detalj för att memorera hur fasansfullt spännande det var. Vera känner sig däremot färdig med boken då sista sidan är läst och driver på aktiviteten genom att föreslå en ny bok. Max är inte färdig med boken. Han vill läsa igen och igen. För att inte halka ur den pågående gruppaktiviteten förklarar han därför att hans mångdimensionella och anarkistiska lässtil tillåter att han läser två sagor samtidigt: ”Det kan jag!”. Fältanteckningen visar att han lyckas och att monsterboken sedan får vandra vidare till nästa barn. Sekvensen ovan visar hur två separata lässtilar kan samexistera men även kollidera i en sagostund. Den barnkodade lässtilen byggs upp av en visuell läskunnighet (Sparrman, 2006) där bildläsningen och tolkningen av varje bilduppslag hamnar i förgrunden för det skrivna ordet. Den barnkodade lässtilen iscensätts med hjälp av Max kroppsspråk, hans sätt att leva sig in i handlingen och avbryta mitt under läsningen. Själva sättet att läsa på ger uttryck för en Foucauldiansk inversion (1980) genom att lässtilen bärs upp av barnkodade praktiker (Alanen, 2001) och förhållningssätt som gärna associeras med barnighet (Sjöberg, 2013). Det vill säga egenskaper och handlingar som förknippas med ålderskategorin barn. Högläsningssituationen som en läsfostrande insats i förskolan bidrar till idén om en särskild maktdynamik där den barnkodade lässtilen betraktas som underutvecklad, omogen och naiv, till skillnad från den

särpräglad vuxenkodade lässtilen (jfr Alanen, 2001) som istället innebär att uttolka bokstävernas sammansättning och att läsa linjärt från pärm till pärm. Vera driver på den senare lässtilen i exemplet ovan. Inversionen kommer till uttryck genom att dessa båda lässtilar (barnkodad lässtil kontra vuxenkodad lässtil) har en inbördes relation av över- och underordning, där det finns en normativ förväntning på att Max med stigande ålder och mognad kommer att överge sin barnkodade lässtil till förmån för Veras vuxenkodade lässtil. Själva ersättningen och övergången från barnkodad- till vuxenkodad lässtil betraktas som en automatisk och naturlig konsekvens av det vi i dagligt tal kallar ”läskunnighet”. Då fokus i min studie handlar om hur ålder kopplas till sociala praktiker, betraktas maktförhållandet mellan lässtilar som en normativ inramning av själva läsaktiviteten. De deltagande barnen i studien förväntas med hjälp av sagostunderna tillägna sig intresse för läsning som aktivitet för att så småningom kunna fostras till läskunniga individer. Barnen förbereds på så vis pedagogiskt för att kunna arbeta i förskoleklass och för att senare kunna ta till sig undervisning i skolan. Den högläsande pensionären förväntas inspirera och dela med sig av sitt läskunnande. Mina observationer illustrerar de förhandlingssituationer och kompromisser som uppstår inom ramen för högläsningen. Aktiviteten i sig betraktas därför i första hand som ett möte och en förhandlingsarena mellan ålderskodade praktiker där inversionen synliggör just det spänningsfält som kan uppstå i skärningspunkten mellan ålderskodade lässtilar.

Läsning kan betraktas som både avkoppling och påkoppling (Rhedin, 2013, s. 182). I högläsningsaktiviteten kommunicerar högläsaren texten både *för* och *med* sina lyssnare. Högläsningen som aktivitet kan ha skiftande rytm med tempoväxlingar, tankepauser och reflektion kring den lästa texten. Det blev tydligt för mig att ingen sagostund var den andra *läsmässigt* lik. Exemplet med Max och Vera här ovan är ett av många exempel som visar dynamiken och samspelet mellan lässtilar.

Empirin visar att högläsning är en påtagligt fysisk aktivitet. Detta visar sig då deltagarna ofta möts i det som skulle kunna kallas för *bildläsning*, vilket innebär situationer då barnen och högläsaren uppehåller sig vid bilderbokens visuella framställningar genom att kommentera, peka, bläddra tillbaka,⁴⁰ jämföra och samtala om bilder och detaljer i boken de läser. Bildläsningen initieras ofta av barnen och kan handla om att fysiskt kliva in i bilden och

⁴⁰ Att bläddra tillbaka, hålla boken uppochned eller på andra vis skapa oordning i den kronologiska läsningen från början till slut har tidigare beskrivits som en form av anarkism (se Dahle, 2013).

tillföra en kroppslig inlevelse i bilderboksuppslaget, vilket illustreras i följande fältanteckning:

Då Stina kommit till sista uppslaget i boken och läser slutorden utbrister Anton: ’Då hoppar jag in i sagan och äter upp all spagetti!’. Elis, som nästan slumrat till mot Stinas vänstra arm rycker till av Antons utrop. Han samlar sig, tar sats och liksom dyker ner med ansiktet i boken som ligger uppslagen i Stinas famn. Anton klättrar ner från sin plats i soffan och gör en störtdykning från andra hållet och borrar ned ansiktet i bokuppslaget han med. De båda pojkarna gör smaskljud som om de åt spagetti. De trycker ner sina huvuden ganska hårt i boken och jag ser att Stina får ta i för att hålla emot och inte tappa boken i golvet. Stina säger: ’Oj, oj, men ni har glömt ketchup!’, varpå Anton svarar: ’Ja ketchup!’. Han smaskar vidare och får Elis hår i ansiktet: ’Men Elis, du luktar faktiskt ketchup om håret! (skratt) Det är sant!’. Stina och barnen skrattar.

Exemplet visar hur ett bilduppslag kan skapa scenrum för teatral lek där barnen använder sina kroppar och sinnen för att känna, smaska och lukta i läsningen. Högläsaren svarar upp med att tillföra rekvisita i form av kompletterande idéer och förslag i leken och använder själva muskelkraft för att hålla boken (scenrummet) på plats. Fältanteckningen ovan blir ett exempel som illustrerar skärningspunkten mellan lässtilar och det samspel som kan uppstå då boken som artefakt tillåts ha många användningsområden.

Vid ett observationstillfälle i Veras sagogrupp lyckas Gustaf, ett av barnen, övertala Vera att läsa en av förskolans böcker som står uppställd i fönstret framför sagosoffan: ”Varför kan du inte läsa den här boken? Vi har tagit bort den där inne för den var lite trasig. Jag tycker att den är *för* spännande asså!”. Vera som planerar sina sagostunder noga utifrån givna teman tvekar till en början inför förslaget. Tillslut går hon ändå med på att avsluta sagostunden med Gustafs bokförslag. Under hela läsningen av boken står Gustaf på golvet bredvid Vera. Han är spänd i kroppen, kommenterar ideligen berättelsen och ropar högt som för att förvarna om vad som ska inträffa. Med stor inlevelse utbrister han: ”Jag vet var tjuvarna bor! Dom bor där! Det vet jag!”. De andra barnen lyssnar uppmärksamt och jag tycker mig ana att boken, enligt barnen, är särskilt spännande. Kanske tillför Gustafs entusiasm en extra dimension av spänning i läsningen. En bit in i boken gör Vera en manöver där hon frångår texten för att istället enbart berätta om bilderna. Barnen klagar och frågar: ”Men vad står det?”. Vera återgår då till att läsa linjärt, så som det står i texten, och kopplar på ytterligare en

läsdimension då hon förstärker och dramatiserar läsningen genom fraseringar och tonfall. Barnen följer uppmärksamt varenda stavelse i läsrytmen och verkar nöjda. Vad jag vill visa med detta exempel är att samspelet mellan lässtilar är en dynamisk process där varje lässituation påverkas av både högläsare och medläsare (Raahauge, 2013). Högläsningen är således en ömsesidig aktivitet. Ibland är det barnen som driver på den linjära läsningen om det är en saga de känner till väl. Då accepteras inga alternativa lässtilar. Medläsningen (ibid) förstärks genom att barnen svarar upp med kommentarer och reaktioner med hjälp av sina kroppar. Tempot och rytmen i högläsningen kan påverkas av hur medläsningen sker. Ibland sker det verbalt men oftast sker den ömsesidiga medläsningen ickeverbalt. Högläsaren justerar och anpassar läsningen då hon märker att barnen lever sig in i berättelsen både kroppsligt och sinnligt. Exemplet visar hur barnens reaktioner på den lästa texten får Vera att anpassa, förstärka och dramatisera mer under läsningens gång. Barnens reaktioner påverkar således läsningen och Vera blir stegvis varse *hur* barnen vill att boken ska läsas. På så vis framstår högläsningen som en relationell aktivitet. Som läsfostrande aktivitet finns det många exempel i empirin som på motsvarande vis illustrerar hur högläsningen bör betraktas som ett ömsesidigt möte mellan tänkbara lässtilar, där även högläsaren (genom denna dynamiska förhandlingsprocess) fostras i hur böcker bör läsas i en given kontext.

Ovanstående exempel visar att barnens och högläsarens lässtilar är situationsbundna. Varje lässituation bör därför betraktas som en ömsesidig kreativ interaktion där olika lässtilar prövas och omförhandlas. I vissa fall kan bilderboken utvecklas till att bli ett scenrum där leken blir den kommunikationsform som skapar möte mellan barnen och högläsaren. I andra situationer kräver barnen att få höra sagan ordagrant enligt en mer traditionellt linjär lässtil. Centralt vid varje högläsningstillfälle är dock förhandlingen och den rörelse som inversionen (Foucault, 1980) påverkar genom de skärningspunkter som uppstår i mötet mellan ålderskodade lässtilar.

Högläsning som språkfostran

Greta: Titta, han är knytfast!

Stina: Ja, titta han är fastknuten, ja!

Denna inledande tvåfråsdialog visar hur Gretas målände och fullt begripliga beskrivning av en visuell detalj i ett bilderboksuppslag genom Stinas respons får en språkkorrigerande effekt. Många exempel ur empirin visar hur högläsarna på detta vis fungerar som korrigerande

språkförmedlare inom ramen för läsaktiviteten. Utan att egentligen göra någon poäng av lärotillfället, bidrar denna typ av bekräftande repliker till korrigering och utveckling av språket där det finns en tydlig idé om en ung språknovis blir korrigerad av en äldre språkkonässör. Det blir ett exempel på då deltagarna i åldersmötet gör ålder relationellt, det vill säga ett exempel på att göra lärare-elev i linje med relationen vuxen-barn. I en sådan språkfostrande läsning blir kognitiv och språklig utveckling central och viktig. Det är just denna typ av läsning som lyfts fram i marknadsföringsmaterial för verksamheten som ett läsfrämjandeprojekt. För att ta reda på om den språkfostrande läsningen är något som barnen efterfrågar, eller något som högläsarna driver på, har jag räknat antal gånger då barnen aktivt frågar om ett ords betydelse och de gånger som den högläsande pensionären stannar upp för att korrigera eller förklara ett ord för barnen. Det visar sig att barnen oftare än högläsarna tar initiativ till prat om ordförståelse. Det finns även några exempel på den omvända ordningen, det vill säga då barnen korrigerar eller lär ut nya begrepp till högläsaren i en barn-vuxen relation. Framförallt handlar det då om namn på populärkulturella fenomen. Dessutom uppfattar jag att barn kan tillrättavisa högläsaren avseende uttalet av till exempel ett påhittat sagoord i en saga de känner till väl: ”Det heter inte sallikon, för det heter s-a-a-l-i-k-o-n!”. Mina observationer och ovanstående exempel ur empirin visar således att ålder och vetande inte bör betraktas som något på förhand givet. Språkfostran sker i parallella riktningar.

Vissa ord tycks ha en extra stark laddning. Det kan handla om oväntade ord eller halvförbjudna ord. Två sådana ord är de typiskt Astrid Lindgrenska orden ”dumskalle” och ”korkskalle” som upprepas i en mycket populär saga som läses ofta av både Vera och Stina. Varje gång orden dumskalle eller korkskalle dyker upp i texten är det något barn som reagerar med att rycka till i soffan, upprepa orden eller skratta högt. En pojke, Anton i Stinas sagogrupp, tycks visst aldrig vänja sig. Han repeterar orden högt med förtjusning varje gång han hör Stina läsa dem. Han smakar på orden och gör ramsor av dem. Anton tillför även andra halvt förbjudna ord i ramsorna, liksom för att pröva om sagostunden kan vara en frizon för ett friare språk (som annars inte är tillåtet på förskolan). Genom att tillföra könsord leker han med orden: ”dumskalle-snopp” och ”korkskalle-snoppos”. Stina reagerar inte på vad Anton säger, vilket bekräftar att sagostunden blir ett forum för att pröva olika typer av ord.

Ytterligare en aspekt av den språkfostrande läsningen som knyter orden på plats handlar om kulturell skolning i den traditionella sagoretorik som omger sagans värld. Det kan handla om att lära sig sagans tilltal och/eller slutsignaler som exempelvis: ”och så levde de lyckliga i alla sina dagar”. Vid missuppfattningar lägger jag märke till att det ofta är läsvana barn som

besvarar och förklarar innebörden för andra barn. Stina läser: ”Slutet gott...”, varpå William reagerar: ”Va, kan man äta slutet?”. Elis vänder sig mot William och förklarar: ”Nej, dom menar såhär att slutet är bra!”. ”Ja, så menar dom!”, tillägger Stina.

Den språkfostrande läsningen är således relationell och sker i flera riktningar, inte enbart som en aspekt av ung och nyfiken i mötet med någon som är gammal, lärd och språkkunnig. De språkfostrande inslagen i läsningen kan därför relateras till diskussionen om lässtilar tidigare i texten. Det visar sig finnas en ömsesidig riktning av givande och tagande vad gäller ordförståelse och språkkulturell skolning. För att tala i Foucaultianska termer visar analysen därför att även språkfostran är en dynamisk process där inversioner (Foucault, 1980) och förgivet tagna idéer om vem som ska fostras tenderar att omförhandlas i själva lässituationen. Dessutom framstår sagostunden som en frizon där det blir tillåtet att pröva olika typer av ord. Även ord som inte anses vara riktigt rumsrena i andra vardagliga sammanhang på förskolan.

Åldersolika referenser, åldersdissonans och åldersanpassat tal

I mellanrummens kortare samtalspassager noterar jag ofta hur barnen och de äldre för parallella samtal där de inte riktigt tycks förstå varandra. Här ringar jag in en slags åldersbarriär, det vill säga en social och kulturellt föreställd åtskillnad mellan barnen och högläsaren. Bristen på gemensamma referenser leder till att de pratar omlott och ger orden olika innebörder. Ofta sker detta då barnen refererar till leksaker eller populärkulturella fenomen hämtade ur teveprogram och annan barnkulturell media. Följande observation illustrerar hur det kan gå till:

- Elis: Får jag säga en sak till dig. Jag har två Turtles hemma. Två från två serier...en när dom är barn-Törtlar och sen är dom stora Törtlar.
- Stina: En turtle! Är det en liten sköldpadda? Var bor dom då? Och hur stora är dom? (Elis visar med sina händer att de är c:a 15 cm stora)
- August: Dom bor i brunnar!
- Stina: Nähä, inte bor de väl i brunnar?
- Elis: Jo, där det finns vatten.
- Stina: Jaså? Jaha! (ser förvirrad ut och läser vidare i boken)

Barnen refererar till det populärkulturella fenomenet Teenage Mutant Ninja Turtles, en amerikansk massprodukt baserad på ett gäng superhjältar (sköldpaddsninjur) med superkrafter som internationellt ofta förkortas till Turtles (på svenska blir det Törtlar). Törtlar finns som serier, filmer, leksaker, kläder och diverse produkter riktade till barn. Stina uppfattar inte att det rör sig om sköldpaddshjältar eftersom hon saknar den referensen. Istället associerar hon till husdjuret sköldpadda varpå samtalet får en märklig och osammanhängande innebörd för hennes del. Här accentueras ålderolikheten mellan högläsande pensionär och medläsande barn som en brist på gemensamma kulturella referenser.

Det finns fler exempel på liknande dialoger där barnen och högläsaren tydligt samtalar utifrån skilda referensvärldar där bilder och populärkulturella produkter skapar så kallad *transmedial intertextualitet* (Kinder, 1991; Sparrman, 2006) som leder till missförstånd mellan barn och pensionär. Med transmedial intertextualitet menas här den kedja av citeringar som uppstår genom leksaker, bilder, kläder, filmer, litterära verk och andra produkter där populärkulturella fenomen bäddas in i olika medium, uttryck och/eller fysiska produkter. Mycket av den kommersiella barnkulturen byggs upp av den transmediala intertextualiteten varför den skapar logiska associationskedjor för åldersgruppen barn som delar samma barnkulturella referensvärld. För barnen framstår det därför som självklart att en Turtle hänvisar till en barnkulturell företeelse och inte till ett husdjur. I mötet med en åldersolik person som saknar inblick i barnkulturen och dessa associationskedjor och symbolspråk uppstår en form av kommunikativ och åldersrelaterad friktion.

Vid ett tillfälle har Vincent och Nicole tagit med varsin Angry Birds⁴¹ figur (i form av mjuka kuddliknande kramdjur) till Stinas sagostund. Så fort läsningen är slut klättrar barnen upp på soffkanten och kastar sina fågelfigurer mot dockhörnan lite längre bort i rummet. De hämtar figurerna och upprepar övningen om och om igen. Om någonting rasar ner i golvet tjoar barnen högt, gör segergester och kramas:

Stina: Vad gör ni med de där bollarna?

Vincent: Det är inga ’bollar’! Det är faktiskt Angry Birds!

⁴¹ Det populärkulturella fenomenet Angry Birds startade som ett digitalt spel i form av appar till smarta telefoner år 2009 (www.rovio.com), men har sedan utvecklats till en massprodukt i form av leksaksfigurer, tidningar etcetera. Sedan 2016 finns Angry Birds även som biofilm (<http://www.sf.se/filmer/Angry-Birds/>).

- Anton: (lånar Nicoles figur för att illustrera) De kan skjutas såhär! (Han klättrar upp i soffan, böjer bak armarna och kastar figuren mot dockvrån i en lång båge. Vincent gör likadant. På detta vis iscensätter pojkarna en slangbella som skjuter arga fåglar mot föremål precis som i det digitala spelet Angry Birds)
- Stina: Jaha, är det så man gör? (verkar måttligt road)
- Vincent: Den här kan lägga ägg!
- August: Och den här kan prutta! Då sprängs det mer!
- Stina: Jaså, jaha. Så spännande!

För mig som känner till spelet Angry Birds blir det tydligt att barnen tar Stinas fråga på allvar och försöker illustrera det digitala spelet med korrekt information om de olika figurernas egenskaper och särskilda sprängkrafter. Spelet går ut på att jaga gröna grisar och att rasera och förstöra så mycket som möjligt i en värld uppbyggd av klossar, stenar och glasbitar (www.angrybirdsgames.com). Stina uppfattar inte vad det rör sig om och tror därför att barnen hittar på en lek i stunden med sina färgglada ”kuddbollar”. Detaljerna ter sig lösryckta och obegripliga, varför hon slutar att ställa frågor och nöjer sig med att bekräfta barnens lek genom att uttrycka att den låter spännande.

Vid ett annat tillfälle läser Stina i en bok som handlar om ett zoo i Central Park i New York. På ett bilduppslag syns pingviner och illustrationerna påminner Elis om det populära teveprogrammet Pingvinerna på Madagaskar i SVT Barnkanalen:

- Elis: Den känner jag igen! Det är Ma-nagaskar!
- Stina: Nej...Central Park ligger i New York i USA!
- Elis: Nej, men det där är på Managaskar!
- Stina: Madagaskar menar du?
- Elis: Jamen, Madagaskar då! Det där som går på teve. Dom är med där! (pekar på pingvinerna i bilduppslaget)
- Vincent: Ja, dom är med! (nickar som för att visa att han håller med Elis)

Stina: Jaha, ja...men nu ska vi se vad som händer.

Dessa exempel visar hur parallella dialoger och icke-möten uppstår mellan barnen och pensionären. Dialogerna skulle kunna betraktas som skärningspunkter mellan olika referensvärldar. Den äldre högläsaren får svårt att förstå vad barnen talar om då de refererar till populärkulturella fenomen producerade specifikt för målgruppen barn. Massprodukter riktade till barn i form av leksaker, digitala appar, teveprogram och biofilmer är kraftigt ålderskodade och ingår därför inte i den äldre högläsarens referensvärld. Åldersforskaren och professorn i medie- och kulturvetenskap, Murray Forman (2016), använder begreppet *åldersdissonans* (min översättning från engelskans *age dissonance*) för att beskriva ett spänningsfält som kan uppstå i förhandlingar om ålder och kompetens genom en slags åldersbarriär. Begreppet åldersdissonans skulle även kunna användas för att, som här, beskriva avsaknaden av gemensamma referenser och de missförstånd som uppstår då barn och pensionärer talar med varandra utifrån skilda referensvärldar. Min reflektion kring dessa missförstånd är dock att åldersdissonansen i sig framstår som grogrund och förutsättning för att möten ska kunna uppstå mellan barns och äldres referensvärldar. Genom att utsättas för missförstånd blir det möjligt att introduceras till varandras referensvärldar. Då kan barnen och högläsaren skapa gemensamma plattformar och fortsatta samtal. Konfrontationer mellan olika åldersgrupper eller generationer som har olika referensvärldar eller skilda associationskedjor kopplade till sociala och kulturella fenomen, kan även kopplas till det sociologiprofessorn Claudine Attias-Donfut (2000) uttrycker vara mekanismer som *medierar* mellan åldersgrupper. Genom att studera interaktionen mellan äldre och yngre personer i tre-generations-familjer i Frankrike beskriver hon de möjligheter till förändring och åldersintegrering som kan uppstå genom konfrontationer mellan individer av olika åldrar och skilda värdesystem: ”The confrontation between generations that have different values creates zones of influence in family life. New ideas are tested and there is a move toward their relative acceptance. This confrontation mediates change.” (Attias-Donfut, 2000, s 271). Effekten av ett missförstånd eller en konfrontation blir att de som ingår i konflikten tänjer på sin förståelsehorisont och på så vis får möjlighet att utveckla ny kunskap. Det ökar förutsättningarna för åldersintegrering. Missförstånd och dissonans behöver därför inte betraktas som tecken på ålderssegregation i sig. Idén om att det skulle finnas en vedertagen generationskonflikt mellan unga och äldre är en myt (Arber & Attias-Donfut, 2000). Konflikten eller missförståndet kan istället ses som en skärningspunkt som gör det möjligt att

skapa en gemensam förståelse för ett fenomen. Den blir därför en förutsättning och kunskapsbank för själva åldersintegreringen.

Det är ingen slump att samtliga exempel i detta stycke tar upp missförstånd som bygger på barnens populärkulturella referenser. I empirin finns exempel på den omvända situationen då barnen undrar över pensionärstillvaron i form av maträtter som de inte känner igen, till exempel inlagd gurka, eller vad en fjällvandring kan tänkas vara. Genom att högläsaren är ensam äldre bland många barn med ett verbalt övertag och en vana att förklara svåra ord eller okända fenomen så att de blir begripliga för barnen, tenderar missförstånden oftare att redas ut som en aspekt av kulturell och språklig fostran då de uppstår i en sådan relation. En annan aspekt av den relationella åldern i sagostunderna är det faktum att pensionären inte har någon jämnårig att föra dialog med parallellt i aktiviteten. Samtalsriktningen blir därför präglad av att en äldre person talar till en grupp barn. Den äldre högläsaren åldersanpassar därför talet då hon kommunicerar med barnen. Av exemplen ovan kan man däremot se att barnen kommunicerar simultant utifrån parallella åldersrelationer i en och samma situation. Det betyder att barnen riktar en kommunikationsnivå till den som är äldre då de förklarar och illustrerar för högläsaren, samtidigt som de riktar en annan kommunikationsnivå till sina jämnåriga kamrater då de fyller i, leker fram och förstärker kamraternas berättelser.

Ålder som interaktionsresurs och samtalsstema

Olle: Jag är sex år och jag har tappat fyra tänder!

Vera: Åh, så många!

Olle: Ja! Och jag känner en som har tappat sju tänder!

Att ha lösa tänder och att tappa tänder är onekligen en viktig interaktionsresurs för att påtala sin ålder. Åtminstone tycks det gälla barn i förskoleåldern. I min studie visades nya stolta gluggar upp vid varje sagostund, först för Stina eller Vera och sen för mig. Denna uppvisning blev som en återkommande självpresentation och ålderspositionering som barnen tog till i samband med att hälsningsfraser utväxlades. Samtalen kretsade kring lösa tänder, antal tappade tänder och jämförelser av gluggstorlek. Konsekvent kopplades samtalet ihop med ålder. Oftast tog barnen till ålder som en interaktionsresurs för att göra sig stora och gå upp i ålder (se Hellman, Heikkilä & Sundhall, 2014). Att ha tappat tänder och att ha fyllt många år tillförde en viss status, mätt i numerisk ålder, som barnen använde för att positionera sig i

relation till andra barn i gruppen. Det faktum att barnen gärna tycktes vilja rikta sig till vuxna och pensionärer för att prata om tappade tänder framstod som ett sätt att söka bekräftelse från den som är äldre. Det kan tolkas som en strävan från barnets sida att uppfattas som mogen, stor och erfaren. Att visa upp tandgluggar hade önskvärd effekt med positiva reaktioner från högläsarna som utbrast: ”Men åh, så många!” eller ”Tänk så stor du har blivit!”.

Vid enstaka tillfällen noterade jag exempel på då barnen ville gå ner i ålder. Oftast yttrade det sig i leksituationer. Vid ett tillfälle på väg in i sagorummet säger Sonja till Mira med tillgjord bebiröst: ”Vi är våra mammors bebisar, eller hur! Till och med när vi blir vuxna så är vi våra mammors bebisar!”. Sonja lägger huvudet på sned och suger på tummen för att förstärka bebiseffekten, men Mira verkar inte nappa på lekerbjudandet. Hon rynkar på näsan och svarar: ”Ääh!”. I ett annat exempel gör fyraåriga Hanna specifika åldersanspråk för att förhandla sig in i sagostunden genom att gå ner i ålder och försöka göra sig liten:

Vera kommer in på avdelningen och fem barn springer fram till henne för att kramas och fråga om det är deras tur att vara med på sagostund idag. Vera säger att hon idag har tänkt läsa för de små barnen. Hanna, en flicka i fyraårsåldern, går fram till Vera och rycker henne i tröjan för att få uppmärksamhet. Hon har en snuttefilt i ena handen och säger med tillgjord vädjande bebiröst: ’Veja, jag äj ett småbarn! Snälla, fåj jag vaja med?’.

Hannas performativa litenhet blir ett uttryck för när ålder blir en interaktionsresurs som strategiskt används för att gå ner i ålder om det finns vinster och fördelar med att vara liten i en specifik situation. Hanna gör i citatet ovan anspråk på beteckningen småbarn för att försöka kvala in i sagostunden. Att kalla sig småbarn eller liten och samtidigt förställa rösten och kroppsspråket för att agera bebisaktigt blir ett sätt för Hanna att påverka sin åldersposition i en önskvärd riktning. Barnen i studien använde sig av strategin att gå upp eller ner i ålder beroende av vilken situation de stod inför och när det ena kunde tänkas vara mer gynnsamt än det andra.

Även högläsarens ålder blev emellanåt föremål för samtal. Barnen kunde fråga ”Hur gammal är du egentligen?” som för att få ett mått och en indikation på hur gammal högläsaren var i relation till mormödrar och andra i bekantskapskretsen. Apropå tappade tänder frågar Mira under en sagostund: ”Men Vera, nu har du lite rött på din tand. Har du löständer?”. ”Nej, det är nog bara lite läppstift!”, skrattar Vera och gnuggar sig på framtanden. Samtalet leder vidare in på döda mor- och farföräldrar som blivit gamla och gått ur tiden. Döden är ett

återkommande tema i det empiriska materialet. Barnen refererar ofta till döda mor- och farföräldrar. Ibland kommer kommentarerna om döden i en oväntad ordning:

Anton: Min morfar kan inte segla.

Stina: Jaså, kan han inte det nej?

Anton: För min morfar är död.

Stina: Nej, då blir det ju svårt att segla. Då kan man inte det.

Eller som i följande dialog:

Otto: Min morfar kan inte jobba längre!

Saga: Inte min heller!

Otto: Min morfar är död.

Stina: Nej, då kan man ju inte jobba mer.

Saga: Jaha, men min morfar är pensionär!

Även de äldre deltagarna pratar om döden. Stina berättar för mig att det är många som försvinner runtomkring henne, både vänner och släktingar: ”Vi var arton kusiner och nu är vi tre stycken kvar. Nej, vi brukar säga det att enda sättet för oss att mingla nuförtiden, det är att gå på begravingar! (skratt)”. Vid ett annat tillfälle är Stina mer allvarsam och talar om att: ”Det är lite upp och ner just nu. Det har varit många begravingar på kort tid. Häromdagen gick en av mina äldsta vänner bort och man får sig ju en tankeställare varje gång...fast så är det ju när man kommer upp i min ålder!”. Barnen tar in denna typ av information utan att ställa vidare frågor. Jag reflekterar över att Stina, då hon förmedlar mer känslosamma tankar om död och förlust ofta riktar sig till mig och inte direkt till barnen. Det kan vara en anledning till att barnen inte svarar upp och fördjupar dessa samtal.

Även Stina använder ålder som interaktionsresurs. Stina talar ofta i metaforer och liknelser för att göra sig gammal och gå upp i ålder. Metaforer och humor används också som ett uttryck för att inte hänga med i tiden och den nya teknologin:

Elis: Är det där en mobil?

Stina: Javisst! Jag har en fossil-mobil! (skratt)

Maja: Det har min mormor också!

Stina: Ja, se det har mormödrar!

Fossil-mobilen gör sig påmind genom att brumma och ringa vid upprepade sagostunder, varpå Stina ser generad ut och passar på att ursäkta sig och samtidigt beskylla telefonen för att vara ”dum”. Telefonen får på så vis ett tilltalsnamn och Stinas reaktioner och förhållningssätt till den bidrar till ett performativt görande av en stereotyp teknikfientlig ålderdom. Den humoristiska benämningen ”fossil-mobilen” bidrar på sätt och vis även till en distans där Stina föregår andras stereotypisering genom att själv välja att gå upp i ålder.

Vid en sagostund är Stina hes efter en förkylning. Då hon kommer in i sagorummet krummar hon kroppen och gör sig extra klen samtidigt som hon säger: ”Idag låter jag som en gammal hes korp, men vi ska nog klara det här!”. Exemplet visar hur Stinas åldersanspråk bidrar till att förstärka idén om den sköra, hesa och omsorgsbehövande äldre. Jag tolkar uttrycket som ett sätt för Stina att försöka friskriva sig från det fulla ansvaret för barngruppen, eller åtminstone som en signal till barnen (och till mig) om att just den här dagen ha överseende med Stinas ork. Jag noterar att Stina ibland även kallar sig ”gamla änkan” då hon riktar sig till personalen på förskolan. Den typen av åldersanspråk får effekten av att Stina får höra hur pigg och stark hon är. Personalen replikerar ofta med tacksamhet över att ha Stina som sagouppläsare i förskolan. Åldersanspråket att gå upp i ålder bidrar på så vis till att de facto föryngrar Stina då effekten av att gå upp i ålder blir att personalen tillskriver henne styrka, pigghet och andra åldersreducerande egenskaper. Jag reflekterar över att barnens strategier att gå upp i ålder med hjälp av stolta gluggar och tappade tänder ofta bemöts med uppmuntran och positiv bekräftelse från pensionärerna och förskollärarna. Att som barn göra sig stor genom fysiska åldersmarkörer betraktas som något positivt. Pensionären Stina försöker istället att skämta om ålderdomen för att skapa distans. Varken Stina eller Vera får positiv bekräftelse då de gör sig gamla. Då den äldre högläsaren skämtar om sin höga ålder, blir effekten snarare att de görs yngre av de vuxna pedagogerna. Att som pensionär och kvinna skämta och göra anspråk på hög ålder kan därför tolkas som en strategi att i mötet med andra föryngras och göra sig (eller kanske snarare bli gjord som) pigg, vital, vacker och ungdomlig. Jag ska återknyta till detta i fallstudien om Allåldersteatern.

Sammanfattning

Detta kapitel har visat att sagostunden som åldersmöte är en aktivitet där högläsaren och lyssnaren (medläsaren) interagerar genom flera parallella nivåer. Själva artefakten, bilderboken, uppmuntrar till kommunikation och fysisk närhet och intimitet mellan deltagarna. De möts genom bilderboken. Pensionärens och barnens åldrar visar sig ha betydelse för hur läsaktiviteten arrangeras, men också för de lässtilar, dialoger och associationer som uppstår genom läsningen. Exempelen i kapitlet synliggör att de deltagande barnen många gånger uttrycker ålder genom sina kroppar snarare än verbalt. För att fånga upp barnens uttryck har analyserna därför präglats av kroppsliga och fysiska dimensioner av hur ålder görs relationellt. Den språkfostrande aspekten av åldersmötet är den aspekt som främst synliggörs i verksamhetsbeskrivningar, utvärderingar och marknadsföringsmaterial av sagostunden. Även hälsobringande effekter av att som äldre högläsare få uppskattning och göra ”nytta” för barn, lyfts fram i marknadsföringsmaterial. Genom resultaten av min analys vill jag dock öppna upp för ett vidgat perspektiv på läsning. Inte minst för att belysa åldersmötets möjligheter och effekter för deltagarna.

Fostran är definitivt en central aspekt av de åldersmöten som framträder i denna fallstudie. Utöver språklig fostran och teknisk lästräning sällar jag mig till andra forskare som hävdar att högläsningssituationen tillvänjer och uppmuntrar till läsvana, där läsaktiviteten görs till en både social och privat aktivitet, men framförallt till en självklar del av livet (se Johansson & Hillén, 2016). Till stor del handlar högläsning med barn därför om att fostras till att bli en läsande individ med en egen läsidentitet. En betydelsefull insikt som åldersmötet illustrerar är dock att det inte finns ett givet samband mellan hög ålder och vetande. Högläsningens språkfostrande inslag blir exempel på hur ålder och fostran görs relationellt både som en aspekt av att befästa idén om kunskapsöverföring från vuxen till barn (äldre till yngre), men även den omvända ordningen där barnen görs till språkkonässörer som korrigerar och lär pensionären nya ord.

I analysen av högläsningen som görande av ålder framträder en mångfald av lässtilar där barnen görs till medläsare i högläsningssituationen. I mellanrummens samtalspassager uppstår ofta missförstånd och parallella samtal som grundar sig i att barnen och högläsaren saknar gemensamma referenser. Det leder till att de pratar omlott och ger orden olika innebörder. Min analys visar att missförstånden skapar åldersdissonans (Forman, 2016) som har en potential och en möjlighet att överbrygga möten över ålderskategorier. Detta görs dock sällan. Empirin visar att dissonansen mellan åldersolika referenser tenderar att kvarstå som en slags

förvirring och upplevelse av missförstånd då deltagarna inte reder ut begrepp och fenomen på ett tillräckligt uttömmande vis.

Ur ett åldersperspektiv blir omsorg en betydelsefull aspekt av mötet mellan pensionärer och barn genom högläsningen. Deltagarna i denna fallstudie förhåller sig genomgående till en idé om att det krävs särskild omsorg om barn och pensionärer. Många exempel visar att både barn och pensionärer görs omsorgsbehövande. Barnen utifrån idén om att de ska fostras till goda lyssnare och så småningom även bli läskunniga, och pensionärerna utifrån specifika hälsoaspekter, skröplighet och som äldre gäster i förskolan. Hygien och omsorg visar sig vara centrala aspekter av mötet mellan barn och pensionärer i sagostunderna. God hygien framstår som en fråga om särskild omsorg om den som är gammal. Omsorgen om den äldre uttrycks även i form av bekvämlighetsåtgärder och genom barnens ömhetsbetygelser i form av närhet och intimitet. Empirin visar att läsförberedelserna för att komma igång med själva läsaktiviteten sker enligt rutinmässigt upprepade handlingar bland deltagarna. Förberedelserna tenderar dock att utformas på lite olika vis i de båda förskolemiljöerna beroende av den plats där sagostunden äger rum och ifall det är barnen eller den äldre som bär ansvar för att ställa iordning sagorummet. I förskolan där Vera läser framstår åldersmötet som ett undantagstillfälle då ett vuxenkodat territorium (personalavdelningen) görs tillgängligt för barnen och den gästade pensionären. Detta medför särskilda förväntningar på mognad och gott uppförande, vilket synliggör åldershierarkiska strukturer och bidrar till att förstärka en idé om sagostundens fostrande funktioner.

Turordning och tematiseringar blir ett sätt att hålla ihop läsaktiviteten. Förhandlingar kring bokval och/eller presentationer av planerade teman framstår som tydliga startsignaler.

Turordningen blir också ett sätt att informera om aktivitetens tidsramar för att signalera avslut: ”Vi hinner en bok till idag! Så får du bli först nästa gång!”, men också för att länka samman sagostunderna över tid. Att slå ihop en bok med en smäll och titta upp på barnen blir en annan tydlig slutsignal som leder till att aktiviteten rundas av varpå barnen hjälper till att packa iordning böckerna eller reser sig för att gå tillbaka till avdelningen.

Talet om, och särbehandlingen av, så kallade rörliga (pojkbarn) visar att ålder och kön får konsekvenser för läsaktivitetens utformning och för görandet av barnålder. Genom bus och stök kan barnen interagera med och utmana åldersmaktordningen då högläsaren leder och styr aktiviteten. Att tända och släcka lampan eller att putta ner böcker på golvet och på så vis stöka till i ordningen framstår som en form av motståndshandling.

Genom att tala om ålder i form av materiella resurser såsom tappade tänder, eller genom att använda symboliska och/eller metaforiska åldersliknelser och begrepp kan deltagarna göra sig yngre eller äldre. Att som högläsare kalla sig ”gammal hes korp” eller ”gamla änkan” blir exempel på sådana uttryck. Ålder kan göras metaforisk och symbolisk eller synliggöras genom konkreta talhandlingar, mimik, kroppsspråk eller kläder och andra attribut. Ålder som interaktionsresurs används som förstärkning av ålderns innebörder eller som ett sätt att förhandla sig till förmåner med hjälp av ålder. De båda högläsarna jobbar medvetet med sina egna och andras förväntningar på positionen högläsande äldre kvinna (sagotant). De iscensätter positionen på olika vis vilket i sin tur får konsekvenser för mötet med barnen. Empirin visar att både barnen och de äldre deltagarna gör ålder genom att gå upp och gå ner i sina respektive åldrar. Empirin visar också att ålder kan göras genom att, som jag väljer att kalla det, *stå kvar* i ålder och reproducera ett förväntat ålderskodat (Krekula & Johansson, 2017) beteende. Barnens ”spring i benen” blir ett exempel som illustrerar hur barnen de facto iscensätter ett förväntat barnigt (Sjöberg, 2013) beteende, vilket innebär att de lever upp till en förväntad åldersnorm. Enskilda situationer tycks avgöra när det blir förtjänstfullt för deltagarna att gå upp, gå ner eller stå kvar i sina respektive åldrar. Skilda situationer bidrar till att deltagarna förhandlar om och artikulerar sina ålderspositioner på olika vis.

Slutligen vill jag framhäva att sagostundernas struktur gör att ålder blir en konstant interaktionsresurs i mötet mellan högläsare och medläsare. Jag ser inga tillfällen då ålder förlorar betydelse i mötet mellan deltagarna. Barnen görs konsekvent till en ålderskategori som särskiljer sig från vuxenheten och ålderdomen. Dessutom förstärks ålderspositionerna mellan barn och högläsande pensionärer genom pedagogernas förhållningssätt till aktivitetens deltagare. Åldersåtskillnad görs genom att pedagogerna curlar den äldre och fostrar barnen. Pedagogernas bemötande gör att högläsarna både likställs med ålderskategorin vuxen och görs olika på grund av sin höga ålder. Utgångspunkten är att pensionären är olik de ”vanliga vuxna” som figurerar i förskolemiljön. För att låna ett begrepp från maktkritiska teorier där *skillnad* diskuteras som utgångspunkt för medborgarskap och jämlikt socialt inflytande skulle *differently equal* (Yuval-Davies, 1999; Moosa-Mitha, 2005) eller på svenska *annorlunda jämlik*, kunna användas för att beskriva pensionärens position på förskolan. Jag använder begreppet åldersolika jämlikar som en fri översättning av Yuval-Davis (1999) begrepp ”differently-equal”, fast med en tydligare anknytning till ålder. Utgångspunkten blir då att åldersolikheten i sig skapar förutsättningar för att omförhandla idén om jämlika relationer. Pensionären är inte en ställföreträdande vuxen, utan framstår snarare som annorlunda jämlik

med ansvar för en del av barngruppen under särskilda omständigheter. Högläsning som ålders-integrerande aktivitet påverkas på ett relationellt plan av att högläsaren är någon annan, en samhällsmedborgare med andra kvaliteter och livserfarenheter, än den ordinarie personalen. Utifrån idén om vuxenmakt och förskolan som normativ åldersinstitution framstår pensionären som ovanlig och udda.

FALLSTUDIE 2.

ALLÅLDERSTEATERN – om åldersdistansering, humor och görandet av könad ålder

Inledning

Det är en sen tisdagseftermiddag i november. Allåldersteatern har idag ett gig på träffpunkten. I entrén är det trångt av pensionärer och stämningen är förväntansfull. Det fikas och småpratas. Många av besökarna kommenterar den förra pjäsen och skrattar. Anki, gruppens regissör, välkomnar publiken in i den stora salen. Då alla hittat en plats att sitta på och träffpunktens äldresamordnare informerat om höstens övriga programpunkter, inleder Anki med orden: ’Vi är Allåldersteatern. Vi kallar oss numera för ålderssegregationens motståndsrörelse, och vi umgås även privat utanför teatern!’. Ljuset släcks och föreställningen börjar.

Det är med attityd och stolthet i rösten som Anki kungör Allåldersteaterns samhällliga funktion som en progressiv kraft och föregångare i kampen mot ålderssegregationen. Denna kraftfulla öppningsfras låter oss i publiken förstå att här finns ett samhällsproblem som är nödvändigt att ta itu med. Den låter oss också förstå att Allåldersteaterns deltagare, genom att umgås privat utanför teatern, framstår som ett särskilt lyckat exempel på åldersmässig integration.

Allåldersteatern är en dramapedagogisk aktivitet som förenar pensionärer i åldrarna 66 till 86 år och unga vuxna mellan 24 och 35 år. Gruppen har funnits sedan 2012 och har omkring fjorton deltagare.⁴² Anki, gruppens manusförfattare, regissör och dramapedagog, har en ambition att problematisera ålder som fenomen och visa omvärlden att det går att integrera människor över åldersgränser. Anki skriver humoristiska och underfundiga pjäser som bygger på fördomar om ålder, kön och etnicitet. Varje tisdagskväll övas unga och äldre amatörskådespelare i att våga släppa loss och ta plats på en scen. Repetitionerna hålls på den lokala träffpunkten för äldre, men offentliga uppträdanden sker runt om i staden på bibliotek, muséer och andra kulturinstitutioner.

⁴² Antalet deltagare skiftar under fältstudieperioden då några väljer att hoppa av och nya deltagare rekryteras in. Vanligen dyker det upp omkring 11-14 deltagare vid repetitionerna.

I det här kapitlet kommer jag att främst att fokusera på intersektionen ålder och kön i görandet av kvinnlig respektive manlig ålder, men också i relation till materialitet. De äldre kvinnorna, framförallt två deltagare som jag har valt att kalla Gudrun och Solveig, kommer att figurera i många av de empiriska exemplen. Detta på grund av att de genom hela fältstudieperioden varit mest framträdande i materialet, men också för att de konsekvent markerar sin ålder gentemot varandra, mot de äldre manliga medspelarna samt mot den omarkerade (vuxen)åldern och Allåldersteaterns unga deltagare. Kapitlet inleds med en analys av hur åldersmötet bryter med de strukturer som bygger upp ordinarie åldersriktade verksamheter på träffpunkten för äldre. Analysen lyfter åldersrelaterade faktorer som reglerar deltagarnas tillträde till offentligheten, men också åldersrelaterad friktion som kan uppstå inom deltagargruppen. I analysen framträder olika resurser som deltagarna i Allåldersteatern tar till för att mötas över sina respektive åldrar.

Institutionaliserad ålder versus åldersmöten

Träffpunkten för äldre, den fysiska plats där Allåldersteatern träffas för att repetera, är en kommunalt organiserad mötesplats för daglediga äldre över 65 år.⁴³ Verksamheten är frivillig och riktar sig till individer som gått i pension men som fortfarande bor hemma. I väntrummet vid entrén finns broschyrer om träffpunktens aktivitetsutbud, om anhörigstöd och om hälso- och sexualupplysning för äldre. Den dagliga verksamheten är öppen under kontorstid och arrangerar åldersriktade aktiviteter för pensionärer. Genom en så kallad ”utvidgad praktik” strävar träffpunkten även efter att främja äldres delaktighet och inflytande i verksamheten. Detta sker vanligtvis genom att arrangera sporadiska temakvällar som de äldre, tillsammans med personalen, ansvarar för. Det finns ett starkt salutogent (hälsofrämjande) perspektiv på verksamheten där man vill uppmuntra äldre att aktivera sig socialt utifrån idén om vad man inom åldersforskningen ofta brukar benämna som ”successful aging” eller ”det framgångsrika åldrandet” (Rowe & Kahn, 1987, 1997).⁴⁴ De som arbetar på träffpunkten är främst socionomer och socialarbetare i form av äldrekonsejter, koordinatörer och äldresamordnare. Träffpunkten samarbetar med flera av stadens kulturinstitutioner, studieförbund, bibliotek,

⁴³ Verksamheten arrangeras under ledning av den kommunala fritidsförvaltningen.

⁴⁴ På den aktuella träffpunkten arbetar man bland annat med ett antal ”friskfaktorer” utifrån Folkhälsoinstitutets rekommendationer med fokus på: fysisk aktivitet, goda matvanor, sociala relationer samt ett meningsfullt liv (www.goteborg.se).

vårdcentraler och lokala aktörer i närområdet. En snabb blick på verksamhetsutbudet visar att Allålderteatern skiljer sig från ordinarie aktiviteter genom att förena icke-anhöriga unga och pensionärer i en gemensam aktivitet. Genom att inte vara en renodlad aktivitet för äldre, bryter Allåldersteatern således mot institutionens vardagliga verksamhet. De unga framstår här som gäster i en äldre kontext. Anki, gruppens aktivitetsledare, säger sig vilja ha en "åldersmässig balans" med jämnvikt på antalet äldre och yngre deltagare. Då någon hoppar av eller slutar tycks det därför finnas en viss oro för hur gruppen ska lyckas rekrytera in nya deltagare i "rätt" ålder och på så vis skapa en naturlig återväxt i gruppen. Detta gäller framförallt gruppens unga avhoppare. Det verkar vara lättare att hitta nya äldre deltagare och att behålla de äldre deltagarna över tid. Under fältstudien uttrycker Anki en oro för att unga avhopp kan skapa bekymmer för gruppdynamiken, varför man kan se att ålder blir en avgörande rekryteringsgrund för vem som anses vara lämplig som deltagare i Allåldersteatern. Ålder ges således stor betydelse i en strävan efter att överbrygga densamma.

Att vara "för ung" och "för gammal"

Det visar sig att riktade åldersaktiviteter för äldre inte alltid upplevs passa den breda målgruppen pensionärer. En av Allåldersteaterns deltagare, Gertrud (69 år), talar återkommande om att hon upplever sig vara "för ung" i många pensionärssammanhang. Gertrud har tidigare försökt engagera sig i diverse pensionärsföreningar, men har valt att söka sig vidare till sociala sammanhang där hon har bättre förutsättningar att passa in. Den institutionaliserade ålderdomen och de aktiviteter som arrangeras på platser för äldre upplevs inte vara riktade till henne, utan till andra stereotypa äldre:

'Jo, men jag har reagerat på att musiken som spelas för seniorer, alltså den är ju inte för oss, va! Vi kommer ju från rock'n'rollen, och när jag påpekade det här på träffpunkten så sa dom att 'då får DU ordna det då Gertrud!'. Så nu ska jag och syrran arrangera en helkväll. Det blir olika programpunkter. Vi kommer att visa dansen, hur den växte fram och så...'. Gertrud reser sig från sin stol och kommer fram till mig. Hon böjer sig och viskar i mitt öra: 'Alltså, för jag har varit på PRO och sådär, men vet du vad... Jag är alldeles för ung! Jag blir sjuttio i år, men det där med 'tjo och tjim' det är inget för mig! Och det är det jag gillar med dom här på träffpunkten'. Jag försöker förstå vad Gertrud syftar på och prövar en tolkning: 'Att dom är öppna för nya influenser då menar du?'. 'Ja precis!', svarar Gertrud. 'Du

upplevde att deras (PRO's) musik var till för någon slags 'standard-äldre?', undrar jag. 'Ja, du förstår precis!', utbrister Gertrud och ser lättad ut. Hon vänder sig till Lars-Göran och räcker honom en informationsbroschyr om rock'n'roll kvällen: 'Kom du också! Och ta med dig din donna!'

Fältanteckningen visar hur Gertrud aktivt försöker att göra upp med ålderskategorierna ”seniorer”, ”pensionärer” och ”äldre”. Genom att tillföra en populärkulturell referens, musikgenren rock'n'roll, påtalar hon att ”vi” fyrtiotalister är en ny kategori äldre. Som nypensionär upplever Gertrud att hon är för ung för ”tjo och tjim”. Den riksomfattande pensionärsorganisationen PRO⁴⁵ förmår, enligt Gertrud, inte att anpassa sin verksamhet efter den nya generationens pensionärer. Genom att påtala en generationstillhörighet,⁴⁶ ”Vi kommer ju från rock'n'rollen”, vill Gertrud påpeka att åldersinstitutionen (träffpunkten) bör bli bättre på att hålla sig á-jour med den föränderliga målgrupp som den riktar sina verksamheter till. Men Gertrud tycks akta sig för att uttrycka denna åsikt högt inför övriga gruppdeltagare. Det faktum att hon väljer att viska om upplevelsen av att känna sig ung kan tolkas som att denna känsla inte anses vara fullt socialt accepterad. Kanske vill hon undvika att verka förmäten genom att göra sig ung bland andra pensionärer. Även om (och kanske just på grund av att) Gertrud ger uttryck för att befinna sig *off-time* (Holstein & Gubrium, 2000) eller *osamtidig* (Ambjörnsson & Jönsson, 2010; Jönsson, 2015) med den standardiserade ålderskategorin pensionärer, tycks hon vara mån om att inte stöta sig med andra gruppdeltagare. Samtalet med Gertrud visar att rock'n'rollen får en symbolisk funktion där den står för en progressiv och nyskapande idé. De rock'n'roll-lyssnande fyrtiotalisterna har tidigare kallats ”for ever young”-generationen (Rasmusson, 2005) med Patti Smith, Iggy Pop och David Bowie som ikoniska förebilder. Fyrtiotalisterna omskrivs ofta som den första generationen som växte upp med kommersiell populärkultur eller ungdomskultur där rock'n'rollen utöver att framstå som ett nytt musikaliskt fenomen även blev en identitetsmarkör för fyrtiotalistgenerationen (Evans, 1998). Det finns tidigare forskning som visar hur äldre män och kvinnor använder sig av rocken som populärkulturell resurs för att vidga repertoaren av möjliga och tänkbara ålderspositioner. Etnologerna Marianne Liljequist, Marika Nordström och Tove Liljequist (2011) för en intressant diskussion om ”Patti Smith”-

⁴⁵ Pensionärernas riksorganisation (PRO) har omkring 400 000 medlemmar och är en av de största och mest inflytelserika aktörerna inom föreningslivet för Sveriges äldre (www.pro.se).

⁴⁶ Här används generation i den Mannheimska definitionen av ”generational unit” (Mannheim, 1928/1952) med betoning på generation som diskursiv konstruktion (Scherger, 2012; Timonen & Conlon, 2015) där talet om populärkulturella referenser från ungdomsåren och en specifik tidsanda bidrar till att forma ett ”vi”, den så kallade rock'n'roll-generationen.

fenomenet som en ny tänkbar öppning och möjlighet för kvinnor att åldras inom/med rocken. Flera forskare har kommit att kritisera det faktum att rock'n'rollen fortfarande tenderar att definieras som ”ungdomsmusik” (Blaikie, 1999; Blatterer, 2010). Kronologisk och biologisk ålder hänger inte nödvändigtvis samman med musikaliska preferenser, men det finns fortfarande en stark norm kring att artister förväntas tilltala en publik som motsvarar den egna ålderskategorin varför rockband som Rolling Stones eller the Who gärna kallas ”geriatric rockers” eller "heritage acts" (Ordonez, 2006), vilket får äldre rockstjärnor att framstå som problematiska performativa ungdomsporträtt (Blatterer, 2010). Rock'n'rollen blir idag ett fenomen där ålderskonturerna framstår som diffusa med en förhållandevis bred repertoar av ålderspositioner, därigenom blir den tacksam som symbol med stark förhandlingspotential för individer som vill laborera med alternativa tänkbara yngre-äldre-positioner.

Rock'n'rollen bryter med en institutionaliserad verksamhetsform som upplevs ha stagnerat i att reproducera en förlegad bild av ålderdomen. Genom att Gertrud erbjuds möjligheten att själv arrangera en aktivitetsafton, framstår den träffpunkt där vi befinner oss som en förhållandevis öppen och demokratisk plats för äldre. Exemplet med rock'n'roll-kvällen visar att träffpunkten tilldelar sina äldre besökare ett visst inflytande och möjlighet att påverka innehållet i verksamheten. Kanske är det därför inte en slump att Allåldersteatern har sitt säte just här. Exemplet visar hur Gertrud använder rock'n'rollen som en symbolisk aspekt av att känna sig för ung för den åldersriktade verksamheten på träffpunkten.

Den 5 maj 2015, efter genomförd rock'n'roll-afton återkopplar några av Allåldersteaterns äldre deltagare till evenemanget:

- Anki: Jag hörde att det var lyckat med festen Gertrud!
- Gertrud: Ja, det var kul. Det var så god stämning alltså. Folk hade verkligen kul på riktigt och på slutet var det många som kom fram och kramade mig, alltså många som jag aldrig har sett förr (skrattar och verkar förvånad). De tackade mig!
- Solveig: Vi hade ju quiz, hamburgare och ljummen rom och cola. Precis som förr! (skratt)
- Gertrud: Ja, det måste ju till en riktig grogg till rock'n'roll, ingen sån där findryck! (skratt)

Solveig: Ja, och ljummen skulle den vara så att det kändes genuint! (skratt)

Dialogen och återkopplingen till rock’n’roll-aftonen, eller ”festen” som den kom att kallas, visar hur Gertrud och övriga deltagare producerar en ny form av äldre-ålder. Genom nostalgi och materiella resurser (hamburgare och ljummen rom och cola) förstärks en ”genuin” känsla av hur det var att växa upp med rock’n’rollen. För att återknyta till diskussionen om åldersspecifika populärkulturella referenser i föregående kapitel, vill jag med detta exempel illustrera hur de generationsgemensamma referenserna fungerar för att stärka känslan av grupptillhörighet och åldersidentitet. Det blir tydligt att rock’n’rollen och dess tillbehör skapar närhet och samhörighet mellan deltagarna, vilket belönas med tacksamhet och kramar. Genom Solveigs kommentar syns det att kvällen trots allt arrangerats med moderna influenser, där ”quiz” kan tolkas som en samtida benämning på sextiotalets ”musikaliska frågesport”. Rock’n’roll kvällen blir därför en aspekt av att göra modern (samtida) ålderdom och kan säga något om hur nypensionärer gärna arrangerar åldersinstitutionella aktiviteter en bit in på 2010-talet. I jämförelse med de aktiviteter som vanligen erbjuds på träffpunkten framstår rock’n’roll kvällen som mer ålderstillvänd och inkluderande för nypensionärer, som i övrigt förväntas anpassa sig till en institutionell äldre-ålder med standardiserade programpunkter riktade till den åldersspridda målgruppen ”äldre”. Därför förstärker rock’n’rollen på ett symboliskt plan känslan av att vara ”för ung”. Rock’n’rollen blir i exemplet den interaktionsresurs som Gertrud tar till för att bryta med förgivettagna föreställningar om ”äldre”. Detta bidrar till att Gertrud (och andra rock’n’roll anhängare) framstår som off time (Holstein & Gubrium, 2000) eller osamtidiga (Ambjörnsson & Jönsson, 2010) i relation till träffpunktens traditionella besökare. Den generationsgemensamma referensen ger Gertrud, och andra rock’n’roll fantaster, en åldersreducerande effekt. Rock’n’rollen bidrar till att Gertrud går ner i ålder och känner sig, som hon själv uttrycker det: ”för ung”.

Den institutionaliserade ålderdomen gör sig även påmind då Allåldersteaterns äldre deltagare relaterar till ”ungdomarna” i gruppen. Det faktum att Allåldersteatern gör offentliga framträdanden på bibliotek, muséer och andra blandåldersinstitutioner runt om i staden, gör denna åldersaktivitet mer rörlig i jämförelse med de övriga fallstudierna. I samband med offentliga framträdanden då Allåldersteatern spelar upp den pjäs som är aktuell för säsongen, har gruppen tagit för vana att gå på restaurang eller ”ta en öl” efteråt, som ett sätt att runda av kvällen. Tillsammans utforskar de stadens krogliv och restaurangutbud i en blandad åldersgrupp. Att äldre och yngre personer rör sig i offentligheten tillsammans i grupp förefaller, enligt deltagarna, vara ovanligt. Genom att delta vid ett par sådana krogbesök får

jag insyn i hur gruppdeltagarna resonerar kring det offentliga rummets begränsningar för den som är ”gammal”. Här framstår de yngre deltagarna som resurser. De yngre har tillträde till arenor som inte längre anses vara öppna för de äldre:

- Gertrud: Jag gillar det här stället. Det är ju ett av få ställen vi kan gå på. Det finns ju ingenstans för oss alltså.
- Natalie: Vad menar du då?
- Gertrud: Nej men för vår ålder alltså. Vi är ju för gamla överallt. Men här brukar det vara bra. De spelar schysst musik, sån som jag gillar. Det ska ju vara lite fart alltså! Jag älskar blues och rock’n’roll! Det är helt min stil!
- Solveig: Minns du när vi var här sist...
- Gertrud: Ja! (skrattar) För, alltså, jag och Solveig umgås ju annars också! Men det är så kul med de här ungdomarna (nickar mot de yngre medlemmarna i gruppen vid andra änden av bordet) för vi kan ju gå ut ihop. Min dotter hon skulle nog skämmas.

Att kunna gå ut tillsammans över åldersgränser tycks inte vara en självklarhet. Dialogen visar att Gertrud och Solveig inte anser sig vara välkomna överallt. På ett åldersstrukturellt plan beskriver Gertrud och Solveig att det inte finns uteställen för dem. Den bluesbar gruppen har valt ut för kvällen är förhållandevis folktom och jag noterar att utöver vårt sällskap är det mestadels långhåriga män strax över femtioårsåldern som väljer att gå hit. Klientelet skulle kunna beskrivas som varken ungt eller gammalt, men i krogssammanhang skulle jag ändå vilja påstå att medelåldern är över genomsnittet. Vad som blir intressant i denna dialog är att rock’n’rollen återigen får en framträdande symbolisk funktion. Men i denna kontext används den som ett exempel för att påtala en känsla av att vara ”för gammal”. Bluesbaren blir ett av få ställen där Gertrud kan känna sig välkommen trots sin höga ålder. Det visar sig att Gertrud och Solveig har varit här förut, men att gå ut med ”ungdomarna” framstår som något närmast exotiskt. Krogbesöken blir exempel på då deltagarna bryter mot en tilltänkt åldersbarriär. Allåldersteaterns unga deltagare blir ovanliga på det viset att de vill umgås med äldre personer i en annars starkt ålderskodad samhällskontext. Krogen är inte ”för vår ålder” påstår Gertrud och förutsätter att hennes dotter, till skillnad mot Allåldersteaterns ungdomar, skulle skämmas över normavvikelsen att umgås offentligt på en sådan plats. Genom att vistas i en

krogmiljö bryter Allåldersteaterns äldre deltagare mot ett åldersrelaterat tabu. Nattnattliv och ålderdom anses, enligt dialogen ovan, inte höra ihop.

De unga deltagarna tycks dock inte reflektera lika mycket över detta. För dem är krogen ett slags utökat vardagsrum där de kan umgås och vara sociala utan att deras ålder upplevs ”sticka ut”. Bluesbaren blir en åldersmässig kompromiss, något jag väljer att kalla för en *åldersjämkning*, där deltagarna hittar en plats som varken upplevs vara för ungdomlig eller för ålderdomlig för att de ska känna sig bekväma. Jag noterar att Martin, en av de yngre deltagarna gärna slänger sig med uttrycket ”vårt stamställe” om krogmiljöer där gruppen har varit vid upprepade tillfällen. Det kan handla om att gruppen har besökt en pub ett fåtal gånger, men genom Martins benämning av platsen som ”vår”, gör han den på ett vis tillgänglig och självklar för dem som grupp. Martin, som har den ”rätta” krogåldern, inkluderar på så vis de äldre och benämningen ”vårt stamställe” bidrar till att sänka ålderströskeln till det offentliga rummet till förmån för de äldre deltagarna. Utöver Gertrud och Solveig noterar jag att det är flera av de äldre deltagarna som sällan eller aldrig rör sig i krogmiljöer. För de äldre deltagarna som inte har för vana att ta del av krogutbudet blir tillfället att gå ut med Allåldersteatern en händelse där de unga vuxna framstår som dörröppnare till annars stängda delar av det offentliga rummet. Den äldsta gruppdeltagaren, Agata 86 år, håller sig dock oftast ifrån gruppens gemensamma krogbesök:

Gertrud: Synd att inte Agata ville komma med!

Solveig: Nej men hon tycker ju inte om sånt här.

Gertrud: Nej, hon är aldrig med! (låter besviken)

Solveig: Nej, hon tycker det är jobbigt.

Natalie: Att vara ute sent?

Solveig: Nej, att gå på restaurang och såna här ställen. Det är nog inte hennes typ av plats.

Kanske är det en slump att det är just den äldsta gruppdeltagaren som oftast väljer att avstå från samkväm i krogmiljö, men med tanke på den åldersjämkning som gruppen verkar ta till då de söker efter stamställen och trivsamma allåldersplatser blir det synligt att Agata med sin höga ålder ”sticker ut” särskilt mycket. Hon är trots allt femton år äldre än många av gruppens

nypensionärer. Här kan det finnas en påtaglig skillnad i upplevelsen av att vara nypensionär eller äldre pensionär i offentliga miljöer.

Exemplen som jag har valt att diskutera visar att den institutionaliserade ålderdomen tycks bidra till att (vissa) pensionärer upplever sig vara för unga för de aktiviteter som riktas till dem som ålderskategori. Samtidigt upplever samma pensionärer att de är för gamla i offentliga sammanhang. Paradoxen i att känna sig för ung och för gammal på samma gång tycks prägla många av de vardagliga situationer som de äldre deltagarna ställs inför. Hög ålder uttrycks subjektivt⁴⁷ på skilda vis, både genom bevarad ungdom och genom beskrivningar av att ha fallit utanför den samhällsliga gemenskapen. Medan Agata uttrycker att: ”Åldern den bara kommer ska du se! Jag har alla åldrar i mig!”, hävdar Gertrud att: ”Jag är ju samma som jag alltid har varit!”. Subjektiv ålder beskrivs som något individen tillägnat sig i form av lagrad livserfarenhet, samtidigt som åldern subjektivt belyser en känsla av kontinuitet och bevarande av den ”jag alltid har varit”. Erfarenheter av hög ålder beskriver således en spänning mellan föränderlighet och kontinuitet. Dels beskrivs den självupplevda åldern som en repertoar av skilda ålderspositioner som lagras i kroppen, dels beskrivs den som något beständigt där det självupplevda jaget består i bemärkelsen ”ingen ålder alls”. Båda dessa subjektiva uttryck visar hur ålder görs relationellt i mötet med andra. Den sociala omgivningens bemötande skapar alltså utrymme för simultana ålderspositioneringar där det blir möjligt att göra sig både ung och gammal. Tidigare exempel i texten visar hur det binära förhållandet i att vara ung eller gammal, snarare beskrivs som att vara ”både och”, vilket kommer till uttryck symboliskt genom rock’n’rollen. Beroende av det sociala och relationella sammanhanget förkroppsligas på så vis idén om att individen bär ”all ages and none” (se Segal, 2008).

Exemplen i texten synliggör hur platser präglas av åldersnormer, och hur rock’n’rollen används symboliskt för att förhandla om tillträde till de här platserna. Genom deltagandet i Allåldersteatern blir det möjligt för de äldre att tänja på samhällsliga åldersramar. Man skulle därför kunna hävda att åldersmötet genererar effekter för deltagarna på ett åldersstrukturellt plan.

⁴⁷ Genom att tala om subjektiv ålder (Barak, 1987; Krekula, 2006; Westerhof et.al, 2003) kan man benämna den ålder som personen i fråga definierar sig med. Den subjektiva åldern skapas i regel i spänningsfältet mellan den egna upplevelsen, sociala åldersnormer, idealålder (hur gammal man skulle vilja vara), utseendeålder och antaganden om åldersrelaterade förmågor (Krekula, 2006, s. 41).

Unga vuxna och yrkesidentitet

Vad som förenar fallstudiens unga deltagare är att de ingår i den åldersgrupp som ofta betecknas som "den förlängda ungdomstiden" eller "unga vuxna" (Arnett, 2000; Kåks, 2015). Beteckningen ung vuxen utgör en livsfas som ofta beskrivs utifrån en rad övergångar. Den amerikanske psykologiprofessorn Jeffrey Jensen Arnett (2000) använder beteckningen *vuxenblivande* (emerging adulthood) för att definiera den processuella sociala och psykologiska övergången från tonårstidens beroendesituationer till vuxenhetens mer ansvarsfulla positioner. Det kan handla om övergången mot ett större ekonomiskt oberoende genom att skaffa utbildning och etablera sig på arbetsmarknaden. Det kan också handla om en ökad personlig självständighet då många under denna livsfas flyttar hemifrån, bildar familj och genom olika strategier samlar på sig så kallade vuxenpoäng.⁴⁸ Vuxenblivandet med betoning på processuella övergångar blir en livsfas präglad av en rad möjligheter:

Emerging adulthood is a time of life when many different directions remain possible, when little about the future has been decided for certain, when the scope of independent exploration of life's possibilities is greater for most people than it will be at any other period of the life course. (Arnett, 2000, s. 469)

Flera av teatergruppens yngre deltagare väljer att framhäva ålder genom att påtala dessa övergångar. Jag noterar hur de yngre deltagarna gärna berättar om hur de bor, om civil status ifall de är sambos eller singlar och genom att prata om sina jobb. De unga deltagarna befinner sig alla i början av sina yrkeskarriärer, har lämnat utbildningstiden bakom sig och arbetar nu som fritidsledare i grundskolemiljö. Allåldersteaterns gruppammansättning är speciell på det viset att samtliga av de yngre deltagarna från början rekryterats från den folkhögskola där Anki arbetar. Alla de yngre deltagarna (förutom Edvin och Marlene som rekryteras under våren 2015) har därför gemensamt att de läst fritidsledarprogrammet och att de tidigare haft Anki som lärare i drama och teater. Dessutom har flera av dem gått i samma klass och senare arbetat på samma skolor, vilket gör att de känner varandra väl.

Ett exempel på den framväxande yrkesidentiteten och folkhögskoleandan är att några av de unga deltagarna återkommande befäster positionen elev i mötet med aktivitetsledaren Anki.

⁴⁸ Begreppet *vuxenpoäng* fångar en polariserad inställning till vuxenlivet som tycks prägla många unga vuxnas idéer om vad det innebär att vara vuxen. Vuxenpoängen står för självständighet men också för en ofri, normstyrd och inrutad tillvaro (Kåks, 2015).

Detta tar sig olika uttryck, men jag noterar överlag att Ankis ord sällan ifrågasätts eller bemöts med motargument av de unga. Ungdomarna framstår därför som mer följsamma och fogliga i jämförelse med sina äldre medspelare. Följande exempel visar hur lärare-elev-positionerna befästs mellan Anki och (i det här fallet) Hamid trots att folkhögskoletiden är förbi. Hamid har vid en teaterrepetition tagit med en text som han har skrivit. Texten ska användas i en ansökan för vidareutbildning till högskolan och han frågar om Anki har möjlighet att hjälpa honom att förbättra texten både språkligt och innehållsmässigt. Hamid och Anki sätter sig med texten i pausen och de tycks falla in i sina forna positioner som lärare och elev:

Anki: En sak reagerar jag på. Det finns inget pedagogiskt syfte med teater!

Hamid: Det där har jag snott av Emma (skrattar och tittar upp mot Emma).

Emma: Men vadå! Nej, det håller jag inte med om! (Emma rodnar och går bort mot kaffebordet)

Hamid: Jo, men jag läste så i din text!

Anki: Annars tycker jag att den är jättebra!

Dialogen visar hur Anki korrigerar och värderar Hamids text, men också hur Hamid faller tillbaka i positionen som elev och hävdar att han har plagierat en klasskamrat för att slippa stå till svars för Ankis kritik. Emma som står en bit ifrån lyssnar på samtalet och blir till synes obekvämd och generad över att dras in i sammanhanget. Hon avfärdar Hamids påstående. Genom att avlägsna sig och ignorera Hamids kommentar om vad hon själv har skrivit skulle man kunna tolka situationen som att även hon återskapar positionen som klasskamrat gentemot Hamid och elev gentemot Anki.

En annan aspekt av folkhögskoleandan och yrkesidentiteten fritidsledare visar sig genom sociala koder i form av klädstilar och attityder som bidrar till att materialisera yrkesidentiteten fritidsledare. Många av de unga deltagarna bär kängor, jeansjackor, rutiga flanellskjortor och upprullade mössor. Alla tjejerna har långt och ofta utsläppt hår. Även Martin har långt hår som han fäster i en knut uppe på huvudet. De unga fritidsledarnas klädkoder kan kontrasteras mot de äldre kvinnornas kortklippta frisyrier, färgstarka sjalar, skor med bred klack, handväskor och korta täckjackor alternativt långa kappor. Vissa äldre kvinnor i gruppen klär

sig mer Gudrun Sjödén⁴⁹ med långa tunikor och stora halssmycken. De äldre männen har skjorta instoppad i chinos eller andra byxor med skärp i midjan, kortklippta frisyrier och kläder i dämpade färger. Mina observationer visar att deltagarna klär sig ålderskodat utifrån kön. De unga fritidsledarnas likriktade klädstil bidrar till att de framhåller en viss sorts ungdomlighet.

Jag noterar även att fritidsledarna tycks ha ett eget rörelsemönster som markerar både ålder och yrkesidentitet. Emma, Martin, Cissi, Jocke och Hamid har ett annat sätt att använda lokalens möblemang i jämförelse med de äldre deltagarna. Martin sitter gärna på bord istället för stolar. Alternativt vänder han stolsryggen framåt och sitter gränsle över stolen. Ibland lägger Cissi och Emma upp fötterna på tygklädda stolar. De kan också sitta och väga på stolens bakben på ett sätt som jag aldrig ser pensionärerna göra. Utan att ha sett de unga deltagarna agera fritidsledare under arbetstid, tolkar jag deras sätt att använda möblemanget och rumsligheten som en attityd de bär med sig från folkhögskolans studiecirkel och från sitt vardagliga arbete ute på skolorna. Att sitta på bord istället för stolar, lägga upp smutsiga uteskor på tygsitsar och så vidare, blir en slags lekfull motståndshandling som i mötet med aktivitetsledaren och de äldre deltagarna (som använder möblemanget i teatersalen på ett mer konventionellt sätt) accentuerar åldersolikhet, samtidigt som det också bidrar till en mer uppsluppen och ledig atmosfär för gruppen som helhet. De unga deltagarna i Allåldersteatern vet att stolar är avsedda att sitta på, men struntar aktivt i att använda möblerna som förväntat. Då det konsekvent är de unga fritidsledarna som använder möblerna på alternativa vis, det vill säga på ett annat vis än vad som är brukligt av ”vanliga” vuxna och äldre, kan detta tvärt-ombeteende tolkas som ett sätt att manifesteras just positionen ung fritidsledare.

Utifrån mina observationer reflekterar jag även över att oordning och ansvarsfrihet kan tolkas som ett sätt att manifesteras ungdomlighet. Ung ålder görs även genom att de unga deltagarna kommer sent till repetitioner och uppspel. De unga glömmer oftare än de äldre att ta med sina manus till repetitionerna. De kan därför uppfattas som slarvigare eller materiellt sett mindre ordningsamma i jämförelse med de äldre. I detta avseende skapas det därför en dynamik eller organisation där de äldre deltagarna görs skötsamma och de unga görs slarviga på ett sätt som påminner om den ansvarsfördelning som ofta präglar relationen barn-vuxen. Materiell ansvarsfrihet blir synonym med ung ålder medan de äldre deltagarna i högre grad gör sig materiellt ansvarsfulla. Detta motsatsförhållande kan naturligtvis även handla om deltagarnas

⁴⁹ Gudrun Sjödén är ett populärt klädmärke bland äldre medelklasskvinnor. Den stil jag försöker beskriva bärs upp av bekväma icke-åtsmitande tunikor i naturmaterial, färgstarka sjalar, stora halsband och mönstrade plagg i starka färger.

olikartade förutsättningar att avsätta tid till åldersmötet. De unga heltidsarbetande deltagarna i Allåldersteatern har en mer stressig vardag och kommer till repetitionerna med andan i halsen, medan pensionärerna har betydligt större möjligheter att disponera och styra över sin fritid. Slarv och oordning kan därför även tolkas som en fråga om tidsbrist och pressade vardagsscheman för de ungas del. Pensionärernas överskott av tid i relation till ungdomarnas underskott av tid skapar en obalans som får en åldersmässig effekt. Underskottet av tid gör att ungdomarna blir svårrekryterade vilket tilldelar dem något som jag i min studie väljer att kalla för en särskild *åldersdispens*, där det tycks gå att komma undan med ett visst beteende (slarv) som kanske inte skulle accepteras i andra sammanhang. Åldersdispensen kan i det här fallet tolkas som en kompensation för att ungdomarna genom sin blotta närvaro ”bidrar” till att åldersmötet faktiskt kan äga rum. En teatergrupp med enbart pensionärer genererar inga ålders-integrerande möten utanför ålderskategoriseringen pensionär. Åldersdispensen kan därför betraktas mot en bakgrund av att ungdomarna trots en stressig vardag och ett livspussel där utbildning, karriär, familjebildning och andra aktiviteter ska pressas in, ”avsätter tid” till (och därmed möjliggör) åldersmötet.

Unga vuxna och familjebildning

Vid ett samtal med Hamid berättar han för mig att han ser Allåldersteatern som ett forum för att öva sin svenska och lära sig om svensk kultur. För honom är Allåldersteatern ett prioriterat sammanhang som kan ge kunskaper och insikter som han kan ha nytta av i sin yrkesidentitet:

Det är så svårt att få tid till saker man vill göra. Jag har små barn och jag jobbar heltid. Jag hinner ingenting, men teatern måste jag ge tid till. Den är viktig för mig. Det är viktigt för mig att träffas och jag lär mig mycket som jag kan ta med mig in i jobbet med ungdomarna.

Citatet visar att Hamid upplever sig ofri på det viset att han saknar tillräcklig fritid till sådant han gärna vill göra. Genom citatet gestaltar Hamid hur föräldraskap och yrkesliv tilldelar honom vuxenpoäng som får honom att framstå som självständig och ansvarsfull men också ofri och tidsmässigt begränsad (se Kåks, 2015). Flera av Allåldersteaterns unga deltagare konstruerar ålder och livsfas genom att prata om just familjebildning. Jocke är nybliven pappa och heltidsarbetande fritidspedagog. Han är trött (närmast utmattad) för att han inte får sova om nätterna och bestämmer sig för att hoppa av Allåldersteatern under fältstudieperioden. Edvin som rekryteras under våren för att ersätta Jocke är också nybliven pappa och jobbar

som elevassistent på en skola. Han prövar att vara med i teatergruppen under ett par månader men vill prioritera familjelivet och flytta till en mindre stad, varför även han väljer att sluta. Petra som rekryteras under våren 2015 pratar ofta om sina barn. Hon är kollega med Cissi och fritidsledare precis som de andra. Cissi och Martin, som båda deltar i Allåldersteatern, är sambos. Under fältstudien blir de gravida med sitt första barn och Cissis växande mage engagerar hela gruppen. De äldre deltagarna skojar om att den första ”Allåldersbebisen” ska födas. Att bilda familj tycks dock skapa en känsla av ovisshet och stympad fritid. Cissi ger uttryck för detta under vårterminen då hon oroar sig för sina fortsatta möjligheter att delta i den nya pjäsen som ska ha premiär till hösten 2015:

Cissi klappar sig på magen och säger att ’klockan går ju och jag tänker lite på barnet. Ja, alltså, jag tänker också lite på mig själv för det är ju bara fem månader kvar liksom’. Martin gestikulerar med klumpiga rörelser och kommenterar att det kan bli svårt och tungt att spela teater. ’Jag vill ju inte sluta helt, men jag kan inte lova nånting’, säger Cissi. Gertrud föreslår lite skämtsamt att: ’Vi får väl passa barnet medan du är inne på scenen!’. Alla skrattar. Hamid tillägger: ’Ja, eller vi får väl hitta nån roll till den också!’. ’Ja, bebisen kan få en liten roll där!’, tycker Anki och Martin håller med om att: ’Det vore skoj!’. Cissi ser allvarlig ut och ber om att få hålla det öppet.

Ungdom – ett mångtydigt begrepp

Endast Emma och Marlene lever som singlar utan barn. Marlene, som rekryteras till gruppen under våren 2015, är varken småbarnsförälder eller fritidsledare. Yrkesmässigt skiljer hon sig därför från samtliga av Allåldersteaterns unga deltagare. Marlene skulle kunna beskrivas som en konstnärssjäl. Vid en lära-känna-övning presenterar hon sig för gruppen genom att säga sig älska att måla och pröva sådant som är lagom utmanande. Vid ett samtal berättar hon för mig att: ”Den här teatern känns rolig och utmanande. Det är helt nytt för mig med teater. Jag har aldrig provat det tidigare. Dessutom är alla så vänliga och välkomnande här. Det är skönt för här känner man att man kan vara precis som man är”. Marlene fyller tillvaron med aktiviteter som bryter mot familjebildning och karriär. Hon har varit sjukskriven i en längre period och ägnar dagarna åt att måla i sin ateljé och gå långa promenader för att återhämta sig från stress och utbrändhet efter tidigare arbete inom omsorg och sporadiska studier vid universitetet.

Marlene kom i kontakt med Allåldersteatern då hon lärde känna Vera,⁵⁰ en konstintresserad pensionär som är aktiv i flera ålders-integrerande verksamheter. För Marlene framstår Allåldersteatern som en trygg plats där hon kan pröva ett nytt konstnärligt uttryck i ett sammanhang där hon inte behöver anpassa sig efter andras förväntningar. Att kunna ”vara precis som man är” framstår som en respit i en tillvaro som annars tycks avkräva större anpassning gentemot en tilltänkt (ålders)norm. Om denna normativa ordning har med ålder att göra låter sig förvisso vara osagt, men då samtalet uppstod i relation till hur Marlene betraktar sin egen ålder i mötet med andra har jag valt att tolka citatet som ett uttryck för självupplevd ålder. Vidare säger Marlene att:

Det är liksom inte viktigt vad folk har för ålder. Jag tycker inte att det är ett problem. Jag tycker nog snarare att det är lite coolt att ha vänner som är mycket äldre. Vera är typ fyrtio år äldre än jag men jag har aldrig tänkt att det skulle ha nån betydelse. Men en gång när vi hade gemensam vernissage nere vid Röda Stens konsthall, då satt jag och Vera och drack vin och snackade och då reagerade jag på att det var flera som kom fram och sa ’Tänk att man kan vara så lik sin mamma!’. Men vi skrattade bara åt det. Jag tycker inte att ålder har nån betydelse.

Trots påståendet om att ålder inte spelar någon roll i mötet mellan människor, visar citatet att omgivningen tycks ogiltigförklara en vänskapsrelation där ålderskillnaden är alltför stor eller avvikande. Dessutom säger Marlene att hon anser att det är ”lite coolt” med ålderskillnad mellan vänner, vilket bidrar till att förstärka idén om att ålder faktiskt har betydelse. Just det normbrott som Marlene påtalar (vänskap över åldersgränser) är det mest centrala temat i den pjäs som Allåldersteatern arbetar med. Pjäsen beskriver hur åldersrelaterade fördomar försvårar för individer att umgås över åldersgränser och problematiserar vänskapen mellan en ung kille och en äldre kvinna.

En intressant reflektion kring Allåldersteaterns unga deltagare är att de kallas ”ungdomarna” av gruppens pensionärer. Ungdom är dock ingen benämning som de själva använder för att definiera sin ålder. Då de unga deltagarna använder begreppet ungdom åsyftar de istället de barn och tonåringar som de arbetar med om dagarna. Jag noterar således att beteckningen ungdom används som en kollektiv disidentifikation av ålder, där den ungdomskodade praktiken (att tillskrivas ungdom) får en dramatiskt åldersreducerande effekt. Det skapas en

⁵⁰ Vera visar sig vara samma Vera som är högläsare i den förra fallstudien som handlar om sagostunder i förskolan och som också ingår i den tredje fallstudien som handlar om film i skolan.

distansering till ungdomsbegreppet där själva beteckningen ungdom får en naiv och omogen klang, något som i vardagstal ibland omnämns som ”att inte vara torr bakom öronen”. Genom att använda beteckningen ungdom förstärks den relationella ålderskillnaden mellan ”vi äldre” och ”ni ungdomar” eller ”vi fritidspedagoger” och ”ni ungdomar”. Ungdom framstår därför som en kategorisk och relationell åldersbenämning som förhandlas fram genom identifikations- och disidentifikationsmarkörer för att skilja mellan ”vi” och ”de”. Detta visar att deltagarnas kollektiva och subjektiva åldrar (Barak, 1987; Krekula, 2006; Westerhof et.al, 2003) inte alltid överensstämmer. Med kollektiv ålder avses här ålderskategoriseringar (Bytheway, 2005; Krekula et. al., 2005), medan subjektiv ålder står för den självupplevda åldern. Att bli kallad ungdom är inte detsamma som att själv definiera sig som ungdom. För de unga deltagarna blir disidentifikationen med ungdomsbeteckningen ett sätt att manifesteras vuxenhet, det vill säga gå upp i ålder (Holstein & Gubrium, 2000). Kanske är det även ett sätt att uttrycka ödmjukhet inför, och på så vis minska det relationella åldersavståndet mellan sig själva och, de äldre deltagarna. Disidentifikationen kan mot diskussionen här ovan även tolkas som ett motstånd mot att bli förnygrad, det vill säga ett motstånd mot att ofrivilligt gå ner i ålder.

Könad ålder

Ålder och kön blir två tydligt samspelande variabler vid mina fältobservationer av Allåldersteatern. Det faktum att gruppen utgörs i huvudsak av kvinnor i pensionsåldern,⁵¹ och att aktiviteten också leds av en kvinna i sextioårsåldern, kan vara en bidragande orsak till att aktivitetsstrukturen, atmosfären och samtalsklimatet skapar ett forum där äldre kvinnor har stort inflytande och tillåts ”ta plats” under tisdagskvällarnas repetitioner på träffpunkten. Jag ska i detta avsnitt visa hur kvinnlig och manlig ålder görs på olika vis. Jag kommer att belysa både språkliga och materiella resurser som deltagarna tar till för att göra sig som tjejer, killar, kvinnor, män och ”kärringar”.

⁵¹ Totalt sex äldre kvinnor, två äldre män (varav den ena är Ankis man Jerka som också har funktionen av ljudtekniker) samt fyra yngre kvinnor och fyra yngre män (där de yngre männen avlöser varandra under årets lopp varför det aldrig är mer än tre yngre män som medverkar samtidigt).

Femininitet och åldersmässig friktion

Det visar sig att ålder och kön spelar roll för hur deltagarna uttrycker sig och tar plats i Allåldersteatern. De äldre kvinnliga deltagarna odlar överlag en skämtsam jargong där självdistans, lekfullhet och ordvitsar får en central plats. De äldre kvinnorna blir mest framträdande eftersom de tar och får mycket plats genom att prata högt, skratta högt och genom att kroppsligt ”ta ut svängarna” mer än de jämnåriga männen och gruppens unga deltagare som istället uppför sig mer diskret, stillsamt och dämpat. De äldre männen kan förvisso, liksom de äldre kvinnorna, svara med ordvitsar och skämt men de tar/får aldrig lika mycket plats i rummet. Jag noterar att de unga deltagarna (både killar och tjejer) ofta kommunicerar genom att fnissa eller utbyta blickar med varandra då de uppfattar något som komiskt eller konstigt. Framförallt sker detta då någon av de äldre kvinnorna hostar högt, nyser högt eller på annat vis överraskar genom kroppslig utlevelse. De unga brister sällan ut i högljudda gapskratt. De gestikulerar mindre och har ett mer återhållsamt kroppsspråk i jämförelse med de äldre kvinnorna. Men samtidigt ser de ut att tycka om då de äldre kvinnorna tar plats och skojar. De unga blir inte obekväma, snarare fascinerade och roade då de äldre kvinnorna håller låda.

Hur de äldre kvinnorna gör kön skiljer sig från hur de unga kvinnorna gör kön. I Allåldersteatern finns det en tendens till två skilda former av socialt samspel inom den homosociala gruppen ”kvinnor”, vilket i specifika situationer kan bidra till vad man skulle kunna kalla en åldersmässig friktion mellan dessa två åldersgrupperingar. Ibland kan detta yttra sig genom att de äldre kvinnornas framfusighet och skojfriska kommentarer krockar med de yngre deltagarnas tillsynes mer självmedvetna och något osäkra framtoning. De äldre och de yngre kvinnorna tycks därför ha olika strategier för att iscensätta femininitet och ålder:

Gruppen övar på en förkortad version av den aktuella föreställningen som ska spelas upp offentligt om ett par veckor. Emma, en av de yngre tjejerna, visar sig vara osäker i sin roll och ber Anki om hjälp. Anki regisserar, kommer med förslag och visar hur Emma ska göra i en specifik scen. Solveig betraktar det intensiva regiarbetet. Hon skrattar och försöker att lätta upp den allvarsamma och prestationsinriktade stämningen genom att föreslå: ’Anki, kan inte du ta den rollen istället?’. Emma biter ifrån och säger: ’Näe Solveig, är du inte nöjd...med min prestation?’. ’Men jag skojade ju bara!’, svarar Solveig. Några av de äldre kvinnorna skrattar åt dialogen. ’Ja, jag förstår det!’, säger Emma besviket och ser sårad ut.

Exemplet ovan visar hur de äldre kvinnornas jargong ibland skaver mot de unga kvinnornas sätt att uttrycka sig. Jag reflekterar över att det inte verkar vara någon stor sak för de äldre kvinnorna att ifrågasätta varandra eller ge kommentarer till varandra i gruppen. Men jag ser aldrig de unga deltagarna göra på motsvarande vis. Vid flera tillfällen noterar jag hur de äldre kvinnorna använder aggressiva ord och uttryck då de riktar sig till jämnåriga kvinnor eller till gruppleadaren Anki. Vid ett tillfälle snäser Solveig till Anki med spelad ilska: ”Men det var ju du din jädra idiot som sa det!”, varpå Anki och flera av de äldre kvinnorna börjar skratta. Den kritiska, självvironiska och uppstudsiga attityden tycks fungera bra mellan de äldre kvinnorna och med aktivitetsledaren (som är ett par år yngre än nypensionärerna), men då en äldre ger sig på en ung deltagare med samma slags kommentarer och tjuvnyp kan det uppstå friktion i dialogen. Solveig behöver därför förtydliga för Emma i exemplet ovan att hon skojar och även om Emma säger sig uppfatta att det är ett skämt, tar hon åt sig av kritiken och blir tillsynes besviken och sårad.

Genom att de äldre kvinnorna blir så starkt framträdande i Allåldersteatern, positioneras de unga deltagarna som återhållsamma och mindre synliga. Denna rollfördelning i det sociala samspelet kan diskuteras utifrån ett starkt negativt samhälleligt stigma kring ”tanten” i jämförelse med stigmat om den ”unga tjejen”. Vår kultur framhåller en idog strävan efter ungdomlighet, där unga tjejer bildligt och metaforiskt symboliserar den eftersträvarsvärda kvinnligheten, medan tanten ofta representerar ”förfallet”. Idén om åldrandet som synonymt med förlust och förfall har tidigare diskuterats och ifrågasatts inom socialgerontologisk och normkritisk forskning (se Gullette, 2008; Krekula, 2006; Sandberg, 2013a; Schwaiger, 2006; Öberg, 2003; Öberg & Tornstam, 1999). Unga tjejer uppmuntras till en normerande femininitet som byggs upp av en ambivalent position av att förväntas vara tysta, söta och fogliga om än självständiga och frigjorda (Ambjörnsson, 2004). Genom att leva upp till en sådan norm blir de unga tjejerna i Allåldersteatern därför ”vanliga” och osynliga. Det negativa stigmat kring tanten skulle därför kunna tolkas som en drivkraft och en bidragande orsak till talfördelningen i gruppen. Min reflektion är att det kan finnas ett uppdämt behov och en större drivkraft hos de äldre kvinnorna att göra upp med bilden av tanten, medan de unga tjejerna i teatersammanhanget snarare reproducerar en viss typ av normativ ”tjejighet”.

De unga tjejernas mer diskreta kommunikation i form av blickar och fnissanden, eller tillfällen då de sätter sig nära varandra och viskar i pauser eller under pågående aktivitet, blir en form av tyst kommunikation som ger ett visst socialt övertag. Även om den diskreta hållningen skulle kunna tolkas som ett uttryck för att de unga tjejerna inte ges talutrymme, bör

det inte betraktas som passivitet då dessa inslag påverkar dynamiken i gruppen. Intimiteten i en viskning har en riktning och skapar en tydlig gräns till alla dem som inte nås av viskningen. Då mina observationer visar att det konsekvent är de unga tjejerna som viskar och fnissar blir den typen av beteenden ålderskodade och framstår som en form av exkludering av de äldre deltagarna. Fnisset, tisset och tasslet görs till ett ungdomskodat beteende där ung ålder exkluderar äldre ålder. Just av den anledningen att viskningar och blickar blir en form av metakommunikation som omöjliggör och utesluter de övriga deltagarnas inflytande i dialogen, får de effekt på gruppdynamiken. Att vara kommunikativt diskret eller framfusigt flamsig kan på så vis generera effekter i form av friktion där ålder (och till viss del även kön) tycks påverka deltagarnas positioner och reaktioner på det som sker.

Humor som interaktionsresurs och förutsättning för åldersmöten

Trots att det kan uppstå friktion då unga och äldre gör ålder i aktiviteterna visar mina observationer att humor är den främsta förutsättningen för möten mellan deltagarna.

Fältstudien har utkristalliserat en rad tematiska och återkommande humorteman som förenar unga och äldre. Av dessa är det tre tabuområden som gör sig särskilt gällande: sex, alkohol och lek.

Sex och sexualitet förs ofta på tal av de äldre kvinnliga deltagarna. Det kan handla om ordvitsar i stil med: ”Lars-Göran fyller 66 idag! Dubbelsexig! Hörru Lars-Göran! Dubbelsexig är du idag! (skratt)”, varpå Lars-Göran skrattar med och svarar: ”Jo, tack! Det låter det!”. Jag märker att skämtsamma repliker om sex och sexualitet ofta har en tydlig riktning där den som är äldre används som ett komiskt sexuellt subjekt, kanske just för att sex och ålderdom är ett tabubelagt ämne. Sexualiteten anses i vår kultur ha ett bäst före datum, varför den gängse bilden av äldre gärna framställs som asexuella ”has-beens” (Hockey & James, 1993), snarare än som sexuella subjekt. Litteraturvetaren Maria Jönsson (2015) för en intressant diskussion om den breda repertoar av kvinnoporträtt, åldrande och sexualitet som framträder i Kerstin Thorvalls författarskap. Många av Thorvalls berättelser skildrar kvinnor som lever i otakt med sin samtid. Jönsson diskuterar hur åldrandet blir förkroppsligat och förbundet med erfarenheter av genus och sexualitet. Thorvalls berättelser beskriver hur intimitet och sexualitet i det svenska samhället är förbehållen ungdomen, kärnfamiljen och tvåsamheten, vilket utesluter äldre singelkvinnors kroppar från gemenskapen och samlivet (s. 54). Den åldrade heterosexuella kvinnokroppen innebär med tiden därför en förlust av sexuellt

erkännande, intimitet och närhet. Med avstamp i Jönssons diskussion blir den dubbelsexiga 66-åringen⁵² därför en komisk motbild som förutom att vara en ordvits och lek med siffror även pekar ut detta ålderstabu och vänder ”osexig ålderdom” till att framstå som särskilt sexig och eftersträvansvärd. Komiska poänger om sex och ålderdom visar sig också genom de äldre kvinnornas självdistans. Följande exempel visar hur det kan låta:

Hela gruppen sitter tysta och läser i det nya manuset. Plötsligt brister Gertrud ut i ett gapskratt: ’Vadå?’, undrar Solveig. ’Jag läser om min roll här! Sådär står det...Dricker gärna några glas för mycket och blir lätt kär... Jag får spela mig själv då! IGEN!’, säger Gertrud och många i gruppen skrattar med.

Under fältstudiens gång märker jag att Gertrud gärna leker med positionen flirtig, extravagant äldre dam. Det genererar en hel del skratt, inte minst hos de unga deltagarna. Genom att Gertrud ofta positionerar sig som flirtig och gärna skämtar om sex, händer det att hon förknippas med sexskämt även då hon inte aktivt initierar eller driver på dem själv. Vid ett annat tillfälle kommenterar Gertrud en sekvens i det nya manuset där hon undrar vad som föranleder en viss scen. Hon är allvarlig i tonen och söker efter orden. Hon frågar: ”Vad är förspelet”. Martin är snabb med att replikera: ”Men Gertrud!” och ger henne en förmanande blick som kan tolkas som ett sätt att uttrycka ”tänk på vad du säger!” eller ”sakta i backarna!”. Det är uppenbart att Martin skojar. Cissi och Petra, två av de unga tjejerna skrattar till. Gertrud rycker på axlarna och svarar: ”Jamen, ni förstår vad jag menar!”. Martins kommentar förstärker här Gertruds sexuella anspelningar och får henne att framstå som en ”sextokig tant”. Positionen sextokig tant blir komisk eftersom den utmanar föreställningen om äldre som *avsexualiserade*.⁵³ I en svensk medelklasskontext bemöts äldre människors sexualitet ofta utifrån två motpoler; antingen genom en total ignorans, det vill säga äldre anses sakna sexualitet, eller genom *översexualisering* (en slags sexuell besatthet). ”Fula gubbar” konstrueras oftare som översexualiserade medan tanter snarare tenderar att göras avsexualiserade. Äldre människor, i synnerhet kvinnor, förväntas succesivt (med stigande ålder) förlora sin sexualitet (Jönsson, 2015). Gertrud blir komisk för att hon utmanar föreställningen om den avsexualiserade äldre damen. Genom Gertruds lekfullhet skulle man

⁵² trots att sexigheten i det här exemplet avser en man

⁵³ Socialantropologerna Don Kulick och Jens Rydström (2015) för en intressant komparativ diskussion om skillnaden mellan hur personer med funktionsnedsättning bemöts som sexuella subjekt i Sverige och i Danmark. Diskussionen motsvarar på många plan de förhållningssätt som präglar synen på äldre individer som sexuella subjekt. Jag har därför valt att låna in termerna *avsexualiserad* samt *översexualiserad* för att beskriva två motpooler som präglar den normativa blicken på äldre som sexuella subjekt.

kunna se det som att tanten går ner i ålder. Gertrud gestaltar i så fall vad man skulle kunna kalla för en "pubertetstant", varför hon framstår som pinsamt "efter" och osamtidig (Ambjörnsson & Jönsson, 2010) i förhållande till en heterosexuell åldersnorm.

Ett annat humortema som delvis hänger ihop med sexualiteten är talet om alkoholkonsumtion. Sex, alkohol och sena kvällar förknippas sällan med ålderdom. Festandet bidrar därför till att förstärka det humoristiska porträttet av den sensuella äldre damen. I mars 2015 är Gertrud nyligen hemkommen från en utlandsresa på Kanarieöarna tillsammans med några väninnor. Hon är solbränd och har mycket att berätta. Gäspande säger hon:

'Åh! Det här är tiden då jag brukar ta siesta!'. Solveig som sitter bredvid Gertrud svarar 'Men var ni inte ute och dansade varje kväll?'. 'Jaha då!', svarar Gertrud med eftertryck. 'Anna-Karin också?' undrar Solveig. 'Ja, och det var levande musik varje dag vid tre-fyra-tiden, och då var det Happy Hour! Du vet, det var TVÅ drinkar till priset av en. Åh vad vi dansade!' skrattar Gertrud.

Att dricka (många) drinkar och dansa mycket anspelar på ett ungdomligt uteliv, därför blir dialogen humoristisk. Jag noterar hur Solveig och Gertrud ofta skojar om sena utekvällar och med stora gester överdriver att de varit runda under fötterna. Mimik och överdrivna gester som anspelar på berusning och fylla kan ibland pågå parallellt med att Anki försöker förklara en dramaövning eller planera vad gruppen ska göra i anslutning till ett offentligt framträdande. Den typen av skämt tycks gå hem hos de unga tjejerna i gruppen som skrattar med och uppmärksammar de äldre kvinnorna. Genom att störa aktivitetsledaren i en pågående aktivitet, skapas parallella nivåer av omoget beteende. Dels skojar de äldre kvinnorna om vin, drinkar och omåttlig alkoholkonsumtion på ett sätt som verkar omoget (de går ner i ålder genom att göra sig själva oansvariga för sina egna handlingar), dels förstärks det komiska omogna beteendet genom att personen i fråga är pensionär och dessutom stör och avbryter mot talordningen och studiecirkelformatet som handlar om att alla deltagare ska respektera och lyssna på varandra. Gertruds och Solveigs parallella prat blir störningsmoment som ofta kräver tillsägelser från aktivitetsledaren Anki. Beteendet påminner om en slags karikatyr av idén om "störiga ungdomar längst bak i klassrummet", och blir en motståndshandling mot aktivitetens struktur. Det faktum att de som stör och bryter ordningen är pensionärer ger en komisk effekt då beteendet strider mot en gängse idé om äldre som sällan får komma till tals eller idén om att äldre behöver särskild omsorg. Skämt om alkoholvanor bygger även på en ömsesidig förståelse av att ingen i gruppen har uttalade alkoholproblem. Att låtsas vara en

äldre sexig dam som tappar omdömet på krogen, blir därför ett sätt att ta ner äldre-åldern genom att göra ungdomlighet.

De humoristiska inslagen om sexualitet och alkohol tycks dock ha en mörkare baksida som kommer fram då jag talar med de äldre kvinnorna på tumanhand. I sammanhang utanför Allåldersteatern tycks det vara svårare att skämta offentligt om ålder, sexualitet och fest. Gertrud berättar om vad som hände då hennes väninna gjorde ett skämtsamt inlägg på Facebook:

Nu när jag var på Kanarieöarna med en kompis då la jag ut en bild på Facebook, eller min kompis gjorde det och min dotter blev så upprörd alltså! Hon ville inte ha mig till morsa längre. För vi blev ju utbjudna och jag gick ut med en trevlig man en dag. Det var ju inget allvarligt eller så men ganska trevligt. Sen en annan dag så hade någon kastat ner ett par kalsonger som landade på vårt balkongbord och då tog hon (väninnan) en bild på dem och skulle skoja till det lite på Facebook, så hon skrev ett inlägg om att ’minns du vems det här var?’ eller nåt i den stilen va...men det var ju på skämt alltså! Men min dotter hon kunde ju inte ta det så hon tog bort mig från Facebook och sa att jag skämde ut henne. Det tyckte jag var tråkigt för det var ju bara på skämt. Jag menar, vi skulle ju aldrig göra så på riktigt!

Citatet förstärker idén om att skämtet används som en motbild till vad Gertrud framställer som sitt mer autentiska (sanna) jag. Med de avslutande orden ”vi skulle ju aldrig göra så på riktigt!” blir det tydligt att Gertrud och hennes väninnor skojar om en position som inte anses vara socialt accepterad. Dotterns kraftfulla reaktion på skämtet i sociala medier, visar att det finns normativa förväntningar på (och restriktioner kring) hur Gertrud bör förhålla sig till sin könsidentitet och sexualitet. Hennes skämt blir ”skamligt” för att sexualiteten uttrycks i fel tid och på fel plats. Övergången från att vara ”kvinna” till att bli ”tant” innebär att skapa sig ”rätt” tantidentitet vid rätt tidpunkt. Den övergången har tidigare beskrivits som en process där äldre kvinnor mer eller mindre ofrivilligt tvingas förhålla sig till sin egen kropp i relation till samhällets organisering av familjebildning, reproduktion, förvärvsarbete och kärleksliv (Jönsson, 2015, s. 42ff). Här blir kvinnans biologiska och sociala åldrar betydelsefulla. Klimakteriet framstår som en tydlig gräns och skiljelinje mellan det sexuella subjektets ”varande” och ”efteråt”. Den så kallade övergångsåldern kan därför betraktas som den ålder eller livsfas då kvinnan förlorar sin socialt accepterade sexuella identitet. Gränsöverträdelser i ”fel” riktning kan därför ses som ett slags motståndshandling, och bestraffas ofta socialt

genom skambeläggning där den äldre kvinnan som visar (för stort) intresse för erotik beskylls för att vara ”skamlös” (ibid., s. 50-51). Ett sådant resonemang skulle kunna förklara Gertruds dotters reaktion på kalsongskämtet i sociala medier. Bakom den skämtsamma fasaden döljer sig dock en sorg och en känsla av förlust och utanförskap som Gertrud påtalar vid andra tillfällen. ”Jag har blivit osynlig”, menar Gertrud då hon relaterar till det offentliga rummet. Hon upplever att människor på stan inte längre tittar på henne. De hälsar inte heller så som de gjorde förr. Diskursen om den osynliga tanten har tidigare diskuterats av den amerikanska litteraturforskaren Sylvia Henneberg som problematiserar att tanten som litterär karaktär har en tendens att gestaltas genom vad hon kallar för en ”omvänd ålderism” (reverse ageism), det vill säga en slags positiv stereotyp. Den omvända ålderismen gör tanten god och klok genom att hon finns till för andra och tycks sakna egna behov (se Henneberg, 2006, 2010; Joosen, 2015). Genom att finnas till i första hand för andra, hamnar tanten i bakgrunden och blir osynlig. Mot en sådan osynlighetsnorm kan Gertruds yviga gester och humoristiska framtoning betraktas som en resurs som hon tar till för att göra upp med diverse förluster som övergångsåldern tvingar på henne. Genom sexskämtet kan hon distansera sig från epitetet ”has been” (Hockey & James, 1993) och ta kontroll över sin egen kropp. Ungdomarna i allåldersteatern tycks uppskatta Gertruds skämtsamma beteende. Allåldersteatern framstår därför som något av en frizon, en sluten och mer tillåtande miljö, där det är okey att skoja även om sådant som annars inte anses vara riktigt rumsrent eller acceptabelt vid en viss ålder.

Ett tredje humortema som framkommer i empirin är begreppen ”lek” och ”barnslighet”. Dramaövningar likställs ofta med lek. Anki använder ofta uttryck som ”ska vi leka nu då!” eller ”äsch, nu leker vi!”, som ett sätt att få igång gruppen i olika dramaövningar. Lek framstår då som ett uttryck för att göra yngre ålder, men också som ett uttryck för kreativitet och förmågan att kunna släppa loss och bjuda på sig själv. Jag noterar att barnslighet och barnålder blir humoristiska benämningar på då något går snett, om gruppen tappar fokus, om någon betar sig omoget eller om stämningen blir flamsig:

Solveig: Hur gamla är ni egentligen? (låter ironiskt sträng på rösten)

Lars-Göran: Är det barnteater det här, eller?

Solveig: Ja, barnteater för fnissiga ungar! (de andra skrattar)

Genom begreppen lek och barnslighet⁵⁴ förstärker deltagarna den tillåtande och öppna atmosfären i gruppen. ”Här är det högt i tak” säger Anki, för att visa att det är okey att tappa ansiktet och inte behöva prestera i alla situationer. Att som ung vuxen eller pensionär ägna sig åt lek, kan dock i offentliga sammanhang framstå som åldersmässigt inadekvat beteende. Lek förknippas i vår kultur ofta med barnålder och omoget beteende (jfr Axelsson, 2007). Vuxna och äldre som leker tas sällan på allvar. Att leka blir ett sätt att gå ner i ålder.

Jag noterar hur Jocke, en av de yngre killarna i gruppen, återkommande använder sig av lek och ”omoget”⁵⁵ bus som ett humoristiskt grepp i mötet med de äldre deltagarna och gentemot aktivitetsledaren Anki. Ett exempel är då Jocke kommer sent till Allåldersteaterns årsmöte och istället för att försöka sätta sig in i den pågående gruppdiskussionen om framtida finansieringsmöjligheter för teaterverksamheten, väljer att bete sig demonstrativt omoget:

Jocke vräker sig i en fåtölj och gäspar högt. Han får sedan något busigt i blicken, sträcker sig fram och börjar peta en äldre gruppdeltagare i midjan som för att kittlas. Den äldre kvinnan vänder sig om och säger: ’Men Jocke! Vad är det?’. Jocke svarar med retlig röst: ’Jag bara räknar prickarna på din klänning!’. De som sitter närmast skrattar till. Jocke lägger upp sitt ena ben i knät på den äldre kvinnan och lutar sig bekvämt tillbaka i sin fåtölj samtidigt som han säger: ’Jag har haft på mig de här strumporna på gymnastiken idag ska du veta!’. Både den äldre kvinnan och Jocke skrattar högt. Anki lägger märke till att det flamsas och skojas, avbryter gruppdiskussionen och inflikar: ’Och du kladdar i min kalender!’. Hon bläddrar fram till en sida i sin kalender och läser högt: ’Hör här! Min favorit Jocke kommer inte idag och jag kommer att sakna honom’. Många deltagare skrattar. ’Det hör ju jag att det är dina ord!’, säger Jocke och myser med sin svettiga strumpa kvar i famnen på den äldre kvinnan.

Lek, bus och ett demonstrativt omoget beteende blir på detta vis en strategi att tillföra humor och förstärka mötet mellan gruppdeltagarna. Såväl unga som äldre deltagare använder humor

⁵⁴ Jag vill förtydliga att jag här hänvisar till det begrepp som deltagarna själva använder. Personligen skulle jag hellre använda begreppet *barnighet* (se Sjöberg, 2013) som har en mer respektfull och positiv innebörd för att beteckna beteendemönster som liknar barns.

⁵⁵ Jag vill här ta tillfället och förtydliga för läsaren att jag inte lägger någon värdering i begreppen ”omogen” eller ”infantil”. Jag använder dem i texten för att peka på tillfällena då studiens deltagare bryter mot ett normativt förväntat ”vuxet” beteende. Omogen, barnslig och infantil är begrepp som kontrasterar en gängse uppfattning om vad det innebär att vara vuxen, mogen, förnuftig, rationell och ansvarstagande. Ofta används dessa begrepp för att förstärka negativa associationer kopplade till ung ålder, men detta är alltså inte min avsikt.

och skämt som ålders-integrerande resurs. Att driva med ålderskodade föreställningar om sexualitet, alkoholkonsumtion samt om lek och bus blir ett sätt för Allåldersteaterns deltagare att nå varandra över åldersgränserna. Humor och skämt tar stor plats i den jargong och kommunikativa miljö som odlas inom gruppen. Humor framstår därför även som den främsta resursen deltagarna tar till för att mötas över och mellan åldrar.

Analysen har hittills kretsat kring de interaktionsresurser som Allåldersteaterns deltagare tar till för att göra ung respektive äldre ålder inom ramen för aktiviteten. Jag har även diskuterat hur ålder görs strukturellt på en träffpunkt för äldre samt då den åldersblandade gruppen rör sig i offentliga miljöer. I följande avsnitt ska jag titta närmare på hur kön blir betydelsefullt i görandet av kvinnlig respektive manlig ålder.

”Vi kärringar” – att skoja om ålderskrämpor

Mina fältobservationer visar att görandet av ålder tycks följa ett homosocialt mönster. En anledning till varför jag väljer att synliggöra kvinnlig hög ålder i första hand är för att de äldre kvinnliga deltagarna är påfallande många i relation till gruppammansättningen och för att flera av dem hörs och syns mycket. Som tidigare nämnts tar (och får) de helt enkelt mycket plats i gruppen och bidrar på så vis till att forma samtalsklimatet. Bland de äldre kvinnorna finns det en öppen och tillåtande jargong där de gärna bjuder på sig själva genom ironi och självdistans, inte minst då det gäller frågor om åldrande och ålderns oundvikliga krämpor.

Jag noterar att flera av de äldre kvinnorna i gruppen väljer att använda beteckningen ”kärring” för att göra kvinnlig hög ålder genom en humoristisk självdistans. Då de äldre kvinnorna i gruppen omtalar sig själva eller varandra som kärringar görs det ofta med glimten i ögat och med en skämtsam ton som för att markera ironi. Vid ett repetitionstillfälle berättar Gertrud att hon har ställt upp som amatörskådespelare i en instruktionsfilm om vårdplanering på nätet. Hon vill gärna dela länken med sina teatervänner och verkar stolt över att ha fått ett skådespelaruppdrag i ett offentligt sammanhang:

Gertrud: Jag är numera även filmskådespelare! (sträcker på sig som om det vore något märkvärdigt hon just berättat)

Solveig: Var det den filmen som du la upp? Men du ser ju ut som en riktig *kärring* där alltså! (gapskrattar)

Gertrud: Ja, men det var ju det som var meningen! Den handlar om att jag ska få hjälp med min vårdplanering via videokonferens /.../ De behövde en pensionär och då ställde jag upp va!

Solveig: Så du blev kändis genom att spela kärring! (slår sig för knäna och gapskrattar)

Dialogen visar hur beteckningen kärring används som en inversion (Foucault, 1980) och ett sätt att markera hög ålder. Solveigs kommentarer och skratt blir ett skämtsamt sätt att tillföra hög ålder på ett ofördelaktigt vis. Att se ut som en ”riktig kärring” eller att ”bli kändis genom att spela kärring” anses kanske inte vara det mest eftersträvansvärda för en filmskådespelare. En intressant notering är att Solveigs respons bidrar till att särskilja filmatiseringen av Gertrud från den ”verkliga” Gertrud. Genom att påtala att Gertrud ser ut *som* en kärring på filmen distanseras hon samtidigt från kärringen i realiteten. Vad Solveig i själva verket gör då hon ironiserar över kärringen är att hon använder den som en motbild. Kärringen framstår därför som en kontrast till den ungdomliga äldre kvinnan. Den som känner till hur lite kärring Gertrud i själva verket är kan förstå det komiska i att hon framstår som så mycket äldre på film. Den amerikanska koncept-konstnären Barbara Kruger skriver att ”stereotype exists where the body is absent” (1994, s.76) vilket i detta sammanhang skulle kunna förklara att kärringen som stereotyp förstärker det Gertruds kropp inte berättar för oss. Beteckningen kärring förstärker alltså det Gertrud inte själv förkroppsligar. Det finns studier inom socialgerontologisk forskning som visar att många äldre tenderar att distansera sig från stereotyp ålderdom genom att på olika vis uttrycka att de inte känner sig gamla (Kaufman & Elder, 2002; Thompson, Itzin & Abendstern, 1990). Vad som blir synligt i detta exempel är att kärringen används som en humoristisk interaktionsresurs som kan ge vissa förtjänster (Krekula, 2009; Krekula, 2016; Nikander, 2000). Beteckningen kärring får effekten av att framställa den ”verkliga” Gertrud som icke-gammal, det vill säga ungdomlig.

Beteckningen kärring kan även användas som ett sätt att kollektivt benämna åldersgruppen äldre kvinnor. Vid ett tillfälle berättar Birgitta att hon varit på simhallen och förundrats över hur de flesta unga flickor behöll badkläderna på i duschen. Hon tycks vara både förvånad och provocerad över att de unga flickorna inte vågade ta av sig nakna. Birgitta slår ut med armarna och påpekar att: ”Alltså, det var ju bara vi kärringar som var nakna i duschen!”. Här framstår beteckningen kärring snarast som ett sätt att särskilja ungdom från ålderdom.

Beteckningen får i detta exempel en åldersförhöjande effekt⁵⁶ som ökar åldersolikheten mellan unga och äldre. Jag noterar att beteckningarna kärring respektive tant används i olika sammanhang för att artikulera hög ålder. Vid en repetition blir Agata tvungen att hämta sina läsglasögon för att kunna se vad som står i manuset. Hon rotar i väskan som ligger på stolen bredvid mig, tittar upp på mig och blinkar med ena ögat samtidigt som hon säger: ”Det är bedrövligt! Jag är som en gammal tant alltså!”. Att vara *som* en tant eller att se ut *som* en kärring innebär en distans till dessa beteckningar, samtidigt som de också används som en identifikation med och markör för den egna åldersgruppen.

Det performativa görandet av tanten och kärringen hänger ofta samman med att påtala ålderskrämpor. Glömska och begränsat korttidsminne är den ålderskrämpan som oftast förs på tal bland Allåldersteaterns äldre kvinnliga deltagare. I en fikapaus berättar Gertrud om en utlandsresa men kommer plötsligt av sig då hon inte minns namnet på den hotellkedja som hon vill referera till. Hon dramatiserar minnesförlusten genom att höja rösten, slänga sig bakåt i stolen och slå sig för pannan:

’Men åh, vad heter den nu då? Vänta! Nu glimmade det förbi här...Nä! Borta igen! (gapskratt)’. Birgitta svarar med en axelryckning: ’Det är inget att göra åt!’, men Bittan är mer hoppfull och säger: ’Vänta lite så kommer det! Det gör det alltid.’. Agata ler tyst och nickar.

Genom stora gester, hög röst och skratt förstärker Gertrud en egenskap som gärna förknippas med hög ålder, nämligen att vara glömsk. Jag noterar att Allåldersteaterns äldre kvinnor ofta tar till kroppsspråk, humor och stora gester för att påtala glömska och ”tröghet”. Likt i exemplet ovan bemöts denna typ av kommentarer med igenkänning och/eller kollektivt uppmuntrande ord som en form av omsorg. De äldre kvinnliga deltagarna i gruppen tycks förstå precis vad Gertrud menar och är ofta snabba med att svara upp och bekräfta henne. Vid ett annat tillfälle påtalar Solveig sin ”tröghet” och skojar om att hon har svårt för att lära sig nya repliker i manus: ”Jag är så trög! Jag måste öva hemma sen! En gång till bara... (läser repliken fel en gång till trots korrigerings)...och så igen! Näe, det var då rena...!”, säger hon och stampar i golvet för att förstärka sin frustration. Gruppdeltagarna skrattar. Ytterligare ett exempel visar hur Solveig och Gertrud laborerar med glömska i mötet med en yngre

⁵⁶ Med åldersförhöjande effekt menar jag att Birgitta använder beteckningen kärring för att kollektivt (genom ett samlingsbegrepp för äldre kvinnor som grupp) gå upp i ålder. Kärringar framstår i exemplet därför som en kontrast och motpol till begreppet ungdom.

deltagare. Under pågående repetition vänder sig Gertrud till Edvin, en av de nyrekryterade deltagarna i gruppen, och säger: ”Men du...Jag minns inte vad du heter?”, varpå Solveig skrattande utbrister: ”Men herregud, det borde väl du veta nu Gertrud! Du är senil!”. ”Men jag har ju varit borta i flera veckor”, skrattar Gertrud urskuldande. Edvin talar artigt om vad han heter (igen) och ler ett smått besvärat leende.

Att på ett humoristiskt vis leva ut och förstärka sin glömska framstår som ett sätt att gå upp i ålder och göra sig ”trögare”, glömskare och till och med ”senil” i förhållande till övriga gruppmedlemmar. Humorn i form av självdistans skapar ett handlingsutrymme och en frihet att undkomma ansvar. Då det konsekvent är de äldre kvinnorna i gruppen som kopplar samman sina bristande förmågor med hög ålder blir det tydligt hur dessa humorinslag används som resurser för att göra ”den kollektiva tanten” mot vilken det blir möjligt att distansera sig på ett individuellt plan.

Maskulinitet som förmåga, intellekt och mod

Mina observationer visar att de äldre jämnåriga männen aldrig väljer att accentuera sin ålder genom bristande förmågor eller ålderskrämpor på motsvarande vis som kvinnorna. Männen skrattar och skojar förvisso med i de äldre kvinnornas humoristiska utspel, men hänger aldrig ut sig själva på motsvarande vis. Det visar sig att åldrad maskulinitet istället uttrycks med betoning på förmåga. De äldre männen vill visa sig bildade och lärda. Lars-Göran berättar om intressanta seminarier han har varit på och om andra aktiviteter som han fyller sin pensionärstillvaro med under dagtid. Även Jerka har en tendens till att vilja visa sig beläst. Jag reflekterar över detta i en fältanteckning:

Jag småpratar i köket med Jerka, Gertrud, Agata och Bittan. Jerka gör några tappra försök att visa sig beläst genom att referera till stora filosofer och tänkare, och genom att tala i metaforer och liknelser. Ingen av de äldre kvinnorna tycks nappa på detta tilltal och Jerka får därför inga svar. Han övergår efter en stund i att prata om mer vardagliga samtalsämnen.

Genom bristande respons anpassar sig Jerka till de kvinnliga deltagarnas sätt att föra dialog. Jerka får inget gehör för sina metaforer och referenser till (manliga) filosofer. Det framstår därför som poänglöst att fortsätta driva ett sådant tilltal till sina jämnåriga kvinnliga gruppmedlemmar. Han blir då inte insläppt i gemenskapen, men när han återgår till småprat

om vardagligheter bemöts han genast med kommentarer, frågor och skratt. På så vis blir det synligt hur teatergruppen (med de äldre kvinnorna i förgrunden) odlar ett särskilt samtalsklimat där humor och vardagligheter får större utrymme än intellektuellt prat.

Jag noterar att de äldre männen hellre fokuserar på kön än på ålder i samtal om åldrande. Följande dialog utspelar sig i Gertruds kök en kväll i oktober 2014 då hon bjudit hem hela teatergruppen för ett medlemsmöte:

Gertrud: Det är klart det var en omställning att flytta hit. Till en början var jag rädd och tänkte ’Här kan man ju inte bo med alla ungdomsgäng och såna som stryker runt’, men så visade det sig vara så himla bra. Nu älskar jag att bo här! Och den här gatan här utanför (pekar ut genom köksfönstret mot en promenadväg som leder till ett köpcentrum längst ner på gatan) den kallas för *rullatorgången* av oss som bor här för att vi är så många pensionärer (skratt).

Lars-Göran: Men det är ju hemskt alltså det här att ni kvinnor ska behöva känna er rädda om kvällarna (riktar sig till både mig och Gertrud). Jag gör ju nästan aldrig det.

Gertrud: En sak ska jag säga dig Lars-Göran. Gå aldrig bakom en kvinna på kvällen! Ge henne i så fall lite utrymme att gå före. Det var som en gång då, precis när jag var nyinflyttad, så gick jag här nere och såg hur en yngre tjej framför mig blev skrämmd när hon hörde mina steg bakom sig. Och vet ni vad jag gjorde då, då ropade jag såhär: ’Du, bli inte rädd! Kan vi inte ta sällskap istället?’ (skratt), och så gjorde vi det.

Gertrud inleder dialogen med att påtala två åldersrelaterade faktorer som präglar hennes vardag som äldre samhällsmedborgare. Dels upplevelsen av att ungdomsgäng utgör ett hot om kvällarna, dels samhörigheten med andra pensionärer i kvarteret. ”Rullatorgången” blir en komisk benämning på antalet äldre invånare i området. Benämningen är en uppenbar överdrift då Gertrud som pigg och aktiv nypensionär inte direkt skulle kunna beskrivas som en stereotyp krokig gumma med rullator. Att bildligt och verbalt gå upp i ålder blir därför ett sätt att leka med och ironisera över sin utsatta position. Åter igen används en åldersstereotyp

för att förstärka det Gertrud inte själv förkroppsligar. Men rullatorgången som benämning förstärker också det åldersmässiga ”vi:et”, den samhörighet som Gertrud beskriver med sina nya jämnåriga grannar. Detta ”vi” skapar ökad trivsel och trygghet för henne i vardagen. Begreppen rullatorgången och pensionärer är könsneutrala och skulle kunna åsyfta både äldre kvinnor och äldre män. Vad som händer genom Lars-Görans replik är att samtalet styr bort från åldersgruppen pensionärer för att istället fokusera på könstillhörighet och kvinnlig rädsla där även jag (forskaren), som är betydligt yngre än både Gertrud och Lars-Göran, involveras. Att känna sig otrygg om kvällarna är något som Lars-Göran själv sällan upplever, men han förutsätter att både Gertrud och jag gör det på grund av att vi är kvinnor. Rädslan blir en fråga om kön snarare än ålder då ”vi pensionärer” genom dialogen omvandlas till ”ni kvinnor”.

Dialogen ovan skulle även kunna tolkas som ett försök från Lars-Görans sida att vara artig och involvera mig (den yngre kvinnliga forskaren) i samtalet. Då jag noterar att Lars-Göran sällan skojar om hög ålder eller gör sig ”gammal” på motsvarande vis som de äldre kvinnorna i gruppen, tycks det som om han väljer att göra ålder på ett annat vis. Lars-Göran är bra på att konversera och står ofta vid sidan om fikabordet och samtalar med Jerka medan äldre kvinnor, yngre kvinnor och yngre män dukar fram fiket vid repetitionerna. Lars-Göran tycks vara mån om att framstå som artig genom att hålla upp dörrar för kvinnor och låta damerna passera först. Han avbryter sällan någon som talar, utan väntar hellre på sin tur. Jag ser aldrig att han vräker sig eller gapskrattar på det vis som flera av de äldre kvinnorna i gruppen gör.

Sammantaget skulle man kunna säga att Lars-Göran tycks vara medveten om (och kanske inte särskilt angelägen att bryta mot) de konventioner och förväntningar som finns på en äldre medelklassman. Enligt konventionen anses det vara ofint att tala om hög ålder. Dialogen ovan skulle därför även kunna tolkas som en strategi att underminera ålderns betydelse. Genom att involvera mig (som är yngre) i samtalet och likställa Gertrud och mig som kvinnor, skapas en effekt där betydelsen av Gertruds ålder reduceras till förmån för hennes position som kvinna. Repliken blir då en form av gentlemannamässig komplimang där Gertrud görs till kvinna snarare än till äldre (tant). Gertrud bemöter kommentaren med att ge Lars-Göran ett konkret tips på hur han bör förhålla sig för att (som man) inte skrämna ensamma kvinnor om kvällarna.

Genom de exempel som har lyfts i detta stycke blir det synligt att maskulinitet som hög manlig ålder uttrycks performativt genom (bevarad) förmåga och intellekt. De äldre männen vill gärna visa sig belasta, aktiva, belevade och kunniga inom en rad områden. Men maskuliniteten synliggörs också genom att den äldre mannen framhåller sig själv som modig

och orädd. Lars-Göran ser till exempel inte ungdomsgång och mörka kvällar som en fara i vardagen. Genom att beklaga det faktum att "ni kvinnor ska behöva känna er rädda", konstruerar sig Lars-Göran på samma gång som orädd, trygg och modig. Att göra sig till artig äldre (gentle)man, en som gärna håller upp dörrar åt kvinnor och som aldrig avbryter någon som talar, blir ytterligare ett sätt att förstärka idén om åldrad maskulinitet som taktfullhet, sofistikerat beteende och ansvarsfullt hänsynstagande.

Teknisk kompetens - synonymt med ungdomlighet och maskulinitet

Teknik framstår som en materiell resurs för att göra ålder, men även kön. Mobiltelefonen blir, även i denna fallstudie, ett exempel på en tydlig åldersmarkör. De flesta deltagarna äger en mobiltelefon, även om de äldre i högre grad har knapptelefoner och de yngre använder smartphones med fler moderna finesser. Telefonerna ger upphov till samtal där ålder och kön materialiseras. Vid en fältobservation försöker deltagarna att samordna en present till en gruppmedlem som har legat på sjukhus en tid. Solveig har köpt blommor och ett kort där hon har skrivit under med samtliga deltagares namn. I pausen vill hon samla in pengar och tala om att presenten är levererad, hon kommer fram till Bittan och Agata:

'Ja, alltså det är ju för blommorna. Jag skrev ju att det var från alla och hon har ju tackat alla personligen med enskilda sms. Ja, alla utom er då för ni har ju inga mobiler. Bittan, du får skaffa dig en sån, du är ju inte lika gammal som hon!', säger Solveig och pekar på Agata. 'Nej, jag gör aktivt motstånd!', svarar Bittan och lägger demonstrativt armarna i kors. Agata vänder sig till mig och förklarar: 'Jag kan inte sånt! Jag blir så stressad om det börjar ringa på gatan. Nej, det är inget för mig!'. Solveig vill visa en bild på buketten. Hon tar fram en gammal tryckknappsmobil och börjar trycka frenetiskt på knapparna för att få fram bilden i den lilla skärmen: 'Äsch, vart var den nu någonstans?'. Bittan och Agata väntar tålmodigt. Tillslut hittar Solveig bilden och vänder skärmen mot oss. Vi beundrar den minimala bilden på blombuketten som inte är större än en centimeter i mobilens lilla skärm. Agata, Bittan och jag måste böja oss riktigt nära för att se. Agata fnyser till och säger: 'Men alltså jag behöver inte en sån (mobil) för det där!'. Bittan och Agata berättar att de har både kamera, dator och telefon hemma och att de anser att det räcker gott. Sen tillägger Agata: 'Min kamera hemma funkar bra. Nej, jag tycker det är hemskt när man ser en pappa på bussen och hans lilla barn som är en bebis håller den där saken

(mobilen) och gör såhär!’, hon svajpar med pekfingret som om hon blåddrade i en modern pekskärmobil.

Teknikskepsis visar sig vara ett sätt att manifesteras hög (kvinnlig) ålder. Det händer att deltagarna glömmer att stänga av sina mobiltelefoner som plötsligt ringer under pågående repetition. De unga tjejerna och killarna och de äldre männen gör sällan någon stor sak av sådana incidenter, utan stänger bara av sina mobiler och ursäktar sig inför gruppen. Flera av de äldre kvinnorna reagerar däremot med synbar stress över att ”den där saken” gör ljud ifrån sig. Hanteringen av mobiltelefoner tycks ha en viss köns- och åldersriktning där män (i alla åldrar) och yngre kvinnor förmodas vara mer tekniktillvända:

Birgittas telefon ringer mitt i en dramaövning. I rena förskräckelsen sträcker hon fram den ringande telefonen mot de andra och frågar: ’Hur ska man göra? ...eh, hur gör man när man ska visa att man är upptagen?’. Cissi vänder sig om och visar med lugn röst: ’Jo, du trycker bara på den här! Men vänta, nu har du ju på den!’. ’Dom hör allt du säger!’, skojar Anki med ett brett leende. Flera i gruppen börjar gapskratta och Birgitta springer ut med telefonen i kapprummet. ’Teknik!’, suckar Martin och rycker på axlarna.

Exemplet visar hur en yngre teknikkunnig person och en äldre okunnig person tillsammans hanterar tekniken. Birgittas osäkerhet blir ämne för skämt och humoristiska inspel som förstärks genom aktivitetsledarens och de unga deltagarnas kommentarer. Att bemästra tekniken framstår vid flera av mina fältobservationer som en aspekt av att hänga med i tiden.

Till skillnad från flera av de äldre kvinnornas teknikfientliga hållning noterar jag att de manliga deltagarna gärna använder nya tekniska finesser och hjälpmedel i interaktion med gruppen. Hamid drar till exempel fram en selfiepinne för att fotografera gruppen vid ett krogbesök och berättar innerligt om hur den fungerar. Han säger sig ha beställt flera stycken på nätet för att ge bort som present till familj och vänner. Då gruppen har sångövningar och tappar tonen vill Jerka gärna använda en särskild app med stämfunktion som han har laddat ner i sin moderna pekskärmobil. Han hävdar att appen är mer tonsäker än en akustisk gitarr. Fältstudien visar flera exempel på hur manliga deltagare, på detta vis försöker att tillföra modern teknik in i aktiviteten. Jerka, som är gruppens ljudtekniker, blir ett typexempel på detta. Det förhåller sig dock (lite oturligt) så att Jerka sällan lyckas få tekniken att fungera som den ska. Med upprepade teknikhaverier under gruppens offentliga framträdanden har Jerka därför kommit att bli lite av en joker eller pajas som de övriga gruppmedlemmarna

skojar om. Jag noterar hur Jerkas återkommande ljudmissar ofta ger upphov till skratt och/eller irritation hos övriga i ensemblen. Problemet för de övriga deltagarna i gruppen tycks vara att det ofta dröjer för länge eller blir fel då Jerka sätter sin tilltro till tekniska finesser istället för att gå i dialog med gruppen och samspela med gruppens dynamiska tempo och rytm. Vid en utvärdering efter ett offentligt uppspel brister hela gruppen ut i gapskratt då det är Jerkas tur att säga några ord om hur han tyckte att det gick:

Jerka: Eh... Jag är ju egentligen inte ljudtekniker som ni förstår, så jag är ju skitnervös alltså!

Anki: Du får hitta ett nytt system (slutar skratta och låter mer allvarlig på rösten).

Jerka: Jag kan inte det, men jag kan hitta en ljudtekniker (låter skamsen och besviken).

Dialogen i detta exempel framstår som en form av bekännelse där bilden av den teknikkunnige mannen punkteras. Man skulle kunna tolka dialogen som att Jerka tidigare har försökt gömma sig bakom tekniken. I rollen som ljudtekniker har han velat framstå som tekniktillvänd. Med hjälp av de rätta teknikprodukterna har Jerka försökt visa att han (trots sin okunskap) hänger med i tiden. Han tycks även ha en stark tilltro till den nya tekniken. I dialogen ovan avslöjar Jerka att han i själva verket är en bluff. Han är ingen ”riktig” ljudtekniker även om han försökt göra en ljudteknikers jobb. Genom bekännelsen visar Jerka att han känner sig nervös över att inte kunna hantera tekniken. Gruppens skratt och kritik bemöts som ett personligt angrepp där upprepade teknikhaverier framstår som ett personligt misslyckande. Att brista i teknisk kompetens blir synonymt med att göras till erfaren men oduglig man. Man skulle därför kunna tolka det som att Jerka blir skamsen över att han inte förmår leva upp till en manlig (och ungdomlig) tekniktillvänd position.

Sammanfattning

I detta kapitel synliggör jag hur ålder görs både kollektivt och subjektivt beroende av den situation och den kontext som åsyftas. Ålderskodade platser, såsom åldersinstitutionen (träffpunkten) men även referensen till pensionärsorganisationen PRO, skapar en paradox där de äldre deltagarna upplever sig vara för unga och för gamla på samma gång. Den populärkulturella referensen rock'n'rollen används som en generationsmarkör för att påtala

och förstärka åldersparadoxen i att vara för ung och samtidigt för gammal. Att göra nypensionären (rock'n'roll pensionären) framstår som en disidentifikation med standardiserade pensionärsideal och det "tjo och tjim" som upplevs vara en förväntning på åldersgruppen pensionärer.

Rörligheten och förflyttningen mellan platser och sammanhang har bidragit till att jag som observatör har kunnat få syn på hur gruppen förhåller sig till plats i relation till ålder. Allåldersteaterns unga deltagare framstår som gäster på åldersinstitutionen men också som dörröppnare till krogen och offentligheten. Genom att kalla vissa krogmiljöer för "vårt stamställe" kan de unga deltagarna på ett vis hjälpa till att återerövra de offentliga rummen för de äldre. Men den subjektiva åldern framstår som individuell, relationell och situationsbestämd. Åldersbeteckningen ungdomar framstår som problematisk. Situationen avgör vem eller vilka som blir betraktade som ungdomar (andra) i relation till ett vuxet jag eller i relation till ett kollektivt "vi".

Kapitlet synliggör mötet mellan två separata åldersgrupper, unga vuxna samt nypensionärer, där respektive grupp tycks befinna sig i så kallade "övergångsåldrar". Den amerikanska genus- och åldersforskaren Margaret Morganroth Gullette (2004) liknar åldrandet vid "new embodiments" där den åldrande kroppens förfall bör betraktas som kroppslig föränderlighet över tid. I det här kapitlet blir det synligt hur den åldrande kroppens föränderligheter flätas samman med kulturellt kodade beteendemönster där åldersidentitet blir vägledande för vilka positioner som möjliggörs för de yngre samt för de äldre deltagarna. Diskussionen visar att den avsexualiseringsprocess som präglar äldre (kvinnor) efter inträdet i den så kallade övergångsåldern (klimakteriet), kan vara en smärtsam uteslutningsprocedur från vuxenheten. Åldersmässiga övergångar blir påtagliga även i de unga deltagarnas sätt att göra ålder, som en aspekt av att träda in i vuxenheten. Processen att bli vuxen har tidigare diskuterats utifrån Arnetts (2000) begrepp *emerging adulthood* (vuxenblivande). Teatergruppens unga deltagare markerar positionen ung vuxen genom disidentifikation med positionen ungdom. Genom att befinna sig i en processuell övergångsålder präglad av familjebildning, utbildning och yrkesidentitet, skapas ett spelrum där de unga deltagarna kan ta till olika interaktionsresurser för att artikulera sin ålder. Då det tycks vara svårare att rekrytera in unga deltagare än pensionärer i Allåldersteatern, skapas en obalans där de unga deltagarna tilldelas en särskild åldersdispens som kommer till uttryck genom ansvarsfrihet och slarv.

Att gå upp eller gå ner i ålder i givna situationer eller att medvetet utmana åldersnormer, blir tacksamma ämnen för humor. Inte minst positionen äldre sensuell dam eller sextokig tant. Åldersstereotyper som kärringen och tanten, eller "rullatorgången" används som humoristiska förstärkningar men också motbilder i görandet av kvinnlig hög ålder. De äldre männen väljer däremot att tona ned sin ålder. Inte någonstans i empirin uttrycks görandet av åldrad manlighet i form av gubbar eller ålderskrämpor. Tystnaden kring gubben tolkar jag som en distansering från det manliga åldrandet i betydelsen skröplighet och förfall. De äldre männen tycks istället försöka ta ner både sin egen och de äldre kvinnornas åldrar, vilket får effekten av att förminska betydelsen av ålder och förhöja betydelsen av kön. Manlig hög ålder manifesteras i detta sammanhang istället genom ett artigt konventionellt beteende, gärna med betoning på bildning, mod och förmåga, men även materiellt genom en förkärlek för tekniska prylar som en aspekt av att göra ungdomlighet och hänga med i tiden. Tekniken bidrar också till ett görande av omanlighet om den hanteras på "fel" sätt. Jag vill även kommentera att gruppammansättningen tyder på att det tycks vara mindre vanligt att äldre män spelar teater än att äldre kvinnor gör det. Att vara en kulturellt engagerad teaterspelande äldre man kan i sammanhanget förstärka betoningen på bildning, intellektuell förmåga och social status. Med hänvisning till att "kulturtanten" ofta ses som vår tids främsta samhällsbärare och den samhällsgrupp som får våra kulturinstitutioner att överleva (se exempelvis Jansson & Wärnlöf Bové, 2017; Johansson, *HD*, 2014-03-14; Kalmteg & Trejjs, *SvD*, 2007-01-21), blir den kulturintresserade äldre mannen ovanlig och exklusiv. De äldre männens deltagande i teatergruppen skulle därför också kunna läsas som en klassmässig markör. Själva deltagandet får utifrån kön och ålder då olika innebörd för de deltagande äldre männen och för de äldre kvinnorna.

Fallstudien visar att ålder förlorar betydelse då deltagarna tillsammans engagerar sig i dramaövningar eller då fikabordet ska dukas. I det senare exemplet är det snarare kön som görs synligt genom artigt konverserande män och "fixiga" kvinnor som ställer iordning.

Sammantaget visar analyserna att humor blir den främsta resursen som deltagarna tar till för att integreras och mötas över åldrar. Humor framstår som en förutsättning för att åldersöverskridande möten ska uppstå i Allåldersteatern. Vissa humoristiska teman gör sig dock bättre än andra. Ibland kan den skojfriska jargongen även bli en begränsning som förstärker olikheter mellan unga och äldre. Då det främst är de äldre kvinnorna i gruppen som konsekvent markerar sin ålder och göder en självvironisk hållning kan man fråga sig om åldersintegrationen i Allåldersteatern har en viss strävan och riktning? Eftersom de äldre

kvinnorna är mest pådrivande och även tycks ha ett större behov av att göra upp med stigmatiserade bilder av ”tanten”, skulle humorinslagen kunna tolkas som en viktig strategi för att bli integrerad, sedd och delaktig i en åldersmaktordning som tenderar att premiera ungdomlighet och manlighet. De äldre kvinnornas distansering till ålderdomen kan betraktas utifrån idén om kroppsligt förfall där tidigare forskare pekat på att äldre kvinnor utsätts för vad man kallar ett ”dubbelt förtryck” (Lövgren, 2012) eftersom kvinnlighet generellt definieras utifrån utseende och kropp medan manlighet (även under åldrandet) fortsätter att definieras utifrån prestation. Tecken på åldrande hos kvinnor leder ofta till ett socialt osynliggörande vilket innebär att de blir ointressanta och oattraktiva, samtidigt som rynkor och andra ålderstecken blir hyper-synliga indikationer på att kvinnan successivt övergår i att definieras som tant (Krekula, 2006; Lövgren, 2012; Persson, 2010). Åldrandet betraktat som förlust och kroppsligt förfall får därför större sociala konsekvenser för kvinnor (än för män). Det faktum att Allåldersteatern har en överrepresentation av äldre kvinnor och ett förhållandevis öppet samtalsklimat gör det socialt sett särskilt förtjänstfullt för just åldersgruppen äldre kvinnor att delta i aktiviteten. En vidare reflektion kring detta är att de äldre kvinnorna kan tänkas ha ett större behov av att närma sig andra åldersgrupper. Allåldersteatern blir då ett forum där ”tanten” tar det utrymme som hon annars, i en vidare samhällelig kontext, inte får helt naturligt eller utan ansträngning.

FALLSTUDIE 3.

FILM(I)SKOLAN – om skillnadsmarkeringar, ålderskodade domäner och åldersdispens

Inledning

Det är en kylig förmiddag i februari och vi befinner oss på en träffpunkt för äldre. Ett halvt dussin pensionärer har samlats för att få information om en ny ålders-integrerande aktivitet. Två aktivitetsledare visar en digital presentation på en storbildsskärm och säger: 'Det faktum att de flesta av oss går runt med inbyggda kameror i våra mobiltelefoner, och i såna här IPads som vi ska bekanta oss med idag, gör att vi är producenter och publicister av bilder i vardagen, och i hög grad är vi också konsumenter av bilder. Vi har gått från en textuell kultur till en allt tydligare visuell kultur. Men i dagens stora bildflöde så finns det risk för att många som inte har lärt sig att läsa bilder lider av bildanalfabetism. Därför tycker vi att det är viktigt att arbeta med bildförståelse. Vi måste se till att bli bättre rustade. Vi måste titta på bilder, prata om bilder, erövra kameran och förstå hur den fungerar!'. En äldre man harklar sig och säger uppgivet: 'Alltså, vi har gått från kvalitetskultur till en digital skräpkultur där alla kallar sig fotografer och alla som twittrar kan kalla sig journalister. Det är ju bedrävligt alltså!'. Många av pensionärerna suckar och nickar instämmande, men stämningen är trots allt påfallande nyfiken. Pensionärerna ställer frågor och vill veta mer för att kunna ta ställning till om det frivilliga åldersmötet Film(i)skolan är något för dem eller inte.

Sedan 2011 har lärare och studenter vid en konstnärlig högskola i västra Sverige arbetat med att ta fram en metod för praktiserad kamera- och bildförståelse. Metoden bygger på en idé om lärande genom aktiv handling och ingår som en del av den filmpedagogiska utbildningen. Från början prövades metoden för att undervisa barn i estetiskt lärande, men den har även använts för att undervisa pensionärer. Metodens ideologiska grund är inspirerad av arbete med demokratifrågor (Freire, 1976), jämlikt lärande (Rancièrè, 2011) samt idéer om tillit och risk (Biesta, 2006). Det finns en stark emancipatorisk strävan där bildförståelse presenteras som en demokratifråga. Tanken är att kameran ska användas som ett verktyg för att ge röst åt dem som annars sällan hörs (se hooks, 1994). Barnperspektiv och äldreperspektiv blir exempel på två sådana röster. Samma pedagogiska metod har alltså använts för två separata

åldersgrupper: barn respektive pensionärer. Hösten 2014 inleddes ett nytt åldersmöte som ett samverkansprojekt mellan högskolan och den aktuella stadsdelen för min studie. För första gången ville man pröva att hålla en åldersöverbyggande gemensam kurs utifrån metoden. Jag har valt att kalla projektet Film(i)skolan. Ett konstituerande möte hölls i högskolans filmstudio. Till mötet valde man att bjuda in mellanstadie lärare från två separata grundskolor i den stadsdel som är aktuell för min studie, samt intresserade pensionärer⁵⁷ för en gemensam introduktion kring kursens upplägg och innehåll. Inga barn närvarade vid denna introduktion. En verksamhetskoordinator och två lärare från filmhögskolan kom överens om att Film(i)skolan skulle prövas i form av en kurs om fyra gånger med påföljande utvärdering. Det här kapitlet baserar sig på observationer av två sådana kurser. Den första kursen gavs i årskurs sex på den ena skolan. Kursen gavs som en renodlad fotokurs. Här deltog tretton barn, fem pensionärer och två studenter från filmhögskolan. Den andra kursen gavs i årskurs fem på den andra skolan och integrerades i skolämnet religionskunskap. I den senare deltog tjugosex barn, sju pensionärer och fyra studenter från filmhögskolan.

Vid introduktionsdagen på filmhögskolan presenterades kursen genom en rad kortare praktiska kameraövningar som kunde utföras med hjälp av deltagarnas egna mobiltelefoner. Ett antal iPads fanns även till förfogande för dem som ville arbeta i ett större format. Pensionärer och klasslärare fick tillsammans en introduktion till det som lärarna vid filmhögskolan valde att kalla för ”Kamerans ABC”. Genom konkreta övningar introducerades en rad nyckelbegrepp som beskrev kursens syften och strävansmål. Deltagarna fick öva sig i etiska överenskommelser kring fotografering och visning av bilder. De övade även avståndsbedömning, vinklar, urval, och tolkning av bilder. Under introduktionsdagen arbetade deltagarna både individuellt och i grupp, men varje övning avslutades med uppvisning av bilder och delade tankar i helgrupp. Övningarna blev ett smakprov på kursens metodologiska struktur och illustrerade det tillvägagångsätt som pensionärerna sedan förväntades genomföra tillsammans med mellanstadieelever i skolmiljö. Högskolelärarna kom att fungera som aktivitetsledare ute i skolorna. Den explorativa aktiviteten, som alltså prövades för första gången som en åldersblandad aktivitet, dokumenterades av några studenter från filmhögskolans utbildning i filmisk gestaltning. Närvaron av högskolelärare (medelålders vuxna, uppskattningsvis mellan fyrtio och femtio år gamla) och studenter (unga vuxna,

⁵⁷ Pensionärer rekryterades från den aktuella stadsdelens pågående åldersmöten. Lärare från högskolan besökte även vid ett tillfälle en träffpunkt för äldre för att försöka motivera pensionärer att delta i kursen. Det inledande exemplet i kapitlet är hämtat från det tillfället.

uppskattningsvis mellan tjugo och trettio år) samt skolpersonal (medelålders vuxna samt en klassmorfar) bidrog till att aktiviteten Film(i)skolan involverade fler ålderskategorier än enbart barn respektive pensionärer, även om fokus i gruppövningarna var att förena de yngsta och de äldsta. Högskolestudenterna och skolpersonalen kom därför att fungera främst som extra resurser och/eller ordningsvakter i gruppövningarna.

I det här kapitlet ska jag inleda med att belysa en rad åldersaspekter utifrån kursens strukturella villkor och skolan som åldersinstitution. Jag kommer att visa den betydelse som deltagarnas ålder får utifrån de ramar och förutsättningar som kursens struktur och skolan som miljö tilldelar deltagarna. I kapitlets andra och avslutande analysdel diskuterar jag istället hur ålder görs synligt genom de interaktionsresurser som deltagarna tar till i samarbetsövningarna. Mest framträdande blir positionen pensionär i skolsammanhanget eftersom det inte finns någon normativ mall eller förväntning på hur pensionären bör vara eller agera i skolan. Övriga åldrar synliggörs genom den flexibla pensionärpositionen.

Skillnadsmarkering mellan barn och pensionärer

I kursstrukturen framträder en rad normativa förväntningar kopplade till deltagarnas specifika åldrar. Detta gestaltas genom en rad förgivettaganden om ålderskodade beteenden för barn respektive pensionärer. Ålder villkorar deltagandet i Film(i)skolan och tilldelar pensionärer och barn olika positioner i de samarbetsövningar som tar vid. Kursstrukturen som sådan, men även skolan som institutionell miljö, tycks ha en inverkan på de ålderspositioner som tilldelas aktivitetens deltagare. För att belysa hur kursens strukturella ramar och skolan som miljö präglar mötet mellan deltagarna, ska jag inledningsvis göra några nedslag i aspekter som särskilt berör ålderns strukturerande funktion.

Jag vill inleda med en dialog som tydliggör den märkbara sorteringen av deltagare utifrån ålder. Vid den introduktion till kursen som hölls på en träffpunkt för äldre ställde jag följande fråga till aktivitetsledaren:

Natalie: Hur kommer det sig att ni vill träffa pensionärerna separat innan första träffen i skolan?

Aktivitetsledaren: Jo men barnen är ju så himla inkörda med iPads redan, så jag vill att seniorerna ska få chans att hänga med, även om de kanske inte håller i kameran sen.

Kommentaren visar att det finns en underförstådd idé om att pensionärer är ovana och okunniga om ny teknik medan barn görs tekniskt sett mer kompetenta och därför inte anses behöva någon introduktion.⁵⁸ Kommentaren genomsyras också av en ålderspräglad syn på agens, där de kompetenta barnen görs aktiva medan pensionärerna görs passiva genom orden ”även om de kanske inte håller i kameran sen”. Det tycks således finnas en ålderskodad föreställning om teknikrädsla och passivitet hos äldre. Barnen framstår som pensionärernas motsats genom att de i sin tur föreställs vara aktiva, kompetenta och driftiga. Introduktionen till verksamheten präglas av ett synsätt som påtalar skillnaden mellan åldersolika deltagare. Jag har valt att använda begreppet skillnadsmarkering för att beskriva hur åldersolikhet blir föremål för olikartade strategier i en strävan efter att uppnå jämlika relationer. Begreppet skillnad har använts teoretiskt för att beskriva hur vuxenhetsnormer reglerar barns möjligheter att delta i demokratiska processer (Moosa-Mitha 2005; Sundhall 2017). Utgångspunkten är att barns och vuxnas (i det här fallet pensionärens och barns) förutsättningar att delta måste betona varje åldersgrupps karaktäristika för att deltagarpositionerna ska kunna bli jämlika. Skillnadsmarkeringen bli på så vis en förutsättning, eller en tillgång (Yuval-Davis, 1999), för inkludering och delaktighet. Det handlar om att bejaka skillnad snarare än att definiera jämlikhet som synonymt med ”lika för alla”. Detta perspektiv bygger på en idé om att människor kan vara olika, differently-equal (Yuval-Davis, 1999), utan att nödvändigtvis inordnas i hierarkiska över- eller underordningar. Det faktum att aktivitetsledarna väljer att enbart bjuda in pensionärer (och skolpersonal) till introduktionstillfället visar att de vill skapa särskilda förutsättningar för de äldre att kunna ”hänga med” och komma ikapp i de övningar som ska genomföras tillsammans med barnen. Effekten av skillnadsmarkeringen blir att pensionärerna görs omsorgsbehövande genom att de erbjuds ett försprång där de får möjlighet att pröva metoden på förhand och sätta sig in i vad de förväntas göra tillsammans med barnen. Detta särskilda omsorgsbehov ter sig intressant då den ålderskategori som vanligtvis görs omsorgsbehövande i skolkontexten är kategorin barn. Behovet av särskild omsorg om de äldre förstärks genom att pensionärerna vid introduktionen ges tillfälle att ställa frågor till aktivitetsledarna och ta ställning till om de vill delta i kursen eller inte. För pensionärernas del är kursen strukturerad som en frivillig aktivitet. Betoningen på frivillighet blir tydlig då

⁵⁸ Istället beslutar verksamhetsledarna och klasslärarna att det är bättre att återvända en gång efter att kursen är avslutad, utan pensionärerna, för att påminna barnen om vad man har arbetat med och passa på att utvärdera kursen. Barnen får då, i efterhand, ta del av motsvarande presentation som den introduktion pensionärerna fick vid introduktionsdagen.

pensionärer och klasslärare vid introduktionstillfället ska komma överens om vilka datum och tider som kan passa för kursen:

- Klassläraren Eva: Vi kan vara den första gruppen eftersom jag kan se här att det passar bra in i höstens schema. Jag föreslår att vi kör måndagmorgnar klockan åtta med start i slutet på oktober!
- Solveig: Nej, det gör jag bara inte! Då säger jag upp mig!...om det ska vara klockan ÅTTA på morgonen! (skratt) Då har jag ju inte ens gått upp!
- Klassläraren Eva: Okey! (skratt) Men vi kan...fredagseftermiddagar också. Passar det bättre?

Solveigs⁵⁹ humoristiska kommentar om att hon ”säger upp sig” kan tolkas som en lek med pensionärpositionen. Genom att Solveig inte längre är yrkesverksam har hon lämnat många av vuxenlivets hålltider och måsten bakom sig. Att ta sovmorgon och anpassa tillvaron efter sin egen rytm och sina egna behov innebär en särskild frihet för den som inte längre är förpliktigad att bidra till samhällets försörjning. Sovmorgonen blir ett privilegium som pensionären kan unna sig fram på ålderns höst. Genom att gå ner i ålder och använda ord som normalt används för att förhandla om anställningsvillkor inom yrkeslivet skapas en lekfullhet kring pensionärpositionen där tankar om ansvarsfördelning och skyldigheter blir komiska. Dessutom blir det humoristiskt att använda sömn och morgonrutiner som ett argument för att förhandla om ett åtagande i en skolkontext. Det är allmänt känt att skoldagen vanligtvis börjar tidigt, och även om många tycker om att sova på morgnarna (oavsett ålderstillhörighet) är det få som kan uttrycka denna önskan utan att framstå som lata eller rebelliska. Reaktionen mot den föreslagna tiden visar att pensionärstillvaron innebär en särskild frihet. Att vara pensionär framstår i exemplet som ett särskilt privilegium. Dialogen ovan visar också en benägenhet från skolans håll att visa hänsyn och omsorg om pensionärerna som äldre gäster i skolkontexten. Ingen medelålders lärare skulle väl vilja tvinga upp en ”stackars pensionär”

⁵⁹ Solveig och Gertrud från Allåldersteatern medverkar även i denna delstudie. De deltar i en av de två skolklasserna. Högläsaren Vera från fallstudien om sagostunder i förskolan medverkar också i Film(i)skolan. Hon är dessutom med i båda skolklasserna.

tidigt på morgonen? Klassläraren Evas replik förstärker därför även bilden av den omsorgsbehövande pensionären.

I förhandlingen om pensionärens position i skolan tycks det finnas olika föreställningar om *hur* de äldre ska ingå i aktiviteten. Utifrån mina observationer ser jag två framträdande förhållningssätt till pensionären. Samtidigt som pensionären görs omsorgsbehövande skulle det särskilda försprånget⁶⁰ även kunna tolkas som ett sätt att skapa särskilda ansvarsvillkor där pensionären på grund av sin höga ålder förväntas ta mer ansvar än barnet i de samarbetsövningar som ska genomföras. Pensionären görs således både omsorgsbehövande och ansvarsfull, samtidigt som dialogen visar att pensionärerna själva tenderar att skriva sig fria från ansvar. Dessa förhållningssätt är delvis motstridiga, vilket gör dem intressanta ur en analytisk synvinkel. Det faktum att kursen ges i en miljö (skolan) som traditionellt sett är åldershierarkiskt präglad bidrar till att förstärka de motstridiga förhållningssätten till pensionären. Inom ramen för skolan förväntas personer som uppnått myndighetsålder ta ansvar för dem som ännu inte är myndiga. I spänningsfältet mellan ansvar och omsorg uppstår ett förhandlingsutrymme där det skapas vissa otydligheter kring pensionärens förväntade roll. Följande dialog visar hur en deltagande pensionär reagerar då hon förväntas anpassa sig till en skolkontext:

Aktivitetsledaren:	Nu har vi femton minuter kvar, ska vi skicka med er en hemuppgift då kanske?
Solveig:	Men vadå, ska vi få läxor såhär sent i livet? (skratt)
Aktivitetsledaren:	Ja, här är en läxa! Ni ska ta en bild på er favoritplats. En bild som ni tar med er nästa gång och som vi kan prata om.

Solveigs kommentar om att kastas tillbaka till skolbänken, tolkar jag som en fråga om vilken position hon förväntas inta som deltagare i kursen. Pensionärer är ovanliga i skolkontexten varför de också blir svåra att placera in i förgivettagna kategorier. De är varken anställda eller elever och saknar därför riktlinjer för hur de ska iscensätta sin ålder i skolans kontext. Då kommentaren om hemuppgiften här ovan tolkas mot en kategorisk uppdelning i vuxen/barn, anställd/elev eller ansvarig/ansvarsbefriad bidrar skillnadsmekanismen till att framställa pensionären i skolan som åldersmässigt diffus. Att få hemläxa blir vad man skulle kunna kalla

⁶⁰ Här avses introduktionstillfället för pensionärerna på träffpunkten, där barnen inte var inbjudna.

för en åldersmässig omkullkastning eller en slags förnyring av den äldre, där pensionären på ett symboliskt plan förväntas inta en elevposition. Symboliken förstärks av att skolan är den fysiska miljön och själva kontexten för aktiviteten (vilket bidrar till att likställa de som får hemläxa med en elev-/barnposition). Förväxlade ålderspositioner ger upphov till skratt och skämtsamma kommentarer då den som ska utföra hemläxan i själva verket är betydligt äldre än aktivitetsledaren och för länge sedan lämnat skolbänken bakom sig.

En viktig skillnadsmarkering i betraktelsen av vilka som deltar i verksamhetsformen åldersmöten är fördelningen av deltagare in i de tre delstudierna. De deltagande barnen samt unga vuxna utgör skilda personer i alla tre delstudier, men de äldre deltagarna utgörs delvis av samma personer. Det faktum att samma pensionärer ingick i flera av projekten gav mig intrycket att just dessa pensionärer ansågs ha rätt kvaliteter ("goa" och aktiva nypensionärer) för att passa som deltagare i verksamhetsformen åldersmöten. Detta faktum gav mig även intrycket att stadsdelens satsning på åldersmöten som verksamhetsform krävde att de deltagande pensionärerna engagerade sig som "eldsjälar" in i de olika projekten för att de konkret skulle kunna bli av. Effekten av att samma personer representerar åldersgruppen pensionärer i de separata delprojekten innebar då även att den kommunala resursinsatsen med åldersmöten kom förhållandevis få pensionärer till gagn.

Barn och pensionärer som åldersolika jämlingar

Då verksamheten är förlagd till skoltid och sker inom ramen för skolans verksamhet och i det ordinarie klassrummet, integreras kursen som en del av skolundervisningen. Aktiviteten är inte valbar eller frivillig för barnen. Hela klassen förväntas delta i arbetet. Barnen får dessutom omdömen och betyg utifrån sin delaktighet och samarbetsförmåga i arbetet med pensionärerna. Barnens skolplikt och pensionärernas frivilliga deltagande skapar en tydlig skiljelinje som visar att olika premisser villkorar deltagandet i aktiviteten. Tidigare forskning om delaktighet och barn som samhällsmedborgare har konstaterat att exkluderingsprocedurer reglerar barns möjligheter att delta i det samhälleliga livet:

Freedom to participate is also conceived within a normative stance as only those citizens who possess certain "virtues" own the freedom to participate. These virtues were historically defined as those of "disinterestedness in making decisions for the public good"; "independence", "rational mindedness". Thus women were excluded as citizens

through a construction of women as “emotional” and “dependent” as were black people for being “incapable of reasoning”, etcetera. Whilst to varying degrees women and black adults have fought against these exclusions, children continue to be constructed as “not- yet-citizens” and excluded through the use of a similar type of rationale (Moosa-Mitha, 2005, s 374).

Frivilligheten att delta kan förstås mot en sådan historisk och kulturell kontext. Att åldersmötet arrangeras som en tvingande aktivitet behöver i sig inte betyda att strukturen diskriminerar ålderskategorin barn. Många kulturaktiviteter för barn är överlag organiserade som ”tvingande” aktiviteter då åldersinstitutioner som förskolan⁶¹ och skolan utgör den främsta distributionskanalen för kulturlivet att kunna nå ”alla barn” oavsett socioekonomisk klass, kön, etnicitet och funktionsvariation.⁶² Tvingande kulturaktiviteter för barn framstår därför snarare som en förutsättning och möjlighet för att barn överhuvudtaget ska få del av det statliga, regionala, kommunala och fria kulturlivet. För gruppen nypensionärer, som utgör den äldre målgruppen i denna fallstudie, bygger kulturellt deltagande och engagemang istället på frivillighet.⁶³ Min poäng i denna diskussion är att tydliggöra att det finns en skarp åldersbetingad skiljelinje i hur samhället förmedlar kultur till skilda ålderskategorier och att detta får konsekvenser för hur verksamheter och projekt struktureras. I följande exempel kan vi se hur kursstrukturen gör åtskillnad mellan äldre och yngre deltagare samtidigt som den värnar om att metoden ska bidra till att barn och pensionärer samarbetar som jämlikar i aktivitetens övningar. Sådär presenteras strukturen för pensionärerna:

Tanken är att vi ska skapa en mötesplats där barn och seniorer finns och gör själva verksamheten. Vi (aktivitetsledarna) finns med och ger er verktygen. Även skollärarna finns med, men ni (pensionärer) och barnen gör arbetet. Tanken är att ni möts på lika villkor. Verksamheten är ju tänkt att den ska bygga på den här

⁶¹ Även om det inte är förskoleplikt, nås många barn av kultur via förskolan som distributionskanal.

⁶² I Göteborg förmedlas den mesta barnkulturen genom en systematisk samordning mellan kulturlivet, förskolan och skolan via kultursamordnare och ombud för *Kultur i förskolan* (KULF) och *Kultur i skolan* (KULIS), eller via Västra Götalandsregionens förmedlingsuppdrag Barn- och unga.

⁶³ Kultur för äldre samordnas statligt och regionalt genom *Pensionärernas riksförbund* (PRO) och på kommunal nivå genom stadsdelarnas frivilliga verksamheter vid träffpunkter för äldre samt lokala kulturföreningar. För äldre-äldre (det vill säga dem som inte längre klarar av att ta sig till kulturen) finns de kommunala förmedlingsuppdragen *Speldags* och nätverket *VOFF – ett skall för äldreomsorgen*. Göteborgs stad samverkar med kulturombud och kultursamordnare ute i stadsdelarna (www.goteborg.se; Johansson & Mühlenbock 2016). Ålderskategorin pensionärer omfattas även av det allmänna kulturutbudet för vuxna som sällan eller aldrig har en övre åldersgräns.

presentationen med övningar som handlar om att se sin omvärld, reflektera och diskutera.

Citatet låter oss förstå att pensionärer och barn betraktas som åldersolika jämlikar i lärandet (se Yuval-Davis, 1999). Genom att bemöta deltagarna som åldersolika jämlikar vill de vuxna arrangörerna skapa en inkluderande kursstruktur där skillnad - det vill säga organisering av aktiviteten genom olika förberedelser för skilda åldersgrupper - ska skapa förutsättningar för likvärdiga premisser mellan barn och pensionärer. Det är barnen och pensionärerna som förväntas utföra arbetet, utbyta erfarenheter och lära sig något på vägen. Idén om att skillnad anses vara en förutsättning för likvärdighet kommuniceras eller förankras aldrig i deltagargruppen. Istället översätts skillnaden till likhet då den kommuniceras ut till deltagarna. Arrangörerna säger explicit att deltagarna förväntas mötas på ”lika villkor”. Exakt vilka villkor som anses vara ”lika” låter sig dock inte förtydligas. Mina observationer visar snarare att det är flera faktorer som pekar på att aktivitetens struktur skapar *skilda* villkor för barn och pensionärer att delta där deltagarålder framstår som skiljelinjen mellan frivilligt eller ofrivilligt deltagande, att få eller inte få en introduktion till kursen före kursstart eller att delta i dialogen kring grupp fördelningar, datum- och tidplanering. Dessa olika villkor (skillnader) och kanske främst det faktum att barnen inte närvarade vid introduktionsdagarna för kursen⁶⁴ gav upphov till otydlighet, frågor och reflektioner hos vissa av de deltagande pensionärerna:

Gertrud:	Men vi vet ju inte vad vi ska göra ännu med den här grejen! Är det tänkt att det ska vara en senior och en elev, eller?
Aktivitetsledare:	Nja, några seniorer och några barn. Jag vet inte om det går att få till lika många av varje åldersgrupp, men det är nog bra om det inte är för stora grupper...Idealet är nog en sex-sju barn och tre seniorer. Det kanske är en balans! (tittar på klasslärarna som nickar instämmande) Eller en grupp

⁶⁴ Här räknar jag det konstituerande mötet på filmhögskolan och introduktionsdagen på träffpunkten för äldre som två introduktionsdagar. Båda dessa tillfällen hade en workshopliknande struktur då aktivitetsledarna dels gav en informativ presentation och guidning i kursens metodologiska upplägg och innehåll samtidigt som deltagarna fick tillfälle att pröva de övningar som senare kom att ingå i kursen. De pensionärer som valde att delta i arbetet med Film(i)skolan i båda skolklasserna fick således denna introduktion vid två tillfällen, sammanlagt fyra introduktionsdagar.

på tio personer. Just för att man vill kunna föra ett bra samtal.

Solveig: Men hur gör man med barnen? Får dom uttala sig eller blir dom dittvingade? (skratt)

Klassläraren Eva: I min klass har vi pratat om att man kanske kan få välja och rotera några åt gången, men vi skulle också kunna ta hela klassen för vi är inte så många, bara tretton elever.

Solveig: Men blir det inte lite ojämnt om det finns tre seniorer och tretton barn? Då klumpar väl dom (barnen) bara ihop sig?

Aktivitetsledare: Men jag ser det bara som att det är en grupp människor. Det är en grupp med individer. Det är så mycket som spelar in. Ålder är en aspekt, men det är kön, erfarenheter, var man bor, klass, sexualitet och massa aspekter, så vi tänker oss egentligen en grupp på omkring femton individer.

Frivilligheten att delta i aktiviteten framstår som en särskild förmån för pensionärerna. Här påtalas det faktum att barnen blir dittvingade och att det finns en viss ojämlikhet i strukturen. Genom dialogen blir det uppenbart för pensionärerna att villkoren för deltagandet är avhängigt vilken ålder deltagaren har. Gertrud och Solveig argumenterar för att ett rättvist och jämlikt samarbete innebär lika många pensionärer som barn, medan aktivitetsledarna (och klasslärarna) har en annan idé om grupp fördelning utifrån ålder. Då Solveig ifrågasätter grupp fördelningen som ”ojämlik” utifrån en fördelning med få pensionärer och många barn, bemöts hon med ett motargument som avleder från ett fokus på ålder till förmån för andra sociala variabler. Svaret blir att alla deltagare betraktas som ”människor”. Då aktiviteten är avsedd som ett möte mellan en grupp pensionärer och en grupp barn, kvarstår ålder trots allt som den mest framträdande variabeln. Vad som sedan sker ute på skolorna är att pensionärerna fördelas ut en och en (i undantagsfall två) i mindre grupper med fyra-fem barn i varje. Denna grupp fördelning bidrar till att åldersolikhet trots allt blir kategoriskt viktigare än kön, klass, sexualitet och de andra variationer som aktivitetsledarna framhåller i citatet här

ovan.⁶⁵ Ålder som kategorisk sorteringsmekanism skapar härmed skillnad mellan deltagarna, vilket förstärker idén om ålder som det ”gap” eller den olikhet över vilken deltagarna förväntas mötas. Här synliggörs det problematiska med att ålderskategoriseringar då de används som inträdesstrategi riskerar att få en kontraproduktiv effekt för själva integrationen (Uhlenberg, 2000a). Som jag uppfattar dialogen ovan, vill Solveig göra aktivitetsledaren uppmärksam på den skeva åldersfördelningen. Man kan i efterhand konstatera att Solveig inte fick gehör för sina tankar om grupp fördelning utifrån ålder. Det blir också tydligt att grupp fördelningen värnar om åldersheterogenitet och kontinuerliga möten mellan barn och pensionärer i samarbetsövningarna. Det är aldrig tal om att pensionärerna och barnen ska samarbeta var för sig i separata barn- respektive pensionärsgrupper. Kursstrukturen erbjuder således skilda deltagarvillkor med ambitionen att skapa jämlika möten mellan barn och pensionärer.

Skolan som åldersinstitution befäster normativa ålderspositioner

Skolan som miljö tycks ha en inverkan på förväntade ålderskategoriseringar och de ålderspositioner som tilldelas deltagarna. Jag ska i detta stycke beskriva hur normativa förväntningar på ålder uttrycks genom idéer som rör omsorg och ansvar. I klassrummen och utanför klassrummen rör sig flera anställda på skolan. Jag noterar att skolans anställda i förbifarten tenderar att fälla fostrande kommentarer till barnen om hur de bör agera i relation till en äldre gruppmedlem:

En av delgrupperna håller på att redigera en filmsekvens. De har filmat i en korridor utanför klassrummet och pensionären Lennart sätter sig i en trappa med Stella, en av flickorna i gruppen, för att färdigställa filmen. Stella håller i IPaden och de jobbar tillsammans genom att kommentera vad som blir bra och vad som ska tas bort. En lärare i fyrtioårsåldern kommer ner för trappan. Lennart reser sig för att lämna plats så att läraren kan passera medan Stella sitter kvar, djupt koncentrerad, och redigerar vidare. Läraren vänder sig till Stella och säger: ’Du borde ju vara den som reser sig, va! Eller hur?’. Läraren ler ursäktande mot Lennart och går vidare. Stella svarar inte,

⁶⁵ De smågrupper som formas vid första kurstillfället blir bestående under hela kursen och deltagarna förväntas alltså samarbeta med samma personer från gång till gång. Högstestudenterna cirkulerar mellan smågrupperna från gång till gång och ingår därför inte på åldersbasis i någon specifik grupp.

utan fortsätter att titta koncentrerat i skärmen. Lennart slår sig ner igen bredvid henne i trappan och de fortsätter redigeringsarbetet tillsammans.

Barnen möts ofta av disciplinerande kommentarer och fostrande repliker av det här slaget oavsett om de befinner sig i klassrummet eller utanför. Jag noterar att barnen sällan verkar ta någon vidare notis om dessa tillsägelser. Kommentarer riktas till enskilda barn som fostrande korrigeringar av dåligt uppförande, men samtidigt i en ton av omsorg om den äldre. Detta kan jämföras med de omsorgsbetingelser och fostrande inslag som lyftes i den tidigare fallstudien med sagostunder i förskolan, där pensionären på ett motsvarande vis blir "gäst" i barnens vardagsinstitution. Genom att skolan utgör barnens vardagsmiljö och kursen integreras som en del av skolarbetet framstår Film(i)skolan för barnens del som ett ovanligt inslag med ovanliga gäster i ett vardagligt sammanhang. Film(i)skolan blir ett undantag som bryter mot flera aspekter av barnens skolvardag. Det skapas en pirrig stämning och många av barnen tillåts röra sig friare på större ytor än vanligt under lektionstid (både inomhus och utomhus). Uppgifterna är också friare och, av barnens kommentarer att döma, mer lekfulla än vanligt. Dessutom tillåts barnen att plocka fram sina privata mobiltelefoner som annars aldrig får förekomma på lektionstid. Det uppstår en lucka i åldersinstitutionens strama regelverk, som annars tycks bemöta teknikprylar (i synnerhet mobiltelefoner) som föremål för distraktion och förströelse. I vanliga fall ställs denna typ av distraktion i kontrast till undervisningens pedagogiska syften och arbetsmoral. För barnens del framstår mötet med pensionärerna som en effekt av ett ovanligt skolsammanhang där de vanliga skolreglerna sätts på paus. Den stora förändringen från den vardagliga undervisningen blir kanske främst att de tillåts arbeta på ett annat sätt och med annars "förbjuden" teknik. Jag kan nästan se hur det kliar i fingrarna på många av barnen att få arbeta färdigt med en uppgift i mobilen eller i IPaden. Likt Stella i exemplet här ovan tas arbetet på stort allvar. Många gånger blir barnen så fokuserade på arbetet så att de får svårt att ta in vad som sker i omgivningen. Ändå framstår de fostrande kommentarerna om hur barnen bör eller inte bör agera socialt i relation till den som är äldre, som en del av skolmiljöns förhållningssätt till ålder. Två budskap blir särskilt tydliga: dels bör barn (men även vuxna) visa särskild omsorg om den som är äldre och dels behöver barn fostras till att lära sig respektera den som är äldre. Detta kan jämföras med det rutinmässiga spritandet av barnens händer inför sagostunderna i förskolan, eller att lära sig hosta i armvecket som beskrivs i tidigare fallstudie.

I denna fallstudie är det förhållandevis många aktörer som medverkar både passivt och aktivt i åldersmötet. Genom att vi befinner oss i skolan har varje skolklass en klasslärare som är

pedagogiskt huvudansvarig för verksamheten. Båda klasslärarna medverkar i arbetet med Film(i)skolan fast på skilda vis. I båda klasserna tar den ordinarie klassläraren ett kliv åt sidan och lämnar utrymme för aktivitetsledarna från filmhögskolan att driva kursen. Det bidrar till att förändra den vanliga hierarkiska ordningen med en vuxen lärare och många elever (barn). Istället leds lektionerna av två främmande aktivitetsledare som inte ingår i skolans ordinarie personalgrupp och som dessutom har med sig en förhållandevis stor grupp vuxna och pensionärer som fyller klassrummet med sin närvaro.⁶⁶ Genom att klassläraren hela tiden finns med under arbetet med kursen skapas en ovanlig dynamik där det pedagogiska ansvaret tillfaller någon utanför skolan som har andra regler än vad barnen är vana vid. Ljudvolymen är hög och intensiv och jag upplever att Film(i)skolan blir något av en ”friare” (mindre disciplinerad) lektion än vad som annars är vanligt under barnens skolvardag. Samtidigt är barnen väl medvetna om klasslärarens närvaro som gör sig påmind genom hyssjanden och hållregler om att barnen ska ”dämpa sig” och ”lugna sig”. Det händer även att klassläraren Malin går in och avbryter aktiviteten för att hämta tillbaka ordningen eller göra upp om nya regler under kursens gång: ”Ska vi komma överens om att vi inte håller på med mobilerna vid sidan om? Är det okey eller är det någon som har nån fråga på det? (tystnad)...Alla ska alltså vara involverade i arbetet! Det är precis så som vi alltid jobbar i skolan!”. Den här typen av kommentarer blir exempel på då klasslärarna försöker att återta skolstrukturen och kontrollen över barnen. Klasslärarna cirkulerar mellan smågrupperna, lyssnar in hur barnen tar sig an uppgifterna och hur arbetet fortlöper. Det visar sig dock att klasslärarna sinsemellan väljer olika strategier för att iscensätta lärarrollen i arbetet med Film(i)skolan.

Klassläraren Eva på den ena skolan har en mer tillbakadragen funktion och ägnar sig mest åt att samla in och sammanställa individuella hemuppgifter och grupparbeten. Största delen av tiden sitter hon vid sin laptop och antecknar, grejar med kursmaterialet eller lyssnar på instruktioner från aktivitetsledarna. Eva tycks vara mån om att själv lära sig metoden som används i Film(i)skolan och vill därför ha tillgång till allt material. Hon låter aktivitetsledarna få ”fria händer” att styra upp och leda kursen utan att lägga sig i innehållet och strukturen. På så vis framstår Eva som observatör och ”med-lärande” under kursens gång. Det faktum att hon avstår från att involvera sig i arbetet med smågrupperna, bidrar dock till att Evas närvaro i

⁶⁶ Här räknar jag in bifigurer som mig själv (forskaren) och högskolestudenterna som observatörer och extra resurser i kursen. Den större skolklassen med 26 elever har även en egen klassmorfar samt ytterligare en resurs som också närvarar vid Film(i)skolan, om än som passiva betraktare av åldersmötet.

kursen sker utifrån en särskild position. Eva är närvarande men inte delaktig i utförandet av uppgifterna.

Den andra klassläraren, Malin, har valt att integrera Film(i)skolan i religionsämnet och är i högsta grad delaktig i vad varje delgrupp ska arbeta med. Malin och aktivitetsledarna gör kontinuerligt upp riktlinjerna för de olika gruppövningarna och Malin blir på så vis mer inflytelserik i utformningen av kursen. Malins pedagogiska stil tycks även vara mer kontrollerande då hon går runt i smågrupperna och kommenterar barnens arbeten, uppföranden, samarbetsförmåga och så vidare. På så vis framträder lärarrollen och vuxenpositionen på olika vis i de två skolklasserna. Båda klasslärarna agerar som ansvariga för lärandesituationen, fast på skilda vis. Medan Eva blir med-lärande och låter kursen utgöra en fortbildning för sitt eget framtida yrkesutövande (och barngruppens lärande), fokuserar Malin på ansvaret för att kursen ska integreras i ett pågående skolämne. I relation till ålder skulle man därför kunna hävda att vuxenpositionen (lärarpositionen) främst iscensätts genom ansvar och kontroll.

Nostalggi och skolan som metafor för en svunnen barndom

Många av de deltagande pensionärerna laborerar med nostalgiska kommentarer om skolan som plats. De förhåller sig till skolan som en välbekant miljö. Vid flera tillfällen hör jag både kvinnliga och manliga pensionärer säga ”när jag gick i skolan...” eller ”Det är roligt det här för jag får chans att gå tillbaka till skolan”. Jag tolkar dessa kommentarer som aspekter av att åldersinstitutionen skolan känns igen som en välbekant plats. Skolan konstrueras som ett universellt fenomen. Därför omtalas den i bestämd form som ”skolan” snarare än som olika skolor. Pensionärerna har en gång själva varit elever och tillbringat mycket tid i skolan som institution. Upplevelsen av att komma in på en skola tycks för många därför framstå som att gå tillbaka till en välbekant plats oberoende av den fysiska byggnaden och den tid som passerat. Skolan som åldersinstitution blir för pensionärerna igenkänningsbar trots att den konkreta fysiska miljö de befinner sig på är helt ny för dem i bemärkelsen tidigare okänd. Att komma in i skolan tycks framkalla minnen av ”barnet jag en gång var”. Detta förhållningssätt reproducerar en idé om att skolan har en särskild kultur som sitter i väggarna, och att denna kultur är bestående över tid. Till den universella idén om skolan knyts i många avseenden även idéer om förbestämda positioner som lärare/elev, myndig/omyndig, ansvarig/ansvarsbefriad och så vidare. Repertoaren av förbestämda (givna) positioner är

väletablerad vilket bidrar till att utmana just pensionärens roll i skolkontexten. Som åldersinstitution reproducerar skolan förväntade ålderskategoriseringar utifrån Jenkins (2000) kategoriseringsbegrepp. Exempelen i texten visar hur de deltagande pensionärerna förstärker kategoriseringarna genom att positionera sig utifrån nostalgiska uttalanden om att ”gå tillbaka till skolan”. Den konstruktionistiska idén om att kategoriseringar görs och återskapas, både strukturellt och i interaktionen mellan människor, blir som tydligast genom språkligt präglade positioneringar där till exempel ansvar och kontroll sammankopplas med vuxenhet medan ansvarsfrihet och omsorgsbehov kopplas till andra åldrar. Genom språket, det vill säga vad deltagarna säger och hur de säger det, tilldelar de sig själva och andra olika positioner. Dessa positioneringar ger olika handlingsmöjligheter och får effekt genom att de begränsar eller möjliggör konstruktionerna av ålderskodade beteenden och egenskaper. Ovanstående exempel visar att positioneringar är situationsspecifika, föränderliga och möjliga att utmana (se Davies & Harré 1990; 1999).

Genom att studera kursens struktur och skolmiljöns inverkan på själva utformningen av projektet har jag i denna analysdel kunnat ringa in en rad faktorer som påverkar såväl förväntningar på och bemötandet av åldersolika gruppdeltagare. I nästa analysdel ska jag visa mer explicit hur deltagarna använder ålder för att förhandla om sina positioner i gruppövningarna.

Ålder som interaktionsresurs

Deltagarna använder ålder som interaktionsresurs i förhandlingar om kompetens. Jag väljer att kalla de plattformar som skapas inom respektive ålderskategori för *ålderskodade domäner*. Genom en rad exempel ska jag nu visa hur deltagarna genom barnkodade och äldrekodade praktiker använder ålder som interaktionsresurs för att befästa sina respektive domäner. Det handlar om att visa hur en viss sorts kunskap eller egenskap binds samman med ålder. Men först ska jag visa hur ålder på en normativ nivå görs till en fråga om makt och kontroll genom fördelningen av ansvar.

Att göras (o)ansvarig utifrån ålder

Den åldershierarkiska strukturen i skolan reproducerar idén om den vuxna som ytterst ansvarig under skoldagens vardag. Mina observationer visar att det förekommer situationer då både barn och pensionärer tenderar att falla utanför åldersramarna för att tilldelas ansvar i

specifika situationer. Genom små gester och ofta subtil kommunikation vuxna emellan, utesluts barn och pensionärer från särskilt ansvarsfulla åtaganden. Det kan handla om ansvaret för att hantera datorn och storbildsskärmen där samtliga grupppresentationer sker eller andra sammanhang där vuxenheten tycks bli synonym med ett särskilt ansvar. Mina observationer visar flera exempel på då skolans personal tilldelar aktivitetsledarna, högskolestudenterna men även mig (forskaren) särskilt ansvar i specifika situationer. Följande exempel illustrerar hur det kan gå till:

Jag följer en delgrupp som arbetar med Hinduismen. De är i färd med att planera inför en filmsekvens om guden Vishnu. Alice och Stella vill gå upp till teaterförrådet på skolan för att leta efter rekvisita. De frågar pojkarna i gruppen om inte de kan springa till expeditionen och hämta papper och annat som gruppen behöver för att skapa en huvudbonad. Pojkarna springer iväg. Alice och Stella går under tiden till klassläraren Malin och frågar om de får tillåtelse att gå till teaterförrådet. Malin tvekar och svarar: 'Okey då... men då får jag gå med! Eller, kan du gå med dem Natalie?'. 'Ja, absolut!', säger jag. Malin vänder sig mot mig och letar fram nyckeln till förrådet i en stor nyckelknippa. Hon sträcker fram den till mig och säger: 'Okey, här är nyckeln. Och se bara till så att de inte stökar till där inne! Det blir så himla stökigt med grejer då de är där inne och rotar!'. Jag nickar och lovar att vi ska försöka undvika kaos i förrådet. Lennart (pensionären i gruppen) står alldeles intill mig, ändå är det jag som får frågan. Jag och Lennart får skynda oss för att hinna ifatt Stella och Alice som redan är på väg ut i den långa korridoren utanför klassrummet. Flickorna går med raska steg. Vi joggar ikapp dem och Lennart säger: 'Åh, vilket spännande hus det här är!'. Stella tittar upp på Lennart och mig med en förväntansfull blick och svarar: 'Ja, det är jättekul det där teaterförrådet!'.

Fältanteckningen visar hur jag som vuxen observatör av gruppens arbete görs ansvarig (förmodligen) på grund av min vuxenhet. Klassläraren väljer att tilldela mig ett särskilt ansvar då hon sträcker över nyckeln och ber mig hålla ordning på gruppen. Jag tolkar situationen som att barnen, men även pensionären (som är man), fräntas ansvar medan jag görs särskilt ansvarig. Då det som skiljer mig från gruppens deltagare är att jag är vuxen och kvinna (förvisso även observatör av gruppens arbete), tolkar jag ålder och kön som betydelsefulla markörer i fördelningen av ansvar. Malins kommentar om att barnen "stökar till" och "rotar runt" blir ett argument som skapar ett förväntat beteende hos barnen. Barnen framställs på så vis som oansvariga och inkapabla att lösa uppdraget på egen hand. Trots att pensionären är

med tycks klassläraren anse att gruppen behöver ett vuxet vakande öga för att få tillträde till annars barnförbjudna delar av skolan. Det myndiga ansvaret tilldelas mig, utan att klassläraren känner till hur stökig eller ordningsam jag är. Det visar sig att pensionären och barnen hanterar situationen exemplariskt och ytterst ansvarsfullt (enligt min ”vuxna” betraktelse av situationen), varför jag snabbt kan återta positionen som observatör och forskare. Jag lyfter exemplet för att visa hur barns och äldres ansvarsroller tenderar att undermineras i en skolkontext. Exemplet kan även läsas som en särskild omsorgshandling om den äldre där klassläraren skonar pensionären från ordningsansvar genom att istället tilldela mig den funktionen och rollen.

Det förekommer även exempel på då pensionärer och barn görs oansvariga i relation till vuxna vid tillfällena då arbetsgrupperna kör fast i en övning. Det kan handla om att gruppdeltagarna har svårt att kompromissa och samarbeta kring en fråga, men också om att de halkar efter och får svårt att hålla rätt tempo och arbetstakt. Jag observerar hur högskolestudenter, aktivitetsledare och lärare vid sådana tillfällen går in och styr upp övningarna för att mana på gruppdeltagarna i arbetet. Vid sådana tillfällen görs barn och pensionärer till likvärdiga deltagare som förväntas utföra uppgiften men samtidigt behöver kontrolleras av vuxna för att hålla tempot och för att genomföra uppgifterna på ett korrekt och riktigt vis.

Internt i arbetsgrupperna tycks det dock som om deltagarna förhåller sig till ansvar, ordning och reda som en i huvudsak kvinnlig men också ålderkodad egenskap (Krekula, 2009). Vilket också stämmer in på den position jag tilldelades i exemplet ovan. I kommande exempel vill jag visa hur intersektionen ålder och kön framhåller vissa egenskaper och tonar ned andra (se Krekula et al., 2005; Lykke, 2003). Äldre kvinnor tycks i högre grad än övriga deltagare tilldelas ansvar för hållregler och ordningsfrågor. De kvinnliga pensionärerna i båda skolklasserna får oftare än de manliga pensionärerna frågor från barnen i stil med: ”Vad var det nu vi skulle göra?”, ”När skulle vi vara klara?” eller ”Hur lång skulle filmen vara?”. Jag ser också att de äldre kvinnorna i högre grad än männen, pojkarna och flickorna tar ett större socialt och ordningsmässigt ansvar för hela gruppen i samarbetsövningarna. Medan många av de kvinnliga pensionärerna visar sig motiverade att fånga upp de barn som ägnar sig åt sidosysslor eller av olika anledningar faller ur grupparbetet, tycks flera av de manliga pensionärerna ignorera eller se igenom sådana situationer. Det händer att jag hör äldre kvinnliga pensionärer ta kommandot i en stökig arbetsgrupp genom att säga: ”Ja, men nu förstår du så tycker jag att vi tar det lite lugnt! Ska vi sätta igång nu då?”. Jag ser även att

flickor i högre grad än pojkar försöker att styra upp konfliktsituationer i grupperna genom påståenden som ”Hallå, sluta bråka!” eller ”Men ska vi göra det här nu då så vi blir klara nån gång!”. Det tidigare exemplet med delgruppen som ville gå till teaterförrådet visar hur flickorna i gruppen, Stella och Alice, på ett typiskt vis tar ansvar (samtidigt som de fråntas ansvar av den vuxna läraren) och driver övningen framåt.

En av de manliga pensionärerna, Pentti, som medverkar i båda skolklasserna framstår som ett undantag. Han motbevisar regeln om kvinnlig ordningsamhet. Pentti tilldelar sig själv en kontrollerande ansvarsposition som han tycks ta på mycket stort allvar. Ofta inleder han konversationerna med barnen i sin grupp genom att ställa kontrollfrågor som: ”Hej! Har ni gjort hemläxan till idag?”. Till en av träffarna har han till och med hämtat med särskild rekvisita i form av en utfällbar pekpinne. Då jag observerar gruppen i en samarbetsövning vänder sig Pentti till mig och säger: ”Den här pekpinnen använder jag inte så mycket annars, men eftersom vi är i skolan och jag inte vill röra elevernas datorer när dom arbetar, då pekar jag med den här!”. Jag observerar hur Pentti ställer sig bakom deltagarna i sin grupp med pekpinnen utfälld för att kommentera bilder i datorn eller tala om hur han tänker sig att de ska klippa ihop bilderna till en film. Jag tycker mig se att barnen reagerar med förvåning och skepticism när pekpinnen kommer fram. Barnen tittar på varandra med frågande miner. Jag ser att en av flickorna i gruppen vid upprepade tillfällen himlar med ögonen då Pentti viftar med sin pekpinne. Som en symbol för makt och kontroll blir pekpinnen ett performativt exempel på hur idén om skolans åldershierarkiska strukturer genomsyrar Penttis hantering av ansvar och kontroll inom arbetsgruppen. Med pekpinnen i hand framstår Pentti som en karikatyr av ”den stränga magistern” från förr, vilket skaver mot idén om läraryrket idag, en bit in på 2010-talet.

Pentti iscensätter en förlegad bild av magistern i gamla tiders skola. Ur ett teoretiskt perspektiv skulle detta kunna diskuteras som en citering (Butler, 2005), det vill säga en reproduktion av en tidigare igenkänningsbar auktoritativ position i skolkontexten. Citeringen framstår som en närmast överdriven performativ akt (ibid.). Genom citeringen blir Pentti gammal i bemärkelsen otidsenlig, vilket i sig genererar intressanta reflektioner om skolan förr och nu. Penttis gestaltning av den ”välbekanta” universella idén om skolan får motsatt effekt då citeringen av den stränga magistern ter sig otidsenlig och förlegad i dagens skolkontext. Utifrån barnens perspektiv framstår Penttis positionering som något obekant och okänt i skolvardagen. Pentti blir med sin pekpinne en slags inversion (Foucault, 1980), ett undantag i

en normativ struktur som tilldelar vuxna (kvinnor), men även äldre kvinnor och flickor ett högre mått av ansvar, omsorg och kontroll i aktivitetens samarbetsövningar.

Komplementära ålderspositioner och ömsesidigt lärande

Film(i)skolan bygger på en idé om att kameran kan fungera som ett verktyg för lärande i allmänhet, och visar specifikt hur estetiskt lärande genom praktiska övningar kan tillföra annan kunskap än den textuella kunskapen (Sigurdsson, 2006). En av huvudpoängerna med kursen är att deltagarna med kamerans hjälp ska utforska och lära tillsammans över åldersgränser. Under mina observationer återkommer jag ofta till en och samma fråga: Vem är det egentligen som lär vem något nytt? För att kunna ta mig an denna frågeställning väljer jag att analysera aktiviteten utifrån en idé om ömsesidigt lärande i bemärkelsen ”intergenerational exchange” (Kaplan, 2002) eller ”intergenerational learning” (Kaplan, 2001; Garstka et al., 2005; Hertha et al., 2014), som på svenska ofta översätts med termen *generationsöverskridande lärande* (Boström, 2010).

Följande exempel visar hur det kan gå till:

Buddhistgruppen gör sig redo för filmning och Edvin, en pojke i gruppen, stoppar in en kudde under tröjan som om det vore en tjock mage. Kim, en flicka i gruppen, trär en sjal över Edvin och stylar till honom så att han ska bli mer Buddha-lik. Maj-Britt, gruppens pensionär, betraktar dem och konstaterar: ’Ja, titta så påhittigt! Det här blir ju jättebra!’. Kim försöker vända på Edvin och säger: ’Okey, nu får du sitta såhär för jag ska ju filma dig! Okey, vi kör en repetition bara. Varför ville du bli munk?’.

Edvin tvekar: ’Eh...men kan vi skriva ner svaren?’.

Kim tar ett blankt papper på bordet och bokstaverar samtidigt som hon skriver ’F-ö-r a-t-t j-a-g v-i-l-l-e b-l-i u-p-p-l-y-s-t! Men säg det lite mer såhär ordentligt så att det inte verkar som att du läser! Äsch, jag skriver inte så fint!’.

’Men det gör inget!’,

tycker Maj-Britt.

’Men han kanske ska sitta sådär istället så det inte blir motljus’, säger Maj-Britt och barnen justerar vinkeln efter Maj-Britts förslag.

Edvin vänder sig till Maj-Britt: ’Men du får läsa frågorna!’.

Maj-Britt tar lappen och vänder sig till Kim. ’Filma bara honom så läser jag frågorna’.

Samarbetsövningen visar hur barn och pensionärer tillför olika innehåll i övningen. Exemplet visar hur samarbetet kan fungera, hur deltagarna tar sig an en uppgift, hur de möter

utmaningar och löser olika problem. Kim tar på sig ansvaret som regissör, stylist och filmare. Hon har ett högt tempo och sekvensen här ovan går på ett kick. Kim har i förväg tänkt ut hur scenen ska gestaltas och sammanfattar innehållet utifrån de gruppdiskussioner som föregått filmsekvensen. Maj-Britt intar till en början en mer betraktande position och uppmuntrar barnens ”påhittighet”. Då Edvin som ska gestalta självaste Buddha inte tycks hänga med eftersom han inte är lika påläst ber han om hjälp med att skriva ner svaren på ett papper. Kim är snabb med att åtgärda problemet och ivrig i att komma vidare samtidigt som hon ursäktar sig för sin handstil. Maj-Britt backar upp genom att bekräfta henne och kommer även med ett tips på hur de kan justera kameravinkeln för att undvika motljus. Barnen ändrar sig efter Maj-Britts förslag och Edvin passar på att ta hjälp av Maj-Britt som sufflös. I citatets slutreplik blir det tydligt hur Maj-Britt går in och ställer villkor för sitt deltagande som får effekter på regiarbetet. Hon vill inte medverka i bild. Jag skulle beskriva sekvensen ovan som ett exempel på ett jämlikt och välfungerande samarbete där alla tre gruppdeltagare tillför olika innehåll utifrån sina förförståelser och roller. Det blir synligt att Maj-Britt har erfarenhet av fotografi genom en förförståelse för ljusets påverkan på bildresultatet. Hon tilldelas därför (och/eller intar) auktoriteten att styra övningen då hon vet hur man bäst undviker motljus genom att justera kameravinkeln. Samtidigt är hon mån om att pojken, inte hon själv, är den som ska synas i bild. Kim fokuserar istället på iscensättningen och att svaren på frågorna ska överensstämma med svaren i läroboken. Edvin behövs och ställer upp som frontfigur, men ber om hjälp då han tappar fokus och kommer av sig i övningen.

Under fältstudiens gång kommer jag underfund med att generationsintegrerande lärande inte nödvändigtvis innebär att deltagarna lär sig samma saker. Ömsesidigheten visar sig oftare genom att deltagarna tycks lära sig *olika* saker och tillföra *olika* kompetenser i gemensamma övningar. När barnen i utvärderingarna talar om pensionärerna och erfarenheten av åldersmötet kan det låta såhär:

William:	Dom är gamla! Alltså fast dom var ju typ som oss...
Natalie:	Som er...hur då menar du?
Leo:	Men alltså i början så var det ju typ lite konstigt att jobba med pensionärerna då, men sen när vi träffades typ varje vecka så blev det ju som att... ja men då kändes det inte konstigt sen.

- Natalie: Nej...
- Leo: Alltså, så då blev det så att... alltså vi fattade varandra!
- Natalie: Ni förstod varandra bättre?
- Leo: Ja. Än i början.
- Natalie: Dom blev kanske lite mer som personer eller så när ni lärde känna varandra?
- William: Ja, alltså i början så kände vi ju liksom inte dom men sen när vi förstod vilka dom var och så, då började det öppna sig och så och då kunde vi samarbeta mycket bättre... Dom tänker ju lite annorlunda. Det var många roliga idéer och så som dom hade som inte vi skulle ha kommit på.
- Miriam: Ja, men det var ju typ roligt att se...hur kan man liksom göra ur deras perspektiv? Typ med bilder, hur dom gör och deras idéer och sådär.

Ålder framstår som den största olikheten mellan barn och pensionärer. Barnen säger att åldern påverkar hur människor tänker och till en början känns det ovant att samarbeta med en åldersgrupp som man sällan kommer i kontakt med. Men då mötena sker kontinuerligt varje vecka och deltagarna får chans att bekanta sig med varandra beskriver barnen att samarbetet fungerar bättre. Med tiden får barnen chans att följa pensionärernas idéer och bekanta sig med deras perspektiv på tillvaron. Barnen lyfter pensionärernas idéer som annorlunda och roliga. Genom pensionärernas idéer får barnen syn på sådant som de annars inte skulle ha tänkt på. Dialogen här ovan bekräftar och reproducerar idén om barn och äldre som åldersolika jämlikar. I relation till begreppet differently equal (Yuval-Davies, 1999) och åldersolikhet som grund för själva mötet, framstår skillnaden mellan barn och pensionärer som en utgångspunkt. Samarbetet och de relationer som byggs mellan barnen och pensionärerna utgår från deltagarnas olikheter. Jämlikheten och själva mötet mellan åldersolika deltagare definieras främst utifrån skillnad snarare än den likhetssträvan som annars ofta förknippas

med begreppet jämlikhet (Moosa-Mitha, 2005). Det framstår som om barn och pensionärer, enligt barnen, intar komplementära positioner då de får chans att samarbeta över tid.

Tidigare studier kring generationsintegrerande lärande har ofta fokuserat på de salutogena (hälsobringande) effekterna (se Fujiwara et al., 2009), eller lärande som kognitiv förmåga och utveckling (Bjursell, 2015; Boström, 2003; Starks, 2013), inte sällan med det livslånga lärandet och äldres lärande i fokus. Det finns även studier som diskuterar generationsintegrerande lärande utifrån samhällsekonomiska och strukturella faktorer där det ömsesidiga lärandet blir ett sätt att förebygga kunskapsbortfall mellan åldersgrupper inom organisationer (Bratianu & Leon, 2015; Roodin & Mendelson, 2013). Denna typ av studier tenderar att argumentera för att äldres kunskap ska tas tillvara av de unga för att undvika att en viss sorts kunskap går i graven med den äldre generationen. I min studie visar det sig att det generationsintegrerande lärandet har en viktig social funktion. Deltagarnas ålder får betydelse i det ömsesidiga lärandet eftersom åldern i sig reglerar de normer som styr idéer om vem som är kunskapssökande och vem som är kunskapsbringare i givna situationer och inom givna domäner. Mina observationer visar att barnens och de äldres kompetensområden, men också deras referensvärldar skiljer sig åt. Medan barnen oftast är snabbare på att hantera redigeringsprogram, hitta coola effekter och lägga på ljud till gruppens filmer, tycks pensionärerna generellt vara mer metodiska och mer benägna att strukturera upp arbetet enligt en viss kronologi och ordning där innehållet sorteras och portioneras ut i en viss följd. Man skulle därför kunna hävda att kursens struktur och förväntade ålderspositioneringar delvis infrias genom deltagarnas agens och av kommentarerna i utvärderingssamtalen. Då ett sådant påstående samtidigt ger en något förenklad bild av vad som sker i gruppövningarna ska jag ägna nästa stycke åt att vidare problematisera ålder som interaktionsresurs.

Åldersdissonans och ålderskodade domäner

Begreppet åldersdissonans (min översättning från eng. ”age dissonance”, Forman, 2016) är intressant utifrån min empiri där det blir tydligt att pensionärerna och barnen använder olika strategier för att göra anspråk på en maktposition, ett kunnande eller för att framstå som gruppens naturliga ledare i kameraövningarna.

Då deltagarna omnämner sina egna och varandras kompetensområden noterar jag att det tycks finnas ett samband mellan ålder och tilltänkta kompetenser. Kunskapsdomänerna som deltagarna gör anspråk på blir då ålderskodade. För att beskriva detta fenomen myntar jag

begreppet ålderskodade domäner, vilket ger möjlighet att benämna hur ålder sammankopplas med specifika kompetenser och egenskaper. Pensionärerna framhåller ofta sina egna kompetenser i form av livserfarenhet genom kommentarer som exempelvis ”på min tid...” eller ”såhär gjorde vi där jag jobbade”. Maj-Britt, Vera och Pentti är alla tre engagerade i en fotogrupp utanför Film(i)skolan där man arbetar med dokumentärfilm och lär sig diverse redigeringsprogram. Jag hör hur både Maj-Britt och Pentti vid olika situationer refererar till fotogruppen i samarbetsövningarna med barnen. ”Såhär brukar vi göra i fotogruppen”, säger Maj-Britt för att påtala kompetens och erfarenhet. Det visar sig även att en äldrekodad domän kan uttryckas genom ett verbalt försprång. De äldre får ett naturligt övertag i vissa situationer genom att de förstår och kan förklara ord inom religionsämnet som till exempel ”upplyst”, ”nirvana” eller ”apostlar”. I en gruppövning visar Bosse, en av pensionärerna, hur han genom förkunskap om vissa ”svåra” ord förhandlar med sin position i gruppen. Bosse använder sitt språkliga övertag för att vända en position där han känner sig gammal och inte hänger med:

Maria, en flicka, googlar bilder på kors i IPaden. Hon stannar vid ett snirkligt kors och visar det för övriga gruppen. ’Men tror du vi kan måla den där?’, svarar en pojke i gruppen. ’Men vänta, vi kan ta kort på den’ säger Maria. Hon tar upp sin mobil och fotar av bilden från IPadens skärm. Bosse, pensionären i gruppen, säger: ’Ja, så kan man ju göra!’. Sen tittar Bosse på mig, skakar på huvudet och kommenterar ’Herregud! Man känner sig ju ännu mer åldrig! Dom är ju så flinka. Jag har ju den här, va, så jag hänger ju inte med på det där!’. Han visar upp sin privata tryckknappsmobil. Maria är ivrig att komma vidare i övningen. Hon vänder sig till Bosse och frågar: ’Vad tänker du på när du hör om bibeln?’. ’Apostlarna!’, svarar Bosse. ’Va?’, undrar Maria. ’Ja, apostlarna! Jesus, Moses...’. ’Okey...’, säger Maria och vänder sig till övriga barn i gruppen för att höra vad de tänker på, men ingen tycks vilja svara. Bosse vänder sig till mig och viskar: ’Det är visst inte så vanligt att säga apostlarna längre! Nu blir det nog stavningsproblem!’. Han flinar och blinkar med ena ögat som för att göra mig införstådd med att apostlarna var ett klurigt ord för barnen.

Exemplet visar hur barnen och pensionären känner sig trygga inom sina respektive ålderskodade domäner. Då en äldrekodad domän får för stor plats och dissonansen blir påtaglig kan representanter från den andra åldersgruppen reagera genom att försöka hävda sig som mer kompetenta inom en annan domän. I exemplet uttrycker Bosse att han inte hänger med i de ”flinka” barnens tempo och tekniska kunnande. Genom en verbal strategi återskapar

(eller återerövrar) han därför maktbalansen. Att viska till mig, en vuxen, om barnen blir en del av denna verbala maktstrategi.

Då barnen pratar om de äldres kompetenser kan det låta såhär:

- Eddie: Det märks att dom (pensionärerna) har hållit på med kameran längre än oss. Eller, dom har erfarenheter skulle man väl kunna säga. Och det är ju ganska bra. Vi, vad heter det, vi är ju typ bättre, eller duktiga på det tekniska...
- William: Ja, eller på tekniken! Men dom hade typ erfarenheterna.
- Natalie: Ja, på vilket sätt då?
- William: Nej, men till exempel om vi hade ett hum om vilken vinkel så visste dom liksom exakt vilken vinkel.
- Natalie: Jaha, okey, det var som att de hade gjort det förr?
- William: Ja, erfarna liksom.

Den barnkodade domänen uppstår då de yngre deltagarna utger sig för att ”veta bäst” på grund av att de tillhör ”den digitala generationen” (Buckingham & Willett, 2006; Taipale, 2015), som är födda och uppvuxna med mobiler och datorer. I vissa delgrupper ser jag hur enskilda barn gör sig till självklara och naturliga ledare på grund av sitt tekniska kunnande. Åldersdissonansen yttrar sig därför stundvis som en kamp om naturlig auktoritet och ledarskap:

Leo, en pojke i gruppen, har utgett sig för att kunna redigeringsprogrammet Moviemaker. Han sitter redan med sin dator och hämtar hem gruppdeltagarnas bilder från skolans läroplattform. Bilderna ska sättas ihop i övningen. Solveig sitter mitt emot Leo och kan därför inte se vad han gör i sin dator. Hon säger: ’Är det dom bilderna som vi har tatt nu som vi ska lägga in?’. Leo nickar och fortsätter att arbeta tyst på sin dator. Jag noterar att han får en naturlig ledarroll i gruppen genom att i tysthet utföra uppgiften. ’Har du fått bilden?’, undrar Solveig. ’Japp!’, svarar Leo utan att titta upp från skärmen. ’Vad duktiga vi är du!’, skrattar Solveig. ’Men min

bild, är den så mycket att ha? Den är ju alldeles suddig!”, säger Beatrice (pensionär). Tre av pojkarna i gruppen sitter med sina datorer framför sig. De tittar konsekvent ner på sina skärmar och pratar i sidled med varandra, både om uppgiften och om sina mailboxar. Leo frågar William: ’Mäh, jag fick dubbla av dig nu. Varför skickar du två gånger?’. Solveig söker kontakt med pojkarna och frågar: ’Alltså, är det Göteborgs Stad som håller er med datorer eller är det era föräldrar?’. Leo svarar: ’Nej, alltså det är från skolan!’. En student från högskolan kommer förbi och föreslår att de ska formera sig så att alla kan se den dator som gruppen jobbar i. ’Eller så får ni visa runt!’, säger Solveig. ’Men medan de håller på att göra...så att alla får chans lära sig’, säger studenten. Det tar lite tid att få upp alla bilder. Pensionärerna går runt bordet och sätter sig så att de ser vad som sker i Leos dator. ’Sådär nu är vi klara!’, utbrister plötsligt Leo.

Exemplet visar hur Leo driver och utför övningen på egen hand utan att involvera sina gruppmedlemmar i redigeringsarbetet. Leo är snabb och väljer att själv fatta alla beslut om hur filmen ska klippas ihop. Solveig och Beatrice har knappt hunnit ta sig runt bordet för att försöka se vad han gör i sin dator förrän han utbrister att han är klar med övningen. I exemplet ovan blir det tydligt att Leo förmår att kommunicera med sina jämnåriga kamrater och med pensionärerna samtidigt som han arbetar med uppgiften. Barnens förmåga att kommunicera simultant med både jämnåriga och äldre visade sig även i fallstudien om sagostunder. Skillnaden här är att kommunikationen också sker via tekniska hjälpmedel (datorer) vilket manifesterar en datorvana och ett kunnande utöver de parallella samtalsriktningarna (barn-till-barn samt barn-till-pensionär) i själva talet. Kommentaren till William i exemplet ovan kan tolkas som en tillrättavisning om att William råkade skicka samma bildfil två gånger, vilket blir ett sätt för Leo att förstärka positionen som ledare för gruppen och visa att han har kontroll på sina medarbetare. Det är intressant att observera hur Leo redan innan gruppen börjar arbeta med uppgiften utger sig för att vara kunnig inom programmet Moviemaker. Han har tidigare under lektionen även varit framme och hjälpt sin klasslärare Eva då hon hade problem med datorn. Genom sin tekniska skicklighet blir Leo på så vis något av klassens ”dataexpert”, men också en given ledare i delgruppen som han förväntas samarbeta med. Dissonansen uppstår då Solveig involverar sig och försöker återta kontrollen om gruppaktiviteten genom att skoja och säga ”Vad duktiga vi är du!”, liksom för att poängtera att övningen är gemensam. Då Beatrice strax därpå osäkert ursäktar sig för sin suddiga bild och pojkarna i gruppen övergår i att kommunicera via sina dataskärmar, får Solveig inget

gehör för sin kommentar vilket bidrar till att ytterligare förstärka Leos ledarposition. Exemplet illustrerar hur barnen reproducerar idén om andra generationens ”digital natives” (Helsper & Eynon, 2010; Taipale, 2015) som gärna ägnar sig åt simultana synkrona kommunikationsformer (Taipale, 2015), medan pensionärerna hamnar efter och framstår som ”digital immigrants” (Prensky, 2001a; 2001b; Taipale, 2015).

Vid ett annat tillfälle kommenterar Gertrud Leos konstanta fokus på skärmen genom att säga: ”Vänta lite! Men hallå! Leo, är du med?”. Utan att lyfta blicken från skärmen svarar Leo ”Ja, jag är med!”. ”Men om du håller på med datorn hela tiden så känns det ju som att du inte är med.”, säger Gertrud irriterat. Leo suckar och stänger ned sin laptop. ”Vi måste komma på något tillsammans!”, säger Gertrud. Leo ser uttråkad ut, men låter för ett ögonblick Gertrud få den uppmärksamhet hon eftersöker. Exemplet visar hur åldersdissonansen gör sig synlig genom pensionärens försök att återta kontrollen över gruppens arbete genom att avkräva Leos uppmärksamhet med kommentarer om att övningen är ämnad att vara en samarbetsövning. Gertrud använder aktivitetsledarnas instruktioner om att ”alla ska vara delaktiga” som argument för att återta kontrollen. På så vis vill hon bryta Leos självständiga och introverta arbete bakom skärmen. Leo verkar mest intresserad av att snabbt genomföra de övningar som gruppen blir tilldelad, varför själva samarbetet får stryka på foten.

I det här avsnittet har jag genom olika exempel velat illustrera hur åldersdissonansen uppstår som ett spänningsfält och en maktkamp då skilda ålderskodade domäner tas i anspråk. Inom varje dissonans uppstår ett förhandlingsutrymme där positionerna får möjlighet att omförhandlas med hjälp av olika strategier. Både barn och äldre deltar i dessa förhandlingar som kan vara mer eller mindre aktiva.

Hotfulla positioner

Barnens tekniska kompetens framstår emellanåt som hotfull. En kärnfråga i arbetet med Film(i)skolan är frågan om tillit och respekt. I övningarna får deltagarna träna sig mycket på kameraetik och att diskutera tillitsfrågor, som när det känns bekvämt och/eller obekvämt att figurera i bild. Genom mina observationer ser jag hur tilliten bearbetas på gruppövningsnivå i de konkreta övningarna. Vad som samtidigt görs synligt är att barn och äldre intar olika strategier för att lära känna varandra i delgrupperna. För många av barnen framstår det som naturligt att umgås simultant dels via skärmen och dels i det fysiska konkreta mötet. Att behärska en sådan synkron kommunikationsform görs på så vis till en barnkodad domän. Vid

en av träffarna observerar jag hur William använder en sådan barnkodad domän och strategi för att närma sig Gertrud. Exemplet visar hur åldersdissonansen i det här fallet bidrar till att skapa obehag och bristande trygghet:

- William: Vad heter du? (vänder sig mot Gertrud)
- Gertrud: Gertrud!!
- William: Har du något mer namn?
- Gertrud: Jag heter Marianne också...men nej, vad ska du nu göra? Ska du kolla mig?
- William: Efternamn?
- Gertrud: Andersson...(något motvilligt)
- William: Okey...Där! Du är 69 år! Du föddes den...Ditt personnummer är: 421...
- Gertrud: Vad sa du?
- William: Alltså din postadress är 421.... Man kan kolla det! Du bor på Trollgatan 14 och du flyttade dit 2001.
- Gertrud: Nej, det är lägenhetens nummer som är 2001. Du tolkar informationen lite fel kan man säga! (Gertrud är synbart stressad över den information som William läser upp)
- William: Jaha! Men såg du ut så när du var ung?
- Gertrud: Ja, eller för två-tre år sen! (skrattar) Men vad kan du se på min sida? (böjer sig lite ängsligt bakåt för att kunna se skärmen). Du borde ju inte kunna se så mycket för det ska ju inte vara offentligt.
- William: Gillar IFK...Gillar Let's Dance! (Läser högt i retligt ton)
- Gertrud: Men kan man verkligen se allt det?

- William: Man kan ju se allt du har lagt in på ’händelser’.
- Gertrud: Men du, menar du det!? Jag har ju gjort ett sånt där förval där jag skyddar min sida.
- William: Nej, allt står här! Men jag kan hjälpa dig. Kan du din kod till Facebook?

Samtalet avbryts av en ny övning och Gertrud och William återgår till grupparbetet. Vad dialogen ovan visar är att sociala medier blir en parallell kommunikationsplattform som William tar till för att lära känna Gertrud bättre. Dialogen visar hur William försöker socialisera med Gertrud på ett barnigt vis, vilket skapar en effekt av att Gertrud halkar ur sin komfortzon. William visar sig vara mer bevandrad i hur inställningarna i sociala medier bör hanteras för att kunna skydda privat information. Ju mer William läser upp från Gertruds privata sida på Facebook, desto mer hotfull framstår situationen för Gertrud. Hon blottar sin okunskap och William tar för sig och blir nästan lite provokativt retlig i tonen då han inser sitt övertag. Dialogen ovan blir ett illustrativt exempel på ett åldersmöte där barnet övertar kontrollen och den äldre framstår som hotad av barnets kompetens.

Dialogen ovan skulle även kunna tolkas som att William bryter mot en allmän social kod som handlar om att respektera andra människors (äldres) integritet. Detta är något som kan upplevas hotfullt utan att det nödvändigtvis har med ålder att göra. Genom att William frågar ”såg du ut så när du var ung?” aktualiseras dock ålder som en särskiljande variabel mellan de båda aktivitetsdeltagarna. Det faktum att bilden han refererar till är tagen för två-tre år sedan gör att dialogen kan tolkas på skilda vis. Man skulle kunna hävda att Williams fråga bidrar till att göra Gertrud gammal och förstärka åldersolikheten i de positioner som konstrueras genom dialogen. Uttrycket ”när du var ung” kan syfta till att hon upplevs betydligt äldre idag. Dialogen kan även tolkas omvänt som att Gertrud fortfarande ser ung ut eftersom att bilden är förhållandevis nytagen. Situationen som helhet bidrar dock till att reproducera bilden av en teknikfrånvärd äldre kvinna i mötet med en teknikkunnig pojke.

Auktoritära eller komplementära positioner

Gruppindelningen med en pensionär och många barn tycks tilldela pensionärerna en avgörande funktion för vilken typ av samarbete som tar vid i smågrupperna. För att beskriva de olika ålderspositioner som pensionärerna intar i samarbetsövningarna ska jag i detta stycke

göra några nedslag som visar hur olika positioneringar får effekt på de åldersmöten som uppstår. Jag vill inleda med en målande metafor från en av de manliga pensionärerna, Pentti:

Min roll är ungefär som en trollkonstnär på cirkus som har såna här tallrikar som snurrar. Så länge tallrikarna snurrar så gör jag inget, men då det börjar wobbla kommer jag fram och ser till att det hålls igång. Att hjälpa till, det är min roll. Jag tror att det ger dem (barnen) mer om de får göra så mycket som möjligt själva utan att jag lägger mig i.

Genom Penttis metafor med ”trollkonstnären på cirkus”, blir det tydligt att han ställer sig utanför gruppen. Pentti ser sig själv som trollkonstnären som ska tämja de snurrande barnen. Han betraktar sig inte som delaktig i gruppövningarna på samma premisser som barnen. Att ha kontroll och ordning blir hans främsta uppgift. Pentti finns tillgänglig för att hjälpa till vid behov. Den tidigare nämnda pekpinne som Pentti har med sig förstärker den position han tilldelar sig själv i mötet med barnen. Trots att barnen stundvis himlar med ögonen och faller skeptiska kommentarer som: ”Men vad är det här? Är det nåt slags förhör eller?”, tycks Pentti inte vara benägen att rucka på sin position som ”trollkonstnär” eller magister med pekpinne i hand. Metaforen är samtidigt fantasifull och kreativ. Pentti säger exempelvis inte att han ser sig som en ”hjälp lärare” eller ”skolresurs”. Trollkonstnär låter nästan som att dra in ett sagoväsen i den vardagliga institutionella skolmiljön. Kanske skulle den åldersposition som Pentti beskriver därför kunna tolkas som både auktoritativ och udda. Trollkonstnären blir ett slags positionserbjudande bland andra möjliga positioner. Den blir därför valbar (Davies & Harré, 1999) och framstår som ett exempel på subjektets själv-positionering (Butler, 1990) där Pentti både citerar (Butler, 2005) en förlegad lärarposition (den stränge magistern) och utforskar (gör) en tidigare okänd position som pensionär i skolan.

En av de kvinnliga pensionärerna, Maj-Britt, beskriver istället att deltagarna i hennes grupp kompletterar varandra: ”Men alltså, barnen har ju så bra idéer och så mycket kunskap. Det är ju roligt att vi kan göra det tillsammans. Jag kan ha en idé, men sen förstår jag inte hur de kan få ihop det till en film i mobilen.”. Till skillnad från Pentti tycks Maj-Britt betrakta sig själv som en gruppmedlem och trycker på poängen med att skapa ”tillsammans”. Som äldre upplever hon att hon själv kan bistå med idéer kring tematik och vissa metodologiska val men att barnen är bättre på att ”få ihop det till en film i mobilen”. Det senare signalerar att Maj-Britt upplever barnen som mer kompetenta avseende tekniskt kunnande om kamerafunktioner

och filmredigering. Vi kan alltså se hur Maj-Britt använder sig av idén om komplementära ålderspositioner för att understryka olikhet mellan åldrar som något positivt.

En tredje pensionär, Vera, uttrycker att: ”Barnen är så snabba förstår du! Och tänk vad dom kan mycket!”. Flera pensionärer omtalar barnen som ”duktiga”. Jag noterar att ”duktiga barn” blir ett sätt att påtala och lyfta fram barnens kompetenser. I slutet av en lektion kommer Pentti fram till mig och berättar att: ”Barnen i min grupp är så duktiga på att redigera. Dom kan så många finesser alltså! Som när... dom tyckte att dom skulle lägga in slowmotion, och det blev ju väldigt bra alltså!”. Begreppet duktig tenderar dock att få en förminskande innebörd då den som uttalar ordet duktig om någon annan samtidigt tilldelar sig själv ett visst tolkningsföreträde över situationen. Många åldersforskare har problematiserat hierarkiska strukturer och maktaspekter förknippade med ålder och pekar på att ålder har en inneboende hegemonisk karaktär. ”Duktigheten” signalerar en maktstruktur där barnet betraktas som någon som ännu inte ”är” men som ska bli. Barnet görs då till en så kallad ”not yet” i relation till den som är mer mogen.⁶⁷ Duktigheten kan mot denna tolkningsbakgrund läsas som ett försök från pensionärens sida att behålla sitt tolkningsföreträde i relation till barnen.

Mina observationer visar att pensionärerna har olika, ibland motstridiga, idéer om hur åldersmötet med barnen ska genomföras och vad som förväntas av dem. Pensionärerna intar olika deltagarpositioner trots att de fått samma introduktion till kursen om att de ska delta i övningarna på ”lika villkor” som barnen. Följande exempel visar en samarbetsövning mellan pensionärerna Solveig och Beatrice, samt fyra barn:

Övningen som gruppen har fått i uppgift att lösa handlar om att använda tre kameror för att illustrera orden Jag, Älskar och Dig med hjälp av tre bilder. Det uppstår meningsskiljaktigheter i gruppen om hur man bäst kan illustrera Dig så att det blir tydligt. Anna, en flicka i gruppen föreslår: ’Vi kan skriva Dig på ett papper och så fotar vi det!’. ’Ja, men det var en bra idé! Eller hur!?’ , säger Solveig entusiastiskt och tittar på övriga gruppmedlemmar som nickar. Solveig vänder sig till Beatrice som varit passivt betraktande under hela övningen och säger: ’Men kan inte du vara Dig då?’. ’Nej!’, svarar Beatrice kort och bestämt. ’Men vadå, det ska ju vara

⁶⁷ Den samtida barndomsforskningen vill istället synliggöra barnet som samhällsaktör (Marc, 2004) med medborgliga rättigheter och skyldigheter (Wall, 2008; 2010; 2012; 2014). Genom sociologen Nick Lee (2001) har barnet kommit att erkännas som både *varande* och *blivande*. Barndomen som ålderskategori kan därför betraktas som ett fenomen som materialiseras genom barndomsdiskurser, men där barnen själva framstår som ”beings in ther own right” (ibid.).

blandning!’, säger Solveig. Beatrice skakar på huvudet och snörper med munnen. Gruppen bestämmer sig för att trots allt fota ordet Dig skrivet på papper. Solveig försöker en gång till att engagera Beatrice i samarbetet genom att säga: ’Kan inte du hålla i pappret då Beatrice?’. De båda pensionärerna tycks nu vara irriterade på varandra och Beatrice svarar snäsigt: ’Nej, ungdomarna ska hålla! Ta INTE med mig i bild!’. Anna håller upp pappret och Anton fotar av det. En av studenterna från högskolan kommer förbi och säger: ’Kan ni lägga ut bilderna så ser vi vilken mening det blir?’. ’Det ser du väl?’, snäser Beatrice men ler sedan som för att mildra sitt tillrättavisande tonfall. Hon har vänt sig bort från gruppen medan Solveig och barnen flyttar runt bilderna och prövar vad som händer om de placerar bilderna i olika ordningsföljd. Solveig säger: ’Titta, såhär kan det också bli...Älskar Jag Dig?’. ’Ja, det är en bra fråga!’, skrattar Anton.

Exemplet visar hur pensionärerna positionerar sig på olika vis i relation till barnen och uppgiften de ska lösa i gruppen. Solveig tycks verka för att pensionärerna ska vara lika aktiva som barnen i gruppövningarna och lösa problemen ihop med barnen. Hon märker att Beatrice inte är involverad i arbetet och gör därför aktiva försök att få igång henne. Då Beatrice tar avstånd och konstaterar att hon inte alls kan tänka sig att bli fotograferad, blir Solveig förvånad och försöker förhandla med Beatrice genom att hävda att det ska vara ”blandning”. Jag tolkar ordet blandning som åldersblandning. De båda pensionärerna blir märkbart irriterade på varandra för att de har olika inställning till hur de ska interagera med barnen. På det hela taget, då jag observerar Beatrices förhållningssätt till barnen under kursens gång, ser jag att hon till skillnad från Solveig tycks inta en mer passiv och kontrollerande position där hon betraktar barnens arbete, håller koll på tiden och ser till att uppgifterna utförs i rätt ordning. Beatrice deltar, så vitt jag kan se, aldrig i själva utförandet av en uppgift och hon håller heller aldrig i kameran. Mot denna bakgrund tolkar jag Beatrices repliker och kroppsspråk i exemplet ovan som ett sätt att ställa sig utanför gruppövningarna. Det är barnen som ”gör”, inte hon själv. Beatrice är passivt medverkande i relation till övningarna men också passiv i att söka kontakt med barnen, medan Solveig är aktiv i övningarna och i sin kommunikation med barnen.

Den så kallade åldersblandningen och idén om integration mellan pensionärer och barn tycks vara avhängigt de positioner som pensionärerna och barnen intar och tilldelas av varandra. Genom att varje delgrupp sätts samman av en (ibland två) pensionär(er) och flera barn får pensionärernas positioner en tydlig prägel på grupparbetet. Vissa pensionärer tycks betrakta

sig själva som passiva stödresurser, andra som auktoritära trollkonstnärer på cirkus som ska se till att hålla barnens arbete i rullning, och ytterligare andra tycks betrakta sig själva som komplementära deltagare vars uppgift är att lösa problemen tillsammans med barnen. Olikartade pensionärspositioner får effekt på samarbetet i grupperna.

Särskild åldersdispens

Vid vissa situationer framstår det som om ålderdom och barndom blir särskilda ursäkter för ett visst beteende. Det kan handla om situationer där en äldre man plötsligt lämnar sin delgrupp med orden ”Nej, jag tar ett varv och ser vad dom andra pysslar med!”. Då något av barnen gör samma sak leder detta genast till tillsägelser från de övriga gruppmedlemmarna i den aktuella delgruppen. Det förekommer ofta att gruppmedlemmarna ”skvallrar” för aktivitetsledarna eller klassläraren att det aktuella barnet inte samarbetar eller sköter sig som förväntat. Den effekten uteblir dock vid tillfällena då en äldre distanserar sig från gruppen. Ålderdomen får därför effekten av en särskild frihet som enbart gäller för pensionärerna. Att vara äldre tolkar jag därför i vissa situationer som en anledning att få särskilda förmåner. Dessa förmåner kan även visa sig genom att de äldre tillåts att bryta mot skolans ordningsregler genom att höja rösten eller prata i helgrupp utan att räcka upp handen. På grund av att äldre görs åldersolika i skolkontexten skapas det en ”låt-gå”-mentalitet som inte gäller för barnen. De äldres beteenden framstår som särskilda undantag. Det jag syftar på i detta avseende är något annat än den särskilda omsorg om den äldre som uttrycks i form av att skolan vill värna om sina gäster för att de antas vara tröttare, skörare eller mer omsorgsbehövande än andra. *Åldersdispensen* blir istället en särskild ursäkt där de äldre kan komma undan med ett visst beteende.

En sådan ursäkt visar sig genom att vissa pensionärer i Film(i)skolan får utrymme att gräla inför helgrupp utan att avbrytas av aktivitetsledare eller andra deltagare. Vid första träffen i klassläraren Majas klass uppstår exempelvis en diskussion om juridiska och moraliska rättigheter och skyldigheter kring fotografering där Pentti och Mona, två pensionärer, hamnar i konflikt med varandra. De båda pensionärerna avbryter aktivitetsledarens genomgång, höjer rösten och struntar i handuppräckning och turordning som annars är den överenskomna strukturen för samtal i helgrupp. Mona säger: ”Du får inte gå in på ett sjukhus...och man får INTE ta kort in i fönstret in i någon annans hem! Det är ju en kriminell handling!”. Pentti är snabb med att replikera: ”Jo, det får man! Det får man fortfarande!”. Mona och Pentti är oense

om vad lagen säger om att fotografera in i någon annans hem. Båda är tvärsäkra på sin sak. De argumenterar en lång stund. Sen säger Mona: ”Näe! Låt oss inte bli ovänner om detta nu!”. Pentti avslutar med att säga: ”Jag ska ta med och visa dig till nästa gång. Jag ska visa vad lagen säger om det!”. Barnen och studenterna skrattar åt pensionärernas dispyt. Genom att observera varje kursmoment kan jag följa progressionen i dialogen mellan Mona och Pentti. Jag observerar att de gång på gång bryter mot ordningsregler om handuppräknings utan tillsägelser från aktivitetsledarna, klasslärarna eller barnen. Exemplet visar hur pensionärerna tar sig rätten att diskutera, och får utrymme till detta på grund av sin höga ålder. Att Mona och Pentti så tydligt bryter mot skolans ordningsregler tillför ett underhållningsvärde för barnen som skrattar och följer diskussionen med förtjusning. Det faktum att Mona och Pentti får utrymme att munhuggas blir ett synligt undantag i skolans vardagliga förhållningssätt till klassrumsdiskussioner. Det är som om klassläraren och aktivitetsledarna har svårare att gå in och avbryta då pensionärer hamnar i konflikt än då barn gör det. Jag tolkar därför denna situation som ett tillfälle då ålderdomen skapar särskilda förmåner som bara gäller för äldre personer. Här skulle de vuxnas överseende kunna förklaras med att de förhåller sig till ålderdom som auktoritet, det vill säga att de väljer (av respekt för den äldre) att inte avbryta eller tillrättavisa dem in i den gängse aktivitetsordningen. Då barnen, flera av högskolestudenterna och även aktivitetsledarna ser roade ut och lyssnar särskilt noga vid de tillfällen då pensionärerna bryter talordningen, tycker jag mig se att aktivitetsledarna medvetet låter pensionärerna ”hållas”. Effekten blir att den äldre särbehandlas, oavsett om motivet till överseendet är respektfull vördnad eller underhållningsvärdet i sig.

Empirin visar att barn, till skillnad från pensionärerna, ofta möts av fostrande tillsägelser av vuxna, pensionärer eller jämnåriga klasskamrater. Trots detta finns det exempel på strategier som barnen tar till för att förhandla om sina positioner. Jag observerar att vissa pojkar tycks komma undan med beteenden som inte skulle accepteras av andra i gruppen. Följande exempel visar hur två pojkar hittar en strategi för att påverka grupp fördelningen vid en omfördelning av arbetsgrupperna från fyra grupper till tre på grund av att flera pensionärer och barn är frånvarande just den här dagen:

Barnen tycks på förhand ha lyckats lista ut att en ny grupp fördelning ska göras. Då aktivitetsledaren börjar dela in grupperna genom att i tur och ordning räkna ’ett, två, tre...ett, två, tre’ och samtidigt peka på deltagarna reagerar två pojkar i klassen genom att springa åt varsitt håll. Blixtnabbt räknar de ut hur de ska ställa sig i

rummet för att öka chansen att hamna i samma grupp. De lyckas med sin strategi, varpå båda två utropar: ’Yes!’ och gör segergester.

Pojkarnas strategi att ändra plats för att hamna i samma grupp visar att vissa barn kan komma undan med ett särskilt beteende. Jag frågar mig om situationen skulle passera som ett ”pojkestreck” om två flickor gjorde samma sak? Observationerna visar överlag att pojkar kommer undan med fler bus, och fler parallella aktiviteter under gruppövningarna. Exemplet ovan kan därför även tolkas som ett uttryck för pojkighet, det vill säga en situation då både ålder och kön görs betydelsefulla (se Hellman, 2010). Jag har tidigare i kapitlet visat exempel på hur flickor oftare än pojkar går in och tar ansvar i gruppövningar. Som läsaren kan se genom tidigare kapitelexempel tilldelas pojkar, i båda klasserna, i högre grad än flickor en särskild dispens, ett slags överseende, där pojkar oftare än flickor tillåts busa eller genomföra övningar efter egna önskemål och behov.

Exemplet med pojkarna som lyckas lura systemet för att hamna med sin bästa vän blir ett exempel på då barnen kommer undan med ett visst beteende just på grund av att de är barn (och pojkar). Om två pensionärer betett sig på motsvarande vis och tjoat med segergester för att de lyckats manipulera systemet till att hamna i samma grupp som en vän, skulle det förmodligen inte passera lika obemärkt förbi. Ett sådant beteende skulle framstå som dramatiskt åldersavvikande och pensionärerna skulle därmed göras ”omogna” för sin ålder och förmodligen även olämpliga som deltagare i aktiviteten. Kanske skulle de betraktas som respektlösa eller rent av ”icke-autentiska” (Ambjörnsson & Jönsson, 2014). Exempelen i texten synliggör hur beteenden präglas av åldersnormer. Eftersom både barn och äldre i specifika situationer tillåts bryta med ordningsregler utan att det får märkbara konsekvenser i den sociala kontexten, signalerar detta att de håller sig inom ramen för vad som upplevs som åldersadekvat beteende. Det är helt i sin ordning att en äldre man tar en paus för att se vad de andra grupperna arbetar med då manlig ålderdom gärna förknippas med frihet och auktoritet. Ingen i gruppen kommer därför på tanken att tillrättavisa honom. Inte heller aktivitetsledarna eller klasslärarna tycks ”se” att den äldre mannen avviker från sin grupp. Detsamma gäller om två äldre personer höjer rösten för att diskutera och bryta mot ordningsregler eller om två pojkar busar sig till att hamna i samma grupp. Det normativa och åldersförväntade beteendet görs osynligt och kan därför generera vissa fördelar i form av det jag väljer att kalla särskild åldersdispens. Att jag inte kunnat hitta exempel på då flickor ser till att skapa luckor och strategier för särskild åldersdispens, synliggör kanske främst att flickorna varit särskilt lydiga i samarbetsövningarna. Fogliga flickor, eller flickor som hjälpfröknar, stämmer väl överens

med rådande samhällsnormer om flickor i skolan (Månsson, 2000; Odenbring, 2010; Strandell, 2001; Walkerdine & Lucey, 1989).

Sammanfattning

I det här kapitlet har jag diskuterat och visat att såväl kursstrukturen och skolan som miljö skapar förväntningar kring ålderskodade beteenden hos pensionärer och barn. Det visar sig att vissa egenskaper och beteendemönster, som till exempel ansvar och kontroll, konstrueras som både ålderskodade och könade egenskaper hos deltagarna där flickor och i synnerhet äldre kvinnor görs ansvariga i högre grad än pojkar och äldre män. Analysen visar att skolan som plats och som universell idé tenderar att påverka och reproducera stereotypa ålderspositioner utifrån deltagarnas subjektiva förhållningssätt till auktoritet och/eller jämlika deltagarpositioner. Genom grupp fördelningen med en pensionär och många barn får pensionärernas positioneringar en stor effekt på arbetsgången och åldersrelationerna i delgrupperna.

Idéer kring särskild omsorg och fostran kopplas till deltagarnas skilda åldrar på motsvarande vis som i den första fallstudien med sagostunder i förskolan. Redan innan aktiviteten påbörjas väljer aktivitetsledarna att ”curla” pensionärerna och erbjuda en särskild introduktion av omsorg kring de äldre för att de ska slippa ”halka efter”. Barnen förväntas ha ett teknikmässigt försprång och får därför ingen introduktion förrän efter avslutad kurs. Empirin visar att barnen delvis reproducerar denna ålderskodade domän. Empirin visar att skolan befäster idén om disciplinering av barn. Jag har lyft flera exempel på då barnen får tillsägelser i uppfostrande ton av pensionärer, vuxna och av sina ålderslikar. Flera exempel visar även att låg ålder och hög ålder blir synonyma med oansvar, medan vuxenhet och kanske allra främst kvinnlig vuxenhet görs särskilt ansvarig. Empirin visar att det åldersolika lärandet inte nödvändigtvis innebär att deltagarna lär sig samma saker. Då deltagarna påtalar ömsesidigheten i lärandesituationerna och erfarenheterna av att lära tillsammans över ålderskategorier lyfter de fram ålder som en betydelsefull faktor för att peka på olikheter mellan barn och pensionärer. Ålder görs till en betydelsefull skillnadsmarkör i själva kursstrukturen, men också i utkomsten av åldersmötet som aktivitet betraktad.

Vad som framkommer tydligare i denna fallstudie än i övriga två fallstudier är de spänningsfält som uppstår i konstruktionen av det jag kallar för ålderskodade domäner. För att beskriva den maktobalans som uppstår då äldre och yngre deltagare gör anspråk på

ålderskodade domäner används Murray Formans (2016) begrepp åldersdissonans. En ålderskodad domän upprättas genom att ålder kopplas samman med specifik åldersbetingad kunskap. Dissonansen beskriver själva spänningsfältet som uppstår i förhandlingen om ålder och specifika kompetensområden.

Beroende på hur deltagarna artikulerar sina positioner kan de i ibland framstå som hotfulla och/eller auktoritära för att i andra situationer bli mer komplementära eller jämlika i mötet med den som är åldersmässigt olik. Det blir synligt hur både pensionärer och barn aktivt använder ålderskodade domäner som strategier för att förhandla om sina positioner i gruppövningarna. I analysen blir det även synligt att ålderdom och barndom i givna situationer hanteras som en särskild ursäkt. Genom att mynta begreppet åldersdispens vill jag ringa in den förhandlingspotential som kan uppstå för den enskilde deltagaren. Det är viktigt att poängtera att åldersdispensen är situationsbestämd och beroende av individens ålder och kön.

DEL IV.

ATT KÄNNA IGEN, IFRÅGASÄTTA OCH UTMANA ÅLDERSFENOMEN – en avslutande diskussion om strukturell reglering av ålder, om ålder som görande och om åldersmakt

Inledning

Licentiatavhandlingens övergripande syfte har varit att bidra till kunskapsproduktionen om ålder som social kategori och maktordning genom att undersöka hur ålder görs och får betydelse i kommunal åldersöverskridande verksamhet. Tre parallella nivåer har studerats; 1) en strukturell nivå där jag har undersökt hur ålder villkoras genom åldersmötets organisering, 2) en interaktiv nivå där ålder har studerats som ett görande genom deltagarnas sociala interaktioner och möten med varandra, och 3) jag har även velat ta reda på vilka åldersnormer som blir empiriskt framträdande. Den senare nivån innebär ett synliggörande av samhälleliga förväntningar och/eller maktstrukturer där ålder får betydelse.

Studien visar, genom nedslag i tre aktiviteter vid tre olika åldersinstitutioner, hur ålder görs betydelsefullt på skilda vis. I detta avslutande kapitel diskuterar jag studiens sammantagna resultat utifrån avhandlingens frågeställningar. De tre fallstudierna betraktas här som delar av en större helhet där ålders-integrerande aktiviteter belyses ur en vidare samhällelig kontext.

Jag inleder diskussionen med att återknyta till metaforen med den ryska dockan. Det visar sig att dockan är förtjänstfull men också begränsande som tankeverktyg för att diskutera ålder som organiserande princip, som görande och som maktordning. Analyserna av hur ålder villkoras genom åldersmötets organisering visar hur skillnadsmarkeringar utifrån fostran och omsorg, men även frihet från ansvar blir de tydligaste principerna för regleringen av ålder på ett strukturellt plan. Då dockans största förtjänster öppnar upp för analyser av ålder som interaktionsresurs får den interaktiva nivån förhållandevis stort utrymme i slutdiskussionen. I redogörelsen för hur ålder görs betydelsefullt, eller förlorar betydelse genom deltagarnas interaktioner visar empirin att positionering genom åldersriktning eller åldersdistansering, humor, särskild åldersdispens, åldersanpassat tal, ålderskodade domäner, åldersdissonans och åldersjämkning är viktiga strategier deltagarna tar till för att röra sig upp och ner eller stå kvar i sina respektive åldrar. Kapitlets avslutande del behandlar frågan om ålder som makt, ordning och kontroll. Här visar jag hur den könade åldern ger deltagarna skilda förutsättningar att delta. Jag åskådliggör även vuxenheten (den omarkerade åldern) som en dominerande

åldersnorm. Vuxenhet likställs i studien med produktivitet och arbete. Genom att synliggöra vuxenheten blir det möjligt att diskutera och bättre förstå åldersmötets strukturella förutsättningar och villkor. Vuxenheten illustrerar hur normativ ordning, makt och kontroll hänger samman med ålder och problematiserar de sätt på vilka åldersmötet konstrueras som en åtgärd för att motverka ålderssegregation.

Kapitlet avrundas med förslag till vidare forskning om ålder som social konstruktion och om ålders-integrerande fenomen i samtiden. Jag har valt att placera min studie inom ramen för det framväxande forskningsfältet kritiska åldersstudier och vill med slutdiskussionen lämna mitt bidrag till denna förhållandevis nya forskningsinriktning.

Den ryska dockans brister och förtjänster

Jag valde att låta ett citat från en deltagare rubricera denna studie. Citatet ”Jag har alla åldrar i mig” har inspirerat till ett förhållningssätt där ålder som fenomen betraktas som lagrad erfarenhet i kroppen, men också som en repertoar av skiftande och möjliga ålderserbjudanden. Metaforen med den ryska dockan används i dagligt tal för att beskriva hur varje människa lagrar och bär runt på en uppsättning åldrar. ”Barnet i mig” eller ”mitt fyrtioåriga jag” används symboliskt för att förmedla skilda perspektiv på tillvaron. Jag valde att pröva metaforen med den ryska dockan som tankefigur för att ta mig an mina forskningsfrågor och söka kunskap om verksamhetsformen åldersmöten.

Empirin har visat att ålder har många parallella och samspelande innebörder och funktioner. Metaforen med den ryska dockan och idén om att vi har alla åldrar i oss har varit behjälplig för att synliggöra att ålder har relevans i parallella lager och skikt. Olika dockstorlekar kan användas för att synliggöra det faktum att ålder har många innebörder, att dessa överlappar varandra och framförallt att de olika nivåerna av åldersrelevans samexisterar. Vad dockan inte kan illustrera tillräckligt tydligt är dock den konstant pågående växelverkan som sker mellan de olika nivåerna (lagren) av åldersrelevans. I min betraktelse är det luftrummet och brytpunkterna mellan dockstorlekarna som skapar mening. För att bättre synliggöra samspelet eller sammansmältningen där den ena åldersaspekten förutsätter den andra skulle den ryska dockans alla dockstorlekar behöva krackelera, slås sönder eller borrar upp med små hål så att ljuset kan sippra in mellan dockans lager och skikt. Ungefär som i Leonard Cohens berömda

refräng: ”There is a crack in everything, That’s how the light gets in” (1992). Först i ett krackelerat tillstånd blir metaforen tillräckligt tydlig. Den luft och det ljus som sipprar in i sprickornas håligheter skulle då kunna illustrera hur normativa idéer om ålder vävs samman med strukturella villkor och situationsspecifika ålderserbjudanden. Sprickorna gör det möjligt att belysa hur själva iscensättningen av ålder är ömsesidigt beroende av sociala och kulturella föreställningar om barndom, ungdom, vuxenhet och ålderdom. Håligheterna och sprickorna mellan dockstorlekarna skulle då kunna visa att ingen dockstorlek är fulländad eller fullkomlig i sig själv. Naggade kanter, sprickor och håligheter skulle därför öppna upp för flerfaldiga tolkningar av åldersrelevans. För att tänka kring ålder kanske den ryska dockan gör sig bäst i porslin där den keramiska tekniken kintsugi⁶⁸ får illustrera de ”gyllene sömmar” som tillför liv och karaktär i varje spricka, och där varje lagning ombesörjer flera dimensioner av det som en gång varit, det som är och det som ska bli. Rent bildligt är det just i de gyllene sömmarna jag har gjort mina empiriska fynd. Det finns en skörhet i krackelerade sakers tillstånd, där sönderfallet genom lagning och återuppbyggnad ges nya innebörder och ett nytt slags skimmer. Den amerikanske forskaren i informationsvetenskap Steven Jackson beskriver i en inspirerande text själva omsorgen i att laga på följande vis:

Repair is about space and function—the extension or safeguarding of capabilities in danger of decay. But it is also an inescapably timely phenomenon, bridging past and future in distinctive and sometimes surprising ways. Repair inherits an old and layered world, making history but not in the circumstances of its choosing. It accounts for the durability of the old, but also the appearance of the new /.../ It fills in the moment of hope and fear in which bridges from old worlds to new worlds are built, and the continuity of order, value, and meaning gets woven, one tenuous thread at a time. (Jackson, 2014, s. 223)

Genom lagningen skapas alltså de nödvändiga ”tidsbryggor” som i förlängningen gör åldrandet, skavankerna och förfallet till något unikt och progressivt nytt. Omsorgen i att laga handlar om återuppbyggnad, förstärkning och en slags skräddarsydd anpassning, men också om underhåll och kontinuitet. Vi ombesörjer och lagar det vi bryr oss om, samtidigt tillför vi mening bortom den materiella funktionen genom själva lagningen. Eller som Jackson

⁶⁸ För visuella exempel se: <https://www.sydneycommunitycollege.edu.au/course/kintsugi.gold.repair> eller <https://www.sydneycommunitycollege.edu.au/course/kintsugi.gold.repair> (bildreferenser hämtade 2019-09-23).

uttrycker det: ”We care because we care” (s. 232). Den keramiska tekniken Kintsugi används vardagspoetiskt för att tala om konsten att omfamna åldrande, där förfall och slitage blir till originalitet, karaktär och ett särskilt gyllene skimmer. En sökning på begreppet kintsugi ger många träffar med den typen av poetiska åldersliknelser. Då idén rimmar väl med min anti-ålderistiska strävan efter att vända negativa ålders-stereotyper och ersätta dem med alternativa och nydanande sätt att tänka kring ålder, väljer jag att tillföra kintsugi till metaforen om den ryska dockan.

Styrkan med den ryska dockans lager-på-lager, som varit särskilt användbar i analyserna av empirin, är att den lyfter fram en lekfull aspekt av själva mekanismen att göra ålder i praktiken. Individens möjlighet att leka med sina inre dockor där situationen avgör vilken docka som lyfts fram, har gjort metaforen viktig i det analytiska arbetet. Genom den ryska dockan blir det möjligt att föreställa sig ålderspositioneringar som spelpjäser (olika dockstorlekar), vilket har bidragit till att jag har kunnat ringa in några av de mest centrala upptäckterna i denna studie. Det visar sig att deltagarna i studien tar till många olika strategier för att försöka leva upp till eller motsätta sig de åldersordningar som bärs upp av åldersmötets struktur. Erfarenheten av att bära olika åldrar inom sig, att bli gjord som ”stor” eller ”liten” av omgivningen, men också föreställningen om (och lekfullheten i) att kunna utforska framtida ålderspositioner, blir användbara resurser för att förhandla om den egna ålderspositionen i en given kontext.

Det yttersta lagret, det vill säga den största dockstorleken, ramar in den repertoar av åldrar en individ har att spela/leka med i mötet med andra. Det visar sig att både barn och pensionärer tänjer på ramarna och använder humor som ett sätt att manifesteras åldrar de ännu inte upplevt i sina egna kroppar. Jag föreställer mig därför att den ryska dockan är dynamisk med en spännvidd som sträcker sig även utanför gränsen för individens självupplevda ålder. Det skulle kunna illustreras genom att tillföra ett slags skuggor som dockan ännu inte hunnit växa i, mot vilka det blir möjligt att pröva, öva och vidga sina åldrar uppåt.

Den huvudsakliga förtjänsten med den ryska dockan blir således att metaforiskt lyfta fram ålderns föränderlighet, det dynamiska spelet med ålderspositioner (där individen både gör sig och blir gjord som stor/liten, ung/gammal) i en repertoar av positioneringserbjudanden (jfr Davies & Harré, 1990; Harré & van Langehove, 1999) samt individens potential att röra sig mellan olika ålderspositioner i dåtid, nutid och framtid. Dockan visar exempelvis hur Gertrud och hennes teaterkamrater ena stunden plockar fram en mindre dockstorlek och går ner i ålder

genom att hänvisa till rock'n'roll generationen eller till kvinnlig sensualitet, medan rock'n'rollen och skröpligheten i en annan situation kan användas för att göra sig gammal varpå dockan växlar upp i storlek. Den ryska dockan visar på detta vis hur görandet av ålder är starkt kopplat till de specifika empiriska situationerna. Det finns en tendens bland deltagarna att oftare växla upp än ner i dockstorlek. Kanske är det av nyfikenhet på det som komma skall. Repertoaren av åldrar stiger i takt med en stigande livserfarenhet och åldersrikedom, men med detta är det inte sagt att den största dockmodellen är den mest eftersträvansvärda. Det yttersta skalet blir i regel individens ansikte utåt, det vill säga omgivningens normativa referens och utgångspunkt, men situationen avgör vilka pjäser som blir förtjänstfulla att spela med samt vilken respons den valda spelpjäsen/dockan får då den möter sin medspelande omvärld. Empirin visar att deltagarna är kreativa och uppfinnar flera sammanslagningar, ett slags hybrider, av stora och små dockor. Pubertetstanten,⁶⁹ bebis-barnet,⁷⁰ mans-gubben⁷¹ och vuxen-ungdomen,⁷² låter oss förstå att det är fullt möjligt att vara stor och liten eller gammal och ung på samma gång. För att utmana åldersfenomen kan en skicklig spelare använda sina dockstorlekar såväl i förhandlingar om ålderskodade domäner som för att få särskild åldersdispens i en given situation. Spelet om åldern villkoras och regleras därmed socialt. Empirin visar att den relationella aspekten är absolut nödvändig för att förstå hur och när ålder tillskrivs betydelse.

Åldersmöten som skillnadsmarkering genom fostran och särskild omsorg

Genom strukturen för den kommunala verksamhetsformen åldersmöten görs barn och pensionärer konsekvent olika på grund av sina åldrar. Genomgående för samtliga fallstudier är en struktur där ålder blir ett synbart skiljetecken mellan den som är ung och den som är gammal. Tydligast görs skillnadsmarkeringarna (se Moosa-Mitha, 2005) i de åldersmöten där åldersolikheten är som störst, det vill säga i möten mellan små barn och pensionärer. I Allåldersteatern, den fallstudie där deltagarna är närmare varandra i kronologisk ålder mätt,

⁶⁹ Pubertetstanten hänvisar till den åldersposition som görs av till exempel Gudrun och Solveig i Allåldersteatern.

⁷⁰ Bebis-barnet betecknar exemplet med Hanna från sagostunderna på förskolan (se sid 122 i texten) där hennes performativa litenhet blir en strategi för att kvala in i läsgruppen.

⁷¹ Mans-gubben kan användas för att beteckna det sätt på vilka de deltagande äldre männen, till exempel Lars-Göran och Jerka i Allåldersteatern, gör ålder genom att likställa åldrad maskulinitet vid förmåga, intellekt och mod.

⁷² Vuxen-ungdomen hänvisar till de sätt på vilka de unga vuxna deltagarna i Allåldersteatern kategoriseras som ungdomar samtidigt som de själva distanserar sig från beteckningen ungdom och på så vis gå upp i ålder genom att göra sig vuxna.

blir skillnadsmarkeringarna alltså mindre påtagliga. I verksamheter förlagda vid förskolor och grundskolor kommer skillnadsmarkeringarna konsekvent till uttryck genom särskilda omsorgsstrategier. Omsorg visar sig vara en viktig strukturell åtgärd i att göra åldersmöten i praktiken. Omsorgen riktas såväl mot pensionärer som mot barn fast med olika syften, mål och innehåll. I empirin framträder en ålderskodning (Krekula, 2006) som präglas av idén om å ena sidan barnkodad fostran, å andra sidan äldrekodad hälsa. Den särskilda omsorgen om barnen bygger på en idé om kognitiv utveckling, lärande och mognad, men även på en idé om omsorg som beskydd. Strukturellt kommer detta till uttryck genom sagostundernas läsfostrande syfte där deltagaråldern för barn regleras utifrån föreställningen om att ”stora” förskolebarn, det vill säga barn i åldersspannet tre-till-sex-år, anses vara särskilt ”läsmogna”. I delstudien Film(i)skolan finns det på ett motsvarande vis en tanke om att barn i åldrarna tio-till-tolv-år är särskilt utsatta för exponeringen i sociala medier. Kursen Film(i)skolan framstår därför som en insats för att öka barns kunskap om bildetik, publiceringar,amerateknik och bildanalys då de behöver den som bäst. Åtgärden, aktiviteten som sådan, blir ett sätt att rusta barn för att kunna orientera sig i dagens mediavärld och konstanta bildflöde.

Den särskilda omsorgen om pensionären handlar främst om förebyggande hälsoåtgärder, om att minska socialt utanförskap och ofrivillig ensamhet, men också som en aspekt av att rusta den som är äldre för att hänga med i tiden och teknikens utveckling. Åldersmötet som idé lanseras som ett sätt för pensionären att bidra till samhällsnyttan genom att göra en insats, eller genom att ”sätta guldkant på barnens vardag”. Goda gärningar i samhällets tjänst skulle i sammanhanget även kunna tolkas som en omskrivning av det salutogena (hälsobringande) perspektivet som handlar om att verka för en meningsfull fritid och ökat välmående bland äldre. Den åldersstrukturella logiken säger då att äldre människor som slutat förvärvsarbeta mår bra av att engagera sig ideellt för en annan behovsgrupp (i det här fallet barn).

Empirin har flera exempel på då verksamheten på ett strukturellt plan visar pensionärer särskild omsorg. Ett givet exempel är kursstrukturen Film(i)skolan där pensionärerna erbjuds ett särskilt försprång genom en exklusiv introduktionsdag inför mötet med de deltagande barnen. Dessa särskilda insatser bygger på att vuxna arrangörer går in och tar kontroll, så att säga styr upp verksamheten, utifrån ålderskodade föreställningar om deltagarnas förkunskaper och behov. På motsvarande sätt kan andra omsorgsfunktioner på förskolan och i skolan tolkas som ett sätt för vuxenheten (pedagogerna) att ta kommandot över situationen och övervaka åldersmötet trots att de inte är fysiskt närvarande i själva aktiviteten eller i rummet. Riktade

omsorgsåtgärder där barn respektive pensionärer görs omsorgsbehövande bidrar till att vuxna görs ansvarsfulla.

Åldersolika kroppar – kroppen som resurs och begränsning

Många av analyserna lyfter ålder i relation till deltagarnas kroppar. Genom åldersmöten synliggörs en rad frågor som har att göra med den fysiska kroppens förmågor och begränsningar. Den mest konkreta iakttagelsen är betydelsen av den gamla kroppen i mötet med yngre kroppar. Barns snabba fötter som springer på personalavdelningen i mötet med pensionärens långsamma fötter som inte hinner med blir ett illustrativt exempel, men även de unga vuxna deltagarnas sätt att använda möblemanget i Allålderteaterns replokal där de väger på stolar och sitter på bord, visar hur olika åldrar iscensätts genom kroppen. Barns kroppar omnämns ofta i termer av "sprall", energi, snabbhet eller att de har "svårt att sitta still". Barns rörelsemönster anses inte alltid naturligt passa in i de aktiviteter som åldersmötet inbegriper, varför särskilda åtgärder såsom åldersgränser (sagoläsning för "stora" barn), tillsägelser och andra disciplinerande åtgärder används av pedagoger och pensionärer för att reglera och forma barnen till dugliga sagolyssnare eller filmskapare. Att bli gammal och att vara skröplig är något som flera av studiens deltagare lyfter som en begränsning i vardagen. Kroppens skröplighet skaver mot idén om pigga och aktiva pensionärer inom ramen för det som kallas "successful aging" (Calasanti & King, 2005). Åldersmötet ringar därför in ett ovanligt möte mellan den unga, pigga och kraftfulla kroppen i mötet med den gamla, skröpliga och orkeslösa kroppen.

De mest synbara exemplen på kroppsliga möten illustreras genom mötet mellan de yngsta och de äldsta deltagarna i sagostunderna på förskolan. I delstudien om sagostunder i förskolan får den kroppsliga dimensionen extra stor betydelse då de deltagande barnen kommunicerar och gör själva mötet med den äldre på ett fysiskt plan snarare än att prata om ålderns betydelser. Närhet och distans på det fysiska planet blir också en fråga om hälsorisker för äldre deltagare i form av bristande ork och infektionsrisk. Barnens nyfikna händer och barnens kroppsliga medläsning i mötet med den gamla kroppens begränsningar tillför en konfliktfylld dimension av åldersmötet. Dels tycks barnens fysiska närhet (själva goset och de relationer som uppstår) tillföra en hälsobringande effekt för de äldre högläsarna, dels utgör barnens baciller en hälsorisk då äldre människor anses vara mer utsatta för att drabbas av infektioner. Den taktila

närheten är av godo men också en risk, varför spritningsceremonin av barnens händer kan ses som en åtgärd där omsorg om den som är äldre hamnar i förgrunden.

Även i delstudien Film(i)skolan, där ålderskillnaden mellan deltagarna är förhållandevis stor, synliggörs kroppsliga begränsningar genom deltagarnas olika tempo. De deltagande barnen rör sig snabbare och arbetar med tekniska hjälpmedel på ett sätt som bidrar till att öka upplevelsen av åldersolikhet mellan deltagarna. Att någon av pensionärerna hör dåligt, att en går med käpp och att flera av de äldre behöver sitta ner och vila, medan barnen gärna rör sig snabbt över stora ytor, tillför ytterligare en aspekt av kroppsliga begränsningar som förstärker skillnaderna mellan ung och gammal. Att synliggöra skillnader, tvingas kompromissa och mötas i arbetsgrupperna kan bidra till insikter om ökad hänsyn, men kan också bidra till att befästa olikheter mellan åldersgrupperna barn respektive pensionärer.

Att diskutera äldre kroppars skröplighet och förfall kan uppfattas som kontroversiellt då diskussionen som sådan riskerar att bidra till att förstärka stereotyper och i värsta fall leda till ålderism (Butler, 1969; Andersson, 2008). Diskussionen försvåras av att den verksamhet jag har studerat på ett ideologiskt plan tydligt markerar en distans till vad man skulle kunna kalla åldrandets baksidor, som utöver ofrivillig ensamhet kan summeras just i kroppens begränsningar och förfall. Den nyliberala retorik som används i marknadsföringsmaterial framhåller pigga, aktiva och ”goa” pensionärer som ideal, men tenderar att ignorera tecken på motsatsen. Idealet med ett ”aktivt icke-åldrande” (Sandberg, 2013a) skaver mot det faktum att kroppens begränsningar i vissa aspekter faktiskt påverkar mötet mellan den som är ung och den som är gammal. Essensen av det kroppsliga åldersmötet har tidigare formulerats på följande vis:

spralliga barnkroppar, smidiga ungdomskroppar och stela åldringkroppar möts och interagerar med varandra. Ljusa röster, målbrottsröster och spruckna röster möts, en skrynklig hand läggs på en slät barnkind och växande kroppar samspelar med kroppar som gradvis försämras. (Johansson & Mühlenbock, 2016, s. 44)

I empirin har jag valt att lyfta kommentarer om ”försvagade armar” och andra självbenämningar på skröplighet därför att min utgångspunkt har varit att synliggöra många simultana dimensioner av åldersmötet där kroppen utgör en av flera sådana dimensioner. Genom att ringa in (även) kroppens fysiska begränsningar som en dimension av åldersmötets effekter blir det möjligt att diskutera åldersolika förutsättningar för att vidare utveckla

verksamheten. Det kan även handla om begränsade (åldersrelaterade) förutsättningar att behålla koncentrationen i en aktivitet, att planera för pauser, vila och sovttider, eller att vara lyhörd för till exempel pottränande barns behov av täta toalettbesök. Studiens empiri visar många olika exempel på att kroppslighet har såväl relationell som strukturell betydelse för de ålders-integrerande aktiviteterna.

Åldersmötet som strukturell oordning - en frizon

Genom att fallstudierna, var och en för sig, varit förlagda vid tre skilda åldersinstitutioner visar den sammantagna bilden en tendens till att förskolan, grundskolan och träffpunkten för äldre i egenskap av ålderskodade platser reproducerar sina respektive regimer där åldersnormer och åldersmaktordningar framträder på skilda vis. Det faktum att den vardagliga verksamheten på respektive plats är renodlat målgruppsinriktad, det vill säga anpassad för en specifik åldersgrupp (inte flera), gör att åldersmötet framstår som ett avbrott eller en parentes i den ordinarie verksamheten. Oavsett om det gäller förskolan, skolan eller träffpunkten framstår åldersmötet som en tydlig åldersmässig normavvikelse. Åldersmötet skapar, på ett strukturellt plan, oordning i den vardagliga strukturen. Med oordning menar jag här en normavvikelse gällande ålder och de i övrigt rådande värdesystemen för kontroll, makt och ordning där positionen pedagog/lärare/äldresamordnare blir synonym med ansvar, kunskapsförmedlare och organisatör medan positionen barn/elev/senior blir synonym med (ansvarsbefriad) kunskapsmottagare eller konsument. I åldersmötets oordning inryms förhandlingar och omförhandlingar om deltagarnas roller och funktioner. Ett övergripande resultat från observationer av de tre delstudierna är att den tilltänkta målgruppsåldern vid respektive institution konsekvent görs till så kallade *natives* (Rasmussen, 2004), hemmahörande på institutionen, medan åldersolika deltagare görs till besökare. Detta, menar jag, har stor betydelse för organiseringen av de ålders-integrerande aktiviteterna. Barnen i sagostunderna fostras till att ta väl hand om sin högläsande gäst vilket kommer till uttryck genom bäddningsprocedurer, tvagningsritualer och korrekt hygieniskt uppförande, medan pensionärerna och dramapedagogen i Allåldersteatern beaktar de unga deltagarnas arbetstider, anpassar och justerar repetitionerna och har överseende med att de unga deltagarna kommer tomhänta och oförberedda. Detta för att öka trivseln även för den heltidsarbetande deltagaren (den unga gästen) som frivilligt väljer att delta trots att hen i regel har ett underskott av tid.

Delstudien Film(i)skolan visar på ett tydligt sätt hur pensionären som gäst i skolmiljön saknar åldersrelaterade referenser kring en tilltänkt position, det vill säga hur pensionären i skolan förväntas agera eller vara. Det får effekten av att de deltagande pensionärerna tar till olika, mer eller mindre kreativa, strategier för att göra sig till pensionär i skolan. Dessa strategier påverkar mötet med övriga deltagare. Vissa pensionärer väljer att agera stödlärare eller ”trollkonstnärer” och tar med rekvisita, som till exempel en pekpinne, för att tydliggöra den egna positionen. Vissa andra fokuserar istället på att samarbetsövningarna ska göras tillsammans med barnen, och ytterligare andra ser sig som komplementära deltagare som kan bidra med andra kompetenser än barnen. Positionen gäst i skolkontexten innebär i exemplet Film(i)skolan en särskild frihet att som pensionär själv uppfinna sin egen funktion och roll i sammanhanget.

Åldersmötet som oordning och avvikelser från en tydligt reglerad åldersinstitutionell vardag har i analyserna även diskuterats som en frizon. Genom att åldersmötet bryter med gängse rutiner, regler och roller i den vardagliga verksamheten skapas en elasticitet och ett utrymme för undantag. Åldersmötet som frizon ger upphov till omförhandlade regler och former under särskilda omständigheter. Detta kan exemplifieras med att förskolebarnen tillåts beträda personalavdelningen (en del av byggnaden som annars är ”barnförbjuden”), genom att mellanstadiebarnen i Film(i)skolan tillåts använda sina telefoner och iPads som annars förbjuds i skolvardagen, men också genom att pensionärerna i Allåldersteatern får chans att återerövra krogen och offentliga miljöer kvällstid där de annars anses vara för gamla och socialt sett oönskade som konsumentgrupp. Förskolebarnen som deltar i sagostunderna uttrycker inte verbalt hur de upplever sitt deltagande, men visar genom motståndshandlingar, bus och bångstyrighet att mötet med pensionären framstår som en frizon eller en lucka i den ordinarie schemalagda verksamheten. Åldersmötet ger inte bara tillträde till annars stängda delar av förskolan, genom åldersmötet får barnen även tillfälle att pröva nya ord och förhandla om turtagning utifrån andra logiker än förskolans vardagliga struktur. Även för skolbarnen som deltar i Film(i)skolan framstår åldersmötet som en parentes i vardagens åldersreglerade rutiner. Frizonen från den ordinarie skolvardagen och tillåtelsen att använda annars strikt reglerad teknik (privata mobiltelefoner, iPads och datorer) skapar utrymme för förhandlingar om ålderspositioner och skilda kunskapsdomäner. I mötet med pensionären, som saknar en given roll och funktion i skolsammanhanget, skapas ett tillfälle där även barnen får chans att omförhandla sina positioner. Det är inte på förhand givet vem som är lärande eller vem som ”ger” och delar med sig av tidigare erfarenheter. Parentesen i skolvardagen ger på så vis

upphov till intressanta förhandlingar och omförhandlingar av ålderskodade domäner, vilket i sig ger deltagarna goda förutsättningar att mötas över sina respektive åldrar. Empirin synliggör således att det rent organisatoriskt krävs ett visst mått av oordning i åldersinstitutionernas vardagliga rutiner för att möjliggöra frizoner och faktiska möten mellan åldersolika deltagare.

Åldersmötets dubbla ironier

Åldersmöte som begrepp förstärker idén om ålderns olikheter. Jag har tidigare lyft den paradox som synliggörs i åldersmötets strävan efter att tona ned ålderns betydelse samtidigt som ålder görs till den centrala förutsättningen för deltagande i aktiviteten. Integrationen riskerar att få kontraproduktiv effekt då rubriken på aktiviteterna tydligt pekar ut ålder som skillnadsmarkering. Ett sätt att komma bort från denna paradox är genom att rubricera aktiviteterna med andra begrepp, till exempel genom begreppet *kultur*. Mina forskningskollegor Barbro Johansson och Ylva Mühlenbock (2016) har i projektet Kulturmöten utan gränser poängterat att *kulturmöten* kan vara en mer fördelaktig benämning på aktiviteter som avser att förena människor av olika ålder kring estetisk verksamhet. Om man utgår från att de studerade aktiviteterna kan definieras som kulturmöten hamnar fokus på deltagarnas intresse för den estetiskt kulturella aktiviteten, varpå ålder och mötet mellan åldersolika deltagare får en mindre iögonfallande funktion. Kulturbegreppet får deltagarnas ålder att bli sekundär och mötet mellan åldersolika blir då inte en direkt förväntad effekt av själva aktiviteten. Ett antropologiskt kulturbegrepp definierar kultur som en livsform utifrån definitionen: ”a whole way of life” (Williams, 1958/1968, s 18), eller som kollektivt meningsskapande (Geertz, 1973). Ur ett sånt perspektiv blir gruppen och den kollektiva identiteten formad av gruppens livsstilar, språk och vardagsrutiner i en given historisk och social kontext. Den gemenskapande kulturen blir också en fråga om att synliggöra och erkänna samexistensen av mångkulturella hybridkulturer (se Fornäs, 2012, s 22). Genom det antropologiska kulturbegreppet blir kulturmötet ett sätt för människor att vidga sina referensramar, möta nya perspektiv och se sig själv i ett nytt sammanhang genom att möta andra människor. Om kultur även definieras utifrån det estetiska kulturbegreppet signalerar kultur att aktivitetens deltagare förenas kring intresset för den konstnärliga aktiviteten som sådan. Enligt Johansson och Mühlenbock (2016) är det kombinationen mellan kulturellt utbyte, i betydelsen möte mellan (ålders)olika individer, och mötet genom den konstnärliga/estetiska aktiviteten som definierar vad som anses vara ett lyckat åldersmöte.

Kultur kan därför vara ett tacksamt begrepp för att lyckas åstadkomma den tankeförflyttning som krävs för att åldersmötet ska bli en effekt av en social aktivitet. Men att enbart byta ut begreppet ålder mot kultur skulle förstås inte lösa samhällets ålderssegregerade struktur i grunden. Här krävs såväl tankeförflyttningar som politiskt och strukturellt förändringsarbete i flera led.

För att zooma ut och sätta den studerade verksamheten i en vidare samhällelig kontext vill jag tydligt poängtera den ironi som inryms i beteckningen åldersmöte. Man skulle rentav kunna tala om en dubbel ironi (se Thang, 2001) då åldersmötet på en samhällelig makronivå (visionärt) byggs upp kring en romantiserad bild av att kommunalt arrangerade åldersmöten kan vara lösningen på ålderssegregationen, samtidigt som verksamheten på mikronivå arrangeras som evenemangsliknande inslag i en annars konsekvent åldersåtskild institutionaliserad vardag. Idealbilden och visionen av en ökad social inkludering där individer i alla åldrar lever och umgås tillsammans i harmoni raseras av det faktum att välfärdssystemet i grunden bygger på åldersregleringar där varje åldersgrupp hanteras utifrån separata budgetar, åldersspecifika utbildningsorgan, åldersspecifik hälso- och sjukvård, åldersspecifika boendemiljöer och så vidare. Veckovisa kommunalt arrangerade åldersmöten utgör i välfärdsstrukturen och i den samhälleliga debatten en liten parentes, något som i vardagligt tal kallas för en ”icke-fråga”. För verklig åldersintegration krävs betydligt större åtgärder. Med detta är det inte sagt att åldersmöten som verksamhetsform är överflödiga eller att integration inte sker mellan deltagarna i de aktiviteter som studerats. Jag vill påstå att frågan om åldersintegrering bör lyftas högre upp på den politiska agendan (inte enbart som satsningar på kultur för äldre) om det ska ske verkliga förändringar. Genom att presentera den breda variation av interaktionsmöjligheter, beröringsytor, hinder och möjligheter som framkommer i empirin har jag haft ambitionen att synliggöra kommunala åldersmöten som ett samtidsfenomen betraktat utifrån kritiska åldersstudier. Här framstår de strukturella villkoren för verksamhetsformen åldersmöten som problematisk utifrån diskussionen här ovan.

Aspekter av att göra ålder

Mina tre fallstudier har visat att ålder konsekvent och explicit görs mellan deltagarna i de ålders-integrerande aktiviteterna. Vid alla de studerade aktiviteterna har det varit svårt att se situationer eller tillfällen då ålder helt förlorade betydelse. Ålder fanns alltid med som en faktor som påverkade individerna och aktiviteterna, såväl i utformningen av verksamheten

som i själva interaktionerna mellan deltagarna. Ålder kunde däremot ha skiftande betydelse och inflytande över de studerade situationerna. Jag ska nu lyfta de mest framträdande aspekterna av hur ålder gjordes i interaktionen mellan deltagarna.

Att gå upp, gå ner eller stå kvar i ålder

Min teoretiska utgångspunkt att ålder görs socialt och relationellt har synliggjorts empiriskt genom ett antal exempel där studiens deltagare leker/spelar med sina inre dockor. Empirin illustrerar det komplexa och ibland motsägelsefulla spelet med dockstorlekar där deltagarna framställer sig själva som både unga och gamla eller små och stora. Det visar sig genomgående i studien att görandet av ålder blir en fråga om förhandlingar av åldersanspråk respektive ålderstillskrivningar (Laz, 1998; Krekula, 2006; Närvänen, 2009). Förskolebarnen förhandlar om att göra sig stora (gå upp i ålder) för att kvala in i sagostunden, men det finns också exempel på då åldersanspråket tar en annan riktning och barnet i fråga väljer att försöka gå ner i ålder för att kvala in i en läsegrupp avsedd för ”de små barnen”. På motsvarande vis har empirin visat hur deltagarna använder sig av liknelser och metaforer som exempelvis ”rullatorgången”, ”gamla änkan”, ”kärring” eller ”gammal hes korp” för att göra anspråk på specifika ålderspositioner. Åldersanspråk och tillskrivningar av ålder artikuleras och villkoras på olika vis och tycks vara avhängiga av den studerade situationen. Genom att gå *upp i ålder*, gå *ner i ålder* eller *stå kvar i ålder* förhandlar deltagarna om sina ålderspositioner (Lundgren, 2010). Med utgångspunkt i Foucaults maktbegrepp och diskussionen om agens i teorikapitlet har jag i analyserna velat synliggöra hur deltagarna aktivt använder ålder som interaktionsresurs. För att bättre kunna diskutera de fall då deltagarna i min studie aktivt gör anspråk på en viss ålder genom att positionera sig i relation till andra har jag valt att mynta begreppet *åldersriktning*. Det kan handla om att individen i fråga går upp eller ner i ålder genom att särskilt anpassa sitt tal eller sitt uttryckssätt till en specifik åldersgrupp. Åldersriktningen kan synliggöras på skilda vis genom att en individ justerar och anpassar den egna åldern för att göra sig ung, gammal eller stå kvar i vad som uppfattas som ”åldersnormalt” i relation till normativa förväntningar på ålderskaraktäristiska beteenden och/eller andra manifestationer av ålder. Empirin visar att åldersriktningen även görs genom disidentifikation med en åldersbeteckning, det vill säga genom åldersdistansering, där individen går upp eller ner i ålder genom att ta avstånd från en åldersbeteckning. Ungdomsbegreppet är ett tydligt sådant exempel. De deltagare som i studien tilltalas med beteckningen ungdom använder sig konsekvent av åldersdistansering som resurs för att gå

upp eller ner i ålder. Att stå kvar i ålder, det vill säga uttrycka eller befästa normativa förväntningar på ålder, bör också betraktas som en åldersriktning och aktiv handling.

Ålder görs konsekvent till en interaktionsresurs där ålderspositioner blir förhandlingsbara och situationsbestämda, men empirin visar att de åldersanspråk som uttrycks måste förstås och tolkas utifrån varje specifik situation där den uttrycks (Hellman, Heikkilä & Sundhall, 2014; Krekula & Heikkinen, 2014). Empirin visar att de deltagande barnen tenderar att göra sig stora genom att exempelvis referera till antal tappade tänder, eller som i skolsammanhanget (i delstudien om Film(i)skolan) visa på teknisk kompetens. Även de unga vuxna deltagarna i Allåldersteatern strävar generellt uppåt i ålder genom uttryck för vuxenblivande i form av familjebildning och referenser till yrkesidentitet. De manliga pensionärerna väljer generellt att gå ner i ålder genom mod, intellekt och tekniktillvändhet. Men deltagare i varje ålder visar också en tendens till att stå kvar i ålder i stunder då det är mest förtjänstfullt att leva upp till en förväntad åldersnorm.

Jag vill poängtera att min studie bygger på ett relativt litet empiriskt underlag för att kunna säga något generellt och allmänt om hur människor gör ålder i en vidare kontext. Då min blick för ålder som görande ändå har öppnat upp för att se åldersriktningen som en resurs människor i allmänhet tenderar att använda sig av för att ålderskoda sin omvärld och för att positionera sig i relation till sin omvärld, vill jag zooma ut och illustrera hur detta kan ta sig uttryck genom daglig press och media. Ett tacksamt exempel att lyfta är de effekter och den respons som den sextonåriga klimataktivisterna Greta Thunberg har fått från världsledande politiker efter att hon talade på FN:s klimatmöte i New York i september 2019. Greta Thunbergs retorik och medias skildring av henne som ung klimataktivist genomsyras av ålderskodade attribut. Genom att stå kvar i en barnålder blir Thunbergs budskap särskilt effektivt då hon vänder sig till världens makthavare med orden: ”Ni har stulit mina drömmar och min barndom med era tomma ord” (Sadikovic, SvD, 2019-09-23). Budskapet får stark effekt och en särskild bärighet just på grund av att hon fortfarande är minderårig och befinner sig i barndomen. Även de debatter och efterspel som kommit kring Greta Thunbergs tal vid klimatmötet kan tolkas som vuxenkodade uttryck och manifestationer av åldersmakt. Ett annat tydligt exempel på ålderstillskrivningar har förekommit i den inhemska politiska debatten under 2010-talet, då media har anammat åldersbeteckningar som ”silverrygg”

(exempelvis Håkansson, 2011-09-01), ”lekstuga”⁷³ och ”sandlåda”⁷⁴ som åldersförhöjande och/eller åldersreducerande markörer om våra svenska politiker. Den politiska debatten signalerar på så vis hur ålder värderas i frågor om ansvar, kompetens, makt och kontroll. På ett vidare samhällsligt plan kan debatter om politiska sandlådor och lekstugor visa hur ålderskategoriseringar skapas där ålder tillskrivs betydelser som får kulturellt och normativt förankrade effekter. Journalistiken och den allmänna debatten skapar genom begreppen sandlåda och lekstuga mediala barnpositioneringar genom att ta ner åldern, omyndigförklara och förminska politiker med hjälp av referenser till barnkodade praktiker (jfr Alanen, 2001).

Humor och lek som resurs för att utmana åldersnormer

En av de viktigaste resurserna som deltagarna i de tre delstudierna tar till för att positionera sig och för att mötas över sina respektive åldrar är humor och lek. Som tidigare nämnts blir humor den viktigaste resursen deltagarna tar till för att leka/spela med sina inre dockstorlekar och för att utmana samhällets rådande åldersideal. Analyserna i tidigare kapitel visar till exempel hur äldre kvinnor kategoriseras utifrån normativa föreställningar om den så kallade ”övergångsåldern”. Den samhälleliga blicken på kvinnligt åldrande framstår som en börda för vissa av deltagarna, varför kategoriseringen blir ämne för humor och motstånd. De kvinnliga pensionärerna väljer att utmana och leka med positionerna ”gamla änkan”, kärringen, pubertetstanten och sensuella damen. Den senare positionen involverar även skämt om överdriven alkoholkonsumtion och sena kvällar på krogen. Vad som blir gemensamt för de humoristiska inslagen kring diverse ålderspositioner är att de ofta blottlägger en dubbelhet där humorn blir en form av disidentifikation med ålderskodade förväntningar, samtidigt som humorn också öppnar upp för alternativa tolkningar och möjliga positionerbjudanden. Kärringen blir en sådan tydlig form av disidentifikation där åldersdistansering och självironi framstår som en aspekt av att göra motstånd. Kärringen pekar på en ålderskategorisering där skröplighet och kroppsligt förfall framstår som en del av en avsexualiseringsprocess (jfr Kulick & Rydström, 2015) som blir synonym med uteslutning från vuxenheten. Kärringen gör upp med beteckningen ”has been” (Andersson et.al., 2011; Närvänen, 2009), det vill säga idén om att hon passerat sitt bäst-före-datum och därför anses ha förlorat vuxenstatus. Att skämta

⁷³ ”Lekstuga” är ett begrepp som i den politiska debatten markerar bristande ansvar och politisk omogenhet. Lekstugan blir en symbol för sådant som anses hålla alltför låg nivå. En sökning på ”svensk politik lekstuga” ger otaliga träffar där artiklar, nyhetsinslag och debattinlägg där lekstuga används i negativ bemärkelse för att åldersreducera och frånta politiker förtroende och kompetens.

⁷⁴ Även ”sandlåda” används synonymt med lekstuga för att beteckna omogenhet inom politiken.

om den sensuella damen får en parodisk effekt och kan tolkas som ett sätt att hantera och utmana skambeläggning av äldre kvinnors sexualitet. Förlust av den önskvärda vuxenheten visar att vuxenhet, till skillnad från både ålderdom och barndom, är starkt kopplad till sexualitet. En intressant iakttagelse är att beteckningen kärring både görs som disidentifikation, som parodisk beteckning för en gammal kvinna och som ett sätt att återerövra och uppgradera en lågstatusposition. Analyserna visar flera exempel på att äldre kvinnor tar till metaforer eller andra åldersförhöjande uttryck för att gå upp i ålder. I den sociala interaktionen med andra får kärringen (som anspråk på hög ålder) i själva verket en åldersreducerande effekt.

Deltagarna visar att det finns många olika sätt att använda humor för att göra motstånd mot förväntade åldersnormer. Jocke, en deltagare i Allåldersteatern, som (privat) är en trött nybliven småbarnspappa kallas ungdom och använder sig återkommande av en strategi där demonstrativt barnkodat beteende blir ett sätt att anamma gruppens humoristiska jargong. Han slänger gärna upp sina svettiga fötter i famnen på en äldre kvinnlig pensionär, kladdar medvetet i aktivitetsledarens kalender och vräker sig och tar plats med ett barnkodat rörelsemönster. Det humoristiska barnkodade beteendet blir en effektiv interaktionsresurs i mötet med övriga deltagare. Under sagostunderna på förskolan blir humor ett inslag som manifesterar barnens ansträngningar att få kontakt med högläsaren för att avleda aktiviteten och prata om något som de själva tycker är viktigt. Till exempel genom att tända och släcka lampan. Här kan själva avbrottet ses som en effekt av barnens humorstrategi. Det blir tillfället då ljuset sipprar in mellan dockstorlekarna, för att återknyta till den ryska dockan. Men humor används även som strategi för att ifrågasätta och omförhandla ordningen i en aktivitet. Det visar exemplet från delstudien Film(i)skolan då Solveig beklagar sig över att få läxor så sent i livet, och där hon i nästa andetag påstår att hon ”säger upp sig” om förutsättningen för deltagandet innebär att hon förväntas ställa väckarklockan och gå upp tidigt på morgonen.

Ur ett samhälleligt makroperspektiv används humor ofta som interaktionsresurs för att ifrågasätta makten. Folk tycker i allmänhet att det är roligt när den normativa ordningen kastas omkull. Om den rådande normativa ålderskategoriseringen säger att ”gammal är vis” skapas därför en humoristisk oordning vid varje tillfälle barn säger kloka saker. Den svenska populärkulturen svämmer över av den sortens humor. En internetsökning på ”visdomsord från barn” ger över tjugo tusen träffar. Kolumner med roliga barncitat i tidskrifter för föräldrar (exempelvis mama.nu) och kåserier med samlade barncitat (se Dirckinck-Holmfeld, 2009,

2010, 2011; Levengood & Lindell, 2001, 2003) anses ha stort underhållningsvärde och uppges vara så kallade bestsellers i presenthyllan. Kloka barn blir roliga för att de framstår som ”lillgamla”. Skämten kring ålder bygger generellt på ifrågasättande och/eller ett icke-hänsynstagande till den rådande normativa organiseringen av ålder (se Riley & Riley, 2000). Bachtins teori om skrattekulturens motståndspotential och ifrågasättandet av den hegemoniska makten (1965/2007) är intressant att applicera på ålder och metaforen med den ryska dockan då varje dockstorlek och varje situation byggs upp av olika maktdiskurser (Foucault, 1980, 1976/2002). I ett sammanhang kan den största och äldsta dockan vara överordnad den lilla dockan, men i nästa stund har spelplanen ritats om och kvar står då gammeldockan med lång näsa. Om funktionen med åldersstereotyper på ett humoristiskt plan ses som ett sätt att ifrågasätta och underminera hierarkier (Johansson, 2009), görs detta konsekvent i de tre delstudierna. De humorämnena som har med ålder att göra och som framträder tydligast i empirin kan summeras i: lek, sexualitet och handfasta regelbrott mot vuxenvärldens, talordningens eller åldersinstitutionens regler. Många av dessa ämnen och regelbrott handlar om vad man skulle kunna kalla för vardagsmotstånd (Dolk, 2013). Vad deltagarna skrattar åt blir avhängigt på situationen och de åldersnormer som reglerar varje institutionell kontext. Empirin synliggör även *hur* ålder blir en interaktionsresurs med potential att förhandla om och utmana regleringen av ålder i en given kontext.

Att tilldelas och göra åldersdispens

Flera exempel i empirin visar situationer då enskilda deltagare kan tillägna sig något som jag har valt att kalla för en särskild *åldersdispens*. Åldersdispensen är något en individ tillägnar sig av andra då en specifik egenskap kopplas samman med en viss ålder och därmed ger individen ifråga särskilda förmåner. I analyserna syns åldersdispensen vid tillfällena då barnen på förskolan (till en viss gräns) kommer undan med bus, spring i benen och bångstyrighet som att till exempel medvetet välla ner böcker på golvet eller tända och släcka lampan under pågående läsning. Andra exempel är hur de unga vuxna i teatergruppen kommer undan med slarv och konsekvent kvarglömda manus eller hur två pensionärer i Film(i)skolan slipper räcka upp handen för att få ordet och dessutom tillåts gräla inför övriga deltagare utan att aktivitetsledaren går in och avbryter. Genom åldersdispensen blir normer kring ålder särskilt synliga eftersom specifika egenskaper kopplas till givna åldrar som en form av ursäkt eller anomali (undantag). Åldersdispensen gör att en åldersblandad grupp tenderar att särbehandla vissa individer i

specifika avseenden. Ur ett maktperspektiv framstår åldersdispensen som en förskjutning eller uteslutning av enskilda individer från en större enhet eller gemenskap. Då förskjutning och uteslutning är negativt klingande begrepp väljer jag istället att kalla åldersdispensen för ett undantag eller anomali (Foucault, 1980). Undantaget är mer neutralt och rimmar därför bättre med de förtjänster som åldersdispensen tillför individen genom den axelryckning eller låt-gå-mentalitet som ofta framträder vid de tillfällen åldersdispensen blir påtaglig.

Jag betraktar åldersdispensen som i första hand en kollektiv ålderstillskrivning (ålderskategorisering) då den tillägnas individen av någon annan (omgivningen).

Åldersdispensen kräver dock agens och någon form av insats eller reaktion från individen för att bli gällande. Åldersdispensen byggs alltså upp dels av en kollektiv reglering där individer i vissa åldrar under vissa omständigheter slipper undan allmänt rådande sociala koder och regler, dels av individens egen ålderspositionering.

För att illustrera åldersdispensens dubbla nivåer ska jag lyfta exemplet med Allåldersteaterns deltagare Agata som erbjuds att följa med då teatergruppen går på krogen för att fira av ett lyckat gig, men som väljer att avböja. Exemplet visar hur åldersdispensen villkoras av gruppen i betydelsen: Agata erbjuds att få följa med på krogen *trots* att hon är så gammal (nästan femton år äldre än övriga pensionärer i gruppen och mer än sextio år äldre än den yngsta deltagaren). Då Agata väljer att avstå från krogbesöket och påstår att krogen "är inget för mig" tillskriver hon sig själv en särskild åldersdispens på grund av sin höga ålder. Hon går hem och gör därmed vissa gruppdeltagare besvikna. Åldersdispensen uttrycks i det här fallet i form av ett socialt erbjudande, men däri finns även en viss förväntan på motprestation och gensvar där gruppen vinner erkännande som särskilt lyckad och åldersblandad om så många gruppmedlemmar som möjligt väljer att delta. Erbjudandet ges inom ramen för åldersmötet och det ställs en förväntan på att Agata ska bjuda till och visa sig tacksam över att få chans att (för en gångs skull) gå med ut på kvällen. Dispensen ges av gruppen men inom åldersdispensen finns utrymme för förhandling och flexibilitet där individen kan välja att spela med eller stå emot det åldersrelaterade villkoret. Gruppen uttrycker viss besvikelse då Agata väljer att distansera sig och gå hem, samtidigt står Agata oemotsagd just på grund av att hon är så mycket äldre än övriga deltagare. Agatas höga ålder gör att teatergruppen låter henne hållas utan att försöka övertala eller skuldbelägga henne. Genom exemplet blir det därför synligt att åldersdispensen har en dubbel funktion och inverkan på regleringen av ålder. Den görs både kollektivt och subjektivt.

Simultan kommunikation och tolkning – en barnkodad kompetens?

I detta stycke vill jag lyfta en språklig interaktiv nivå där ålder blir viktig utifrån en idé om åldersdissonans, separata referensvärldar och ålderskodade arenor. Det visar sig att deltagarna för parallella samtal där ålder blir en synbar kommunikativ skiljelinje mellan åldersspecifika referensvärldar. Empirin visar att barn i högre grad än de unga vuxna, medelålders vuxna och pensionärer som deltar i aktiviteterna, ägnar sig åt något jag har valt att kalla för simultan åldersanpassad kommunikation. Det tycks självklart och givet för barnen i studien att individer i olika åldrar rör sig i skilda kommunikationssfärer och att det praktiskt krävs översättningar och aktivt tolkningsarbete för att överbrygga dessa.

Flera empiriska exempel, framförallt i delstudien om sagostunder i förskolan, visar hur barnen använder simultan kommunikation i samtal med sina jämnåriga och med den som är äldre. Detta barniga (Sjöberg, 2013) tolkningsarbete skapar förutsättningar för möten över åldrar och samtal bortom åldersspecifika referensvärldar. Exemplet visar hur barnen kommunicerar horisontellt med jämnåriga samtidigt som de kommunicerar vertikalt med den som är äldre. Detta kräver en särskild slags kompetens och lyhördhet där tolkningen blir till en brygga mellan skilda referensvärldar. Exemplet med de barnkulturella referenserna *Turtles* och *Angry Birds* där pensionären missar den transmediala intertextualiteten (Kinder, 1991; Sparrman, 2006) visar att tolkningsarbetet sker i en vertikal riktning som ett sätt att involvera den äldre i samtalet, men det finns även exempel som visar hur ett barn som lärt sig sagans struktur kan hjälpa sina jämnåriga medläsare att tolka ”slutet gott allting gott” genom att förklara att slutet är gott i bemärkelsen ”bra” och inte något man nödvändigtvis äter. Detta tolkningsarbete överbryggas de missförstånd som riskerar att uppstå där ord ges olika innebörd därför att individer av olika ålder tenderar att utgå i första hand från sin egen åldersbetingade referensvärld. Genom tolkningsarbetet med åldersanpassat tal och simultan kommunikation finns en potential i att reda ut missförstånd, lösa upp åldersdissonans och vidga en förståelsehorisont som dittills varit begränsad av ett alltför snävt ålderskodat perspektiv. Missförstånden som lyfts i empirin framstår som grogrund för åldersmöten. Tyvärr stannar de flesta samtalen vid ett missförstånd. Barnen ger upp sina försök att reda ut och förklara för den som är äldre. Genom en barnig lyhördhet för ordens flerfaldiga betydelser och innebörder, och ett mer aktivt tolkningsarbete i dubbla riktningar (det vill säga barn-till-pensionär och pensionär-till-barn) skulle samtalen och mötena över deltagarnas åldrar ha potential att fördjupas.

På ett motsvarande vis har jag sett att barnen i Film(i)skolan använder simultan kommunikation i arbetsgrupperna. I skolkontexten adderas ytterligare kommunikationskanaler genom den digitala tekniken. Inte nog med att barnen kommunicerar horisontellt med varandra och vertikalt med de deltagande pensionärerna. De för även dialog med varandra via skärmar, med klassläraren och med aktivitetsledarna, vilket tillför ytterligare dimensioner av att hålla igång många dialoger simultant. Vad som blir synligt i skolkontexten är dock att barnen inte tycks vara lika benägna att vilja ägna sig åt tolkningsarbetet till förmån för pensionären. Kanske kan den minskade benägenheten till vertikalt tolkningsarbete bero på att deltagarna i denna delstudie (i jämförelse med sagostunderna) inte hunnit bygga relationer till varandra. Film(i)skolan arrangeras trots allt som en kurs med förhållandevis få tillfällen för deltagarna att mötas, till skillnad från sagostunderna där barnen och högläsarna bekantat sig med varandra över lång tid. Kanske spelar det även roll att sagostunderna utformas genom gruppansättningen en pensionär i mötet med många barn (där pensionären också är aktivitetsledaren) medan Film(i)skolan involverar fler åldrar och därmed utformar en annan gruppdynamik. I den senare är pensionären inte heller aktivitetsledare, utan gruppdeltagare tillsammans med barnen.

Avseende de små barnens kompetens att tolka läser jag in en kulturellt kodad syn på språkfostran och kommunikation som avspeglar sig i deltagarnas förhållningssätt. Både barnen och pensionärerna tycks vara överens om att den som är ny i världen (barnen) och som just börjat sätta ord på tillvaron förväntas vara särskilt nyfiken, lyhörd och anpassningsbar i relation till språkets alla nyanser. Detta tolkar jag som en aspekt av barns underordning och det naturaliserade tolkningsföreträde som vanligtvis tilldelas vuxna och äldre i relation till barn. Små barn omger sig sällan enbart med jämnåriga (utan vuxen översyn), varför detta vardagliga tolkningsarbete genom simultan kommunikation och åldersanpassat tal blir till en naturlig del av barns sätt att kommunicera med sin omgivning. Barns (framförallt små barns) naturaliserade underordning skulle därför kunna förklara varför detta barniga tolkningsarbete och omsorgen i att åldersanpassa och förklara skeenden för den som är åldersolik tenderar att minska med stigande ålder. Jag vill konstatera att det är synd att tendensen går i den riktningen då jag ser att åldersanpassat tal ibland är nödvändigt för att skapa ökad förståelse och undvika missförstånd mellan åldersolika deltagare, varför tolkningsarbetet också ringar in en kommunikativ nivå med utvecklingspotential. Inte minst då syftet med verksamheten är att mötas över åldrar.

Ålderskodade domäner, åldersdissonans och åldersjämkning

Ett viktigt resultat i studien är upptäckten att deltagare i specifika situationer väljer att använda ålder som en strategi för att förhandla om kompetens och makt. Flera av delstudierna visar hur en ålderskodad domän uppstår i samma stund som ett specifikt kunskapsområde kopplas samman med ålder. Den ålderskodade domänen beskriver situationer då en individ gör anspråk på en specifik kunskapsdomän med hjälp av sin ålder. En ålderskodad domän befästs således genom att aktivt koppla samman ålder eller generationstillhörighet med en särskild sorts kunskap. Genom ålderskodade domäner ökar avståndet mellan åldersolika individer. Det vill säga att avståndet mellan ung och gammal blir mer påtagligt. För att beskriva de spänningsfält som uppstår då de åldersolika deltagarna förhandlar om kompetenser och maktbalanser har jag lånat in begreppet åldersdissonans (Forman, 2016). Åldersdissonansen beskrivs som en maktbalans eller som dragningar åt skilda håll där äldre och yngre gör anspråk på skilda ålderskodade domäner. Dissonansen kan beskrivas som den krock eller glidning då äldre "vet bäst" inom ett visst kompetensområde och yngre "vet bäst" inom ett annat. Åldersdissonansen blir en effekt av att parallella ålderskodade domäner och parallella referensvärldar ställs i relation till varandra. Jag använder begreppet åldersdissonans för att analytiskt beskriva situationer då studiens deltagare gör anspråk på, och förhandlar om makten genom, en viss sorts kunskapsdomän kopplad till ålder. Analyserna visar att de förhandlingssituationer som uppstår genom åldersdissonans får olika effekter. Då tidigare begrepp inom den tvärvetenskapliga åldersforskningen inte är tillräckligt nyanserade för att beskriva resultatet i denna studie valde jag att mynta begreppet ålderskodade domäner som beskriver hur individens agens i samspel med normativa föreställningar om ålder ibland mynnar ut i den maktkamp som illustreras genom åldersdissonansen. Gemensamt för dessa begrepp är att de baseras på förhandlingar om makt utifrån ålder.

Det visar sig att åldersdissonansen ofta kommer till uttryck genom missförstånd och friktion där deltagare i olika ålder inte förstår varandra. Jag har tidigare lyft exemplet med förskolebarnens populärkulturella referenser, men vill i det här sammanhanget även lyfta den friktion som uppstår mellan en ung tjej och en äldre kvinna i Allåldersteatern då ålderskodade samtalsjargonger skapar disharmoni mellan de båda deltagarna, något som jag tidigare diskuterat som exempel på då femininitet görs på skilda vis. Det visar sig att åldersdissonansen uppstår i konfliktytor som ofta leder till missförstånd. Jag har dock valt att se åldersdissonansen som en potential och grogrund för möten mellan åldersolika deltagare. Det är dessa missförstånd och friktionsytor som gör det möjligt att introduceras till varandras

referensvärldar. Med tanke på min teoretiska utgångspunkt att ålder konstrueras relationellt, vilket i praktiken innebär att en individ blir ung eller gammal först då hen ställs i relation till andra, förutsätter åldersmötet ofta åldersdissonans. Ålder (i betydelsen åtskillnad/olikhet) kan dock påverkas av hur individen väljer att spela med sina inre dockstorlekar. Jag har tidigare visat hur humor och lek blev resurser som deltagarna tog till för att minska åldersolikheten, eller för att förstärka och utmana gängse åldersordningar. Dissonansen mellan unga och gamla deltagare skulle kunna betraktas som den utlösande faktorn för att skapa sprickor i fasaden där det blir möjligt för nytt ljus att sippra in. Det nya ljuset, eller guldsömmen (själva lagningen) synliggörs genom dissonansens effekter, det vill säga att deltagarna möts i humor, lek och kreativitet.

Utöver potentialen i åldersdissonansen noterade jag att deltagarna i studien använde något som jag har valt att kalla för åldersjämkning för att aktivt minska avståndet mellan den som är ung och den som är gammal. Genom att identifiera ålder som en skillnadsmekanism, kunde deltagarna överbrygga, förminska eller släta ut skillnader som antogs ha med ålder att göra. I delstudien om Allåldersteatern framträdde en fysisk dimension av hur gruppen kompromissade och jämkade utifrån ålder för att förhandla om tillgängliga platser i det fysiska rummet. Här synliggjordes en strävan efter att återerövra offentliga platser och göra dem tillgängliga även för gruppens pensionärer som annars sällan syns i krogmiljö. Jag betraktar åldersjämkningen som en aktiv motståndshandling genom vilken gruppen ville bryta mot gängse normer. Genom att fysiskt närvara och ta plats i den offentliga krogmiljön ville deltagarna öka toleransen för åldersblandning. Åldersjämkningen beskriver i exemplet ovan en process där studiens deltagare använde sina olika åldrar som måttstock för att inta det offentliga rummet och söka efter (konstruera) en neutral, mindre ungdomskodad plats. Åldersjämkningen blev ett sätt att minska avståndet mellan åldrar och därigenom öka acceptansen för en större åldersspridning. Genom åldersjämkningen kunde deltagarna sträcka sig utanför sin åldersmässiga komfortzon i sökandet efter en plats som var tillräckligt ungdomlig och tillräckligt ålderdomlig för att gruppen som helhet skulle känna sig bekväm. I analysen av exemplet ovan avser åldersjämkningen i första hand en strategi för att tillgängliggöra det ålderssegregerade offentliga rummet, men åldersjämkning som begrepp kan med fördel även användas om språkliga eller andra aspekter för att tillgängliggöra fysiska, intellektuella eller kulturella arenor för fler än bara en åldersgrupp. Åldersjämkningen användes av deltagarna för att minska avståndet mellan ung och gammal, medan ålderskodade domäner tvärtom användes för att manifesteras och befästa olikhet mellan åldrar. Jag konstaterar därför att studien visar på en interaktiv spännvidd i att

göra ålder. I denna spännvidd framstår åldersdissonansen som en yta med stor potential för utveckling, möten och interaktion över och mellan åldersolika individer och grupper.

Åldersmöten som synliggörare av åldersnormer

Tidigare diskussion har belyst hur ålder organiseras och kontrolleras av verksamhetsstrukturen för åldersmöten samt hur ålder görs och får betydelse genom deltagarnas interaktioner. För att konkludera och runda av studien ska jag nu övergå i att summera vilka åldersrelaterade normer som blir mest framträdande i empirin och hur dessa kan förstås ur en ålderskritisk diskussion om makt.

Könad ålder

I skärningspunkten mellan ålder och kön framträder tekniska produkter som betydelsefulla materiella ting för att manifesteras just ålder och kön. Analyserna visar att deltagarnas skilda förhållningssätt till modern teknik materialiserar könad ålder (jfr Crenshaws, 1991; Krekula, Närvänen & Näsman, 2005). Äldre kvinnor uttrycker i högre grad en teknikfientlig inställning till mobiler och tekniska apparater där ord som ”fossil-mobil” eller ”den där saken” visar en distans till modern teknik. En sådan distansering från apparater, teknik och digital media har jag inte sett varken hos barnen, de unga vuxna deltagarna eller hos de äldre männen. Att vara tekniktillvänd blir istället ett sätt att göra ung ålder eller att göra sig ungdomlig och hänga med i tiden (avseende äldre män). För pojkar och unga män blir tekniktillvändhet ett sätt att göra anspråk på en ålderskodad domän. I ett empiriskt exempel från Film(i)skolan säger pojken Eddie ”vi är ju typ bättre, eller duktiga på det tekniska...” och får medhåll från en annan pojke i klassen då vi samtalar om upplevelsen av att samarbeta med pensionärer. Genom att vara födda och uppvuxna med mobiler, datorer och ny digital media gör sig framförallt pojkar till representanter för ”den digitala generationen” (Buckingham & Willett, 2006; Taipale, 2015), vilket befäster en normativ idé om att många pojkar besitter en särskild teknisk kompetens. Ett annat exempel från Film(i)skolan visar hur pojken Leo gör sig till gruppens ”naturliga” ledare genom att han är duktig och snabb då han arbetar med redigeringsprogrammet Moviemaker i sin laptop. Genom tekniktillvändhet gör Leo anspråk på en ålderskodad domän som även blir könad genom att han konstruerar en viss sorts pojkighet.

Empirin visar hur ålder och kön materialiseras genom deltagarnas kroppar, genom gester, rörelsemönster, klädstilar och så vidare. Jag har i analyserna beskrivit hur de äldre kvinnorna i Allåldersteatern ofta slår sig för knäna och kastar sig bakåt i högljudda gapskratt, hur barnen i sagostunderna balanserar på sagosoffans ryggstöd eller hur några pojkar kastar sig över ett bokuppslag så att högläsaren får hålla emot med muskelkraft för att inte tappa boken i golvet. Ibland är det även yrkesidentitet och ålder som materialiseras genom deltagarnas rörelser och rumsligheter. Ett sådant exempel är det faktum att de unga vuxna i Allåldersteatern tycks föredra att sitta på bord istället för på stolar och röra sig i rummet på ett särskilt ”fritidspedagog manér”. Det finns en övergripande tendens att deltagare i samtliga tre fallstudier, oavsett ålderstillhörighet, talar om ålder som kollektivt homosocialt kodat. Att göra sig till flicka, pojke, tjej, kille, kärring eller (gammal) man blir därför en fråga om att göra ålder och kön i relation till andra individer. Ålder och kön blir en tydlig skillnadsmarkering.

Sagostunderna visar hur högläsarens och barnens åldrar, men även kön, tycks vara förknippade med olikartade möjligheter att påverka aktivitetens rutiner och regler. Genom exempel från delstudien blir det synligt att barnen förväntas uppvisa en rad ”mognadskriterier” för att få delta i aktiviteten, men att pojkar och flickor behandlas olika och att högläsaren, som aktivitetsledare, tilldelas ansvar och tolkningsföreträde avseende vad som anses vara ett rättvist och demokratiskt tillvägagångssätt gällande bokval och turordningar. Flera exempel från empirin visar hur pojkar görs särskilt sårbara och tillskrivs särskilda behov. Pojkar görs på så vis till den primära behovsgruppen för den läsfrämjande insatsen, varför sagostunderna utformas och justeras med (framförallt) pojkar i åtanke. Det finns ett återkommande argument om att sagostunden inte får bli för ”gullig”. Argumentet används för att visa att läsaktiviteten utformas med särskild omtanke om de deltagande pojkarna. Flickor förväntas tvärtom ha en förkärlek för det som är sött och gulligt. Den outtalade risken med att låta sagostunderna bli för gulliga kan därför likställas med att de riskerar att bli för ”flickiga” vilket skulle verka exkluderande för pojkar. Strukturen och förhandlingarna som framträder i empirin visar att flickor förväntas vara fogliga, medgörliga och överseende med att pojkar kräver särskild omsorg och i vissa fall till och med en särskild ”klisterplats”. Empirin signalerar således att flickighet betraktas som lågstatus, varför det framstår som logiskt att låta flickor anpassa sig efter en högläsningsstruktur som särskilt uppmärksammar och anpassas efter pojkars behov. Barnen (såväl flickor som pojkar) visar sig dock vara allt annat än

passiva lyssnare under sagostunderna. Genom bus, konstanta förhandlingar och vardagsmotstånd (Dolk, 2013) prövar och tänjer barnen på möjliga positioner.

Den könade åldern visar sig även genom socialt kodade förväntningar på individer i olika åldrar. Det visar sig att flickor och kvinnliga pensionärer i högre grad än pojkar och manliga pensionärer förväntas organisera arbetet och hålla tider i de gruppövningar som observerats i delstudien Film(i)skolan. Pojkar och äldre män tycks vara mindre regelstyrda och mer benägna att ta sig an uppgifterna så som det passar dem. Medan flickorna och de kvinnliga pensionärerna arbetar på att hålla ihop gruppen finns det flera exempel i empirin som visar hur manliga pensionärer och pojkar tar paus, går ett varv, lyssnar på andra eller utför gruppens arbete själva utan att lyssna in sina medarbetare.

Jag har i denna slutdiskussion lyft några av många exempel från analyserna där deltagarnas ålder könas. Sammantaget visar studien att deltagarna ges olika förutsättningar och skyldigheter utifrån såväl köns- som åldersrelaterade normer om frihet, kontroll, tekniskt kunnande, sårbarhet, omsorgsbehov, ansvar, foglighet och anpassningsförmåga. Det är överlag svårt att isolera ålder från kön.

Den omarkerade vuxenheten som normativ inramning

Mina tre analyskapitel visar genomgående att vuxenheten har en nedtonad men samtidigt överordnad position i förhållande till övriga åldersgrupper. Verksamheten struktur och definitionen av ålderssegregation som problem tycks exkludera vuxna som tilltänkta deltagare i de åldersmöten som studerats. Ändå närvarar vuxna i allra högsta grad i samtliga delstudier. Det är vuxna som planerar aktiviteterna, organiserar, schemalägger, utvärderar, rekryterar deltagare, sköter kommunikationen runt de fysiska träffarna och kontrollerar pågående aktiviteter. Exempel från de tre delstudierna visar att pedagoger på förskolorna planerar och sköter kommunikationen med högläsarna, ser till att barnen är väl förberedda och stämmer av att allt gått rätt till även om de inte närvarar i själva sagostunden. I Allåldersteatern får dramapedagogen (vuxen) en central roll då hon leder verksamheten, planerar för framträdanden och skriver manus utifrån deltagarnas respektive personligheter. I den tredje delstudien blir klasslärarnas närvaro påtaglig som en kontrollinstans. De vuxna aktivitetsledarna styr aktiviteten och leder samarbetsövningarna mellan barn, högskolestudenter och pensionärer. Trots det riktas fokus konsekvent mot att det är barnen och pensionärerna som i första hand ska mötas och integreras med varandra. Vuxnas tal om (och förhållningssätt till) barn, ungdomar och äldre bidrar till att rekonstruera själva

problemet med ålderssegregationen. Åldersmöten mellan ung och gammal blir lösningen på problemet men även en del av att definiera problemet som sådant (se Bacchi, 2009).

Min studie visar hur vuxenheten sällan görs explicit, men hur den konstant görs implicit genom de olika aktiviteterna. En förklaringsgrund till att ålderskategorin vuxen inte är påtänkt som möjlig deltagarkategori i verksamheterna skulle kunna vara att vuxenheten framstår som omarkerad (Brekhus, 1998; Krekula, 2018; Krekula & Johansson, 2017) i förhållande till övriga ålderskategorier. Den omarkerade åldern blir osynliggjord i relation till övriga kategoriseringar utifrån idén om en hegemonisk åldersordning där vuxenheten står över de omsorgsbehov av exempelvis social inkludering och integration som övriga ålderskategorier anses ha. Inom forskning och media problematiseras sällan vuxenheten i samma utsträckning som barndom, ungdom och ålderdom (Sundhall, 2012; Vanderbeck & Worth, 2015). Den oproblematiserade vuxenheten bidrar till att ytterligare förstärka dess position som just omarkerad i förhållande till övriga ålderskategoriseringar.

För att återkoppla till det jag skriver i inledningen om verksamhetens politiska vilja att satsa på aktiviteter som främjar möten och interaktion över och mellan åldersgrupper, framstår vuxenheten som det stumma undantaget. När ålder blir ett naturaliserat mått på levnadstid (Fineman, 2011) skapas en normalisering av särskilda åldersmaktordningar där barn och äldre görs beroende av personer i yrkesverksam ålder, det vill säga vuxna (Alanen, 2003; Bergman & Wall, 2017; Heggli, 2004; Krekula & Johansson, 2017; Ronström, 1999; Sundhall, 2012, 2016). Vuxenheten likställs med produktivitet och hög status. Det nyliberala språkbruk (se Moosa-Mitha, 2005) som används i verksamhetens policytexter återskapas och förstärker normaliseringen av åldersmaktordningen som sätter barn, unga och äldre på undantag. Vuxna framstår som den åldersgrupp som bär upp hela verksamheten. På så vis framstår vuxna som frikopplade från integrationsbehov och snarare skyldiga att tillgodose andra åldersgruppers behov av omsorg och ökad ålders-integration. Flera analytiska poänger från delstudierna visar hur föreställningar om vuxenhetens naturliga överordning förstärks genom att vuxenheten kopplas samman med tankar om ansvar och kontroll, medan övriga åldersgrupper beskrivs i termer av behov, omsorg, utveckling eller utsatthet.

Ett förtydligande kring de ålderskategoriseringar som framkommer i empirin är att de inte nödvändigtvis förknippas med kronologisk ålder, det vill säga antal levda år. De schabloniserade åldrarna som framträder i materialet tycks snarare förhålla sig till social ålder (Andersson et al., 2011). Ett exempel på detta är att studiens äldsta deltagare, född år 1929,

med sina 86 år (vid studiens genomförande) rent kronologiskt är flera år äldre än många av de "äldre-äldre" som observerades vid den tidigare nämnda pilotstudien på ett ålderdomshem. Ändå inryms hon i ålderskategorin aktiv äldre på grund av sin "vitalitet", "pigghet", sin "positiva inställning" och sin "självständighet" i form av att bo kvar hemma och att "envisas med att åka kommunalt" till och från repetitioner och diverse möten med teatergruppen. Dessa karaktärsdrag rymmer väl med verksamhetens marknadsföringsmaterial som vänder sig till "pigga och 'goa' seniorer", varför kronologiska åldersgränser och numerisk ålder får stå tillbaka till förmån för personliga egenskaper och kvaliteter. Det faktum att en viss typ av pensionärer efterfrågas och välkomnas in i verksamheten, utesluter indirekt andra typer av pensionärer, vilket får effekten att åldersmöten som verksamhetsform kommer förhållandevis få äldre till gagn.

Dilemmat med själva organiseringen av ålder i de verksamheter som studeras kan, utöver premieringen av "ideal-pensionären" och det faktum att verksamheten kommer få äldre till gagn, sammanfattas genom idén om att en ökad åldersintegration kräver en tydligare åldersmässig flexibilitet (Riley & Riley, 2000), eller kanske snarare en tydligare åldersmässig elasticitet, som gör det möjligt att inkludera personer av olika åldrar, men som också erkänner alla deltagaråldrar och inte enbart de markerade åldrarna ung respektive gammal. En åldersmässigt elastisk struktur främjar åldersheterogenitet (Riley & Riley, 2000), det vill säga möten och relationer över och mellan olika åldrar. Ur en maktaspekt blir det därför viktigt att synliggöra vuxenheten för att kunna benämna och laborera med ansvarsfördelning och förväntningar på de olika deltagarna.

En annan viktig aspekt av den hegemoniska vuxenmakten (Sundhall, 2012) är frågan om frivilligt och ofrivilligt deltagande i den verksamhet som studerats. Så som ålder struktureras i verksamheten framstår myndighetsåldern, arton år, som den bärande skiljelinjen avseende frivillighet. Barn och tonåringar deltar i åldersmöten utifrån ett lärande syfte inom ramen för bildningsorganen förskola och skola. Vuxenvärldens tolkningar av barns behov reglerar barnens tillträde till åldersmötet. Enbart i förskolor och skolor där vuxna tror och anser att åldersintegrering tillför något positivt (och utvecklande) för de deltagande barnen kan åldersmöten som verksamhetsform etableras. Barn och tonåringar placeras i projekten utifrån omgivande vuxnas beslut och deras deltagande är därför i grunden ofrivilligt. För de medverkande pensionärerna och unga vuxna bygger deltagandet istället på frivillighet. Detta visar sig genom att marknadsföringsmaterial riktar sig direkt till dessa åldersgrupper. Det frivilliga deltagandet tar sig även andra uttryck i form av inbjudan till särskilda

introduktionsdagar, insyn i planeringsarbete, anpassade tider, möjligheten att ställa egna krav och villkor för sitt deltagande där ansvariga för verksamheten är beredda att visa hänsyn och justera verksamheten efter individuella behov och bekvämlighetsåtgärder. Myndighetsåldern som skiljelinje mellan frivillighet och ofrivillighet får därför betydande konsekvenser för deltagandet.

Så, vad berättar den omarkerade vuxenheten för oss om åldersmötet? Vem anses behöva åldersmöten och vem klarar sig bra utan? Den omarkerade vuxenheten och den strukturella nivån av adultism (Alanen, 1992; Halldén, 2007) och ålderism (Butler, 1969; Andersson, 2008) kan diskuteras med utgångspunkt i Riley & Riley's (2000) idéer om normativ organisering av ålder. Riley & Riley tänker sig att människor sorteras in i institutionella verksamheter utifrån ålder där barn/ungdom sammanfogas med idéer om utbildning, vuxenhet med arbete och ålderdom med ”leisure” (fritid, nöje). Talet om barn, ungdomar och pensionärer som framkommer i empirin visar på motsvarande vis att det finns en underförstådd idé om att äldre deltagare medverkar på sin fritid för att de tycker att det är roligt, att det känns meningsfullt och för att de mår bra av att träffa barn eller ungdomar. Idén om att ålderdom förknippas med ”leisure” stämmer därför ganska väl in på dessa beskrivningar då det är just aspekterna nöje, meningsskapande och hälsa som träder fram. Ungdomarna (de unga vuxna i Allåldersteatern) uttrycker att deltagandet handlar delvis om utbildning och användbara metoder som går att applicera på professionella sammanhang, men här finns också en stark yrkesmässig identitet i gruppen av unga vuxna då de alla arbetar som fritidspedagoger och har hållit ihop sedan de gick på folkhögskola. I läsfrämjandeprojektet Allas barnbarn finns det uttalade förväntningar på att de deltagande barnen ska fostras till läsande individer. Film(i)skolan bygger också på en idé om att barn ska lära sig i dubbel (eller trippel) bemärkelse, dels förväntas barnen lära sig om filmskapande, redigering, bildetik och andra etiska frågor kopplade till det snabba bildflöde som förknippas med sociala medier (som idag är en del av många barns vardag), dels ska barnen lära sig om religionsämnet och den schemalagda undervisningen. Det finns dessutom en idé om att barn ska fostras till en mer ödmjuk och respektfull hållning gentemot den som är gammal, vilket synliggörs genom disciplinerande kommentarer av förbipasserande och klasslärare på skolorna. Då Film(i)skolan genomförs inom ramen för den schemalagda undervisningen, innebär det i förlängningen att åldersmötet blir en del av elevernas skolprestationer som senare ska bedömas av klassläraren. Gemensamt för samtliga fallstudier som involverar barn är en struktur där barnen ifråga blir tilldelade åldersmötet utifrån vuxnas bedömning om vem eller

vilka barn som anses vara särskilt lämpliga för aktiviteten i fråga. I vissa fall kan det även handla om vuxnas bedömning om vilka barn som anses ha särskilt stora behov av att möta en äldre människa och ägna sig åt kulturell skolning. Vuxna befinner sig i (eller kring) aktiviteterna inom ramen för en yrkesroll, varför de också görs till naturliga ledare med ansvar och kontroll över praktiken. På detta vis blir det synligt hur samhällets förväntningar på ung respektive gammal, på ett strukturellt plan talar om vad olika aktivitetsdeltagare förväntas få ut av sitt deltagande. Ingenstans syns eller förmedlas tankar om att åldersmöten kan tänkas vara bra eller nyttiga även för medelålders vuxna mellan 30 och 65 år. Denna grundläggande iakttagelse av hur verksamheten konstruerar problemet med ålderssegregationen genom särskilda satsningar på barn, unga och pensionärer, förankrar studien i ett rådande samhällsligt förhållningssätt till ålder där vuxenhet tiger still.

Vad som också framkommer i analyserna är exempel på hur deltagarna försöker att omförhandla sina ålderspositioner genom att göra motstånd mot rådande åldersmaktordningar (Alanen, 2003; Jönsson, 2009; Moosa-Mitha, 2005; Ronström, 1999; Sundhall, 2012, 2017). Vuxenheten visar sig exempelvis vara en tänjbar ålder som emellanåt används för att förhöja pensionärernas status. Som åldersgrupp pendlar pensionärerna i de tre delstudierna mellan att göras å ena sidan omsorgsbehövande (gamla), å andra sidan handlingskraftiga och myndiga (vuxna). Vuxenheten får en åldersreducerande och statusförhöjande effekt då den används om pensionärer. På ett motsvarande vis kan vuxenheten skapa en ålders- och statusförhöjande effekt för de aktivitetsdeltagare som utgör den tilltänkta ålderskategorin ungdomar. Tendenser till att vilja röra sig mot mitten och befästa medelåldern låter oss förstå att den omarkerade åldern är eftersträvänsvärd, vilket skulle kunna förklara varför ungdomarna (de unga vuxna i Allåldersteatern) distanserar sig från beteckningen ungdom genom disidentifikation. Barn kan visserligen göras ”stora” för att exempelvis kvalificera sig som deltagare i sagostunderna, men barn görs dock genomgående och konsekvent till en hierarkiskt underlägsen ålderskategori som skiljer sig från ungdom, vuxenhet och ålderdom.

Förslag till vidare forskning – en framtidsspaning

Då min studie är en relativt liten studie inom ett pionjärfält finns det anledning att efterlysa såväl kvalitativa som kvantitativa studier om åldersmöten och ålders-integrerande verksamheter, projekt och samhällsfenomen i tiden. Internationella samarbeten och komparativa studier inom fälten kritiska åldersstudier, global childhoods, global youth

studies, geographical gerontology, critical gerontology samt sociology of age blir betydelsefulla arenor där Sverige kan lära sig om åldersintegration från vidgade perspektiv med exempel från övriga världen. Det vore intressant att undersöka hur problemet med ålderssegregation skrivs fram internationellt samt ur ett komparativt perspektiv se om det betraktas som ett eskalerande samhällsproblem även utanför västvärlden. Med tanke på att åldersforskningen har kritiserats för att vara alltför västerländskt präglad skulle det vara fruktbart med fler nyanserade perspektiv från majoritetsvärlden utanför Europa och USA.

Det finns anledning att utifrån kritiska åldersstudier efterlysa fler historiska skildringar av hur Sverige och övriga världen har organiserat samhället utifrån ålder förr (se Högman, 2017), hur åldersgränser har använts för att till exempel reglera befolkningen och säkra landets försörjning, likväl som att öka kunskapen om den nya teknologins hinder och möjligheter för ålders-integrerande möten in i framtiden. Detta för att öka kunskapen om hur samhällsmedborgare i olika åldrar bättre kan integreras med varandra och komma till sin rätt i det samhälle som byggs och förvaltas.

Inom arkitekturområdet och inom stadsplanering pågår förändringar som kommer att påverka våra framtida boende- och urbana miljöer. Ett uppmärksammat generationsboende, Kotoen i Tokyo i Japan, har influerat stadsplanerare världen över att organisera omsorg för barn och äldre på gemensamma ytor (Thang, 2001). På flera håll i Sverige finns en växande tendens att planera och bygga generationsboenden och integrerad verksamhet för äldreomsorg och förskola (se exempelvis Grönvik, *Vi i Väsby Direkt*, 2016-10-06; Jones, *SVT Nyheter*, 2018-11-07; Karlin, *Vi i Väsby Direkt*, 2017-09-27). Detta tycks vara en växande internationell trend i västvärlden med uppenbara förtjänster utifrån en idé om kostnadseffektivisering (Cortellesi & Kernan, 2016; Van Vliet & Karsten, 2015). Det saknas dock tillräcklig kunskap om innehållet i verksamheterna, de strukturella villkoren och förutsättningarna som reglerar samexistensen och interaktionen mellan åldersgrupper på gemensamma ytor. Följeforskning och longitudinella studier av dessa verksamheter skulle kunna bidra med viktig kunskap om framgångsfaktorer och problem som kan uppstå, vilket i förlängningen kan omsättas direkt i det konstant pågående samhällsbygget. Idag tycks det finnas en stor osäkerhet kring frågor som rör generationsboenden, åldersintegrerande aktiviteter och generationsmöten. Frågorna är många. På vilka sätt kan samhället "tjäna på" åldersmöten? Är det positivt eller kan det rentav vara moraliskt fel och skadligt för barn att se äldre och sjuka människor i vardagen? Varför kommer de flesta satsningarna på åldersmöten från äldre-hållet? Det behövs mer kunskap om motiven bakom de satsningar som görs. Vad händer om samhället bygger för ökad

samexistens och interaktion där andra värden än hälsa för äldre och fostran för unga blir vägledande? Och, vad krävs för att även medelålders vuxna ska betraktas som naturliga och självklara deltagare i behov av ökad åldersintegrering?

Det saknas forskning som synliggör såväl formella som informella sätt att organisera och driva aktiviteter och samtida fenomen i åldersblandade deltagargrupper, och/eller att samexistera i gemensamma forum inom exempelvis sociala medier. Jag ser en växande tendens att forskare från skilda forskningstraditioner väljer att samverka över disciplinräns för att utmana åldersrelaterade frågor (Joosen, 2018; Krekula & Johansson, 2017; Nilsson, Ekstam & Andersson, 2016), eller där det finns ambition att överbrygga cementerade forskningsinriktningar mellan exempelvis barndomsforskning och ungdomsforskning (Krekula & Johansson, 2017; Sparrman, 2019). Fler studier om åldersmöten utifrån kritiska åldersperspektiv skulle bidra till ökad lyhördhet och kunskap om de funktioner och begränsningar som tillskrivs människor på grund av deras ålder. Detta är kort sagt ett forskningsintresse som kan appliceras på och vidga ett flertal discipliner inom samhällsvetenskaperna, humaniora, utbildningsvetenskap, socialmedicin, arkitektur och design. Här finns mycket kvar att göra.

SUMMARY

The present study investigates the production of age in three state-funded intergenerational projects, intended to increase age integration between young and old citizens. The main aim of the study is to contribute to the production of knowledge about age as a social category and power system. The study has a specific interest in exploring the concept of *doing age* (Andersson et al., 2011; Laz, 2003; Nikander, 2002; Närvänen & Näsman, 2007). It also focuses on how age is *regulated* (Krekula & Heikkinen 2014; Krekula & Johansson, 2017) and negotiated through municipal efforts to reduce age segregation, and explores *age norms* (Krekula & Johansson, 2017) within the intergenerational activity. The analyses are based on constructions of age from three parallel levels: 1) A structural level: How is age conditioned by the organization of the activity? 2) An interactional level: How is age constructed through interactions within the participant group, and are there any circumstances in which age loses significance through the participants' interactions?, 3) A power level: Which age norms become prominent through the activity?

In the study, municipal intergenerational culture activities were ethnographically researched for the period September 2014 to June 2015. My fieldwork consists of three case studies of three intergenerational projects taking place at three age-defined institutions: preschools for children aged 3-6 years, schools for children aged 11-12 years, and a meeting place for elderly people aged 65+. The problem formulation produced by each intergenerational project is the conviction that age segregation in society has negative consequences for young and old citizens alike. Therefore, the overall goal of each individual project is to close the age-segregated gap between children, young adults and pensioners by promoting common esthetic activities. I conducted fieldwork using participant observations and conversations within the activity. The empirical material consists of fieldnotes and transcripts from recorded conversations. In all three cases, the activities were directed exclusively at the age groups of children, young people and pensioners. The overall participant group consists of 67 children, 8 young adults, 18 pensioners and 14 adults (including activity leaders and extra resources).

Theoretical perspective

The present study is based on the view that age, gender and other social categories can be seen as co-produced. This means that, instead of assuming that age, femininity or masculinity are categories with distinct meanings, they are seen as mutually shaping each other. From this constructionist perspective (Burr, 1995/2015; Foucault, 1970/1993), age is seen as something people do, and re-do, in daily life. According to Foucault (1970/1993; 1980), subjectivity is created discursively. In this way, an individual's age becomes relational, relative and situational. Society uses *age categorizations* to institutionalize and organize people into age groups based on normative notions of characteristics linked to specific ages. Age categorizations always require equality within one category and distinction in relation to other categories (Bytheway, 2005). Age categorizations can be both selectable and mandatory. To distinguish between strategies that sort people based on equality or distinction, I use the term *age categorization* to define situations where society shapes the individual based on *age-coded* (Krekula, 2006, 2009) norms. To illustrate flexibility within an age category, I choose the concept *position* (Butler, 1990; Haraway, 2008) to discuss the individual in relation to others. The present study makes a contribution to the emerging research field of *critical age studies* (Krekula & Johansson, 2017).

I have chosen to headline the present study using an empirical quote from one of my informants: "I have all ages within me!". Based on that quote, I use the metaphor of the traditional Russian doll (which encapsulates the same doll in different sizes in multiple layers) as a conceptual tool. The Russian doll provides an illustrative example of how ages interact and coexist in a person. I also investigate whether the metaphor of the Russian doll provides the conditions for discussing age relationally, structurally and as a system of power and social norms.

Method, data and analysis

Three municipal intergenerational culture projects within the fine arts (theater, literature and photography), in one of Sweden's larger cities, were selected for the present study. Case 1 is a literature promotion project where pensioners visit the preschool context to read aloud to young children once a week. Case 2 consists of an amateur theater group that unites young adults and pensioners on a weekly basis at an institution for senior citizens. Case 3 is a

photography course that teaches digital technology for pensioners and children in primary school. Because, at the time of the study, municipal intergenerational projects were unusual in Sweden, I chose an ethnographic method to bring new knowledge to this relatively unexplored area of research. The analyses are based on constructions of age from three parallel levels, which correspond to the study's questions (mentioned above).

The data collected consist mostly of field notes, which are the most significant material generated. All sorts of documentation available from the intergenerational activities - such as records of conversations, planning, official performances and social gatherings at a pub - were also collected. Conversations interconnected with the intergenerational activity were recorded and transcribed. The collected data were then analyzed using thematic coding focused on activity and age. The analytical procedure used in the study is reflexive (Walford, 2009). Inspired by the post-structuralist sciences, I refrain from claiming absolute truths. I rather choose to convey the conditions and social structures that affect what can be understood as truths in the specific contexts under study. The credibility and validity of the study therefore depends on transparency (Kvale & Brinkmann, 2014) and my ability to combine theoretical concepts and reasoning with previous research, methodological choices and the data produced through my analysis.

Results

The analysis and interpretation of the intergenerational activities show that age is made significant in different ways. The organized encounters and everyday interactions between young and old participants are regulated through the idea of *age difference*. Young and old participants are approached on the basis of normative ideas about education and care, but also freedom from responsibility, while adulthood is equated with productivity and work. Together, these conditions constitute the clearest principles for regulating age at a structural level.

Reconnecting to the metaphor of the Russian doll, the study shows that the doll opens up for nuanced analyses of age as an interactional resource (see Krekula & Johansson, 2017). In the account of how age is made important, or loses significance through the participants' interactions, I have come up with suggestions for new theoretical concepts that can deepen and nuance issues of the different ways in which age is relevant. The following concepts

highlight and nuance the strategies participants use to *move up* (Krekula & Johansson, 2017) or *down* (ibid.) or *stay* in their respective ages: *age orientation* (åldersriktning) or *age distancing* (åldersdistansering), *age dispensing* (åldersdispens), *age-adjusted speech* (åldersanpassat tal), *age-coded domains* (ålderskodade domäner), *age dissonance* (see Forman, 2016) and *age-equalizing* (åldersjämkning). In addition to these concepts, humor and play prove to be important resources when the participants position themselves as young and/or old within the framework of the intergenerational activity. If the strength of the Russian doll is to demonstrate the relational and interactive aspects of age, it can be stated that the Russian doll does not work as well as a conceptual tool for depicting age as a power and a social regulator. The doll's separate layers are not sufficiently clear to illustrate the constant ongoing interaction that occurs between the different layers of age relevance. To be useful as a metaphor, the Russian doll would need to crack to allow light to seep in through its layers.

The study shows that the participants are given different conditions and obligations based on both gender and age-related norms concerning freedom, control, technical knowledge, vulnerability, care needs, responsibility, agility and adaptability. Socially coded expectations seem to be placed on individuals of different ages and genders. It is difficult to isolate age from normative ideas about femininity and masculinity. There is an overall tendency for participants in all three case studies, regardless of age, to speak of age as gendered. Becoming, for example, a girl, boy, guy, woman or old man is therefore a matter of doing age and gender in relation to other individuals. Through the present study, it becomes clear that gestures, movement patterns, expressions, clothing styles, and the ways in which the participants spatially use rooms and furniture appear as the materialized doing of collective gendered age categorizations. Case 1 shows how girls, boys and elderly women appear to be associated with different opportunities to influence the routines and rules of the activity. Boys and girls are treated unequally. Several examples from the empirical study show how boys are made particularly vulnerable and attributed as having special needs. Girls, on the other hand, are expected to be docile and adaptable. Case 2 shows how elderly women as an age categorization unite homosocially (in groups of same gender) in the re-creation of the older woman by challenging and relating to given age norms. Case 3 shows that girls and older women are expected to organize the group work and be responsible for keeping track of time in group exercises, while male pensioners and boys are allowed to take breaks at work, stroll around, or do the group's work themselves without listening to their co-workers.

The intergenerational activities appear to be organized in a tradition where adulthood becomes the dominant age norm that seems to lack any need for integration. In the present study, adult participants become representatives of their professional positions, as teachers, students or organizers. The structure of all projects categorizes adults as the very prerequisite for the existence of intergenerational activities. Adults run, market and lead the activities, but they are not thought of as actual participants. The activities therefore put adulthood in a vague but at the same time superior position in relation to other age groups. Adulthood is rarely made explicit through the activities, which is why it becomes invisible. On the other hand, adulthood is constantly made implicit through the various activities. One could say that the presence of adults is always evident. When age becomes a naturalized and unproblematized measurement that sorts people into the categories professional workers or non-workers (Fineman, 2011), it also normalizes a special age-power relation in which children and elderly people are made dependent on people of working age (Alanen, 2003; Bergman & Wall, 2017; Heggli, 2004; Jönsson, 2009; Krekula & Johansson, 2017; Ronström, 1999; Sundhall, 2012, 2017). Adulthood comes to be equated with productivity and high status. Several analytical points from the case studies show how perceptions of adults' natural superiority are reinforced by linking adults with notions of responsibility and control, while other age groups are described or treated in terms of need, care, development or vulnerability.

On an age-related level, it is apparent that the ages of children, adolescents and the elderly are marked in relation to adulthood. By marking this *unmarked adulthood* (Brekhus, 1998; Krekula, 2018; Krekula & Johansson, 2017), it is possible to discuss and better understand the structural conditions of age as an aspect of power. The idea of unmarked age also problematizes the ways in which the intergenerational activities are constructed and re-constructed as measures to counter age segregation.

Concluding remarks

In the present study, it is evident that age has great importance as an interactive resource and as a power aspect in regulating social institutions and people's everyday lives. I could not find any occasions in which age completely lost its significance. In today's society, age is commonly used as a relatively unproblematic way of categorizing and organizing people in institutional life. The study shows that normative ideas about age (and gender) have

significant effects on participants in municipal initiatives meant to bridge age segregation, despite active attempts to reduce the distance between age groups.

I believe that it is of great importance that decision-makers, state and municipal officials, school staff, cultural workers and others, realize the multidimensional effects that age can have on individuals in the context of social and cultural activities. There are many reasons for the problem of age segregation. One of them is the systematic privilege of interpretation given to adults. In the present study, a number of age aspects are highlighted that can help to deepen our understandings of age's multiple meanings and effects in people's everyday lives.

Because my study is a relatively small study in a developing field, there is reason to call for both qualitative and quantitative studies on intergenerational activities, projects and social phenomena aimed at increasing age integration among people. More studies on age integration from a critical age perspective would increase our knowledge of the functions, opportunities and limitations attributed to people owing to their age. In short, this is a research interest that can be applied to and widen a number of disciplines within the social sciences, humanities, educational sciences, social medicine, urban planning, architecture and design.

REFERENSER

Litteratur

- Ahmed, Sara. (2000). *Strange encounters: Embodied others in post-coloniality*. New York: Routledge.
- Alanen, Leena. (2003). Childhoods: The generational ordering of social relations. I: B, Mayall & H. Zeiher, (red.). *Childhood in generational perspective*. London: Institute of Education, University of London.
- Alanen, Leena. (2001). Explorations in generational analysis, in: L. Alanen and B. Mayall (eds), *Conceptualizing child-adult relations*, London and New York: Routledge/Falmer Press, pp 11-22.
- Alanen, Leena. (1992). *Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Institute for educational research. Publication series A. Research reports 50. University of Jyväskylä.
- Alanen, Leena. (2009). "Rethinking Childhood with Bourdieu", In: A.M. Markström, M. Simonsson, I. Söderlind and E. Ångård (eds) *Barn, Barndom och Föräldraskap*. Stockholm: Carlssons. pp. 307-324.
- Alderson, Priscilla. (2000). 12 Children as Researchers The Effects of Participation Rights on Research Methodology. I: *Research with children: Perspectives and practices*, London/New York: Falmer Press. 241.
- Alderson, Priscilla. (2005). Designing ethical research with children. I: Farell (red.), *Ethical research with children*. Maidenhead: Open University Press.
- Alderson, Priscilla & Morrow, Virginia. (2004). *Ethics, social research and consulting with children and young people*. London: Bernardos.
- Alderson, Priscilla & Morrow, Virginia. (2011). *The ethics of research with children and young people: A practical handbook*. Sage Publications Ltd.
- Alexander, Jeffrey C. (2011). *Kulturell sociologi - Program, teori och praktik*. Texter i urval av Mats Trondman, Anna Lund & Jason L. Mast (red). Göteborg: Daidalos.
- Alvesson, Mats, och Sköldberg, Kaj. (2009). *Reflexive Methodology. New Vistas for Qualitative Research*. London: SAGE.
- Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Ambjörnsson, Fanny. (2004). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Ambjörnsson, Fanny & Jönsson, Maria. (2010). *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Stockholm: Makadam.

Andersson, Jannike & Lukkarinen Kvist, Mirjaliisa & Nilsson, Magnus & Närvänen, Anna-Liisa. (2011). *Att leva med tiden. Samhälls- och kulturanalytiska perspektiv på ålder och åldrande*. Lund: Studentlitteratur.

Andersson, Lars. (2008). *Ålderism*. Lund: Studentlitteratur.

Arber, Sara & Attias-Donfut, Claudine. (red.), (2000). *The myth of generational conflict: the family and state in ageing societies*. London: Routledge.

Ariès, Philippe. (1982). *Barndomens historia*. Stockholm: Gidlunds.

Arnett, Jeffrey Jensen. (2000). Emerging Adulthood: A Theory of Development Form the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*, 55(5). S. 469-480.

Arvastson, Gösta & Ehn, Billy (red.) (2009). *Etnografiska observationer*. Lund: Studentlitteratur.

Attias-Donfut, Claudine. (2000). Cultural and Economic Transfers Between Generations: One Aspect of Age Integration. *The Gerontologist*. Vol 40(3), pp 270-272.

Axelsson, Malin. (2007). Den barnsliga teatern – om lekens estetik och föraktet för det barnsliga. I: Mats Kjelbye, Åsa Lindholm, Christian Augrell, Malin Axelsson & Anders Duus (red.). *Skriva dramatik för unga – ung scen/bok*, ung scen/östs skriftserie, nr 1. Linköping: ung scen/öst.

Bacchi, Carol. (2009). *Analysing Policy: What's the problem represented to be?* Australia: Frenchs Forest, N.S.W. Pearson.

Bachtin, Michail. (1965/2007). *Rabelais och skrattets historia: Francois Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen*. (Lars Fyhr, övers.). Gråbo: Anthropolos.

Backe-Hansen, E. (2002). Barns deltagelse i spørreskjemaundersøkelse sett i forhold til generelle, forskningsetiske krav. I D. Andersen & M. H. Ottosen (Red.), *Børn som respondenter: Om børns medvirken i survey* (s. 47-75). Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet.

Barak, Benny. (1987). Cognitive age: A new multidimensional approach to measuring age identity, *International Journal of Aging and Human Development*, 25(2), pp. 109-128.

Bergman, Åsa & Lindgren, Monica. (2014a). Studying El Sistema Gothenburg as a community music project from a critical perspective. *International Journal of Community Music*, 7(3), pp 365-377.

Bergman, Åsa & Lindgren, Monica. (2014b). Social change through Babumba and Beethoven – musical educational ideals of El Sistema. *Svensk tidskrift för musikkforskning – Swedish Journal of Music Research*, 96(2), pp 43-58.

Bergman, Jonny & Wall, Erika. (2017). Ålder och funktionalitet – om vuxna barns ansvarstagande för ensamboende föräldrars trygghet. I: Krekula, Clary & Johansson, Barbro (red.) *Kritiska åldersstudier*. Lund: Studentlitteratur.

- Biesta, Gert. (2006). *Bortom lärandet: demokratisk utbildning för en mänsklig framtid*. Lund: Studentlitteratur.
- Bjursell, Cecilia & Hultman, Svante. (red.) (2012). *Leva hela livet*. Hestra: Isaberg Förlag.
- Bjursell, Cecilia & Bergeling, Ingegerd & Bengtsson Sandberg, Karin & Sandberg, Hultman, Svante & Ebbesson, Sven. (2014). Ett aktivt åldrande – Pensionärers syn på arbete och lärande. *Nationellt kompetenscentrum för livslångt lärande Encell rapport 1:2014*. Visby: Nomen Förlag.
- Bjursell, Cecilia. (2012). EMIL's EY 2012 Programme of Events: Report from Encell – National centre for lifelong learning in Sweden.
- Bjursell, Cecilia. (2015). Organizing for Intergenerational Learning and Knowledge Sharing, *Journal of Intergenerational Relationships*, 13(4). Pp 285-301.
- Brekhus, Wayne. (1998). A Sociology of the Unmarked: Redirecting Our Focus. *Sociological Theory*. Vol 16. No 1. S. 34-51.
- Björklund, Elisabeth. (2010). De yngsta barnens läs- och skrivhandlingar. I Rydsjö, Kerstin, Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.) *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Blaikie, Andrew. (1999). *Ageing and Popular Culture*. Cambridge: Cambridge University Press
- Blatterer, Harry. (2010). The Changing Semantics of Youth and Adulthood. *Cultural Sociology*. Vol. 4, no. 1.
- Bohman, Stefan. (2005). "Den minsta gemensamma nämnaren. Eller - hur ser vårt kunskapsfält ut?", *Kulturarvens dynamik: Det institutionaliserade kulturarvets förändringar*, red. Peter Aronsson & Magdalena Hillerström. Skrift 2005:2 utgiven av TEMA Kultur och Samhälle vid Linköpings universitet. (<http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:262115/FULLTEXT01.pdf>)
- Boström, Ann-Kristin. (2003). *Lifelong learning, intergenerational learning, and social capital: From theory to practice*. Diss. Institutionen för internationell pedagogik, Stockholms universitet.
- Boström, Ann-Kristin. (2010). *Klassmorfar i skolan: ett framgångsrikt exempel på generationsöverskridande lärande och socialt kapital*. Stockholm : HB Livslångt lärande.
- Bratianu, Constantin & Leon, Ramona D. (2015). Strategies to enhance intergenerational learning and reducing knowledge loss. An empirical study of universities. *VINE*. Vol 45(4). Pp 551 – 567.
- Bränström Öhman, Annelie. (2012). Tanten talar tillbaka. I: Marianne Liljequist & Karin Lövgren (red.) *Tanten, vem är hon? En (t)antologi*. Umeå: Boréa bokförlag. S. 61-93.
- Buckingham, David & Willett, Rebekah. (red.) (2006). *Digital Generations. Children, Young People, and New Media*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Burr, Vivien. (1995/2015). *Social Constructionism*. Tredje utgåvan. London: Routledge.

Butler, Judith. (2005). *Könet brinner! Texter i urval av Tiina Rosenberg*. Stockholm: Natur & Kultur.

Butler, Judith. (1990). Performative Acts and Gender Construction: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. I: Sue-Ellen Case (red.), *Performing Feminisms: Feminist Critical Theory and Theatre*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. Pp 270-282.

Butler, Judith (1997). "Merely Cultural". *Social Text*, No.52-53, pp 265-277.

Butler, Robert (1969). Age-ism. Another form of bigotry. *The Gerontologist*. Nr 9, pp 243-246.

Bytheway, Bill. (1995). *Ageism*. Buckingham: Open University Press.

Bytheway, Bill. (2005). Ageism and Age Categorization. *Journal of Social Issues*. Vol 61(2), pp. 361-374.

Calasanti, Toni. (2003). Theorizing age relations. In: Biggs, S., Lowenstein, A. & Hendricks, J. (eds.) *The need for theory: critical approaches to social gerontology*. Amityville, N.Y.: Baywood, p. 199–218.

Calasanti, Toni. (2004). Feminist gerontology and old men. *Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, Vol. 59B(6), p. 305–314.

Calasanti, Toni & King, Neal. (2005). Firming the floppy penis: Class and gender relations in the lives of old men. *Men and Masculinities*, 8(1): s. 3-23.

Calasanti, Toni; Slevin, Kathleen & King, Neal. (2006). Ageism and Feminism: From "Et Cetera" to Center. *NWSA journal*, 18 (1),p. 13–30.

Christian, J., Turner, R., Holt, N., Larkin, M., & Cotler, J. H. (2014). Does intergenerational contact reduce Ageism: When and How Contact Interventions Actually Work? *Journal of Arts and Humanities*, 3(1).

Cortellesi, Giulia & Kernan, Margaret. (2016). Together old and young: How informal contact between young children and older people can lead to intergenerational solidarity. *Studia paedagogica*, 21 (2), p. 101-116.

Crenshaws, Kimberlé. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), pp 1241–1299.

Cruikshank, Margaret. (2003). *Learning to be old: gender, culture, and aging*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.

Dahle, Gro. (2013). Strötanke om när vuxna läser bilderböcker. I: Rhedin, U., Eriksson, L., & Oscar, K. (red.). *En fanfar för bilderboken!*. Stockholm: Alfabeta. Ss. 136-137.

Danby, Susan & Farrell, Ann. (2004). Accounting for young children's competence in educational research: New perspectives on research ethics. *Australian Researcher*, 31(3), 35-49.

Davet, Natalie. (2016). Barnbruden Thea - om barnbloggen som utställning och samtidsarena för konstruktioner av barndom. *Educare*, Vol. 1(7), s. 155-179.

Davet, Natalie. (2017). "Jag är finskt krigsbarn" – om sambandet mellan ålder, tid och generation. I: Krekula, Clary & Johansson, Barbro (red.) *Kritiska åldersstudier*. Lund: Studentlitteratur.

Davet, Natalie & Sundhall, Jeanette. (kommande). Barn som åldersgrupp – igår, idag, imorgon, I: Sundhall, Jeanette & Karlsson Häikiö, Tarja & Asplund Carlsson, Maj (red.) *En lag för barn*. Lund: Studentlitteratur.

Davies, Bronwyn & Harré, Rom. (1999). Positioning and personhood. *Positioning theory: Moral contexts of intentional action*. Malden, Massachusetts: Blackwell. pp 32-52.

Davies, Bronwyn & Harré, Rom. (1990). Positioning: The Discursive Production of Selves, *Journal for the Theory of Social Behaviour*. Vol 20, Nr 3, pp 43-63.

Delamont, Sara. (2009). For lust of knowing – observation in educational ethnography. I: Walford, Geoffrey (red.). *How to do Educational Ethnography*. London: Tufnell Press.

de los Reyes, Paulina och Mulinari, Diana. (2005). *Intersektionalitet*. Malmö: Liber.

Dewalt, Kathleen M. och Dewalt, Billie R. (2011). *Participant Observation – a Guide for Fieldworkers* (2nd edt). Plymouth: AltaMira Press.

Dirckinck-Holmfeld, Grethe. (2009). *Barns tankar om barn*. Stockholm: Bonnier Impact.

Dirckinck-Holmfeld, Grethe. (2010). *Barns tankar om vänskap*. Stockholm: Bonnier Impact.

Dirckinck-Holmfeld, Grethe. (2011). *Barns tankar om mamma*. Stockholm: Bonnier Impact.

Dolatkah, Mats. (2010). Barnbiblioteken och läsandet fyra "M". I Rydsjö, Kerstin, Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.) *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Dolk, Klara. (2013). *Bångstyriga barn. Makt, normer och delaktighet i förskolan* (Diss.), Stockholm: Ordfront.

Douglas, Mary. (1966/2002). *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.

Ekström, Susanna. (2004). *Läs och berätta.Handledning för högläsare och berättare som besöker barngrupper i förskola och förskoleklass*. Stockholm: En bok för alla.

Elder, Glen H. Jr. (1975). Age Differentiation and the Life Course. *Annual Review of Sociology*, 1, ss.165-190.

Elder, Glen H. Jr. (2000). "The life course". 1614-1622. I.E.F. Borgatta och R.J.V. Montgomery (red.) *Encyclopedia of Sociology*, New York: Macmillan.

- Evans, Raymond. (1998). 'So tough? Masculinity and rock'n'roll culture in post-war Australia. *Journal of Australian Studies*, 22(56), pp. 125-137.
- Fangen, Katrine. (2005). *Deltagande observation*. Malmö: Liber.
- Farell, Ann. (2005). Ethics and research with children. I: Farell (red.) *Ethical research with children*. Maidenhead: Open University Press.
- Fineman, Stephen. (2011). *Organizing Age*. Oxford: Oxford University Press.
- Foner, Anne. (2000). "Age integration or age conflict as society ages?", *The Gerontologist*, 40(3), pp 202-275.
- Forman, Murray. (2016). Ice/Age: Experience, Achievement, and Transformations of an OG, In: Josephine Metcalf & Will Turner (eds.), *Rapper, Writer, Pop-Cultural Player. Ice-T and the Politics of Black Cultural Production*. 2:nd ed. New York: Routledge.
- Fornäs, Johan. (2012). *Kultur*. Stockholm: Liber Förlag.
- Foucault, Michel. (1970/1993). *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France*. Den 2 december 1970. Stockholm: Stehag.
- Foucault, Michel (1976/2002). *Sexualitetens historia*. I: *Viljan att veta*. Stockholm: Gidlunds.
- Foucault, Michel. (1980). *Power/Knowledge. Selected interviews & other writings 1972-1977*. Michael Gordon (red.). New York:Pantheon Books.
- Foucault, Michel. (1987). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.
- Freeman, Elizabeth. (2007). "Theorizing queer temporalities. A roundtable discussion" (med Dinshaw, Carolyn; Edelman, Lee; Ferguson, Roderick; Freccero, Carla; Hoang, Nguyen Tan; Halberstam, Judith; Jagose, Annamarie; Nealon, Christopher) I: *GLQ*. Vol. 13, Nr 2-3.
- Freire, Paulo. (1976). *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm : Gummesson.
- Fujiwara, Yoshinori & Sakuma, Naoko & Ohba, Hiromi & Nishi, Mariko & Lee, Sangyoon & Watanabe, Naoki. (2009). Effects of an Intergenerational Health Promotion Program for Older Adults in Japan. *Journal of Intergenerational Relationships*. 7(1). S. 17-39.
- Garstka, Teri A. & Hummert, Mary Lee & Branscombe, Nyla R. (2005). Perceiving age discrimination in response to intergenerational inequity. *Journal of Social Issues*, 61(2), 321-342.
- Geertz, Clifford. (1973). "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture". In: *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books. Pp 3-30.
- Giddens, Anthony. (1984). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gilbert, Cara N. & Ricketts, Kristina. (2008). Children's Attitudes Toward Older Adults and Aging: A Synthesis of Research. *Educational Gerontology*. 34(7): 570-586.

Ginn, Jay & Arber, Sara (1995). 'Only connect': Gender relations and ageing. In: *Connecting gender and ageing: a sociological approach*, Sara Arber & Jay Ginn (red.) pp1-14. Buckingham: Open University Press.

Goffman, Erving. (1959/2014). *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. (Sjätte upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Goffman, Erving. (1961). *Encounters: Two studies in the sociology of interaction*. Indianapolis: Bobbs-Merill.

Goffman, Erving. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. New York: Harper and Row.

Goffman, Erving. (1983). The interaction order. *American Sociological Review*. Vol 48. S. 1-17.

Goodwin, Majorie H. (1990). *He-said-she-said. Talk as social organization among black children*. Blomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Gregory, Eve & Williams, Ann. (2000). *City literacies, learning to read across generations and cultures*. London: Routledge.

Gregory, Eve, Long, Susy & Volk, Dinah. (2004). *Many Pathways to Literacy Young Children Learning with Siblings, Grandparents, Peers and Communities*. London: Routledge.

Grönvik, Jonas G. "Klart för ny förskola i Snättringe – med äldreboende!, *Vi i Väsby Direkt*, 2016-10-06.

Gullette, Margaret Morganroth. (2004). *Aged by Culture*. Chicago: University of Chicago Press.

Gullette, Margareth Morganroth. (2008). What exactly has age got to do with it? My life in critical age studies. *Journal of Aging Studies*, 22(2), ss 189-195.

Gullette, Margaret Morganroth. (2003). *Aged by culture*. Chicago: University of Chicago Press.

Gynnerstedt, Kerstin & Wolmesjö, Maria. (red.) (2011). *Tredje åldern. Sociala aspekter och medborgarskap*. Malmö: Gleerups.

Hagestad, Gunhild O. & Uhlenberg, Peter. (2006). Should We Be Concerned About Age Segregation? Some Theoretical and Empirical Explorations. *Research on Aging*. Vol 28 Nr 6, pp 638-653.

Hall, Stuart. (1999). "Kulturell identitet och diaspora". I: Eriksson m.fl. (red.). *Globaliseringens kulturer*. Nora: Nya Doxa.

Hall, Stuart & Jefferson, Tony. (red.) (1976/1991). *Resistance Through Rituals. Youth Subcultures in Post-War Britain*. (8th ed.). London: Routledge.

Halldén, Gunilla. (2003). Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk Forskning i Sverige*. 8(1-2). S. 12-23.

Halldén, Gunilla. (2007). Inledning, Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt

- perspektiv och Synen på barn och på relationen mellan barn och föräldrar. I: Halldén, Gunilla (red.) *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlssons.
- Hammersly, Martyn och Atkinson, Paul. (2007). *Ethnography: Principles in practice*. Tredje utgåvan. London/ New York: Routledge.
- Haraway, Donna. (2008). *Apor, cyborger och kvinnor – Att återuppfinna naturen*. Sockholm: Symposion AB.
- Harré, Rom & Moghaddam, Fathali M. (2003). *The Self and Others: Positioning Individuals and Groups in Personal, Political and Cultural Contexts*. Westport: Praeger.
- Harré, Rom, & van Langehove, Luk. (1999). *Positioning Theory: Moral contexts of intentional action*. Oxford: Blackwell.
- Harwood, Jake. (2000). Communicative predictors of solidarity in the grandparent – grandchild relationship. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17, pp 743-766.
- Hatton-Yeo, Alan. (2010). An introduction to intergenerational practice, *Working with Older People*, Vol. 14(2), pp.4-11.
- Heath, Christian & Hindmarsh, Jon & Luff, Paul. (2010). *Video in qualitative research. Analysing social interaction in everyday life*. London: Sage.
- Heggli, Gry. (2004). Alderstyranni og dekonologisering: Alder som kulturanalytisk perspektiv. *Tidsskrift for kulturforskning*. 3 (1), s. 5-14.
- Holstein, A. James & Gubrium, F. Jaber. (2000). *Constructing the Life Course*. New York: General Hall Inc.
- Hellman, Anette. (2010). *Kan Batman vara rosa? Förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hellman, Anette, Heikkilä, Mia & Sundhall, Jeanette. (2014). 'Don't be Such a Baby!' Competence and Age as Intersectional Co-makers on Children's Gender, *International Journal of Early Childhood*. 46(3). s. 327-344.
- Hellman, Anette & Björk, Cecilia. (2017) Dockor, bebisar och rosa rosetter – när barn och unga gör ålder som motmakt, I: Krekula, Clary & Johansson, Barbro (red.), *Kritiska åldersstudier*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Helsper, Ellen J. & Eynon, Rebecca. (2010). Digital natives: Where is the evidence? *British Educational Research Journal*, 36(3). pp 503–520.
- Henneberg, Sylvia. (2006). Of Creative Crones and Poetry: Developing Age Studies Through Literature, *NWSA Journal*, John Hopkins University Press. 18(1). pp 106-125.
- Henneberg, Sylvia. (2010). Moms do badly, but grandmas do worse: The nexus of sexism and ageism in children's classics. *Journal of Aging Studies*, 24 (2). pp 125-134.
- Hertha, Bernhard Schmidt & Jelenc Krašovec, Sabina & Formosa, Marvin. (eds.). (2014). *Learning across generations in Europe: Contemporary issues in older adult education*. Rotterdam: Sense Publishers.

- Holmberg, Sören, Nilsson, Åsa och Weibull, Lennart. (2003). *Äldre i samhället – en redovisning av SOM-institutets analyser genomförda på uppdrag av Senior 2005*, SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (2000). *The self we live by: Narrative identity in a postmodern world*. New York: Oxford University Press.
- Håkansson, Borghild & Mühlenbock, Ylva. (red) (2016). *Kultur har ingen ålder*. Göteborgs Stad.
- Håkansson, Catarina. "Partiledarna blir allt yngre", *Svenska Dagbladet*, 2011-09-01.
- Hockey, Jenny & James, Allison. (1993). *Growing up and growing old: Ageing and dependency across the lifecourse*. London: Sage.
- hooks. Bell. (1994). "In Our Glory: Photography and Black Life", In: Deborah Willis-Thomas (edt.) *Picturing us: African American identity in photography*. New York: New Press.
- Jackson, Steven J. (2014). Rethinking Repair. In: Tarleton Gillespie, Pablo J. Boczkowski, and Kirsten A. Foot (eds.) *Media Technologies: Essays on Communication, Materiality, and Society*. University Press Scholarship Online: MIT PRESS.
- Jansson, Daniel & Wärnlöf Bové, Klara (2017) *Kulturvanor i Västsverige I: Ulrika Andersson & Annika Bergström (red.) En brokig gemenskap*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Jarrott, E. Shannon. (2011) Where Have We Been and Where are We Going? Content Analysis of Evaluation Research of Intergenerational Programs, *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(1), pp 37-52.
- Jenkins, Richard. (2000). Categorization: Identity, Social Process and Epistemology. *Current Sociology*. Vol 48. Nr 3, pp 7-25.
- Johansson, Anna. (2009). Skratt, humor och karnevalistisk praktik bland nicaraguanska kvinnor: om genus, makt och motstånd. I: Mona Likja & Stellan Vinthagen (red.), *Motstånd*. Stockholm: Liber. Ss 197-218.
- Johansson, Barbro. (2016). Inledning, I: *Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag*, Barbro Johansson och Annica Sjölander (red.). En rapport från Centrum för Kultur och Hälsa. Göteborgs universitet.
- Jeffrey, B. & Troman, G. (2004). Time for ethnography. *British Educational Research Journal*, 30(4), 536-548.
- Johansson, Barbro & Hillén, Sandra. (2016). *Läsa med de yngsta. Följeforskning av Läsrörelsens projekt Berätta, Leka, Läsa*. Centrum för konsumtionsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Johansson, Barbro & Mühlenbock, Ylva. (2016). "Talkin''bout my generation" – att göra ålder och kultur i kommunal verksamhet. I: Barbro Johansson & Annica Sjölander (red.), *Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag*, Rapport Nr 4, Centrum för Kultur och Hälsa, Göteborgs universitet.
- Johansson, Barbro och Karlsson, MariAnne. (red.). (2013). *Att involvera barn i forskning och utveckling*. Lund: Studentlitteratur.

- Johansson, Barbro & Sjölander, Annica. (red.) (2016). *Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag*, Rapport Nr 4, Centrum för Kultur och Hälsa, Göteborgs universitet.
- Johansson, Eva & Johansson, Barbro. (2003). *Etiska möten i skolan*. Stockholm: Liber.
- Johansson, Lars. ”Länge leve kulturtanten!”. *Helsingborgs Dagblad*. 2014-03-14.
- Jones, Linda. ”Här är 5-årige Hannes och åldringen Ingemar sambos”. *SVT Nyheter*, 2018-11-07.
- Jonsson, Rickard. (2007). *Blatte betyder kompis*. Stockholm: Ordfront.
- Joosen, Vanessa. (2015). Second Childhoods and Intergenerational Dialogues: How Children’s Literature Studies and Age Studies Can Supplement Each Other. *Children’s Literature Association Quarterly*, Johns Hopkins University Press. 40(2). pp 126-140.
- Joosen, Vanessa. (red.) (2018). *Connecting Childhood and Old Age in Popular Media*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Jorgensen, Danny L. (1989). *Participant Observation – a Methodology for Human Studies*. Applied Social Research Methods Series, Vol 15. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Junker, Buford H. (1960) *Fieldwork*. Chicago: University of Chicago.
- Jönson, Håkan. (red.) (2009). *Åldrande, åldersordning, åldersism*. Norrköping: Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings Universitet.
- Jönsson, Maria. (2015). *Behovet av närhet blir med åren betydligt större än nödvändigheten att bevara sin värdighet. Om genus, trots och åldrande i Kerstin Thorvalls författarskap*. Lund: Ellerströms förlag.
- Jönsson, Bodil. (2015). Alla dessa åldrar – om livets samtidigheter. I: Anders Carlsson (red.). *Se åldern. Nordiska museets och Skansens årsbok Fataburen 2015*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Kail, Ben L. & Warner, David F. (2013). Leaving retirement: age-graded relative risks of transitioning back to work or dying. *Population Research and Policy Review* 32, 159–182.
- Kalmteg, Lina & Treijs, Erica. ”Kulturens väktare”. *Svenska Dagbladet*. 2007-01-21 .
- Kampmann, Jan. (2003). Etiske overvejelser i etnografisk barneforskning. I E Gullöv och S Höjlund (red.) *Feltarbejde blandt børn. Metodologi, og etik i etnografisk borneforskning*. Köpenhamn: Gyldendal.
- Kaplan, Matthew S. (2001). *School-based intergenerational programs*. Hamburg: Unesco Institut for Education.
- Kaplan, Matthew S. (2002). Intergenerational programs in schools: Considerations of form and function. *International Review of Education*, 48(5), 305-334.

- Kaplan, M. S., Haider, J., Cohen, U. & Turner, D. (2007). "Environmental design perspectives on intergenerational programs and practices: An emergent conceptual framework", *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(2), pp 81-110.
- Karlin, Elinor. "Nytt förslag: Slå ihop förskola och äldreboende". *Vi i Väsby Direkt*. 2017-09-27.
- Katz, S. (2001/2002). Growing older without aging? Positive aging, anti-ageism and anti-aging. *Generations Winter* 25(4): 27-32.
- Kaufman, Gayle & Elder, Glen H. Jr. (2002). Revisiting age identity: A research note. *Journal of Aging Studies*, Vol 16 (2), s. 169-176.
- Kinder, Marsha. (1991). *Playing with power in movies, television and video games: From Muppet Babies to Teenage Mutant Ninja Turtles*. Berkeley: University of California Press.
- Krekula, Clary. (2006). *Kvinna i ålderskodad värld: Om äldre kvinnors förkroppsligade identitetsförhandlingar*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Krekula Clary, Engström L-E & Alvinus A. (2017). Sweden: an extended working life policy which neglects gender and health considerations. I: Ní Léime A, Street D, Vickerstaff S, Krekula C & Loretto W (eds), *Gender and Extended Working Life: Cross-national Perspectives*. London: Policy Press, pp. 157–174.
- Krekula, Clary. (2009). Age coding – on age-based practices of distinction. *International Journal of Ageing and Later Life*. Vol 4(2). s. 7-31.
- Krekula, Clary. (2016). Contextualizing older women's body images: Time dimensions, multiple reference groups, and age codings of appearance. *Journal of Women & Aging*, Vol 28 (1), s. 58-67.
- Krekula, Clary. (2018). Time, precarisation and age normality: on internal job mobility among men in manual work, *Ageing & Society*, pp 1–18.
- Krekula, Clary & Heikkinen, Satu. (2014). Med fokus på ålder som organiserande princip, *Sociologisk Forskning*, 51(1), s 5-13.
- Krekula, Clary & Johansson, Barbro. (2017). *Introduktion till kritiska åldersstudier*. Lund: Studentlitteratur.
- Krekula, Clary & Närvänen, Anna-Liisa & Näsman, Elisabeth. (2005). Ålder i intersektionell analys. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*. Nr 2-3. S. 81-94.
- Kruger, Barbara. (1994). *Remote Control: Power, Culture, and the World of Appearances*. Cambridge: MIT Press.
- Kulick, Don & Rydström, Jens. (2015). *Loneliness and its opposite: Sex, Disability, and the Ethics of Engagement*. Durham: Duke University Press.
- Kvale, Steinar. (1996). *InterViews. An introduction to qualitative research writing*. London/New York: Sage Publications.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Tredje reviderade upplagan. Övers. Sven-Erik Torhell. Lund: Studentlitteratur.

- Kåks, Helena. (2015). När blir man vuxen? Om vuxenblivande och ungdomars livsmanus. I: Carlsson, Anders (red.). *Se åldern. Nordiska museets och Skansens årsbok Fataburen 2015*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Kåreland, Lena. (2008). Barnlitteraturens utveckling i Sverige. Litteraturbanken. (http://litteraturbanken.se/#!/presentationer/specialomraden/BarnlitteraturensUtvecklingISverige_bibliografi.html).
- Laslett, Peter. (1996). *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*. London: MacMillan Press Ltd.
- Laslett, Peter. (1987). ”The emergence of the Third Age”, *Aging and Society*, 7 (2): 133-160.
- Laz, Cheryl. (1998). Act your age. *Sociological Forum*, 13(1), pp 85-113.
- Laz, Cheryl. (2003). Age Embodied. *Journal of Aging Studies*, 17, s. 503-519.
- Ledin, Klara. ”Rolling Stones-generationen reser mest”. *Dagens Nyheter*, 2006-06-19.
- Lee, Nick. (2001). *Childhood and Society. Growing up in an Age of Uncertainty*. Buckingham, UK: Open University Press.
- Lenz Taguchi, Hillevi. (2014). *In på bara benet. En introduktion till feministisk poststrukturalism och subjektivitetsteori*. Andra upplagan. Malmö: Gleerups förlag.
- Levengood, Mark & Lindell, Unni. (2001). *Gamla tanter lägger inte ägg*. Stockholm: Piratförlaget.
- Levengood, Mark & Lindell, Unni. (2003). *Gud som haver barnen kär, har du någon ull*. Stockholm: Piratförlaget.
- Lévi-Strauss, Claude. (1974). *The Savage Mind*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Liljequist, Marianne, Nordström, Marika & Liljequist, Tove. (2011). Den åldrande kvinnliga rockartisten – en anomali?. *Kulturella Perspektiv – Svensk Etnologisk Tidskrift*, Vol 1, s. 29-37.
- Lodin, Sven-Olof. ”Fel i debatten om pensioner och barnbidrag”, *Svenska Dagbladet*, 2017-09-30.
- Lundgren, Anna Sofia. (2010). ”In the good old days”: Insidious nostalgia and the construction of old age identity. *Journal of Ageing Studies*. Vol 24, pp 248-256.
- Lundgren, Anna Sofia. (2010). ”Om man jämför så är jag rätt gammal” – Ålder som förhandling och resurs. I: Ambjörnsson, Fanny och Jönsson, Maria (red.) *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Stockholm: Makadam. S. 148-181.
- Lykke, Nina. (2003). Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen?. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Vol 1. S. 47-57.
- Lövgren, Karin & Sjöberg, Johanna. (2017). Att göra ålder i distansförsäljning. I: Krkula, Clary & Johansson, Barbro (red.) *Kritiska åldersstudier*. Lund: Studentlitteratur.

- Lövgren, Karin. (2012). "Ååå tanter, ååå tanter." Tant-representationer och forskning. I: Liliequist, Marianne & Lövgren Karin. (red) *Tanten vem är hon? En (t)antologi* Umeå: Borea bokförlag.
- Lövgren, Karin. (red.) (2016). *Att konstruera en kvinna: berättelser om normer, flickor och tanter*. Lund: Nordic Academic Press.
- Lövgren, Veronica. (2013). *Villkorat vuxenskap. Levd erfarenhet av intellektuellt funktionshinder, kön och ålder*. Diss. Institutionen för socialt arbete. Umeå universitet.
- Mannheim, Karl. (1928/1952). 'The Problem of Generations' In Mannheim, Karl Essays on the Sociology of Knowledge. London: RKP (first published 1928).
- Marc, Jans. (2004). Children as Citizens: Towards a Contemporary Notion of Child Participation. *Childhood*. Vol 11. Nr 1. S. 27-44.
- Mattsson, Tina. (2015). *Intersektionalitet i socialt arbete. Teori, reflektion och praxis*. 2 uppl. Malmö: Gleerups förlag.
- Mayall, Berry. (2002). *Towards a Sociology for Childhood – Thinking from Children's Lives*. Buckingham, Bucks: Open University Press.
- Middlecamp, M. & Gross, D. (2002). Intergenerational daycare and preschoolers' attitudes about aging. *Educational Gerontology*. 28(4): 271-288.
- Moore, Stephen & Statham, Elaine. (2006). Can Intergenerational practice offer a way of limiting anti-social behavior and fear of crime?, *The Howard Journal of Criminal Justice*, 45(5), pp 468-484.
- Moosa-Mitha, Mehmoona. (2005). A Difference-Centered Alternative to Theorization of Children's Citizenship Rights. *Citizenship Studies*, 9(4), s. 369-388.
- Morrow, Virginia. (2013). What's in a number? Unsettling the boundaries of age. *Childhood*, 20(2), pp 151-155.
- Månsson, Annika. (2000). *Möten som formar. Interaktionsmönster på förskola mellan pedagoger och de yngsta barnen i ett genusperspektiv*. (Studia Psychologica et Paedagogica Series altera, 147). Malmö: Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Malmö.
- Namuggala, Victoria Flavia. (2018). *Childhood, Youth Identity, and Violence in Formerly Displaced Communities in Uganda*. Springer International Publishing.
- Neugarten, Bernice L., Moore, Joan W. & Lowe, John C. (1965). Age Norms, Age Constraints, and Adult Socialization. *American Journal of Sociology*, 70, s.710-717.
- Neugarten, L. Bernice. & Weinstein, K. (1964). The changing American grandparents. *Journal of Marriage and the Family*. (26): s 199–204.
- Newman, Sally, Ward, Christopher R., Smith, Thomas B., Wilson, Janet O. & McCree, James M. (1997). *Intergenerational programs: Past, present, and future*. London: Taylor & Francis.
- Nieuwenhuys, Olga. (2013). Theorizing Childhood(s): Why we need postcolonial perspectives. *Childhood*. Vol 20. Nr 1. s. 3-8.

- Nikander, Pirjo. (2002). *Age in Action: Membership Work and Stage of Life Categories in Talk*. Helsinki: The Finnish Academy of Science and Letters.
- Nikander, Pirjo. (2000). "Old" versus "little girl" a Discursive Approach to Age Categorization and Morality. *Journal of Aging Studies*, Vol 14 (4), s. 335-358.
- Nikolajeva, Maria. (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Gabriella & Ekstam, Lisa & Andersson, Jannicke. (2016). "Här händer nästan mirakel" : Äldrekollot som fenomen, görandet av ålder under vistelsen och kollots implikationer för äldres hälsa och livskvalitet. *Working papers in medical humanities*, 2(3).
- Nygren, Ola. (2005). "De äldre arbetar mer". *SCB Välfärd*. Nr 1.
- Närvänen, Anna-Liisa. (2009). Ålder, livslopp, åldersordning I: Jönsson, Håkan (red.) *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Linköping University Interdisciplinary Studies no 2009:10. Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.
- Närvänen, Anna-Liisa & Näsman, Elisabeth. (2004). Childhood as Generation or Life-Phase? *Young. Nordic Journal of Youth Research*, 12 (1), s. 91-111.
- Närvänen, Anna-Liisa & Näsman, Elisabeth. (2007). Age Order and Children's Agency. I: Wintersberger, Helmut, Alanen, Leena, Olk, Thomas & Qvortrup, Jens (red.). *Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economic Welfare*. Odense: university Press of Southern Denmark. S. 225-249.
- Odenbring, Ylva. (2010). *Kramar, kategoriseringar och hjälpfröknar. Könskonstruktioner i interaktion i förskola, förskoleklass och skolår ett*. (Diss.) Institutionen för pedagogik och didaktik. Göteborgs universitet.
- Ordonez, Jennifer. (2006). Rock 'Til You Drop, *Newsweek*, 2006-09-15.
- Paechter, Carrie. (2006). Power, knowledge and embodiment in communities of sex/gender practice. *Women's Studies International Forum*, 29(1), s. 13-26.
- Persson, Therése. (2010). *Kvinnlig för sin ålder: en intervjustudie om ålder, kropp och femininitet*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Pinquart, Martin, Wenzel, Silka, & Sörensen, Silvia. (2000). Changes in attitudes among children and elderly adults in intergenerational group work. *Educational Gerontology*, 26, s 523-540.
- Pramling Samuelsson, Ingrid & Sommer, Dion & Hundeide, Karsten. (red) (2011). *Barnperspektiv och barnens perspektiv I teori och praktik*. Översättning från engelskans "Child Perspective and Children's Perspectives" (första upplagan). Stockholm: Liber.
- Prensky, M. (2001a). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5). Pp 1-6.
- Prensky, M. (2001b). Digital natives, digital immigrants, part 2. *On the Horizon*, 9(6). Pp 1-6.
- Probyn, E. (1993). *Sexing the self. Gendered positions in cultural studies*. London: Routledge.
- Prout, Alan. (2005). *The Future of Childhood. Towards the interdisciplinary study of children*. London: Routledge Falmer.

- Prout, Alan & James, Allison. (1990). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. I: Allison James & Alan Prout (red.) *Constructing and reconstructing childhood*. London: Falmer Press.
- Quennerstedt, A., & Harcourt, D., & Sergeant, J. (2014). Forskningsetik i forskning som involverar barn: Etik som riskhantering och etik som forskningspraktik. *Nordic Studies in Education*. 34(2), 77-93.
- Qvortrup; Jens. (1994a) *Barn halva priset. Nordisk barndom i samhällsperspektiv*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsförlag.
- Qvortrup, Jens. (1994b). "Childhood Matters: An Introduction". I: Jens Qvortrup, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta, Helmut Winersberger (red.) *Childhood Matters: social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury.
- Qvortrup, Jens. (1987). The sociology of childhood. *International Journal of Sociology*. Vol 17, Nr 3. S. 3-37.
- Raahauge, Jens. (2013) Strötanke om tandemläsning av bilderboken. I: Rhedin, U., Eriksson, L., & Oscar, K. (red.). *En fanfar för bilderboken!*. Stockholm: Alfabet. Ss 140-141.
- Rancièrè, Jaques. (2011). *Den okunnige läraren: fem lektioner om intellektuell frigörelse*. Göteborg: Glänta
- Rasmussen, Kim (2004). Places for children - children's places. *Childhood*. 11(2). 155-173.
- Rasmusson, Ludvig. (2005). *Åldersupproret: om ungdomskult, fyrtiotalisterna och Sveriges framtid*. Stockholm: Natur och kultur.
- Rhedin, Ulla. (2004). *Bilderbokens hemligheter*. Stockholm: Alfabet/Anamma
- Rhedin, Ulla. (2013). Barnet, bilderboken och högläsaren, I: Rhedin, U., Eriksson, L., & Oscar, K. (red.). *En fanfar för bilderboken!*. Stockholm: Alfabet.
- Riley, Matilda White. (1986). Overview and Highlights of a Sociological Perspective. I: Sörensen, B. Aage, Weinert, E. Franz & Sherrod, E. Lonnie (red.). *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. New Jersey: Hillsdale, s. 153-175.
- Riley, Matilda White. (1987). On the Significance of Age in Sociology. *American Sociological Review*, 52, s. 1-14.
- Riley, Matilda White .(1998). A Life Course Approach: Autobiographical Notes. I: Giele, Z. Janet & Elder, Glenn H. Jr. (red.). *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications, s. 28-51.
- Riley, Matilda W., Foner, Anne, & Riley, John W. Jr. (1999). The aging and society paradigm. In V. L. Bengtson, & K. W. Schaie (Eds.), *Handbook of theories of aging* (pp. 327–343). New York: Springer.
- Riley, Matilda W. & Riley, John W. Jr (2000). Age Integration: Conceptual and Historical Background. *The Gerontologist*, 40 (3), pp 266-270.
- Ronström, Owe. (1999). Ålder som perspektiv. *Vård*. Nr 2. Stockholm: Forskningsnämnd Vård Karolinska institutet. s 2-14.

- Roodin, Paul & Mendelson, Maeona. (2013). Multiple generations at work: Current and future trends. *Journal of Intergenerational Relationships*, 11(3). Pp 213–222.
- Rowe, John W. & Kahn, Robert L. (1987). Human aging: Usual and successful. *Science* 237, pp. 143-149.
- Rowe, John & Kahn, Robert. L. (1998), *Successful Ageing*. New York: Pantheon Books.
- Rowe, John W. & Kahn, Robert L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), pp. 433-440.
- Rudman, Debbie L. (2006). Shaping the active autonomous and responsible modern retiree: An analysis of discursive technologies and their links with neo-liberal political rationality. *Aging and Society*, 26(2): 181-201.
- Sadikovic, Adrian. "Greta Thunberg i tal till FN-ledarna: 'Hur vågar ni?'" *Svenska Dagbladet*, 2019-09-23.
- Saether, Eva, Bergman, Åsa & Lindgren, Monica. (2017). El Sistema – musiklärare i en spänningsfylld modell för socialt inkluderande pedagogik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, årg 22, nr 1-2, s. 9-27.
- Sandberg, Linn. (2013a). Affirmative Old Age: the Ageing body and Feminist theories on Difference. *International Journal of Ageing and Later Life*, (8), 1, s. 11-40.
- Sandberg, Linn. (2013b). Just feeling a naked body close to you: Men, sexuality and intimacy in later life. *Sexualities*, 16(3/4), pp 261-282.
- Sandberg, Linn. (2016). Being there for my grandchild – grandparents' responses to their grandchildren's exposure to domestic violence. *Child and Family Social Work*, 21, pp 136-145.
- Sandvin, Johans Tveit. (2008). Ålder och funktionshinder. I: *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*, Lars Grönvik & Mårten Söder (red). Malmö: Gleerup.
- Scherger, Simone. (2012). *Concepts of generation and their empirical application: From social formations to narratives – A critical appraisal and some suggestions* (CRESC Working Paper no. 117) University of Manchester.
- Scott, James C. (1985). *Weapons of the weak: everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Seefeldt, Carol. (1987). The effects of preschoolers' visits to a nursing home. *The Gerontologist*, 27(2), 228-232.
- Segal, Lynne. (2008). All Ages and None: Commentary on Helene Moglen's Aging and Transageing, *Studies in Gender and Sexuality*, 9(4), pp 312-322.
- Sjöberg, Johanna. (2013). *I marknadens öga. Barn och visuell konsumtion*. (Diss.) Institutionen för Tema, Tema Barn. Linköpings universitet.
- Sigurdsson, Ola. (2006). *Himmelska kroppar*. Munkedal: Glänta produktion.

- Smeaton, Deborah & White, Michael. (2016). The growing discontents of older British employees: extended working life at risk from quality of working life. *Social Policy and Society* 15, 369–385.
- Starks, Adam. (2013). The forthcoming generational workforce transition and rethinking organizational knowledge transfer. *Journal of Intergenerational Relationships*, 11(3). Pp 223–237.
- Sparman, Anna. (2006). *Barns visuella kulturer – Skolplanscher och idolbilder*. Lund: Studentlitteratur.
- Sparman, Anna. (red.) (2019). *Making culture – Children's and young peoples' leisure cultures*. Kulturanalys Norden. Myndigheten för kulturanalys.
- Spradley, James P. (1980). *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Strandell, Harriet. (2001). Identitet eller interaktion – perspektiv på innebörder av kön. Hanne Haavind (Red.), *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning* (s 105-129). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Sundhall, Jeanette. (2012). *Kan barn tala? En genusvetenskaplig undersökning av ålder i familjerättsliga utredningstexter* (Diss.), Institutionen för Kulturvetenskaper Göteborgs universitet.
- Sundhall, Jeanette. (2017). Att synliggöra vuxenhetsnormer – barns möjligheter att inkluderas i demokratiska processer. I: Clary Krekula & Barbro Johansson (red.), *Introduktion till kritiska åldersstudier*. Lund: Studentlitteratur.
- Sundhall, Jeanette. (2018). Åldersmaktordningen och barns rätt till delaktighet. I: Thomas Johansson & Emma Sorbring (red.). *Barn- och ungdomsvetenskap. Grundläggande perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Svensson, Sonja. (information om utgivningsår saknas). Barnlitteraturen i Sverige under fyra sekler. (http://www.sbi.kb.se/Documents/Public/Skriftserien/Barnlitteraturen_fyra_sekel.pdf)
- Söderberg, Eva. (2012). På besök i Astrid Lindgrens tantgalleri. I: Marianne Liljequist & Karin Lövgren (red.) *Tanten, vem är hon? En (t)antologi*. Umeå: Boréa bokförlag. S. 95-137.
- Taipale, Sakari. (2015). Synchronicity Matters: Defining the Characteristics of Digital Generations. *Information, Communication & Society*, 19(1). Pp 80-94.
- Thang, Leng Leng. (2015). Creating an intergenerational contact zone. Encounters in public spaces within Singapore's public housing neighbourhoods, In: Vanderbeck, R.M. & Worth, N. (eds.) *Intergenerational Space*. New York, NY: Routledge.
- Thang, Leng Leng (2001). *Generations in Touch. Linking the old and young in a Tokyo neighborhood*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Tejre, Sofie. "70 är nya 50 – pensionärer allt mer aktiva". *Dagens Nyheter*. 2014-07-21.
- Thompson, Paul, Itzin, Catherine & Abendstern, Michele. (1990). *I don't feel old: The experience of later life*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Thorne, Barrie. (2008). What's in an age name?. *Childhood*, 15(4), pp 435-439.

- Timonen, Virpi & Arber, Sara. (2012). A new look at grandparenting. In: Contemporary Grandparenting: *Changeing Family Relationships in Global Contexts* (eds S. Arber & V. Timonen), pp 1-11. Bristol: Policy.
- Timonen, Virpi & Conlon, Catherine. (2015). Beyond Mannheim: Conceptualising how people 'talk' and 'do' generations in contemporary society. *Advances in Life Course Research*, Vol 24, s. 1-9.
- Tornstam, Lars. (2008). 'Valfrihet' – på vilkas villkor?. *Äldre i centrum*. Nr 3. S. 38-39.
- Uhlenberg, Peter. (2000a). Introduction: Why Study Age Integration?. *The Gerontologist*, Vol. 40(3), pp.261-266.
- Uhlenberg, Peter. (2000b). Integration of Old and Young. *The Gerontologist*. Vol 40(3), pp 276-279.
- Vanderbeck, Robert M. & Worth, Nancy. (red.) (2015). *Intergenerational Space*. New York: Routledge.
- Van Maanen, John. (1988). *Tales of the Field. On Writing Ethnography*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Van Vliet, Willem, & Karsten, Lia. (2015). Child-friendly cities in a globalizing world: Different approaches and a typology of children's roles. *Children, Youth and Environments*, 25(2), pp 1–15.
- Vickerstaff, S & Loretto, W. (2017). The United Kingdom – a new moral imperative: live longer, work longer. I: Ní Léime A, Street D, Vickerstaff S, Krekula C and Loretto W (eds), *Gender, Ageing and Extended Working Life: Cross-national Perspectives*. London: Policy Press, pp. 175–192.
- Von Sydow, Tullia. (1991). *Vilja växa vidare: Inför den tredje åldern*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Walford, Geoffrey. (red.). (2008). *How to do educational ethnography*. London: Tufnell Press.
- Wall, John. (2012). Can democracy represent children? Toward a politics of difference. *Childhood*, 19(1), pp8 6-100.
- Wall, John. (2010). *Ethics in Light of Childhood*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Wall, John. (2014). Why Children and Youth Should Have the Right to Vote: An Argument for Proxy-Claim Suffrage. *Children, Youth and Environments*, Vol. 24, No. 1. S. 108-123.
- Wall, John. (2008). Human Rights in Light of Childhood. *International Journal of Children's Rights*. 16, pp 523-543.
- Walkerdine, Valerie, & Lucey, Helen. (1989). *Democracy in the kitchen. Regulating Mothers and Socialising Daughters*. London: Virago Press.
- West, Candace & Zimmerman, Don H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*. Vol. 1(2), pp.125-151.

- West, Candace & Fenstermaker, Sarah. (2002). "Doing Difference". I: Fenstermaker, Sarah och West, Candace (red.) *Doing Gender, Doing Difference, Inequality, Power and Institutional Change*. New York: Routledge.
- Westerhof, Gerben J., Dittnan-Kohli, Freya & Bode, Christina. (2003). The aging paradox: Toward personal meaning in gerontological theory, I: Biggs, S., Lowenstein, A & Hendricks, J. (red.), *The need for theory: Critical approaches to social gerontology*. New York: Baywood Publishing Company. S. 127-144.
- Whiteland, Susan R. (2012). Making Friends and Making Art: An Intergenerational Learning Experience. *Journal of Art for Life*, 3(1), pp 4-19.
- Wilkinson, Jody A. & Ferraro, Kenneth F. (2002). Thirty years of ageism research. I: Nelson, TD. (ed.), *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 339–358.
- Williams, Raymond. (1958/1968). *Culture and society 1780-1950*. Harmondsworth: Penguin.
- Willis, Paul. (1977). *Learning to Labour: how working class kids get working class jobs*. Saxon House, Farnborough.
- Willis, Paul & Trondman, Mats. (2000). Manifesto for Ethnography. *Ethnography*, Vol 1(1). pp 5-16.
- Winther Jorgensen, Marianne & Phillips, Louise. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wolcott, Harry F. (2008). *Ethnography – a way of seeing*. Andra utgåvan. Lanham, Md: Altamira Press.
- Wolcott, Harry F. (1973). *The man in the principal's office: An ethnography*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Woodward, Kathryn. (2002). "Concepts of Identity and Difference". I: Woodward, K. (red.). *Identity and Difference*. London: Sage.
- Young-Bruehl, Elisabeth. (2012). *Childism. Confronting Prejudice Against Children*. London: Yale university press.
- Yuval-Davis, Nira. (1999). Ethnicity, gender relations and multiculturalism. I: R.D. Torres, L.E. Miron & J.X. Inda (red.). *Race, Identity and Citizenship: A Reader*. Oxford: Blackwell.

Offentligt tryck

Budget för Göteborgs Stads Kulturnämnd 2014. Göteborgs Stad kultur. Reviderad enligt kulturnämndens beslut 2013-10-30.

Göteborgs stads kulturprogram version 2.0. <http://www.goteborgkonst.com/wp-content/uploads/2018/10/goteborgs-stad-kulturprogram.pdf>

Kulturrådet (2013). *Kultur för äldre. Vårt att leva för*. Kulturrådets skriftserie, 2013:4. http://www.kulturradet.se/Documents/publikationer/2013/kultur_aldre_low.pdf

Kulturrådet (2016) *Kultur på barnens villkor. En kartläggning av professionell kultur i förskolan.*

[http://www.kulturradet.se/Documents/Skapande%20skola/Kultur%20p%C3%A5%20barnens%20villkor_slutversion%20\(002\).pdf](http://www.kulturradet.se/Documents/Skapande%20skola/Kultur%20p%C3%A5%20barnens%20villkor_slutversion%20(002).pdf)

Kulturrådet (2018). *Nationell översyn kultur och hälsa. Samverkan och kunskapsutbyte mellan kultur- och hälsoområdet.* Stockholm: Kulturrådet.

Mål- och inriktningsdokument 2018 Kulturnämnden. Tillgänglig:

[http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/93ec9160f537fa30c12572aa004b6c1a/6cc662c18c744ebac125819f00421977/\\$FILE/M%20och%20I%2018%20S%20MP%20V.pdf](http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/93ec9160f537fa30c12572aa004b6c1a/6cc662c18c744ebac125819f00421977/$FILE/M%20och%20I%2018%20S%20MP%20V.pdf) (hämtad 2019-08-15).

Personuppgifter i forskningen – vilka regler gäller?. *Centrala etikprövningsnämnden.* 2013 (<http://www.epn.se/media/63764/faktabroschyr-pul-forskning.pdf>)

Personuppgiftslag (SFS 1998:204) Hämtad 2016 från:

https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Personuppgiftslag-1998204_sfs-1998-204/

Skolverket. (2018). *Läroplan för förskolan.* Stockholm: Skolverket.

SOU 2018:57. *Barns och ungas läsning – Ett ansvar för hela samhället.* Betänkande av Läsdelegationen. Statens Offentliga Utredningar.

STATENS KULTURRÅD. Tillgänglig:

http://www.kulturradet.se/sv/bidrag/beviljade_bidrag/Bidragsbeslut-2013/Kultur-for-aldre/ (hämtad 2018-11-19).

STATENS KULTURRÅD. Tillgänglig:

<http://www.kulturradet.se/Documents/Bidrag/Kultur%20f%C3%B6r%20%C3%A4ldre/SKANAT%20reg.beslut%202011%2010%2006.pdf>. (hämtad 2018-11-20).

Uppdrag till Statens kulturråd att främja kultur för äldre inom sjukvård och omsorgsverksamhet, Ku2011/1551/KV, Kulturdepartementet, 2011-10-06.

Uppdrag till Statens kulturråd att främja kultur för äldre inom sjukvård och omsorgsverksamhet, Ku2012/1538/KO, Kulturdepartementet, 2012-10-11.

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed.* Stockholm: Vetenskapsrådet.

Vändpunkt – Förslag om kultur och hälsa. Rapport till nordiska ministerrådet. Region Skåne (2015). <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:824338/FULLTEXT01.pdf>

www.unicef.se

Äldrepolitik för framtiden. SOU 2003:91. Stockholm: Fritzes.

Övriga källor

BBC (2016). *Intergenerational volunteering*. Tillgänglig:

<http://www.bbc.co.uk/programmes/articles/3vPtzxD0PthCS4yYSb9sDxg/intergenerational-volunteering> (hämtad 2016-10-17).

Cohen, Leonard (1992). *Anthem* (låt). The Future (album). Tillgänglig:

https://www.youtube.com/watch?v=BCS_MwkWzes (hämtad 2019-08-08).

Forskningsnätverket Consumption and intergenerational relationships:

<https://www.en.cgs.aau.dk/research/projects/consumption-and-intergenerational-relationships/> (hämtad 2019-12-10)

Fältanteckningar och transkriberade samtal från september 2014 till maj 2015

Göteborgs universitet. Tillgänglig: <http://www.cfk.gu.se/aktuellt/nyheter/n//forskare-foljer-och-utvarderar-projektet--kulturmoten-utan-granser-.cid1210106> (hämtad 2018-09-15).

Göteborgs universitet. Tillgänglig:

https://ipkl.gu.se/forskning/forskningsmiljoer/barn_och_ungdomsvetenskap (hämtad 2018-11-08).

Krekula, Clary. Inspirationsföreläsning vid Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande, 2016-03-04.

Länge leve kulturtanten!. (2007). Morgonpasset (radioprogram). Sveriges Radio, P3, 12 maj. Tillgänglig: (hämtad 2015-10-21).

Mailkorrespondens med verksamhetsutvecklare och koordinator för Åldersmöten

<https://mama.nu/barn-baby/17-saker-barn-har-sagt-som-far-oss-att-skratta-hogt/> (hämtad 2019-08-14)

Nätverkskonferens AgeS (Swedish research network on Age) i Göteborg 2014-10-23 - 2014-10-24

Stockholms universitet. Tillgänglig:

<http://www.su.se/ike/forskning/forskningsomr%C3%A5den/barn-och-ungdomslitteratur-1.213717> (hämtad 2016-03-15).

SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENING. Tillgänglig:

<http://www.biblioteksforeningen.org/om/foreningens-historia/foreningens-historia/> (hämtad 2015-05-10).

www.allasbarnbarn.se

www.barnkulturgoteborg.se

www.biblioteksforeningen.org

www.goteborg.se

www.kulturivast.se/barn-och-unga

www.rovio.com

www.sbi.kb.se

Åtta verksamhetsplaner och utvärderingar för läsåret 2013-2014 beträffande åldersintegrerade sagostunder i förskolan genom Allas Barnbarn i den aktuella stadsdelen.